

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 39 том 3

Одеса
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол 6 від 21.05.2019 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик**, кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук; **В.В. Корнєщук**, доктор педагогічних наук, професор; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2019

© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

---

*Микитюк С. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПОЕМА ВАЛЬТЕРА СКОТТА «МАРМІОН» У ТВОРЧОМУ СПРИЙНЯТТІ В. А. ЖУКОВСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена особливостям трансформації поеми В. Скотта «Марміон» в оригінальній творчості В. А. Жуковського, пов'язаним, передусім, із жанровими пошуками російського поета, що стали першими епічними експериментами і вплинули на зародження російської віршованої повісті.

Опублікована в 1834 р. повість В. А. Жуковського «Суд в подземельє», яка часто називається перекладом другої пісні поеми В. Скотта «Марміон», у доволі точному перекладі деяких строф оригіналу, особливо тих, які містять описи, загалом не є перекладом, навіть вільним. В. А. Жуковський створив свій оригінальний твір, конструюючи матеріал навколо Матильди (у В. Скотта – Констанція), групуючи особливим чином строфи і звільняючись від побічних сюжетних ліній. Якщо завданням В. Скотта у 1808 р. було розповісти читачам про час, коли відбувається дія, і познайомити їх зі звичаями тієї епохи, тож поет змалював цілу історичну і географічну панораму, то В. А. Жуковський висував на перший план трагедію людської особистості, концентрував увагу читачів на суперечності між природними прагненнями людини і жорсткими догмами церкви.

Епічна поема В. Скотта цікавила В. А. Жуковського у його прагненнях до повного відтворення життя, внутрішньої драматизації розповіді, створення історії героїні, повної трагічного напруження. Російський поет створював свій оригінальний художній світ, у якому більш різко окреслював контури потворного і поетизував прекрасне. Традиційно російський перекладач малював свій поетичний світ, навіяний як власною оригінальною творчістю, так і перекладацькою діяльністю. За гостротою конфлікту та передачею почуттів «Суд в подземельє» нагадує історію Шильонського в'язня, а описи природи – картини «Діви озера».

Перебудова сюжету, композиції, поетичного стилю була спрямована на наративний характер розповіді, що відповідало жанру «повість», цікавому В. А. Жуковському у зв'язку із жанровими пошуками 1830-х рр.

Ключові слова: поема, переклад, В. А. Жуковський, В. Скотт.

Постановка проблеми. Інтерес В. А. Жуковського до творчості В. Скотта був тривалим. Він поглиблювався у зв'язку з творчою еволюцією від ліро-епічних творів, поезики поем і балад до широкого епічного мислення. Звернення російського поета в 1832 р. до поеми В. Скотта «Marion» («Марміон») пов'язане зі сприйняттям передусім філософських і поетичних ідей В. Скотта, з його творчими пошуками як епічного письменника. Настава на оповідність, посилення драматизму і психологізму в перекладі другої частини поеми «Marion» передували епічним експериментам поета 1830–40-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість В. Скотта-романіста та його вплив на розвиток російського історичного роману неодноразово були предметом дослідження науковців. Водночас рецепція творчості В. Скотта-поета вивчена неповно, вибірково, що зумовлює наявність істотних прогалин в уявленнях про російський романтизм і російсько-англійські літературні відносини. Серед робіт, присвячених поетичній спадщині В. Скотта та її сприйняттю на російському ґрунті, слід зазначити дослідження Р. М. Самаріна [1], Б. Г. Реізова [2], І. О. Панькова [3] та Е. М. Жилиякової [4].

Мета статті – дослідити особливості сприйняття поеми В. Скотта «Marion» у творчості російського поета, зумовлені інтересом до її наративного характеру, трагізму та психологізму, знайомством із В. Скоттом-романістом і специфікою власного поетичного світу.

Виклад основного матеріалу. У 1832 р. В. А. Жуковський створює «Суд в подземельє». У підзаголовку першої публікації повісті у третьому томі журналу «Бібліотека для читання» за 1834 р. було зазначено: «*Последняя часть незаконченной повести*». А у примітці до неї значилося, що перша глава її ще не написана, *сія же последняя заимствована из Вальтера-Скотта «Мармиона»*. Таким чином, читач отримав перше уявлення про новий твір і про задум автора створити епічну розповідь, ймовірно, оригінальну, оскільки лише друга частина є певним запозиченням із В. Скотта, перша ж повинна бути історією кохання головної героїні Матильди, яка привела її до трагедії, представленої у другій частині.

Слід зауважити, що В. А. Жуковський був не першим російським автором, котрий зацікавився сюжетом поеми В. Скотта. До нього поему перекладали декілька разів. Існує повний прозовий переклад із французької у двох частинах – «Марміон, или Битва при Флодден-Филде. Сочинение Сира Вальтера Скотта». Незважаючи на прозовий характер перекладу, що не обмежений розміром, ритмом, римуванням, необхідністю вмістити зміст у задану кількість складів, його не можна назвати таким, що максимально близько відтворює оригінал. Текст поеми В. Скотта в перекладі ослаблений, злегка пом'якшений, спрощений і прикрашений. Крім прозового перекладу, до В. Жуковського був виконаний і поетичний – віршований переклад фрагмента поеми (Canto 5, XII, що має назву в оригіналі «Lochinvar» і написаного в формі народної балади), здійснений у 1833 р. І. І. Козловим. Незважаючи на спробу перекладача передати характерні для В. Скотта історичні, археологічні та географічні деталі – назви старовинних шотландських кланів, родів, реалії Шотландії, переклад І. І. Козлова є лише вільним наслідуванням, і про це свідчить, насамперед, назва.

У перекладі ця частина поеми називається «Бeverлі», ймовірно, на ім'я героя першого історичного роману Скотта «Веврлей», добре знайомого читачеві з перекладу 1827 р.

Опублікована в 1834 р. повість В.А. Жуковського «Суд в підземелі» у коментарях до неї часто називається перекладом другої пісні поеми В. Скотта «Марміон», названої в оригіналі «Монастир». Однак зіставлення двох творів дозволяє зробити висновок, що повість російського автора, за точного перекладу деяких строф оригіналу, особливо тих, які містять описи, загалом не можна назвати перекладом, навіть вільним. В.А. Жуковський, концентруючи матеріал навколо Матильди (у В. Скотта – Констанція), групуючи особливим чином строфи і звільняючись від побічних сюжетних ліній, створює свій оригінальний твір. Якщо В. Скотт у 1808 р. у своїй поемі ставив перед собою завдання розповісти читачам про час, коли відбувається дія, і познайомити їх зі звичаями тієї епохи, то В.А. Жуковський, звертаючись лише до сюжету другої пісні, висуває на перший план трагедію людської особистості, концентрує увагу читачів на суперечності між природними прагненнями людини і жорстокими догмами церкви.

Задум створення історії Матильди виник у російського поета, ймовірно, ще під час знайомства з твором В. Скотта. У Бібліотеці Жуковського в Томську зберігається кілька видань поеми. Ці книги мають сліди уважного читання поеми: на полях олівцем виділені чотири строфи поеми у французькому виданні, а також ці ж і додатково XXV в англійському. Ці ж кульмінаційні строфи поеми В. Скотта стануть основою повісті В.А. Жуковського: XXIII – опис гробниці, в якій заживо повинні бути поховані Констанція і співучасник її злочину, XXIV – опис ченців-катів, котрі приведуть вирок у виконання, XXXII – Констанція перед смертю, XXXIII – звістка про їхню загибель, XXV – винесення вироку абатом.

Перегляд центрального конфлікту повісті вів до зміни композиції поеми В. Скотта. У перекладі В.А. Жуковського тридцять три строфи оригінальної поеми скорочуються до 16. По-перше, поет позбавляється від епізодів, пов'язаних із Кларою (V–VII), розповіді про ченця-спільника (XXII), розповіді Констанції про зраду Марміона (XXVII), про його звинувачення у зраді де Вілтона за допомогою підроблених листів, про їхній поєдинок і смерть де Вілтона (XXVIII), про спробу отруїти зі спільником Клару (XXIX). По-друге, намагаючись досягти більшої напруженості та динамічності в розвитку конфлікту, В.А. Жуковський перегруповує окремі строфи: частково використовує XXIII, XXIV, XXV строфи, створює XV; опис ігумені В. Скотта із III і IV об'єднує в одну. В одній своїй строфі концентрує опис як суддів, так і жертв, об'єднавши XIX і XX строфи, створюючи таким чином драматичний вузол у межах однієї строфи. Опис Кутбертового монастиря В.А. Жуковського також є об'єднанням IX і X строф В. Скотта.

Незважаючи на явний наслідувальний характер у принципах художньої організації поетичного складу, російський поет у процесі вирішення конфлікту створює більш чіткий контраст між поетичним світом, у якому він милується природою, невинністю і простодушністю юних черниць, і світом підземелля, де панують жорстокі судді. Він створює свій оригінальний художній світ, у якому більш різко окреслює контури потворного і поетизує прекрасне. Це простежується в описах суддів, монахинь і Матильди. В.А. Жуковський нагнітає негативні характеристики і абатиси, й абата. Якщо горда

(*proud*) абатиса В. Скотта бліда від страху (*with awe looks pale*), викликає почуття жалю, то у В.А. Жуковського *суровая строгость в чертах, бесстрастие хладное одно*, відсутність життя в очах, *черневших мутно без лучей*, викликають ще більшу антипатію. І в характеристиці абатиси, і в характеристиці абата присутній образ смерті. Так, абатиса Тільмутського монастиря *как мертвец бледна*, а абат у російській повісті замість епітетів В. Скотта «літній» (*age's*), «зморшкувате» (*wrinkled*), «стародавній» (*ancient*) отримує зовсім інші характеристики: *Аббат Кутбертовой святой Обители, монах седой, / Иссохнувший полумертвец / И уж с давших пор слепец, / Меж ними, сгорбившись, сидел: / Потухший взор его глядел / Вперед, ничем не привлечен, / И, грозной думой омрачен, / Ужасен бледный был старик, / Как каменный надгробный лик, / Во храме зримый в час ночной, / Немого праха страж немой* [5, т. 2, с. 318].

Иссохнувший полумертвец, каменный надгробный лик, немого праха страж немой – подібні визначення надають ще більшої холодності та зменшують образ жорстокосердного абата.

Антитезою образам, що символізують смерть, постають повні радісного життя образи юних черниць. В.А. Жуковський намагається дотримуватися описів В. Скотта, але і тут розставляє свої акценти. На відміну від англійського автора, поет наполегливо підкреслює безпосередність, дитячість, відкритість своїх героїнь. Вони не «птахи» (*birds*), а «пташки». Подібно малим безтурботним дітям їх захоплює все нове і невідоме: *все веселит их как ребят; они играют, резвятся, шалят*. Але і тут В.А. Жуковський підсилює драматизацію, створюючи свої образи. Якщо у В. Скотта: *Twas sweet to see these holy maids / Like birds escaped to greenwood shades / Their first flight from the cage* [6, с. 95] (Приємно було бачити цих святих дівчат, які, як птахи, що вперше вилетіли з клітки в тінь зеленого лісу). То у В.А. Жуковського: *Впервой покинув душный плен / Печальных монастырских стен, / Как птички в вольной вышине* [5, т. 2, с. 306].

Тут більш різкий контраст, ніж у В. Скотта: *клетка – душный плен печальных монастырских стен* протиставлені *тени зеленого леса – вольной вышине*.

Зовсім іншим представлений образ Матильди, він ще трагічніший, ніж у В. Скотта. Якщо в англійському оригіналі перед читачем постає злочинниця, горда, незалежна, котра намагалася отруїти суперницю і брала участь у злочинах Марміона, – і це все ховається за ангельською зовнішністю: блідим і світлим обличчям (*pale and fair*), світлими локонами, прекрасними і блискучими (*bright ring lets glistening fair*), – то у В.А. Жуковського це юна тендітна жертва, безпорадна перед несправедливим судом, винна лише в тому, що заради любові покинула *душный плен монастырских стен: Перед судилищем она / Стоит, почти умерщвлена / Терзаньем близкого конца; / И бледность мертвая лица / Была видней, была страшней / От черноты ее кудрей, / Двойною пишиною волной / Обнявших лик ее молодой* [5, т. 2, с. 320].

Щоб ще більше підкреслити трагізм її ситуації, В.А. Жуковський змінює колір волосся своєї героїні. Навряд чи посилює контраст мертво-блідого обличчя могли світлі локони, як це у В. Скотта: *Although so pallid washer hue, / It did a grastly contrast bear / To those bright ring lets glistening air* [6, с. 115]. (Хоча обличчя її було мертво-блідим, цей жахливий контраст посилювали її світлі локони, прекрасні та блискучі).

У В.А. Жуковського блідість обличчя відтіняється чорнотою кучерів. Практично оригінальною частиною в повісті є опис ігумені. Жуковський малює цілу картину, вводючи в розповідь свої деталі. Так, вже у першій строфі абатиса постає перед читачами на різьбленому високому стільці з оксамитової подушкою: *Покрита палуба ея / большим узорчатым ковром; / Резной высокий стул на нем / С подушкой бархатной стоит, / И мать игуменья сидит / На стуле в помыслах святых* [5, т. 2, с. 306]. А у третій строфі поет додає: *Игуменья порою той / Вкушала с важностью покой, / В подушках нежась пуховых* [5, т. 2, с. 307].

У В. Скотта в першій строфі опис обмежується всього двома рядками: *in chair of state / The Abbess of Saint Hilda placed* [6, с. 95]. (У парадному кріслі сиділа абатиса Святої Гільди).

Далі поет поєднує розповідь В. Скотта про ігуменю в III і IV строфі в одну. Таким чином, різні за емоційним забарвленням строфи ще більш посилюють драматичне напруження: незважаючи на природну доброту і любов до ближнього, вона з юних років *жизнь навеки затворя, в безмолвии монастыря* жила. Для В.А. Жуковського не важливо, що в її жилах тече благородна кров (*noble blood*), йому головне – передати її ласкавість: *смотрела с ласковым лицом, она лишь ласковая мать, доброту: и много делала добра*. Він у всьому намагається виявити драматичний обертон. Розповідаючи про відхід героїні в монастир, особливо підкреслює ті принади життя, яких вона позбулася, зачинившись у *безмолвии монастыря*, того, що складає життя душі: *Она вступила в божий дом / Во цвете первых детских лет <...> / И с непроснувшейся душой / Достигла старости святой* [5, т. 2, с. 307–308].

Все в розповіді В.А. Жуковського наповнене трагічним передчуттям. Так, наприклад, опис Кутбертового монастиря у IV строфі, зроблений на основі VIII і IX строф В. Скотта, побудовано на різкому протиставленні почуття радості, захоплення навколишньою природою: *Ладья вдоль берега летит, / И берег весь назад бежит, / Мелькают мимо их очей / В сиянье западных лучей; / Там замок на скале крутой / И бездна пены под скалой / От расшибаемых валов; / Там башня, сторож берегов, / Густым одетая плющом; / Там холм, увенчанный селом...* [5, т. 2, с. 309]. І поява берега, що таїть загрозу: *И вдруг над их главой вознес / Свой брег крутой со всех сторон* [5, т. 2, с. 310].

Зовсім іншим в емоційному плані є опис у В. Скотта. Виконуючи своє завдання – розповісти про час, шотландський поет малює цілу історичну і географічну панораму. Якщо розповідь В.А. Жуковського сповнена деталей мальовничої природи з багатою палітрою кольорів: *золото цветущих нив, зеленеющий залив, холм, блестящий яркой белизной, громада багряных скал*, то В. Скотт відтворює історичну епоху. Його опис переповнений численними найменуваннями. Тут і *mountainous Northumberland* (гірський Нортумберленд), *Tynemouth's priory* (Гінемутській монастир), *hall of Seaton-Delaval* (будівля Сетон-Делаваль), *the Blythe and Wansbeck floods* (води Бліта і Венсбека) і т. д. Фінал його опису не вищує нічого грізного і суворого, а лише завершує повну гордості і захоплення картину: *A solemn, huge, and dark-red pile, / Placed on the margin of the isle* [6, с. 100]. (Урочиста, гігантська, темно-червона громада височіла на краю острова).

Свій світ створює В.А. Жуковський і на початку повісті. Опустивши початкові строфи В. Скотта, пов'язані з Марміо-

ном, котрий залишає Голд, поет відкриває повість поетичним описом вечора: *Уж день прохладно вечерел, / И свод лазоревый алет; / На нем сверкали облака; / Дыханьем свежим ветерка / Был воздух сладко растворен; / Иgray, вая, морщил он / Пурпурно-блещущий залив* [5, т. 2, с. 306].

В.А. Жуковський, йдучи за В. Скоттом, передає відчуття радості від погляду на *веселую ладью*, що несе черниці і стрибає по легких хвилях. Однак картина затоки у нього більш спокійна. Порівняємо у В. Скотта: *Breeze ... it freshly blew and strong, where from high Whitby's cloister'd pile bound to St. Cuthbert's Holylsle, it bore a bark along* [6, с. 78]. (Вітер віяв бадьоро і сильно і, відскочивши від високої громади монастиря Вітбі, він, набігаючи назустріч Святому Кутдурту, ніс самотнє судно).

У В.А. Жуковського вітер грає, віє, морщить затоку. Подібні м'які та спокійні тони в описі водної стихії виявляє Є.М. Жилиякова в картинах «Діви озера»: *And thus an airypo in the won where, gleaming, with the setting sun, / One burnish'd sheet of living gold, / Loch Katrine lay beneath him roll'd, / In all her length far winding lay, / With promontory, creek, and bay, / And islands that, empurpled bright, / Floated amid the livelier light* [4, с. 350]. (І тоді він досяг висоти, де, виблискуючи в променях сонця, що сідало, лежало Лох Катрін, немов лист чистого золота, звиваючись на всю довжину з мисом, і затокою, і бухтою, і островами, які були яскраво залиті і пливли в живому сьайві).

Як відомо, у списку планів перекладів на 1832 р. поруч із поемою «Суд в підземеллі» значилася і «Діва озера». Звідси в повісті той самий пурпур у зображенні водної гладі, той самий легкий ніжний вітерець, що трохи колихав затоку, те саме світло від променів сонця, що заходить. Таким чином, В.А. Жуковський ще роз повертається до улюблених ним картин і малює на їх основі, вільно обробляючи матеріал, свій світ.

Створюючи внутрішню драматизацію оповідання й описуючи історію Матильди, повну трагічного напруження, В.А. Жуковський прагне до повноти відтворення життя, що відповідало епічній поемі В. Скотта. Епічний початок поет зберігає в описах юних черниць, ігумені, картин природи, у детальній передачі розмов людей, їх гумору, в переказах легенд. В.А. Жуковський вірить у високе призначення людського життя, проте воно може порушуватися злом і несправедливістю. Світ залишається постійним, трагічна загибель людини не може скасувати життя вічного. Ось чому, дотримуючись композиційної рамки В. Скотта, поет починає розповідь описом вечора, затоки і закінчує описом ночі та спокою, який порушується ударами дзвону, що сповіщає про загибель героїні. Але все повертається на круги своя: *Все, что смутил минутный звон, / В глубокий погрузилось сон* [5, т. 2, с. 322].

Установці на наративний характер, жанру «повість» відповідає і мова «Суда в підземеллі»: проста, але водночас витончена. У розповідь включена жива мова, діалоги між монахинями, часто зустрічаються звернення до читачів. Оповідний характер і розмовна інтонація створюються за допомогою синтаксичних конструкцій, що часто повторюються, й особливої побудови вірша, за якої речення не вкладається в один рядок і переходить на інший.

Драматичну історію Матильди за гостротою конфлікту і трагічною напруженістю можна порівняти з історією Шильонського в'язня. Як відомо з підзаголовка до повісті В.А. Жуков-

ського, «Суд в подземельє» створювався в тих самих місцях, що і «Шильонський в'язень» – у Верні на березі Женевського озера.

На жаль, ця повість В.А. Жуковського була сприйнята сучасниками поета доволі байдуже. В.Г. Белінський, проти-ставляючи цей твір звеличеному критикою перекладу уривка поеми Т. Мура «Пері й ангел», писав: «Несравненно выше, по достоинству перевода, почти никем не замеченная поэма «Суд в подземелье». Мрачное содержание этой поэмы взято из мрачной жизни невежественных и дико фанатичных средних веков» [7, с. 210].

Висновки. Таким чином, робота В.А. Жуковського в 1832 р. з поемою В. Скотта «Марміон» пов'язана, насамперед, із його творчими пошуками як епічного письменника, його сприйняттям ідей В. Скотта. Вільно переробляючи англійську поему, поет створює свій оригінальний твір як у сюжетному відношенні, композиційному, так і у сфері поетичного стилю: посилюється драматизм і трагізм оповіді, історія набуває оповідного характеру, що відповідає жанру «повість».

Література:

1. Самарин Р.М. Поэмы и стихотворения. Вальтер Скотт. Собрание сочинений : в 20 т. Москва – Ленинград, 1965. Т. 19. С. 768–784.
2. Реизов Б.Г. Жуковский, переводчик Вальтера Скотта: «Иванов вечер». Русско-европейские литературные связи. Москва – Ленинград, 1966. С. 439–446.
3. Паньков И.А. Жуковский–читатель и переводчик Вальтера Скотта. *Материалы Всесоюзной научной студенческой конференции «Студент и научно-технический прогресс»*. Новосибирск, 1977. Филология. С. 135–143.
4. Жиликова Э.М. Вальтер Скотт в библиотеке В.А. Жуковско-го. *Библиотека В.А. Жуковского в Томске*. Томск, 1988. Т. 2. С. 300–366.
5. Жуковский В.А. Собрание сочинений : в 4 т. Москва – Ленинград : Гослитиздат, 1959.
6. Scott W. The Poetical Works. Edinburgh, 1833. Vol. VII. 404 p.
7. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений : в 13 т. Москва : Изд-во АН СССР, 1956. Т. VII. 596 с.

Mykytiuk S. The Poem “Marmion” by Walter Scott in the Creative Perception of V. A. Zhukovsky

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the transformation of the poem by W. Scott “Marmion” in the original work of V.A. Zhukovsky, associated primarily with the genre search of the Russian poet, which became the first epic experiments and influenced the birth of the Russian poetic novel.

“Суд в подземельє” by V.A. Zhukovsky published in 1834, which is often referred to as the translation of the second canto of the poem “Marmion” by W. Scott, despite a fairly accurate translation of some of the stanzas of the original, especially those containing the descriptions, in general, cannot be called even a free translation. V.A. Zhukovsky created his original work, concentrating material around Matilda (Constance in the original), grouping stanzas in a special way and getting rid of subplots. If the task of W. Scott in 1808 was to tell readers about the time when the action took place and to show them the customs of that era, that is why the poet depicted the whole historical and geographical panorama, V.A. Zhukovsky highlighted the tragedy of the human being, focused readers' attention on the contradiction between the natural aspirations of man and the cruel dogmas of the church.

V.A. Zhukovsky was interested in the epic poem by W. Scott as he tried to create the full image of life with the internal dramatization of the story of the main character full of tragic tension. The Russian poet made his original artistic world which more clearly outlined contours of the ugly and poetized the beautiful. Traditionally, the Russian translator originated his own poetic world, inspired both by his original and translated works. Due to the acuteness of the conflict and the way feeling are shown “Суд в подземельє” resembles the story of the prisoner of Chillon and the descriptions of nature are similar to those in “The Lady of the Lake”.

The reorganization of the plot, composition and poetic style was aimed at creation of the story with narrative nature that corresponded to the genre of the “short novel” in which V.A. Zhukovsky was interested due to his genre searches of the 1830-s.

Key words: poem, translation, V.A. Zhukovsky, W. Scott.

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Власенко Л. В.,*викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету***Тригуб І. П.,***викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного торговельно-економічного університету*

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. У статті досліджуються основні погляди та думки лінгвістів щодо становлення фразеології як науки. Охарактеризовані фразеологічні одиниці, дана їхня основна класифікація. Проаналізовано історію і стан дослідження фразеологічних одиниць в англійській і українській мовах; досліджено класифікацію фразеологічних одиниць. У лінгвістиці відомі понад двадцять визначень фразеологічної одиниці, але жодне з них не має загального визнання. Деякі мовознавці вважають, що визначення фразеологічної одиниці складне, як і визначення слова. Відомо, що фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Поступово переносне значення забувається, стирається, поєднання стає стійкою фразою у спілкуванні. Фразеологічні одиниці являють собою національно-специфічні одиниці мови, що акумулюють культурний потенціал народу, тому під час перекладу фразеологізму перекладачеві необхідно зробити вибір прийомів і способів перекладу, використання яких допомогло б досягти бажаного результату. Проаналізовані основні тематичні групи стійких одиниць. Розглянуто фразеологізми як семантично пов'язані сполучення слів, які, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (вислови або речення), не виникають у процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значенневих закономірностей поєднання лексем, а відтворюються у вигляді неподільної та цілісної конструкції. За допомогою фразеологічних одиниць об'єктам і людям приписуються ознаки, які, у свою чергу, асоціюються з мовною картиною світу, охоплюють цілу ситуацію, виражають оціночне ставлення до неї. Фразеологізми є одним зі способів відображення мовної картини світу.

Ключові слова: англійська мова, фразеологія, фразеологічні одиниці, фразеологічні сполучення, класифікація.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці – це найвиразніша частина словникового складу мови не лише окремої людини, а цілих країн. У кожного суспільства в різні віки були і є вирази, які характерні саме їм, які відображають їхні звичаї, культуру народу.

Ш. Баллі стверджував: «Вічна недосконалість людського розуму проявляється також у тому, що людина завжди прагне надихнути все, що її оточує. Вона не може уявити собі, що природа мертва й бездушна; її увага постійно наділяє життям неживі предмети, але це ще не все: людина постійно приписує всім предметам зовнішнього світу риси і прагнення, які властиві її особі» [1, с. 221]. Над проблемою фразеологічних одиниць працювали багато наукових діячів. Родоначальником теорії фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, який уперше визначив фразеологію як самостійний розділ лексикології. Була запропонована ціла низка класифікацій фразеологічних одиниць. Залежно від того,

наскільки стираються номінативні значення компонентів фразеологізму, наскільки сильне в них переносне значення, В. Виноградов ділить їх на три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. В. Кунин виділяє ідіоматизми, фразеоматизми й ідіофразеоматизми. Н. Амосова ділить усі фразеологічні одиниці на фраземи й ідіоми.

У лінгвістиці відомі понад двадцять визначень фразеологічних одиниць, але жодне з них не знайшло загального визнання. Деякі мовознавці вважають, що визначення фразеологічної одиниці складне, як і визначення слова. Ця складність полягає насамперед у тому, що і для слова, і для фразеологічної одиниці важко встановити спільні риси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологія (грец. *phrasis* – «вираз», *logos* – «навчання») – це наука про фразеологічні одиниці (фразеологізми), тобто про стійкі поєднання слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за породжуючими структурно-семантичними моделями змінних поєднань [2, с. 37]. Важливими аспектами дослідження науки є: стійкість фразеологічних одиниць, системність фразеології і семантична структура фразеологічних одиниць, їхнє походження й основні функції. Становленню фразеології як галузі лінгвістики сприяло дослідження мовознавців М. Ломоносова, Ф. Буслєва, О. Потебні, І. Срезневського, П. Фортунатова, О. Шахматова, ґрунтовне дослідження синтаксичної природи словосполучень, а також висвітлення стилістико-семантичних особливостей стійких комплексів слів.

Варто зазначити, що як самостійний розділ лексикології фразеологія вперше виділена Ш. Баллі. Але все ж передумови теорії фразеології закладені у працях О. Потебні, І. Срезневського, О. Шахматова, Ф. Фортунатова й інших дослідників.

Мета статті – проаналізувати історію і стан дослідження фразеологічних одиниць в англійській та українській мовах; дослідити класифікацію фразеологічних одиниць. Дослідити основні погляди та думки лінгвістів щодо становлення фразеології як науки. Охарактеризувати фразеологічні одиниці, надати основну їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова має багату фразеологію. Фразеологія – надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу дослідження, а також використання даних інших наук, а саме: фонетики, лексикології, граматики, стилістики, історії мови, філософії, країнознавства. Тому під час перекладу фразеологізмів рідною мовою потрібно підбирати вислови та мовні кліше, які відповідають саме менталітету та культурі мови перекладу.

Однозначного тлумачення термінів «фразеологія» і «фразеологізм» досі не запропоновано.

О. Кунін зазначає, що «фразеологія – це наука про фразеологічні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють» [3, с. 5]. На наш погляд, трактування О. Куніна є найповнішим. Оскільки термін «фразеологізм» є предметом фразеології як науки, то мовознавці пояснюють його значення по-різному. Зазвичай такі поняття, як «фразеологічна одиниця» та «фразеологізм» мають подібне значення. Зокрема, В. Виноградов стверджує, що «ідіоми, або фразеологічні зрощення характеризуються семантичною неподільністю, абсолютною неподільністю значення цілого з його компонентів» [4, с. 124]. Н. Амосова виокремлює фраземи й ідіоми, «які мають цілісне значення і, на відміну від фразем, є одиницями постійного контексту» [5, с. 13]. В. Мокієнко розуміє поняття фразеологізму як «порівняно стійке, відтворюване, експресивне сполучення лексем, що має цілісне значення» [6, с. 6]. Отже, у наведених тлумаченнях зазначено цілісність і неподільність фразеологізму як його семантичні особливості.

Б. Ларін, перший учений після Е. Поліванова, який знову звернувся до питання про фразеологію як лінгвістичну дисципліну. «Фразеологія як лінгвістична дисципліна перебуває ще у стадії «прихованого розвитку» <...>, але вона ще не оформилася як зрілий плід підготовчих праць. <...> А виділення такої дисципліни нам вже необхідно, бо всім зрозуміла дилетантська безпорадність, різнобій і безуспішність попутного, випадкового розбору цього матеріалу в лексикографії, стилістиці, синтаксисі» [7, с. 100].

Відповідно до Є. Діброва, фразеологія – це розділ науки про мову, що вивчає стійкі поєднання слів різного типу (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення) [8].

У сучасній лінгвістиці є два напрями досліджень фразеологічних одиниць. Прихильники першого напрямку вважають, що фразеологізм – це така одиниця мови, яка складається зі слів, тобто за природою своєю є словосполученням. Одні вчені висловлюють думку, що об'єктом фразеології є всі реально можливі в даній мові конкретні словосполучення, незалежно від якісних відмінностей між ними. Так, наприклад, В. Копиленко вважає, що «фразеологія охоплює всі поєднання лексем, що є в даній мові, зокрема і так звані «вільні» словосполучення» [9, с. 81]. З іншого боку, об'єктом фразеології в межах цього напрямку визнаються тільки деякі розряди і групи словосполучень, які виділяються з усіх можливих у промові своєрідністю. Залежно від того, які ознаки беруться до уваги під час виділення таких словосполучень, і визначається склад цих одиниць у мові. Такі словосполучення і можуть бути названі фразеологізмами.

Незважаючи на умовність понять і пов'язане із цим розмежування, зазвичай говорять, що фразеологія може бути виявлена так:

– як фразеологія мови в широкому сенсі слова, що включає до свого складу і словосполучення, цілком переосмислені, і словосполучення, у яких є непереосмислені слова-компоненти. Прикладом такого широкого розуміння обсягу та складу фразеології є погляди В. Архангельського, О. Ахманової, Н. Шанського;

– як фразеологія мови у вузькому сенсі слова, що включає до свого складу тільки словосполучення, цілком переосмислені. В обох випадках характер фразеології, як і лексемний характер компонентів, не ставиться під сумнів. Фразеологізм рекомендують розглядати як контамінацію ознак слова і словосполучення, підкреслюється омонімічність фразеологізму і співвідносного з ним за структурою словосполучення [9, с. 26].

Представники іншого напрямку вважають, що фразеологізм – це не словосполучення (ні за формою, ні за змістом), це одиниця

мови, яка складається не зі слів. Об'єктом фразеології є висловлювання, які лише генетично суть словосполучення. «Вони розкладені лише етимологічно, тобто поза системою сучасної мови, в історичному плані» [10, с. 202]. Основним у вивченні фразеологізму вважається не смислова і формальна характеристика компонентів, що його утворюють, і не зв'язків між компонентами, а самого фразеологізму загалом як одиниці мови, що має певну форму, зміст і особливості вживання в мові.

Отже, «фразеологізм – це стійке поєднання слів з ускладненою семантикою, яке не утворюється за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що його утворюють» [11, с. 5], тобто це сталий вираз чи поєднання слів, яке вноситься до мови в готовому вигляді і не може вживатися в самостійному значенні.

На думку В. Жукова, стійкість, принаймні в семантичному плані, органічно пов'язана з ідіоматичністю, тобто зі смисловою нероздільністю фразеологізму.

Стійкість – це ступінь, міра семантичної єдності компонентів всередині того чи іншого фразеологізму. Вона є формою прояву ідіоматичності стосовно конкретного фразеологізму. Тобто стійкість – це міра ідіоматичності [9, с. 70].

Відсутність хоча б однієї з названих ознак виключає названу одиницю із фразеологічного складу мови.

Слово – основний, але не єдиний засіб номінації в системі мови. У мовленні йому властиво з'являтися в комбінаціях з іншими словами, і принцип організації їх у словосполучення регулюється синтаксичними нормами і правилами. Якщо ж стійкість вислову доповнюється семантичною зміною компонента або компонентів, ми маємо справу із фразеологічною одиницею. Незважаючи на те, що фразеологічні одиниці являють собою поєднання слів, вони розглядаються лінгвістами з позицій не синтаксису, як вільні сполучення, а лексикології [12, с. 57].

Фразеологічна одиниця являє собою немодельоване словосполучення, пов'язане семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється в готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення. Невеликі зміни структури фразеологічної одиниці не впливають на її основні ознаки.

Стосовно обсягу фразеології вчені дотримуються різних думок. Це пояснюється винятковою складністю об'єкта дослідження й існуванням у мові низки перехідних випадків, що перебувають між класичними фразеологічними одиницями і вільними, або, як їх зараз частіше називають, змінними сполученнями слів. Велике значення має також те, під яким кутом зору підходить учений до класифікації фразеологічних одиниць.

Згідно із запропонованою А. Куніним класифікацією, фразеологічні одиниці утворюють дві основні групи відповідно до характеру їхнього функціонування в мовленні. Номінативні одиниці іменують предмети, явища, ознаки і можуть мати різну структуру (*a bitter pill to swallow; a wolf in sheep's clothing; a cock-and-bull story; to stir up a hornet's nest; much cry and little wool; etc.*). Номінативно-комунікативні фразеологічні одиниці виконують функції посилення мовлення та часто бувають близькі до вигуків, незважаючи на різноманітність структурних типів (*birds of a feather; this cat won't jump; the fat's in the fire; etc.*) [11, с. 27].

Класифікація фразеологізмів з погляду семантичної злитості їхніх компонентів належить академіку В. Виноградову. Як відомо, фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Залежно від того, наскільки виражено в них переносне значення, В. Виноградов і ділить їх на три типи: «фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразе-

ологічні сполучення» [13, с. 89]. Розглянемо ж ці типи фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові.

Фразеологічні зрощення, або ідіоми – це абсолютно неподільні стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення слів-складників: *kick the bucket* (розм.) – «загнутися», «померти»; «протягнути ноги»; *send smb. To Coventry* – «бойкотувати кого-небудь», «припинити спілкування з ким-небудь»; *at bay* – «загнаний», «у безвиході»; *be at smb.'s beck and call* – «бути завжди готовим до послуг»; «бути на побігеньках»; *to rain cats and dogs* – «лити як із відра» (про дощ); *be all thumbs* – «бути незграбним» [14, с. 54].

Фразеологічні зрощення мають низку характерних ознак:

– до їхнього складу можуть входити так звані некротизми – слова, які ніде, крім даного зрощення, не вживаються, і незрозумілі внаслідок цього з погляду сучасної мови;

– до складу зрощень можуть входити архаїзми;

– вони синтаксично нерозкладні;

– у них неможлива здебільшого перестановка компонентів;

– вони характеризуються непроникністю – не допускають до свого складу додаткових слів.

Фразеологічні єдності – це такі стійкі поєднання слів, у яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів: *to spill the beans* – «видати секрет»; *to burn bridges* – «спалювати мости»; *to have other fish to fry* – «мати важливіші справи». Фразеологічні єдності деякою мірою зближуються із фразеологічними зрощеннями своєю образністю, метафоричністю. Але, на відміну від фразеологічних зрощень, у фразеологічних єдностях образність усвідомлюється з погляду сучасної мови. Академік В. Виноградов вважає образність характерною ознакою тільки фразеологічних єдностей.

Характерні ознаки фразеологічних єдностей такі:

– яскрава образність, звідси впливає можливість збігу з паралельно існуючими словосполученнями (*to throw dust into smb.'s eyes*, *to be narrow in the shoulders*);

– збереження семантики окремих компонентів (*to put a spoke in smb.'s wheel*);

– неможливість заміни одних компонентів іншими (*to hold one's cards close to one's chest*);

– емоційно-експресивна забарвленість відіграє вирішальну роль (*to throw dust into smb.'s eyes*);

– здатність вступати в синонімічні відношення з окремими словами або іншими фразеологізмами (*to gild refined gold – to paint the lily*).

Фразеологічні сполучення – це усталені звороти, до складу яких входять слова і з вільним, і із фразеологічно пов'язаним значеннями: *a bosom friend* – «щирий друг», *rack one's brains* – «ламати голову» (поширено думати, згадувати), *to pay attention to smb.* – «звернути на когось увагу», та ін. [15, с. 97].

На відміну від фразеологічних зрощень і фразеологічних єдностей, що мають цілісне нерозкладне значення, «фразеологічні сполучення характеризуються смисловою розкладеністю». Цим вони схожі з вільними словосполученнями.

Характерні ознаки фразеологічних сполучень:

– у них допустима варіантність одного з компонентів (*a bosom friend* – «щирий друг», *a bosom buddy* – «нерозлучний приятель»);

– можлива синонімічна заміна стрижневого слова (*a pitched battle* – «запекла сутичка», *a fierce battle* – «люта сутичка»);

– можливе включення визначень (*he frowned his thick eye brows* – «він насупив густі брови»);

– допустима перестановка компонентів (*a Sisyfe an labor* – «Сізіфова праця», *a labor of Sisyphus* – «праця Сізіфа»);

– обов'язкове вільне вживання одного з компонентів і пов'язане вживання іншого (*a bosom friend* – «щирий друг»: нерозлучним не може бути ворог або хто-небудь інший).

Фразеологічні вирази – це тільки обороти з буквальним значенням компонентів. До фразеологічних виразів належать такі стійкі за своїм складом і вживанні фразеологічні звороти, які цілком складаються зі слів із вільним номінативним значенням, і семантично поділені. Їхня єдина особливість – відтворюваність: вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою [9, с. 29].

До складу фразеологічних виразів включають численні англійські прислів'я та приказки, які вживаються у прямому значенні, не мають образного сенсу: *live and learn* – «вік живи, вік учись»; *many men, many mind* – «скільки голів, стільки й умів»; *easier said than done* – «легше сказати, ніж зробити» [9, с. 27].

Висновки. Отже, фразеологія залишається актуальним та перспективним напрямом лінгвістичних досліджень, передусім у зіставному аспекті. У результаті дослідження, присвяченого особливостям перекладу фразеологізмів та ідіом, виявлено, що фразеологія – явище надзвичайно складне. Без знання фразеології неможливо оцінити яскравість і виразність мови, зрозуміти жарт, гру слів, а іноді просто і сенс всього висловлювання.

Над проблемою фразеологічних одиниць працювали багато наукових діячів. Родоначалником теорії фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, який уперше визначив фразеологію як самостійний розділ лексикології. Запропоновано цілу низку класифікацій фразеологічних одиниць. Класифікація фразеологізмів з погляду семантичної злитості їхніх компонентів належить академіку В. Виноградову.

Як відомо, фразеологізми виникають із вільного поєднання слів, яке вживається в переносному значенні. Поступово переносність забувається, стирається, і поєднання стає стійким.

Література:

1. Баллі Ш. Французская стилистика. Пер. с фр. К. Долинина. Москва, 1961. 221 с.
2. Комиссаров В. Современное переводоведение : курс лекций. Москва : ЭТС, 2000. 192 с.
3. Виноградов В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва : Наука, 1977. С. 140–161.
4. Кунин А. Английская фразеология : Теоретический курс. Москва : Высшая школа, 1970. 344 с.
5. Амосова Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 208 с.
6. Мокиенко В. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1989. 98 с.
7. Кожина Н. Стилистика русского языка. Москва : Просвещение, 1983. 222 с.
8. Сучасна російська мова: Теорія. Аналіз мовних одиниць : підручник для вузів: у 2-х ч. Ч. 1 : Фонетика і орфоєпія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Морфеміка. Словотвір / укл. : С. Діброва та ін. Москва, 2001. 544 с.
9. Горохов В.М. Газетно-журнальні жанри: Теоретический курс авторизованного изложения. Москва : Высшая школа, 1993. 235 с.
10. Ким М. Жанры современной журналистики. Санкт-Петербург : Изд-во В.А. Михайлова, 2004. 335 с.
11. Загорская А.П. и др. Дневник для ведения деловой корреспонденции. Москва : Московский рабочий, 1992. 175 с.

12. Алехина А. Фразеологическая единица и слово. Минск, 1991. 250 с.
13. Виноградов В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
14. Мальцевич Т. Проблема типологизации жанров публицистики. *Вестник Белорусского государственного университета. Журналистика*. 2000. 79 с.
15. Зарицкий М. Стилїстика сучасної української мови : навчальний посібник. Київ : Парламентське видавництво, 2001. 156 с.

Vlasenko L., Trygub I. Phraseological units and their classification

Summary. Basic thoughts and opinions of linguists in relation to becoming of phraseology as the science are investigated in the article. Phraseology units, their basic classification is given. History and state of phraseology units' research are analysed in the English and Ukrainian languages; classification of phraseology units is investigated. Over 20 determinations of phraseology unit are known in linguistics, but none of them found general confession. Some linguists consider that determination of phraseology unit is difficult, as well as determina-

tion of the word. As it is known, phraseological units arise out of free combination of words that is used in figurative sense. Portability drops off gradually, worn away, and combination becomes proof. Phraseology units are nationally-specific units of language, that accumulate cultural potential of people, that is why during translation of phraseological unit it is necessary to do the choice of receptions and methods of translation, the use of that would help to attain desirable result. The basic thematic groups of the adopted proof units are analysed. Phraseological unit is considered however the semantically constrained connection of words, that, unlike similar to its form syntactic structures (expressions or sentences), does not arise up in the process of broadcasting in accordance with general grammatical and value conformities to law of lexemes combination, but recreated as an indivisible and integral construction. By means of phraseology units to the objects and people signs, that, in turn, is associated with the language picture of the world, embrace the completely descriptive situation, express evaluation attitude toward it are added. Phraseological units are the methods of language picture reflection of the world.

Key words: English, idiom, phraseology, phraseological unit, phraseological combinations, classification.

Євтушенко Н. І.,

старший викладач кафедри перекладу

Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

КАЛАМБУР ЯК КОМПОНЕНТ СИТУАТИВНОГО ГУМОРУ В ОПОВІДАННЯХ О. ГЕНРІ

Анотація. У запропонованій статті представлено аналіз використання каламбуру в коротких оповіданнях О. Генрі. Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених основним характеристикам категорії гумору в мовознавстві, доводить зацікавленість багатогранністю гумору, який є невід'ємною вагомою компонентою спілкування. Специфічність американського гумору та його типові властивості зумовлені значним чином історичним розвитком Сполучених Штатів Америки. Використання каламбурних контекстів у текстах коротких оповідань необхідне для вивчення з погляду здійснення когнітивного впливу через систему задіяних мовних засобів, через емотивний потенціал. У роботі представлено визначення каламбуру, який є компонентом ситуативного гумору, розглянуто основні функції каламбуру у згаданих оповіданнях, зазначено основні характеристики категорії гумору, засоби його реалізації в мовленні, висвітлено загальні характеристики жанру *коротке оповідання*, розглянуто мовленнєві засоби реалізації каламбурів. «Каламбур» і «гра слів» у цій статті розглядаються як взаємозамінні поняття. Каламбур у цій розвідці розуміється як гумористичне використання слова або фрази, яка має декілька значень або звучить як інше слово. У дослідженні представлено функції каламбуру: розважальна (релаксаційна), фатична, регулятивна, атрактивна, критична, ілюстративна, естетична, гедоністична й ін. Гумор визначено як певний суб'єктивний психоментальний феномен. Серед особливих ознак коротких оповідань вищезгаданого автора виокремлено лаконічність та інтегруюче навантаження на текст. Ситуативний гумор виявляють у гумористичних описах різних персонажів, особливостей їхньої поведінки або різноманітних ситуацій. Інконгруентність формується за допомогою використання мовленнєвих засобів каламбуру та зевгми. У роботі зазначено, що сприйняття гумористичного повідомлення є індивідуальним процесом. Значну увагу приділено експресивності й образності як важливим засобам гумористичної репрезентації в текстах.

Ключові слова: каламбур, мовна гра, гумор, ситуативний гумор, коротке оповідання, функції каламбуру, зевгма.

Постановка проблеми. Передусім варто зазначити, що коли ми представимо думку А. Болдиревої, а саме: «Гумор – невід'ємна частина людського існування, важливий компонент комунікації» [2, с. 3], яка підтримується багатьма лінгвістами, тоді підкреслимо, що гумор, засоби його реалізації в мовленні, важливий емотивний та маніпулятивний потенціал, вагомий засіб ефективного спілкування і зараз привертають увагу мовознавстві.

Актуальність представленої роботи зумовлена необхідністю глибшого дослідження особливостей такого явища, як каламбур, який є компонентом ситуативного гумору, основних характеристик категорії гумору в мовознавстві. Використання

каламбурних контекстів у текстах коротких оповідань необхідне для вивчення з погляду здійснення когнітивного впливу через систему задіяних мовних засобів, через емотивний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гумор є об'єктом дослідження різних наук: філософії, психології, соціології, логіки, лінгвістики та ін. [2, с. 3]. Таку кількість сфер, у яких зацікавлені вивченням гумору, можна пояснити сучасним міждисциплінарним характером лінгвістичних досліджень, ставлення до якого є неоднозначним. Сьогодні існує багато досліджень цього феномену (П. Бокова, В. Карасик, А. Мартинюк, С. Міхейкіна, В. Самохіна, В. Санніков, О. Шонь та ін). Для нашого дослідження найбільш важливим видається дослідити саме каламбури як складові частини ситуативного гумору.

Мета статті – розглянути сутність каламбуру як важливого компонента ситуативного гумору, його мовленнєву реалізацію, яка представлена в коротких оповіданнях О. Генрі. **Завдання статті** – представити визначення каламбуру, розглянути його основні функції в запропонованих оповіданнях, зазначити основні характеристики категорії гумору, висвітлити загальні характеристики жанру короткого оповідання, розглянути мовленнєві засоби реалізації каламбурів.

Виклад основного матеріалу. На думку В. Самохіної, «сучасний світ неможливо уявити без *Homo Communicans* – людини, що спілкується, <...> *Homo Ridens* – людини, що сміється» [8, с. 3], ця вчена розглядає їх як важливі антропоцентри, зазначаючи, що саме на них будується гумор. Зі свого боку, ми хочемо нагадати про панівну *антропоцентричну парадигму* в мовознавстві, яка зосереджує фокуси дослідження саме на людині, яка здатна переживати різні емоції, для якої важливий гумор.

Як підкреслює В. Самохіна, текстова тканина розглядається в нерозривному зв'язку з ментальними та комунікативно-типологічними умовами створення тексту, із системою когнітивних і прагматичних стратегій, операційних настанов автора гумористичного повідомлення, що взаємодіє з адресатом, з комплексом екстралінгвістичних чинників, які ніби надбудовуються на мовні [7, с. 157]. До того ж поняття «створення гумористичного ефекту» має подвійне тлумачення: воно синонімічне поняттю «породження гумору»; його вважають результатом психоментальної діяльності адресата під час сприйняття гумористичного повідомлення. Виникнення гумористичного ефекту є результатом мозкової діяльності людини, що дає підстави визначити гумор як явище *лінгвокогнітивне* [2, с. 4].

У науковій статті О. Підгрушна зазначає, що *ситуативний гумор* проявляється під час гумористичного опису персонажів, особливостей їхньої поведінки, різних ситуацій. Такий гумор пов'язаний із сюжетом аналізованого твору. Крім того,

ситуативний гумор характеризується широким використанням художніх засобів: епітетів, порівнянь, метафор [6, с. 330]. З іншого боку, *мовний гумор* здатен реалізуватися у грі смислами і формами мовних знаків, отже, це гра слів, каламбури, вставні конструкції, двозначність, омонімія лексичних одиниць. Мовний гумор прив'язаний до контексту [6, с. 330]. У науковій праці О. Шонь [10, с. 8] підкреслює, що термін "short story" можна вживати поруч із терміном «коротке оповідання», навіть більше, саме цей жанр варто розуміти як типовий для втілення американської лінгвокультури.

Слово «каламбур» походить від імені графа Каланбера або Калемберга з Вестфалії, який жив за часів Людовика XIV, або паризького аптекаря Каланбура. До того ж існує цікаве припущення, що поняття бере початок від італійського висловлення "calamo burlare", що означало *жартувати пером* [1, с. 46]. У словниках *каламбур* – гумористичне використання слова або фрази, яка має декілька значень або звучить як інше слово, є синонімом до *гри слів* [11]. Коли каламбур використовують у значенні іменника, це дотепне та смішне використання слова або фрази із двома значеннями або слів з однаковим звучанням, але з різними значеннями. Коли каламбур розглядати у значенні дієслова *to rip*, тоді він має значення *розміштити* або *розважати людей*, використовуючи каламбур [12]. Цей стилістичний прийом має широкий діапазон стилістичного вживання: від розмовної репліки до високого стилю. Але сьогодні науковці підкреслюють, що найбільш традиційною сферою використання каламбуру є художнє мовлення [3, с. 14]. Багато мовознавців можуть погодитися з тим, що важко визначити межу між поняттями *жарт*, *гра слів*, *каламбур* [1, с. 50]. *Мовну гру* варто розуміти як творчий експеримент зі словом, що актуалізує лінгвокреативне мислення, репрезентантом якого є виведення знака зі стандартної ситуації [5]. Гумор у сучасній лінгвістичній науці трактують як дуже складний психоментальний феномен. Гумор, що втілений вербально, є і процесом, і результатом нашої мовної діяльності [2, с. 4]. Гумор здатен відображати за допомогою системи мовних засобів певні явища, які автор вважає комічними. Крім того, це зіставлення різних речей, деталей або предметів, у якому виражено комізм зображуваного [10, с. 9]. Не викликає сумнівів той факт, що американський гумор є явищем специфічним, його типові властивості зумовлені значним чином історичним розвитком Сполучених Штатів Америки. Деякі вчені, зокрема О. Шонь, підкреслюють, що американському гумору властиве перебільшення, надмірність, гротеск [10, с. 7].

Характерними рисами коротких оповідань, які створені О. Генрі, якщо базуватися на аналізі особливостей американського гумору, є концентрованість, компактність, у результаті цього виникає мобільність сюжетних структур. О. Шонь акцентує увагу на тому, що в коротких оповіданнях мовні засоби варто вважати аналітично-інформативними. Зображально-виражальні засоби корелюють на рівні абзацу, надфразової єдності і цілого тексту [10, с. 8]. Особлива зацікавленість саме короткими оповіданнями серед представників різних соціальних груп може бути зумовлена швидким темпом життя, значним цінуванням власного часу зокрема.

Лінгвокогнітивний механізм створення *гумористичного ефекту* як особливого різновиду комічного ефекту задіяний тоді, коли адресат сприймає й усвідомлює різні повідомлення комічного характеру [2, с. 12]. Отже, необхідною умовою від-

творення гумору є максимально глибоке розуміння його зв'язку з *контекстом* твору [6, с. 330].

Гумористичні елементи, засновані на компоненті вихідної культури, є найскладнішими для відтворення. До цієї групи, як підкреслює О. Підгрушна, належать ті гумористичні елементи, які потребують від реципієнта додаткових знань про вихідну культуру, без яких функція гумору не реалізується [6, с. 331]. У такому контексті, на нашу думку, варто нагадати про важливість лінгвокультурної специфіки адекватного декодування гумористичних структур, про важливість комплексу фонових знань, етноспецифічної інформації, яка представлена в певному тексті.

Оносемантичний рівень представлено омонімією. Як зазначено вченою С. Міхейкиною, у газетних заголовках каламбурному обіграванню піддаються всі типи омонімів. На лексичному рівні найбільш часто вживаними є полісемантичний каламбур, каламбурна антонімія, ономастичний каламбур, прийоми графічної мовної гри. У свою чергу, такий стилістичний засіб, як *полісемантичний каламбур*, заснований на образній метафорі, дозволяє відновити складні смислові асоціації [5], тобто розкрити глибинний смисл того, про що повідомляється.

У зв'язку із цим мовознавець А. Болдирева виокремлює *дві фази створення гумористичного ефекту*: фазу породження гумору адресантом за допомогою мовних засобів; фазу сприйняття гумористичного повідомлення адресатом із багатоваріантним когнітивним процесом виникнення гумористичного ефекту [2, с. 4]. Гумор є різновидом комічного, який позначає незлобливо-насмішкувате ставлення до об'єкта сміху, поєднуючи глузливість і співчуття, зовнішньо комічне трактування та внутрішню причетність до того, що здається смішним. Інакше кажучи, гумор можна визначати через поняття «комічне» та «смішне», які є його родовими ознаками [2, с. 7; 4]. Виникнення ефекту ошуканого сподівання є необхідним етапом у процесі формування гумористичного ефекту [2, с. 9]. Порушення норм на *логіко-поняттєвому рівні* включає інтерпретаційний компонент, тобто адресат усвідомлює порушення логіки мислення, коли створюються абсурдні ситуації, що перебувають за межами раціональної основи [8, с. 17–18]. У різних типах текстів *гра слів* функціонує по-різному. П. Бокова зазначає, що в деяких гумористичних оповіданнях каламбур може реалізувати лише функцію гри, мати необразливий характер, може бути засобом критики [1, с. 48]. В. Санніков вважає, що каламбур виконує *маскувальну* функцію [9, с. 59]. О. Воронічев зазначає, що з *композиційною* функцією тісно взаємодіє ще одна, яку він пропонує називати *сміслоутворюючою* [3, с. 10]. Учений виокремлює *ідейно-тематичну функцію*, оскільки доцільне використання каламбурів у художньому тексті нерідко сприяє розвитку авторського задуму [3, с. 11, 12]. Крім того, цей автор згадує про *ілюстративну, естетичну* або *гедоністичну функції* каламбурів. Для розмовного мовлення атрибутивною є *розважальна (релаксаційна) функція* каламбуру [3, с. 13]. Ми хочемо згадати про те, що *паронімічна атракція* є одним із найбільш поширених прийомів створення каламбурності [3, с. 13].

До того ж гумористичний текст має такі функції: *розважальна, фатична, регулятивна, перемікальна, атрактивна, мовотворча, критична* й ін. Вказані авторкою функції є засобом прагматичного впливу. Аналіз прагматики гумористичного спілкування дозволяє розкрити механізми використання функціонально-стилістичних засобів у різних типах дискурсу [8, с. 31].

Аналізуючи твори О. Генрі, ми не можемо залишити поза увагою відому історію кохання ("The gift of the Magi"), готовності до самопожертви заради щастя своєї половини Джима та Меггі: вона підстригла своє волосся, щоб придбати ланцюжок для годинника, який він продав, щоб порадувати її гребінцями. Опис волосся та годинника наповнений образністю, містить алюзії до відомих персонажів давнини Queen of Sheba, яка відома своєю красою, King Solomon, який був відомий мудрістю, могутністю. Автор перебільшено зазначає, що ці правителі заздрили б цій парі через волосся та годинник. З іншого боку, автор в іншому творі використовує алюзію про битву Титанів, наприклад: *They fought between the tables like Titans, and glasses crashed, and men caught their hats up <...>* [14, с. 10], що створює комічний ефект. Сприйняття гумористичного повідомлення, як зазначає А. Болдирева, завжди індивідуальне. На його когніцію можуть впливати різні чинники, наприклад, наявність різних знань про світ [2, с. 12]. *Гумористичний текст*, на думку В. Карасика, є текстом, який занурений у ситуацію сміхового спілкування. Типові ознаки такої ситуації, а саме: комунікативний намір співрозмовників віддалитися від розмови, яку вважають серйозною; певна гумористична тональність у спілкуванні; існування характерних для певних лінгвокультур моделей сміхової поведінки [4, с. 304, 305; 7]. Гумористичне повідомлення варто сприймати як *подвійне за своєю формою і змістом*. Важливу роль у породженні гумору відіграє елемент несподіваності. Як підкреслює А. Болдирева, «суперечливість, що створює основу гумору, можна тлумачити як невідповідність між тим, що очікується, тобто нормою, і тим, що відбувається у дійсності» [2, с. 8].

Однією з наданих автором характеристик у творі "Skylight goom" є вигадані *власні назви*. Вони допомагають читачам чітко зрозуміти характер героїв, виявити їхні типові риси. Отже, він представляє персонажа іменем, яке є характеризуючим, – *Mr. Skidder* [14, с. 16], тобто автор імплікує інформацію про те, що орендар займає хитку позицію в житті. А вже серед значень дієслова *to skid* – *ковзатися, спускатися, різко падати* й ін. До того ж дивує номінація *Miss Purdy* [14, с. 12], тобто «холо-сенький», що вживають із позначкою "childish talk". Цікавим видався контекст, коли місіс Паркер пропонувала помешкання в такий спосіб: *"In this closet, <...> "one could keep a skeleton or anaesthetic or coal – "But I am neither a doctor nor a dentist"* [14, с. 16], намагаючись підкреслити просторість кімнати, перелічила ті речі, які можна зберігати у кладовій. Хоча це викликало здивування в міс Лісон, яка не була ні лікарем, ні дантистом, цей факт, у свою чергу, вразив місіс Паркер.

Нашу увагу привернула думка В. Карасика про те, що гумористична інтенція меншою мірою характеризується лінгвокультурною специфікою, адже бажання пожартувати є інтернаціональним; розуміння жарту вплетене в загальний контекст культури [4, с. 306, 307]. На думку цього мовознавця, *гумористичну інтенцію* варто сприймати як певну характеристику комунікативної поведінки мовця, бажання організувати деяку гумористичну ситуацію. З іншого боку, *гумористична тональність* є настановою комуніканта на певну ситуацію, яка відзначена гумором [4, с. 306]. Тепер розглянемо приклад, який привернув нашу увагу: *"Jawn, <...> "I'm sorry I was hasty wid ye". "Twas hasty pudding, as ye say", – said her husband, and hurryup turnips and get-a-move-on-ye coffee. "Twas what ye could call a quick lunch, all right, and tell no lie"* [14, с. 14]. У ньо-

му та в наступному прикладі особливості вимови персонажів представлені шляхом використання певних графічних засобів: *"I'll make you change the spelling of "regrets" to "c-h-e-q-u-e"* [14, с. 332]; *sweetbreads-on-toast* [13], отже, саме таке графічне представлення автором особливостей вимови зосереджує увагу читача.

У такому мовному контексті ми спостерігаємо частотне вживання звука *f*, що сприймаємо як алітерацію: *Mr. Hoover, who was forty-five, fat, flush and foolish* [14, с. 18], що дозволяє краще розкрити характер і особливі риси зовнішності персонажа. Розглянемо інший приклад із твору: *<...> moral reflection that life is made up of sobs, sniffles, and smiles, with sniffles* [14, с. 1], де є скупчення різних іменників із різними смисловими асоціаціями та превалювання звука *s*. Алітерація як стилістичний прийом передбачає повтор однорідних приголосних звуків, що слугує меті підвищити інтонаційну виразність повідомлень, емоційно поглиблює їхній змістовий зв'язок. У цьому та наступному прикладах ми помітили пароніми й алітерацію: *He has tried to alleviate my distress, but without success. Oh, Lordy! Ow-ow-ow!* [13]; *When one loves ones art no service seems too hard* [14, с. 21]. Елемент, який гарантує каламбуру успіх, це непередбаченість тієї чи іншої ланки в ланцюгу мовлення, тобто це так званий ефект раптовості [1, с. 49]. В аналізованому матеріалі зафіксовано приклад: *<...> flowing necktie and a capital tied up somewhat closer* [14, с. 21], який характеризує особливості зовнішності. Каламбуром є особливе використання слів або словосполучень, які є полісемантичними, здатні викликати гумористичний ефект, можуть звучати як зовсім інше слово. У представленому уривку ми спостерігаємо поєднання *necktie* та *tied up*, які за схожого звучання мають різні значення, а саме: *краватка* або *шарф* і *прив'язувати*. З іншого боку, надзвичайну емотивну функцію має стилістичний прийом *зевгма*, який створює каламбурні контексти в коротких оповіданнях О. Генрі. Розглянемо ілюстративний приклад із твору "A service of love": *<...> when she saw the orchestra seats and boxes unsold she could have sore throat and lobster in a private dining-room* [14, с. 22]. В інших оповіданнях аналізованого автора також використано *зевгми*, розглянемо приклади: *A stout, spectacled gentleman took the vacant half of my seat with a friendly nod, and unfolded a newspaper* [14, с. 298]; *This Mayor Banks was in bed all but his whiskers and feet* [13]. За допомогою використання такого стилістичного прийому можуть створюватися семантично-хибні ланцюжки в різних повідомленнях: *"Mr. Toomey, an insurance solicitor by birth and an investigator by profession"* [14, с. 12]. Отже, у мовному матеріалі задіяні спеціальні засоби для реалізації категорії гумору. У наведеному прикладі є чергування звуків *n* та *m*: *"Nearly everybody nowadays knows too much – oh, so much too much – of real life"* [14, с. 315]; *Editor Westbrook gazed through his nose-glasses with a sweetly sorrowful, omniscient, sympathetic, sceptical expression* [14, с. 332], у другому випадку – домінування звука *s*, це може створювати ефект шипіння. Як відомо, для багатьох засобів і прийомів гумористичного зображення характерні яскрава образність, експресивність, вони привертають увагу реципієнтів відповідних текстів, наприклад: *"living hand to mouth, heart to heart with the people, throwing heads or tails with fortune for his last coin"* [13], переважає звук *h*, отже, можна спостерігати, що фонетичні можливості каламбурного «обігрування» слів проявляються у прийомі використання звукопису.

Окрім *зевгми*, іншими прийомами створення гумору в американській народній сміховій культурі вважають антиклаймекс, алогізм, доведення до абсурду [8, с. 9]. У реченні “*I’m going to call you “Pete”*” [14, с. 40] вжито звертання до собаки, коли використовують ім’я людини, в іншому випадку знову є прозора номінація *Wiggle-and-Skip* [14, с. 40]. На наш погляд, у творі О. Генрі застосовано ефект мовної гри. Як це зазначено С. Міхейкіною, ефект *мовної гри* обумовлений включенням знака в новий асоціативний контекст. Це забезпечує прогноз сприйняття мовних одиниць із розрахунком на певну реакцію адресата [5]. Існує думка, що комічне варто вважати *грою зі змістом*, когнітивним механізмом якої є *комічна інконгруентність*. Отже, несподіваність, суперечності, відхилення від норми є чинниками створення комічного ефекту [8, с. 15]. Багато науковців поділяють таку точку зору. Основу мовної гри створює асоціативний потенціал слова, який можна визначити як асоціативну валентність знака, яка виявляється у трьох властивих знаку відносинах, а саме: 1) те, що означає, – те, що означається (внутрішньослівний асоціативний зв’язок); 2) системна парадигматика і синтагматика (міжсловний асоціативний зв’язок); 3) актуальні відносини між знаками (зона контекстуально-асоціативного зв’язку) [5]. Отже, необхідно розглянути приклади з використанням різних значень однієї номінації, як-от: “*Tell me, does a week pass in which you do not read in the papers of a case of aphasia – of some man lost, wandering nameless, with his past and his identity blotted out – and all from that little brain-clot made by overwork or worry?*” “*I always thought,*” <...> “*that the clot in those instances was really to be found on the brains of the newspaper reporters*” [14, с. 298]. У цьому уривку автор використав гру слів, а саме *clot* можна зрозуміти у значенні *розумові здібності, згусток крові, який може призвести до порушення функції мозку*. Якщо розглянемо інший контекст твору, наприклад: “*Are you sure you know me?*” <...> “*No*”, – *she said, smiling*, – “*I was never sure of that*” [14, с. 303], тоді можна припустити, що в ньому представлено різні значення *know* – *впізнавати* та *дійсно знати*, якою є людина. Тут обігруються значення, є в контексті полісеманти. Автор майстерно використовує потенціал багатозначних мовних одиниць. Проблема розуміння комічного тексту, як зазначено В. Самохіною, гостро відчувається в сучасному суспільстві, адже зміст жарту спонукає адресата до інтенсивної мислинневої діяльності [8, с. 5], що свідчить про ментальну основу гумористичного.

Не можемо залишити поза увагою дослідження важливу роль так званих маркерів – антропонімів. Як відомо, вони є частотними в разі номінації різних персонажів, під час побудови комічних асоціацій або конотацій жанру анекдоту. Проте нам варто зазначити, що вони є типовими не тільки для цього жанру. Вагомими є їхні функції, а саме такі: *створення комічного образу або ситуації, експресивно-емоційна, дейктична, культурологічна, орієнтувальна, видільна, алозивна* [8, с. 9]. Розглянемо приклад для ілюстрації: *I’m not a regular preordained disciple of S. Q. Lapius* [13], тобто не просто лікар, а *disciple of S. Q. Lapius*, що звучить іронічно. У смішних *власних назвах* міститься гумористичний заряд, наприклад: *Mr. Biddle* [13], тобто невелика торбинка; *Miss Longnecker* [14, с. 17], що жінку варто вважати занадто допитливою, вона втручається в особисті справи інших людей. Способи відтворення гумористичних елементів у художніх творах залежать від типу гумору, який лежить в їхній основі. Як уважають у мовознавстві, найменше труднощів викликає *ситуативний тип гумору*. Це може

бути пов’язано з тим, що він зазвичай швидко розпізнається в тексті художнього твору [6, с. 332]. *Інконгруентність* створюється за допомогою мовленнєвих прийомів *зевгми*, каламбуру, парадоксу; відбувається з’єднання двох контрастних за значенням слів (що містять антонімічні семи, які розкривають суперечність описуваного), речень або ситуацій [8, с. 17, 18]. Отже, типовими рисами американського фольклорного гумору вважають показну хоробрість і відкритий виклик небезпекам [10, с. 7]. Варто зазначити, що аналіз зразків *жанру* американського “short story”, який здійснено О. Шонь, вказує на те, що їхній мовний стиль відзначається стилістично, інтегруючим навантаженням на текст [10, с. 18, 10].

Висновки. Каламбур є важливою компонентою ситуативного гумору, він реалізує комізм повідомлення за допомогою низки мовних засобів у коротких оповіданнях, для яких лаконічність та належність до американської лінгвокультури є визначальними. Виникнення гумористичного ефекту зумовлене ментальною діяльністю людини, він є явищем лінгвокогнітивним та лінгвокультурним водночас. Каламбур визначають як особливе гумористичне використання слова (фрази), що має декілька значень або звучить як інше слово. «Каламбур» є синонімом поняття «гра слів», він має потужний образний потенціал, реалізує багатозначність. До того ж цей засіб варто розуміти як поліфункціональний у мовознавстві.

У перспективі подальших наукових пошуків – лінгвокогнітивні та лінгвокультурні аспекти використання каламбурів для вивчення характеристик мовлення осіб різного соціального становища в сучасній американській лінгвокультурі.

Література:

1. Бокова П. Каламбур, або гра слів. Проблеми та особливості перекладу. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. 2017. Вип. 27. С. 45–50. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/psptkl_2015_27_7.pdf.
2. Болдирьова А. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Одеса, 2007. 25 с.
3. Вороничев О. О стилистических функциях и сферах употребления каламбура. URL: http://school2100.com/upload/iblock/f8f/Voronichev.pdf.
4. Карасик В. Языковой круг. Личность. Концепты. Дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
5. Михейкина С. Технология каламбура : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2008. URL: http://cheloveknauka.com/tehnologiya-kalambura#ixzz51MjPgZ4D.
6. Підгрушина О. Способи відтворення гумору в українському художньому перекладі. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 3. С. 329–334. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2014_17_3_53.
7. Самохіна В. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2010. 38 с.
8. Самохіна (Дмитренко) В. Функционально-коммуникативная сущность юмористической коммуникации. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55074/60-Samokhina.pdf?sequence=1.
9. Санников В. Каламбур как семантический феномен. *Вопросы языкознания*. Москва. 1995. № 3. С. 56–69.
10. Шонь О. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2003. 23 с.
11. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org.
12. Collins Dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/pun.

13. O. Henry. The gentle grafyer. Jeff Peters as a personal magnet. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=17816>.
14. Short stories from 100 Selected Stories by O Henry. URL: <https://ucaecemdp.edu.ar/wp-content/uploads/2016/10/Short-stories-from-100-Selected-Stories.pdf>.

Yevtushenko N. Pun as the component of situational humour in the short stories by O. Henry

Summary. In the article dealt with the thorough analysis of the use of the pun in the short stories written by O. Henry. Specificity of American humor and its typical properties are largely due to the historical development of the United States. The following tasks: to give the definition of pun, to define its main functions, to reveal the basic characteristics of the category of humor, to present the peculiarities of the genre *short story*, to analyze the linguistic means of realization of pun have been fulfilled in the research. The pun and play of words are viewed as synonyms in this paper. The pun is understood as use of a word or phrase with two meanings, or of words with the same sound but different meanings. The functions

of the humorous text are the following: entertaining (relaxational), phatic, regulative, attractive, critical, illustrative, esthetic, hedonistic and others. Humour is defined as subjective psychomental phenomenon. The peculiar features of short stories by O. Henry are brevity and integrative intensity of the text. Situational humour can be revealed when there is the humorous description of the characters, peculiarities of their behavior or various situations. There exist two phases of appearing humorous effect: phase of creating humour with a help of linguistic means; phase of perception of humorous message by the recipient. Comic essence is the play with the contents, its cognitive mechanism is comic incongruence. Thus, unexpectedness, contradictions, some divergence from norm are the factors of creating comic effect. Incongruence is formed by the use of linguistic means of pun and zeugma. The very perception of the humorous message is an individual process. Thorough attention is given to the means of humorous representation in the texts, they are expressiveness and figurativeness.

Key words: pun, play of words, humour, situational humour, short story, functions of pun, zeugma.

Захарова Н. О.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри німецької мови і літератури з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету

ЕМЕРДЖЕНТНИЙ ХАРАКТЕР ЛІНГВІСТИЧНОЇ СИНЕСТЕЗІЇ

Анотація. Стаття присвячена аналізу лінгвістичної синестезії з позицій теорії емерджентності, що описує спонтанні, незаплановані явища. Передусім у роботі розглянуто особливості синестезії в лінгвістиці. Автор підкреслює, що дане поняття вперше з'явилося наприкінці XIX ст. у працях із психології. Приблизно в той же час розпочинаються лінгвістичні розвідки, предметом яких стало явище синестезії, про що свідчать роботи Ф. Буслаєва, Г. Пауля і Б. Уорфа. Автор зазначає, що лінгвісти не завжди однозначно описують явище синестезії, але всі вони визнають, що синестезія передбачає одночасне вербальне вираження двох відчуттів, які належать до різних сенсорних модальностей, зумовлене подібністю цих відчуттів. Крім того, науковці підтримують метафоричну концепцію синестезії, водночас низка дослідників вважають синестезію глибинним підґрунтям метафори, тоді як інші лінгвісти кваліфікують синестезію як особливий різновид метафори. У статті обґрунтовано справедливість обох суджень і зроблено висновок, що явище синестезії існує на обох рівнях лінгвістичної реальності: на рівні мови як процес взаємодії нейронів синестезія є підґрунтям для формування метафоричних виразів, тоді як на рівні мовлення синестезія представлена як готовий вислів, що є різновидом метафори. Відмінність між метафорою і синестезійною метафорою полягає в об'єктах порівняння, у разі синестезії в основі зіставлення завжди перебувають різномодальні сенсорні поняття.

У статті наведено також основні риси, притаманні емерджентним явищам. Проведений аналіз синестезії за цими критеріями свідчить про емерджентний характер даного явища, що виявляється в такому: 1) синестезійному вислову властива різка, непередбачувана зміна семантики; 2) смисл синестезійної метафори складається не із суми значень окремих лексем, що входять до складу вислову, а із синтезу його компонентів; 3) синестезія передбачає розвиток семантики метафори поєднанням елементів, які зазвичай складно поєднати; 4) синестезійна метафора є мовленнєвою одиницею; 5) авторські синестезійні метафори є мовленнєвими інноваціями. На основі вищевказаного у статті зроблено висновок, що лінгвістична синестезія є емерджентним явищем.

Ключові слова: синестезія, метафора, емерджентний, сенсорна модальність.

Постановка проблеми. Людина сприймає світ за допомогою п'яти основних чуттів: слуху, зору, нюху, смаку й дотику. Вираження цих відчуттів можливо головним чином за допомогою вербальних засобів. Досить часто, коли людина одночасно переживає відчуття, отримані від декількох органів чуття, ці відчуття «накладаються» одне на одне, що зумовлює появу синестезійних виразів у процесі мовної репрезентації відчутого.

Зважаючи на передусім психологічний характер явища синестезії, у сучасній науці прийнято виокремлювати лінгві-

стичну синестезію, дослідження якої є **об'єктом** даної роботи. Аналіз наукової літератури за темою дослідження свідчить, що однією з рис синестезії часто називають спонтанний характер появи, що дає підстави припустити можливість кваліфікувати синестезійний вислів як емерджентне явище. Отже, емерджентність як одна з рис лінгвістичної синестезії є **предметом** даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання матеріалу за темою розвідки свідчить про значний інтерес дослідників до явища синестезії, що пояснюється, на нашу думку, тим, що в центрі уваги опиняються людські відчуття і форми їхньої мовної репрезентації, глибинні процеси підсвідомості, які зумовлюють спосіб і форми взаємодії людини із зовнішнім світом.

Серед науковців, які досліджують синестезію, варто зазначити М. Мілеєву, Т. Дудкову, Н. Дмитренко, Г. Філіппову, А. Черняєву, О. Селіванову, І. Полозову, праці яких спираються на досвід попередників, а саме: Б. Уорфа, Н. Арутюнової, Ф. Буслаєва, Г. Пауля, С. Ульмана, В. Гака, Б. Галлєєва. Окремо варто зазначити роботи І. Редьки, яка провела ґрунтовне дослідження синестезійної образності поетичного тексту на матеріалі американської жіночої поезії кінця XIX – початку XXI ст.

Завдяки численним дослідженням на сьогодні визначено особливості проявів синестезії, її функціональне і прагматичне навантаження в художніх творах, обґрунтовано метафоричну основу синестезійних висловів, охарактеризовано лексико-синтаксичні особливості структури синестезійних висловів, зроблено спроби їх класифікації.

Мета статті полягає в аналізі явища синестезії в межах теорії емерджентності, яка використовується для опису спонтанних, незапланованих явищ. Подібний підхід у дослідженні синестезійних висловів до цього не використовувався, що зумовлює новизну й **актуальність** нашої роботи. Досягнення поставленої мети забезпечується шляхом виконання таких завдань:

- 1) окреслити основні риси й особливості синестезії в лінгвістиці;
- 2) визначити риси, властиві синестезійним висловам, що дають підстави говорити про емерджентний характер лінгвістичної синестезії.

Виклад основного матеріалу. Термін «синестезія» (із грец. *syn* – «поєднання», «об'єднання», *aesthesis* – «відчуття») з'явився наприкінці XIX ст., коли був закладений фундамент психологічної теорії даного явища. Як наслідок, тривалий час синестезія розглядалася саме як психологічне явище, феномен сприйняття, який полягає в тому, що враження, відповідне даному подразнику і специфічне для даного органа відчуття, супроводжується іншим, додатковим відчуттям або образом, часто характерним для іншої модальності [3, с. 108].

На сьогодні проблемне поле синестезії перебуває на перетині декількох дисциплін: як особлива діяльність кори головного мозку синестезія вивчається нейрофізіологією; як спосіб цілісного сприйняття її вивчає психологія; як мовну універсалью, що фіксує міжчуттєвий зв'язок за допомогою слів, синестезію досліджує лінгвістика; як метафоричні тропи і фігури та символи, створені на міжчуттєвих переносах, вона є предметом вивчення мистецтвознавства; як спосіб кращого засвоєння навчального матеріалу і розширення творчих здібностей її досліджує педагогіка [7, с. 156].

У лінгвістиці перші згадки про синестезію знаходимо у працях Ф. Бусласва, який розумів синестезію як словесне змішання, комбінацію різних за своєю природою відчуттів. У своїй роботі «Исторические очерки русской народной словесности и искусства» (1861 р.) він зазначив, що злиття відчуттів і їхня комбінація залишили свій відбиток на семантичній структурі низки мовних найменувань і можуть бути визначені під час етимологічного аналізу [11]. Однак традиційно вважають, що початок лінгвістичних досліджень синестезії покладений сучасником Ф. Бусласва Г. Паулем у праці «Принципи історії мови» (1880 р.), де синестезія інтерпретується як логічна операція, результатом якої було перенесення поняття з однієї чуттєвої сфери до іншої [11]. Подальший розвиток дослідження синестезії дістало у працях Б. Уорфа, який інтерпретував синестезію як мовне явище, що характеризується можливістю сприйняття за допомогою якогось одного чуття явищ, що належать до царини іншого [2, с. 58].

У сучасній лінгвістиці відсутнє загальновизнане визначення поняття «синестезія». Так, наприклад, А. Свистова зауважує, що синестезією називають специфічні тропи й стилістичні фігури, пов'язані з міжчуттєвими перенесеннями і зіставленнями [8, с. 71]. Г. Філіппова, посилаючись на праці М. Брандес, розуміє синестезію як поєднання в одному слові або словосполученні позначень двох різних почуттів, де одне найменування набуває абстрактного значення [10, с. 130]. Р. Заболотня наголошує на тому, що синестезію розуміють як метафорично-образне вербальне утворення, обидва компоненти якого належать до сфери чуттєвого сприйняття, причому вказують на їхню різнорідну модальність [3, с. 109]. Як бачимо, сучасні лінгвісти не зовсім однозначно описують явище синестезії, але очевидно, спільним для всіх дослідників є визнання того, що синестезія передбачає одночасне вербальне вираження двох відчуттів, які належать до різних сенсорних модальностей, що можливе завдяки подібності цих відчуттів.

Відомо, що вираз, утворений на основі подібності двох об'єктів, називають метафорою. Отже, науковці підтримують метафоричну концепцію синестезії, проте висловлюють різні думки щодо взаємного підпорядкування понять «метафора» і «синестезія». Річ у тому, що низка науковців (Ю. Шамаєва, О. Селіванова, Н. Переверзева, А. Смоліна, О. Мукіна, І. Редька, А. Шикальова) вважають, що синестезія є глибинним підґрунтям або джерелом метафори як форми (емоційного) мислення, що належить сфері несвідомого. І. Редька й А. Шикальова наголошують на тому, що підґрунтям синестезії є процес взаємодії нейронів головного мозку індивіда, які відповідають за оброблення отриманої від сенсорних аналізаторів інформації. Отже, людина переживає різнорідні сенсорні враження, що може виявлятися в її мовленні у вигляді синестезійних висловів [6, с. 222]. Низка лабораторних досліджень синестезії дає

підстави вченим уважати синестезію нейронним підґрунтям метафори [6, с. 222], тому дослідники одноставно визнають, що синестезія є лінгвопсихічним, лінгвоментальним явищем.

Інша група дослідників (С. Ульман, В. Гак, Б. Уорф, М. Нікітін, А. Черняєва, Л. Прадівлянна) сприймають синестезію як особливий різновид метафори. За словами А. Черняєвої, синестезійна метафора інтерпретується як метафора когнітивного плану, функція якої полягає у формуванні мовних значень, яких не вистачає, що сприяє розвитку лексичної системи мови [11].

На нашу думку, обидва погляди слушні, оскільки синестезія водночас є і джерелом, і різновидом метафори, що стає очевидним, якщо врахувати існування двох рівнів лінгвістичної реальності – мови й мовлення. Крім того, доцільно звернутися до моделі каузації, запропонованої французьким лінгвістом Г. Гійомом, який визначав три складові частини мовленнєвої діяльності: мисленнєві операції – мова – мовлення, які інтегруються в мовленнєву діяльність. На рівні мислення мовець отримує сигнали від певних органів чуття і на нейронному рівні обробляє цю сенсорну інформацію. Якщо одночасно отримані сигнали належать до різних чуттєвих модальностей, тобто йдеться про одночасне відчуття, то цей процес характеризують як синестезію. Відшукуючи вербальний засіб вираження своїх відчуттів, людина «звертається» до мови, де в потенції зберігаються різноманітні лексичні й синтаксичні моделі, якими мовець користується за необхідності. З метою більш чіткого відтворення власних відчуттів мовець обирає метафору, що актуалізується в мовленні у формі синестезійних висловів, тобто синестезія переходить у різновид метафори.

Відтворений нами процес від сенсорних сигналів до готового вислову є досить умовним і спрощеним, отриманим шляхом методу реконструкції на основі кінцевого результату. Однозначно, що під час мовленнєвої діяльності мовець не усвідомлює ці етапи, процес вербалізації відбувається миттєво, здебільшого несвідомо, людина не може пояснити, чому вона сказала саме так, а не інакше.

Однак наведена реконструкція доводить, що синестезія існує на двох рівнях: віртуальному (мислення, процес взаємодії нейронів, про що говорилося вище) й актуальному (конкретне мовлення, синестезійний вислів), тим самим обґрунтовуючи, що з одного боку, синестезія як чуттєве сприйняття є джерелом метафори, а з іншого, як синестезійний вислів – різновидом метафори. Зазначимо, що подібну думку висловлював ще Б. Уорф: «Можливо, першопочатком метафори є синестезія, а не навпаки, тобто метафорі передує первісний чуттєвий синкретизм» [3, с. 109]. Підтвердження нашого припущення знаходимо також у праці А. Свистової, яка пише: «Синестезія протікає в невербальному мисленні, проте знаходить своє втілення в метафоричному образному строї, де зіставлення, порівняння виникають між різномодальними враженнями» [8, с. 70]. Отже, можна підсумувати, що явище синестезії існує у двох площинах, і його інтерпретація залежить від того, що розглядається: сам процес виникнення сенсорних асоціацій або готовий синестезійний вислів.

Синестезійне мислення, особливість якого полягає у здатності людини осмислювати одні сенсорні образи крізь призму інших, притаманне кожному індивіду [6, с. 222], тому що «впливає із природної властивості людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття» [3, с. 111], чим обумовлюється велика кількість синестезійних метафор не

лише в художніх текстах. Р. Заболотня вважає, що синестезійний троп є результатом гармонійної взаємодії першої (рівень чуттєвого сприйняття) і другої (вербальної) сигнальних систем, передумовою виникнення якого є суперечність між нескінченністю людського пізнання й обмеженими ресурсами мови. Коли потреба тонко диференціювати ознаку наштовхується на відсутність адекватних слів (а чим простіше відчуття, тим складніше і важче його словесно виразити), засобом вирішення цих суперечностей є синестезійна метафора. Лексична недостатність компенсується завдяки потенційній гнучкості мовної системи [3, с. 115].

Враховуючи вищенаведене, можна припустити, що синестезійним висловам притаманні всі риси метафори з тією різницею, що синестезійні метафори описують лише сенсорні модальності.

І. Полозова [5] визначає метафору як спонтанне явище. Як наслідок, синестезійному вислову як різновиду метафори також властива дана риса, що дає підстави припустити, що синестезії властива емерджентність. Зауважимо, що спонтанність – не єдина риса емерджентних явищ.

К. Бадіу-Монферран і Ж. Дюкос визначають дві основні позиції науковців щодо інтерпретації емерджентності в лінгвістиці: слабкий варіант емерджентності (*version faible*) і сильний (*version forte*). Прибічники першого підходу розуміють емерджентність як стрибок (*saut*), підйом (*seuil*), переривчастість (*discontinuité*), що супроводжують появу емерджентних явищ (одиниць), причому поява новизни не може бути передбачена й визначена ретроспективно шляхом механічного складання причин отриманого результату (тобто нового явища) [12, с. 4–5].

Дана властивість характеризує синестезію, якщо врахувати думку І. Полозової, яка підкреслює, що метафора є своєрідним стрибком, який долає семантичні відстані, який здійснює несподіваний і миттєвий перехід з одного смислового рівня на інший [5]. Отже, синестезійна метафора є також стрибком, який виражається у зміні семантики синестезійного вислову: «Слово, пов'язане з одним відчуттям, переходить у сферу позначення іншого відчуття, водночас змінюючи свою семантику» [8, с. 71]. Інакше кажучи, емерджентний характер синестезійних висловів виявляється в різкій, непередбачуваній зміні семантики, яку можна кваліфікувати як «семантичний стрибок». Крім того, смисл синестезійної метафори не складається із суми значень лексем, що входять до складу вислову. За словами Г. Філіппової, цілісний смисл будь-якої синестезії не можна зрозуміти, виходячи зі значення окремо взятого компонента. Цілісність значення створюється всім складом компонентів [10, с. 130]. Дана риса притаманна емерджентним явищам, які є продуктом синтезу компонентів, що входять до структури і не є передбачуваними на основі попереднього досвіду [12, с. 3].

Повертаючись до питання інтерпретації явища емерджентності, зазначимо, що інша група науковців, висловлюючись на підтримку сильного варіанта (*version forte*), сприймає емерджентність як зростання рівня складності [12, с. 5]. У такому разі емерджентність описує складні зміни на рівні тексту, коли відбувається «якісний стрибок», що характеризує певний розвиток [13, с. 29], тобто складність передбачає перехід з одного рівня на інший. Б. Комбет підкреслює, що така емерджентність зумовлюється різномірністю компонентів зміни, а не ефектом «несподіванки» (*surprise*) [13, с. 29].

На нашу думку, синестезія є емерджентним явищем і з позицій другого підходу. У цьому разі зростання складності передбачає розвиток, розширення семантики синестезійної метафори, зумовлене обмеженим набором лексичних одиниць мови, про що йшлося вище. Маючи на меті більш точне відтворення власних відчуттів, мовець поєднує те, що зазвичай складно поєднати, у разі синестезії це два відчуття, отримані від різних сенсорних модальностей.

Зазначимо, що поняття «емерджентність» застосовують для опису складної системи. Науковці розмежовують поняття емерджентності й складної системи, уважаючи емерджентність особливим випадком останньої [12, с. 3]. Імовірно, це зумовлено тим, що мета складної емерджентної системи – це поява нової структури всередині іншої, структури, що репрезентує або більш високу організацію системи, поява якої є цілкомито непередбачуваною на основі нижчих елементів, або нові властивості системи, виникнення яких не обов'язково має логічне обґрунтування чи може бути виведеним [12, с. 3–4]. Стосовно до синестезії йдеться про нові властивості синестезійної метафори, а саме – зміну семантичного смислу вислову.

Розглядаючи питання про передумови виникнення емерджентності, К. Марчелло-Нізіа визначає два чинники: усний характер мови [14, с. 17], тобто емерджентність з'являється лише на рівні мовлення; і поява нових лінгвістичних або соціальних контекстів, що передбачає або розвиток нових жанрів дискурсу або нових форм вираження, або зміни, що відбуваються в соціальних структурах [14, с. 18].

Зазначені чинники характеризують появу синестезійних висловів, оскільки синестезійні метафори знаходять прояв безпосередньо в мовленні і представляють нові форми вираження чуттєвого досвіду. Це зумовлено тим, що в системі мови можна відзначити деякий дисбаланс між формами вираження сенсорних відчуттів. Людина розрізняє у відчуттях значно більше властивостей порівняно з тими, що зафіксовані в її поняттєвій сфері [10, с. 130].

Варто зазначити, що, аналізуючи нові лінгвістичні явища, більшість дослідників підкреслюють необхідність розмежування понять «інновація» (*innovation*) і «зміна» (*changement*). Інновацією називають несподівану появу нової форми або нового вживання в мовленні окремого індивіда, тоді як зміна – це закріплення новизни у граматиці й лексиці і, як наслідок, її подальший загальний обіг у соціумі [14, с. 17]. У межах дихотомії мова – мовлення стає очевидним, що інновація виникає на рівні мовлення й являє собою емерджентне явище, що має індивідуальний, спонтанний характер, натомість зміна представляє інновацію, яка набула статусу норми й часто використовується мовцями у процесі комунікації, отже, належить до рівня мови.

У процесі дослідження синестезійних висловів дихотомія мова – мовлення була врахована А. Смоліною, на основі чого дослідниця виділяє мовні і мовленнєві синестезійні метафори. Мовленнєві синестезійні метафори є унікальними, авторськими, їм властива більша виразність, вони створюють більш яскраві й оригінальні образи [9, с. 103]. Однак і мовні синестезійні метафори, незважаючи на те, що їхня образність найчастіше є розмитою, усе ж таки мають певний експресивний потенціал [9, с. 103]. Як і мовна метафора, що є «закладеною в самій мовній природі, готовою лексичною одиницею, яку непотрібно щоразу створювати, яка автоматично сприймається й відтворюється в мовленні (часто навіть несвідомо)» [4, с. 51],

мовна синестезійна метафора існує в потенції в готовому вигляді. Водночас важливо, що незалежно від рівня своєї унікальності й суб'єктивності і мовні, і мовленнєві синестезійні метафори знаходять відгук у реципієнта, тобто є зрозумілими.

Отже, синестезійна метафора як індивідуальний вислів (мовленнєва метафора) є інновацією, яка згодом може перейти в категорію мовної метафори, тобто зміни. Такий перехід зазвичай стосується синестезійних метафор, що зафіксовані в художньому тексті.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу синестезії з позицій теорії емерджентності, можна зробити висновок, що синестезійні метафори і синестезія є проявом емерджентності на основі низки критеріїв, як-от: спонтанність, непередбачуваність, розвиток (розширення) семантичної структури, що виявляється в появі нової форми вираження сенсорних відчуттів, причому зміст виразу не впливає із суми значень окремих компонентів, а зумовлюється синтезом цих значень.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі прагматичного підґрунтя використання синестезійних метафор.

Література:

1. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / общ. ред., послесл. и коммент. Л. Скредлиной. Москва : Прогресс, 1992. 224 с.
2. Дмитренко Н. Звук і колір: феномен синестезії у творчому мисленні Я. Івашкевича (на матеріалах українськомовних видань). *Український інформаційний простір*. 2014. № 3. С. 57–65.
3. Заболотня Р. Синестезія – явище міжсенсорної семантичної асоціації у мові. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 6. С. 108–116.
4. Мойсієнко А., Бас-Кононенко О., Бондаренко В. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник. Київ : Знання, 2010. 270 с.
5. Полозова И. Глубинные основания метафоры. *Вестник Московского университета*. 2004. № 3. С. 70–85. URL: <https://www.proza.ru/2014/03/29/264>.
6. Редька І, Шикальова А. Синестезія у вербальному втіленні та композиційному моделюванні (на матеріалі оповідання Дж. Форда «Імперія морозива»). *Науковий вісник кафедри Юнеско КНУТ*. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія». 2011. Вип. 23. С. 222–229.
7. Сарнавська О. Інваріантність інтерпретації синестезії та її роль в естетичній чуттєвості. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. Вип. 42. С. 145–154.
8. Свистова А. Синестезія як один из способів розвитку полісемі слова. *Вестник ВГУ*. Серія «Філологія. Журналістика». 2011. № 1. С. 70–72.
9. Смолина А. Синестезія як троп метафорического типа. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. 2009. № 2. С. 101–107.
10. Филиппова Г. Денотативный аспект синестезии. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2008. № 2. С. 130–131.
11. Черняева А. Синестезия как объект междисциплинарных исследований. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer26/412.pdf>.
12. Badiou-Monferran C., Ducos J. Présentation. *L'Information grammaticale*. 2012. № 134. P. 3–7.
13. Combettes B. Émergence et linguistique du texte. *L'Information grammaticale*. 2012. № 134. P. 23–29.
14. Marchello-Nizia C. Facteurs favorisant l'émergence de nouveautés en linguistique. *L'Information grammaticale*. 2012. № 134. P. 17–22.

Zakharova N. The emergent character of the linguistic synesthesia

Summary. The present article focuses on the analysis of the linguistic synesthesia from the position on the emergence theory that is used for description of spontaneous and unplanned phenomena.

Firstly, the main features of the linguistic synesthesia are examined. It is also mentioned that this notion appeared at the end of the XIX century in psychology. The first linguistic studies of synesthesia are also dated to the end of the XIX century and are represented in the works of F. Bouslaiev, H. Paul and B. Whorf.

The author observes that modern linguists do not always define the synesthesia at the same way though all of them recognize that synesthesia suppose the simultaneous verbal expression of two senses that belong to different sensory modalities, conditional on the similarity of these senses. The linguists also support the idea of the metaphorical concept of synesthesia, however some researchers consider the synesthesia as the underlying of the metaphor while the other group determine it as a type of the metaphor. The author justifies the validity of both judgments and concludes that the phenomenon of synesthesia exists at both levels of linguistic reality: at the level of language as a process of interaction of neurons, the synesthesia is the basis for the formation of metaphorical expressions, while at the level of speech the synesthesia is presented as a finished expression which is a kind of metaphor. The difference between the metaphor and the synesthetic metaphor lies in the objects of comparison, in the case of the synesthesia only sensory modalities can be involved.

Secondly, the author enumerates the main characteristics of emergent phenomena. The analysis of the synesthesia according to these criteria shows that: 1) synesthetic metaphor is characterized by a sharp, unpredictable change in semantics; 2) the sense of the synesthetic metaphor does not consist of the sum of the meanings of each lexeme that is a part of the expression, but it can be understood due to the synthesis of its components; 3) synesthesia involves the development of the metaphor semantics due to the combination of elements that are usually difficult to combine; 4) the synesthetic metaphor is a speech unit; 5) author's synesthetic metaphors are speech innovations.

Assuming everything mentioned above, it has been drawn a conclusion that the synesthesia can be defined as an emergent phenomenon.

Key words: synesthesia, metaphor, emergent, sensory modality.

Зейналлы Мехман,

докторант кафедри азербайджанського мовознавства
Гянджинського державного університету

ВЛИЯНИЕ ТЮРКСКОГО ЯЗЫКА НА НОРМУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти впливу тюркської на норму азербайджанської літературної мови на початку XX ст., коли вплив східних джерел, особливо перської й арабської мов, на збагачення словника зменшився, а європейських, навпаки, посилювалися. Вплив тюркської мови на азербайджанську літературну мову в 20–30 рр. XX ст. насамперед проявляється у лексиці. У текстах цього періоду спостерігається паралельне використання лексичних варіантів, що належать до обох мов.

Методами дослідження є описовий і семантичний аналіз мовних груп, що впливають на корінь слів, історичний і ситуаційний порівняльний аналіз взаємовпливу і взаємозбагачення мов.

У 20–30-х рр. реорганізація мовних норм була пов'язана із соціальними потребами, передусім діяльністю засобів масової інформації, преси, написанням підручників, розширенням мережі шкіл, прийняттям латинської графіки, регулюванням правил правопису, існуванням різних форм мови і т. д., що створило необхідність використання єдиних правил вимови.

Звертається увага на те, що поряд зі своєю стабільністю, мінливістю, варіантністю, відданістю традиціям, новаторством норми літературної мови 20–30-х рр. набували певних ознак. На літературну мову впливали норми класичної літературної, розмовної мови й особливості діалекту, фонетичні, лексичні, граматичні особливості тюркської мови.

Відзначається, що вплив норм класичної літературної мови простежується у правописі. Ці особливості можна побачити в деяких замінах приголосного, в написанні деяких займенників, особистих, тимчасових закінчень. Використовувалися компоненти ізафет, властиві класичній літературній мові. У письмовій літературній мові спостерігалися заміни приголосного, а також лексичні одиниці, характерні для розмовної мови.

У підсумку зазначається, що лексичні варіанти в азербайджанській літературній мові 20–30-х рр. менш чисельні, ніж фонетичні, а морфологічні варіанти як за якістю, так і за частотою використання нижчі за обидва рівні. Виникнення лексичних варіантів пов'язане із запозиченням лексичних одиниць як з іноземних мов, так і з турецької тюркської мови.

Ключові слова: норма, варіантність, літературна мова, лексика.

Постановка проблеми. Стаття посвячена актуальній темі. В 20–30-е гг. XX в. на літературний мовний Азербайджана і його норми впливали багато факторів. Словарь включал большое количество слов, отражающих социальные и политические понятия новой эпохи. В обогащении словаря влияние восточных источников уменьшилось, а западных, наоборот, возросло. Слова турецкого тюркского представлялись как фактор высшей

нормы. Влияние тюркского языка на азербайджанский литературный в 20–30-е гг. XX в., в первую очередь, проявляется в лексике. В текстах этого периода наблюдается параллельное использование лексических вариантов, относящихся к обоим языкам. Например: *köhnə – əski, baş – qafa, ön – iləri*.

Анализ последних исследований и публикаций. В 20–30-е гг. реорганизация нормы была связана с социальными потребностями. Деятельность прессы, написание учебников, расширение сети школ требовали совершенствования литературной языковой нормы. Принятие латинской графики потребовало регулирования правил правописания, одинаковой формы записи в учебниках; существование различных форм речи создало необходимость использования единых правил произношения.

В немногочисленных исследованиях (Гаджиев Т.И. История азербайджанского литературного языка. II часть. Баку : Наука, 2012; Худиев Н. История азербайджанского литературного языка. Баку : Наука и образование, 2018; Керимли Ф.Г. 1920-е годы. Лексическая норма азербайджанского литературного языка : дисс. ... канд. наук. Баку, 2009) говорилось о влиянии тюркского языка на азербайджанский литературный XX в., но влияние турецкого тюркского на азербайджанский в 20–30-е гг. XX в. не было тщательно исследовано на разных уровнях языка.

Лексические единицы, демонстрирующие влияние турецкого тюркского языка, показывают два типа функциональности. Некоторые слова сохраняют свой фонетический состав и лексическое значение как и в литературном турецком тюркском языке. В другой группе слов наблюдается изменение значения.

Все это, а также влияние турецкого тюркского на литературный язык Азербайджана не было систематически исследовано по отдельным языковым уровням. Особое значение имеет изучение влияния турецкого тюркского языка на азербайджанский на соответствующих языковых уровнях.

Методами исследования являются описательный и семантический анализ языковых групп, влияющих на корень слов, исторический и ситуационный сравнительный анализ взаимовлияния и обогащения языков. Также при необходимости мы обращались к методам классификации и систематизации.

Изложение основного материала.

1. Норма и вариантность в литературном языке 20–30-х гг.

Вариантность была одной из характерных особенностей языковой системы и сопровождает ее в течение истории развития. Исследователи отмечают, что вариантность более характерна для эпохи формирования истории азербайджанского языка [см. 1, с. 53–54]. Однако на других этапах – и в XVII–XVIII вв. в период народности, и в литературном языке XIX в., и в 20–30-е гг. XX в., даже на современном этапе – наблюдается вариантность на разных уровнях языка (больше на фонетических

и лексических уровнях). Вариантность каждого языкового уровня имеет определенное значение для языковой системы на определенных исторических этапах. Фонетическая вариантность не менее важна, чем лексическая (и наоборот). Другими словами, если проявление вариантности раскрывает какое-то функциональное качество языковой системы, оно может в равной степени охватывать все языковые уровни.

В.А. Литвинов пишет: «Исследования в связи с вариантами показывают, что вариантность – форма развития живой языковой системы. Эволюционный процесс делает существование двух или более вариантов неизбежным. Вариантность существующих языковых единиц на определенных этапах развития всегда появляется до нормы изменения» [2, с. 94]. В азербайджанской лингвистике вариантность, в конечном итоге, может привести к развитию и изменению нормы. Также причиной этого являются процессы, связанные между собой в цепной форме, породившие один другого. То есть языковые единицы с одним и тем же содержанием не могут использоваться в течение длительного времени рядом друг с другом, и процесс выбора (и замены), сопровождающий литературный язык на протяжении всей его истории, рано или поздно отдает предпочтение одному из вариантов. Разнообразие развивается по двум направлениям. Первая линия развития подразумевает параллельное существование. Оба варианта служат языковой системе с фонетической, лексической, грамматической структурой, но действуют в разных ситуациях; один является обязательным нормальным фактом (т. е. нормой), который обслуживает процесс общения языковых носителей, а другой – одной из форм языка в зависимости от вида деятельности, т. е. языковым фактом любого стиля (стилевым фактом). Согласно второй линии развития варианты не могут быть использованы рядом друг с другом; при нормализации одного другой выходит из строя (покидает язык). Некоторые лексические единицы, которые стабилизировались и нормализовались уже во второй половине XX в., в 20–30-е гг. имели права варианта. В последующем процессе развития один из вариантов превращается в норму литературного языка, а другой становится нормой одного из стилей. Например, вводные слова и слова *köhnə və əski*, *baş və qafa*, *iləri* (*irəli*), относящиеся к азербайджанскому и тюркскому языкам, в азербайджанском литературном языке, используя параллельно, образуют вариантность. Однако в одной из параллелей всех трех пар также наблюдаются стилистические тенденции.

В текстах, относящихся к 20–30-м гг., значения, выраженные парами, принципиально не отличаются.

Köhnə – əski.

Köhnə sönmüş vulkanlar yavaş-yavaş uçub dağılır [3, с. 65]. *Bütün şərq məmləkətlərinin əski ərəb və sxolastika əlifbasını meydandan çıxarması... eyni inqilabi dil meydanında da yarpağa bizi məcbur etdi* [1, с. 3].

Baş – qafa.

Başlı iki iynə [4, с. 93]. *İkinci fikir... idealist kafalarda doğa biləcək xam bir fikirdən başqa bir şey dəgildi* [5, с. 3].

İləri – ön.

Bu süxurlardan iləridə bəhs ediləcəkdir [3, с. 15]. *İmla anarxiyasının mümkün olduğu qədər sürətlə önünü almaq cəhətini düşünmüş* [5, с. 5].

Можно привести множество таких примеров. Но в последующем процессе развития все лексические варианты не могут существовать вдвоем (даже если они имеют разные статусы).

Существующие вместе получают разные функциональные качества, когда один нормализуется, а другой становится стилистическим. В этом отношении вышеупомянутые лексические варианты не являются исключением. В некоторых примерах один из вариантов не может вписаться в среду литературного языка из-за того, что пришел извне. Например, в связи с тем, что первая сторона вариантности *baş – qafa* в 20–30-е гг. использовалась [например: головка иглы; 4, с. 92] как многозначное слово, она считается нормой языка этого периода. Так как вторая часть вошла в наш язык с турецкого тюркского, она не может получить функциональные качества (многозначность, нормированность и т. д.). Именно эти особенности в процессе развития решают дальнейшую судьбу вариантности. Так что и в последующие десятилетия слово *baş* (голова) сохраняет особенность лексико-семантической нормы. Но слово *qafa* сужает лексико-семантическую функциональность слова *qafa* (голова) от общеупотребительного (в словаре 20–30-х гг.) слова до терминологизации (70–80-е и последующие десятилетия). В нашем современном языке слово *qafa* употребляется в составе словосочетания как термин (*qafa tasi*), относящийся к анатомии, физиологии. А слово *əski* встречается в научно-стилистических материалах – в настоящее время в названии одного из филологических предметов (*Əski Azərbaycan yazısı*). И в других лексических вариантах точно так же. В то время как слово *irəli* в нашем современном языке завоевало право нормы, его вариант взаимности – слово *ön* – употребляется в некоторых сочетаниях в публицистическом стиле: *öndə getmək*, *önə çıxmaq* и т. д. Виктор Литвинов о норме писал, что она – многослойное, сложное и, с точки зрения диалекта, противоречивое событие. Каждый вариант языка, каждая форма предполагает наличие своеобразной нормы. Функциональные подсистемы литературного языка (имеются в виду функциональные стили) наряду с общими нормами имеют свои обычные нормы [2, с. 97]. В этом случае в данных примерах второй вариант выступает не как общеязыковая, а как стилистическая норма (первые два примера относятся к научному стилю, а последняя – к публицистическому).

Понятие нормы предусматривает существование многих особенностей, даже противоречивых признаков: постоянства и переменности, историчности и бесперерывности времени, дифференциации и выбора, кодификации (или запрета), привязанности к традициям (консерватизма) и обновления (новаторства). Если постоянство предусматривает стабильность нормы, то переменность, являясь причиной развития нормы, приводит к появлению вариантности в языке. Чередование постоянства с переменностью наблюдается в литературном языке 20–30-х гг. Переменность и ее вариантность, хотя и окружает фонетическую, лексическую, грамматическую уровни, больше и тесно связана с фонетическими признаками. Так что лексических вариантов в нашем литературном языке 20–30-х гг. меньше, чем фонетических, а морфологические варианты как по качеству, так и по частоте использования не выше и даже не на одном уровне с обоими. Появление лексических вариантов связано с приходом лексических единиц как с иностранных, так и с соседских языков, например, турецкого тюркского. Малая их часть, особенно параллельно использованные арабские и персидские взаимности, остаются в нашем современном языке. Например: *qurt – canavar* [6, с. 68, 76]. Другую часть вариантов составляют параллельно использованные взаимности турецкого

тюркского: *baba* (в значении «отец») – *ata* [6, с. 44, 48], *akmak – çörək* [6, с. 71], *cosuq – uşaq* [6, с. 39 и титульный лист]. Единство постоянства с переменностью включает в себя больше языковых фактов, связанных с фонетической структурой. И здесь причины создания фонетических вариантов не одинаковы: на литературный язык влияют или норма разговорного языка, диалект, особенности говора, или же другие причины, например, слова, относящиеся к турецкому тюркскому, приходят на язык с фонетическими особенностями. Например: *qurt – qurd* [6, с. 24, 30], *bən – mən* [6, с. 24, 27], *dəgil – dəyil* [6, с. 37], *bana – mana* [6, с. 38, 44], *dirmaqla – dirmiqla* [6, с. 66, 72], *qomşu – qonşu* [6, с. 54, 75]. Вариантность грамматической структуры, которая была образована по тем же причинам, остается небольшой. Личные окончания: *sorursan – gürürsün* [9, с. 34]; окончание настоящего времени *yeyir – yiyür – diyor* [6, с. 79, 46]. В морфологической структуре слов наблюдается вариантность: *sordı – soruşdı* [6, с. 52, 59].

2. Поиски нормы в литературном языке

Вместе со своей стабильностью, изменчивостью, вариантностью, преданностью традициям, новаторством и другими признаками нормы литературного языка 20–30-х гг. приобретали определенные признаки. В.А. Литвинов отмечает, что развитие и совершенствование литературного языка – это обновление и совершенствование нормы по отношению к актуальным общественным потребностям на каждом историческом этапе жизни общества [2, с. 98]. Качество нормальности периода азербайджанского литературного языка 20–30-х гг. или поиск норм происходили под влиянием социальной среды. Ф. Керимли отмечает, что структура социально-общественной, идеологической жизни, которая влияла на языковой процесс 20-х гг., особенно на поиск лексической нормы, была довольно сложной: патриархальная религия, националистические буржуа и революционно-социалистический уклон диктовали свою речевую культуру. Наиболее важной тенденцией было начало движения за грамотность и довольно успешное продолжение этого движения [7, с. 22]. Затем пишет: «Расширение сети печати <...>, с середины 20-х гг. издание книги в стране, особенно переведенных произведений классиков марксизма-ленинизма, а также начало азербайджанских радиопередач стимулировали обогащение родного языка и лексической нормы» [7, с. 23].

Вариантность проявила себя в поиске нормы. В литературном языке показывали себя нормы классического литературного языка, разговорная речь и особенности диалекта, фонетическая, лексическая, грамматическая особенности тюркского языка. Нормы классического литературного языка, как известно, наблюдались в правописании. Эти особенности можно было увидеть в некоторых заменах согласного, в написании некоторых местоимений, личных, временных окончаний. Использовались компоненты изафета, присущие классическому литературному языку. В письменном литературном языке наблюдались замены согласного, а также лексические единицы, характерные для разговорной речи. Использовались особенности диалекта: признак окончания настоящего времени повелительного глагола в единственном числе второго лица (морфема *gilən*), степень окончания, присущая к прилагательному, морфологическая структура, слова из говоров (*qalbi, arıtmaq, kouuñcu* и др.).

В написании одного и того же слова за основу берется как классический литературный язык, так и нормы разговорной

речи: (*sənduq – sandıq*). Вариант общенародной разговорной речи и диалекта некоторых слов употребляется параллельно: *davşan – dovşan*. Иногда форма, присущая классическому литературному языку, совпадает с вариантом диалекта.

Влияние турецкого тюркского охватывает все уровни языка. Влияние на фонетическом уровне проявляется в замене гласного и согласного, добавлении согласного, гласного, выпадении согласного, слога, а также метатезе. Фонетическое влияние, отражающее замену гласного, из-за фонетической структуры азербайджанского языка широко используется в печати, в языке учебников. Они совпадают с фонетическими особенностями говоров азербайджанского языка и не производят впечатления чужой фонологической особенности.

Как и в турецком тюркском, согласный *x* не употребляется в составе лексических единиц. В словах, имеющих такой звук, он заменяется согласными *K* (*okut – oxut-*) и *Q* (*qoqu – qoxu*).

Фонетические явления, которые считаются фонетическими влияниями турецкого тюркского языка, встречаются довольно часто. Поскольку добавление перед словом согласного *y* является архаическим качеством азербайджанского языка, оно наблюдается и в наших говорах: *yüz, yıldırım, yılan, yürək*. Некоторые слова арабского происхождения, как и в турецком тюркском, употребляются путем добавления согласного *h*: *Abdullah* и т. д.

Часть лексических единиц, пришедшая на язык под влиянием турецкого тюркского, как языковой факт, присущий ему, сохраняет свой фонетический состав и лексическое значение. Другие слова меняются по смыслу. Такие слова полностью / или частично отличаются от взаимных слов на азербайджанском языке. Изменение значения происходит путем перехода от одного лексического значения к другому. На турецком тюркском: *baba “ata”*, на азербайджанском: *baba “valideynin atası”* и др.

Слова, которые не подвергались смысловому изменению, составляют относительное большинство. Среди них есть также лексические единицы, впоследствии закрепленные в азербайджанском языке. Например: *gözlük*.

Влияние турецкого тюркского на азербайджанский литературный язык не кажется всеобъемлющим в грамматике. Грамматические особенности, присущие турецкому тюркскому, не составляют большинство по сравнению с фонетическими и лексическими уровнями. Такого рода особенности представляются личными и указательными местоимениями, личными окончаниями, а также окончаниями винительного падежа, вспомогательными частями речи и другими морфологическими признаками. Используются указательные местоимения (*öylə, böylə*), присущие тюркскому языку, в форме местоимения единственного числа первого лица (*bən*) используются морфологические признаки личной категории глагола во множественном числе первого и второго лица (*-sın, -sın, -iz, -iz*).

На самом деле большинство факторов, влияющих на литературный язык и его нормы 20–30-х гг., существовали с конца XIX и начала XX вв. и в последующие десятилетия сохраняли силу влияния. Академик Т. Гаджиев писал: «В это время на основе российской науки и культуры становятся известными такие выдающиеся ученые и педагоги, как Мирза Джафар Топчубашов, Мирза Махаммадали Казымбей, А. Бакиханов оставляет глубокие следы в истории нашей культуры; М.Ф. Ахундов придает тон будущему развитию нашей национальной культуры; Гасан бек Зардаби газетой «Экинчи» открывает новую страницу в истории нашей культуры; с конца XIX в. азербайджанцы,

получившие образование в семинарии в Гори, определяют будущее направление различных сфер науки, литературы и культуры, а также общественно-политический курс в целом, продельвают большую работу по подготовке демократических идей в стране, развитию просветительства, формированию услуг печати народу» [8, с. 7].

Конечно, в 20-е и 30-е гг. влияние социально-идеологической и политической среды на литературный язык не обязательно было одинаковым. Она влияла на норму литературного языка и на содержание нормы по-разному. В исследованиях в 20-е гг. влияние общественно-политической, идеологической среды на состав литературного языка группируется следующим образом: 1) словарь включал в себя большое количество слов, отражающих социальные и политические понятия нового периода, получивших право более широкого использования; 2) влияние восточных источников на обогащение словарного состава уменьшилось, напротив, возросло влияние западных источников; 3) слова турецкого тюркского языка представлялись как фактор высшей нормы (однако эта тенденция не была стабильной) [7, с. 23–24]. Академик Т. Гаджиев к этому списку добавляет еще один фактор (принятие массового характера родного языка) и пишет: «В связи с периодичностью истории литературного языка, как видно из фактов и экстралингвистических условий, этот «новый период» начинается со второй половины XIX в. Однако в начале XX в., как продолжение нового периода, это новшество еще больше совершенствуется, уплотняется и, что самое важное, литературный язык приобретает массовый характер» [8, с. 184]. Профессор Н. Худиев, более детально останавливаясь на последнем факторе, рассказывает о влиянии массовости литературного языка на синтаксическую норму: «Если в 20–30-е гг. массовость литературного языка влияла на синтаксическую норму, то в ней привлекают внимание нижеследующие события: 1. В основе литературного языка стоит синтаксис разговорного языка, поэтому лаконичность, «примитивная» абстрактность, естественная эмоциональность, присущая разговорной речи, в норме превращается в факт качества. Влияние арабского, персидского синтаксиса, можно сказать, полностью устраняется, <...> сложные конструкции из арабской, а также персидской грамматик постепенно становятся архаичными, <...> конструкция изафет теряется как грамматическое событие [определенные единицы в этой форме превращаются в лексический материал; 6, с. 577–578].

3. Влияние политической, идеологической и социальной среды на литературную языковую норму в 20–30-е гг.

По словам профессора Н. Худиева, помимо социальных, идеологических, политических обществ, влияющих на литературный язык, есть еще один важный фактор – демократизм и национальность. Он пишет: «В начале XX в. этот вид напряженности общественно-политической жизни, частая смена событий оказывает значительное влияние на картину литературного языка. Литературный язык постепенно приближается к быту людей, присоединяется к общественно-политическим процессам, становится средством борьбы. Национальное пробуждение, появление первого национального парламента, создание независимого государства приносит определенный демократизм, национальность в характер, содержание литературного языка» [9, с. 486]. В то время отношение к лингвониму (тюркскому языку), выражающему название нашего родного языка, не было одинаковым. А. Гарибли отмечает, что при-

мерно через месяц после того, как была провозглашена первая независимая Азербайджанская Республика, государственный язык был заменен на тюркский, который и использовался нашими интеллектуалами. Это продолжалось в советское время до середины 30-х гг. [10, с. 99]. Однако в некоторых источниках под «тюркским» понимается как «тюркский» язык, так и «азербайджанский тюркский», и эти понятия, можно сказать, не отличаются друг от друга [10, с. 99].

В 20–30-х гг. реорганизация нормы была также связана с социальными потребностями. Деятельность прессы, расширение сети школ, написание учебников требовали совершенствования нормы литературного языка или организации новой нормы. С другой стороны, принятие нового вида фонографической письменности – латинского алфавита (и отказ от графических и орфографических правил старой письменности) – создало необходимость урегулировать правописание, одинаково писать как в прессе, так и в учебниках и других продуктах печати, а существование форм академического и общественно-политического ораторства – использовать единые правила произношения.

Самой большой аудиторией по правилам правописания, алфавиту и вопросам языковой структуры, несомненно, был Первый тюркологический съезд. Академик Н. Джафаров пишет: «Среди множества решений, принятых Первым тюркологическим съездом, наиболее актуальным для современного тюркского мира (и периода) был новый (и общий для всех) алфавит на основе латинского алфавита» [11, с. 117–118].

В 20–30-е гг. на развитие нормы влияют не только политическая, идеологическая и социальная среда, но и внутренние особенности развития. С этой точки зрения одним из факторов, который регулирует норму и способствует ее развитию, является взаимодействие системы с нормой. Согласно исследованиям, норма содержит одинаковость, а система – разнообразие. Э. Косерин пишет, что «в языковой норме <...> все общее и постоянное <...>, а в системе существовали только разные признаки» [12, с. 230–231]. Единство одинаковости и разнообразия в языке может привести к развитию нормы, ее изменению. Наличие новых вариантов приводит к стабилизации одной из них, изменение нормы и отношение системы и нормы выступает как одна из внутренних движущих особенностей языка. Поэтому В. Литвинов пишет, что непрерывное развитие языка приводит к изменению норм литературного языка. Также неправильно думать, что норма может быть заморожена на некоторое время. Норма не статична, она в движении [2, с. 101].

Норма социально-исторического характера создается внутри языка, образуется из его лексических, фонетических, грамматических материалов. В лингвистике понятие нормы используется в широком и узком значениях. В широком смысле норма охватывает такие средства и методы речи, формирующиеся на протяжении многих веков, что обычно один язык по разнообразию отличается от другого. Одним из ключевых признаков нормы в узком смысле является ее консерватизм. Консерватизм предусматривает серьезный запрет литературного языка, а также сохранение традиционных методов выражения, которых должны придерживаться представители общества [2, с. 97–98]. В 20–30-е гг. некоторые поиски нормы только в узком смысле соответствуют содержанию нормы. В истории азербайджанского языка на грани различных периодов, этапов обычно занимают место такие языковые факты, которые характерны для

обоих периодов, поскольку переход от одного периода к другому не происходит внезапно. Иногда одна или две характерные особенности (или события) предыдущего этапа должны быть разработаны некоторое время. Академик Тофиг Гаджиев, говоря о периоде народности, пишет, что в конце XVI – начале XVII вв. была достигнута стабильность в развитии языковых единиц. После этого предыдущие языковые факторы (лексические, грамматические, фонетические) замечаются только в эпизодическом плане. Поэтому их мы рассматриваем как архаизм в литературном языке [13, с. 389]. Начиная с XVII в. система фонем отличается глухим п. С морфологической точки зрения мы видим продолжение важной формы глагола в старом стиле (неопределенная форма + gərək) [1, с. 55]. *Bir evdə ki, sən tək gözəl olmağa, O ev dağıluban talanmaq gərək* (M.P. Vaqif: *talanmaq gərək* – *должен быть ограблен*).

На любом этапе истории литературного языка могут проявиться особенности предыдущего этапа. С этой точки зрения 20–30-е гг. XX в. не являются исключением. Так как в истории азербайджанского языка каждый следующий период имеет продолжение, наследственные связи между периодами естественны. Однако архаические нормы нашего литературного языка в 20–30-е гг. отличаются от них по их функциональности, потому что особенности архаической нормы 20–30-х гг. не относились не только к литературному языку XIX в., даже XVII–XVIII вв., но и к периоду народности. В этом случае старые особенности нормы, относящиеся к периоду формирования XIII–XVI вв., в XX в. не могли играть роль нормативно-коммуникативной базы (даже в 20–30-х гг.). Учтем, что каждый этап развития языка, являясь продолжением предыдущего периода, имеет своеобразную норму. В этом смысле устаревшие языковые нормы не могут сохранить свою актуальность на более поздней стадии развития. В.А. Литвинов пишет, что норма направлена на поддержание собранных в обществе языковых средств, данных предыдущими поколениями, и их использование [2, с. 100]. Однако поиск норм 20–30-х гг. показывает, что древние языковые особенности предыдущих периодов могут быть когда-то использованы в качестве потенциальной нормы.

Выводы. В азербайджанском языке вариантность, в конечном итоге, приводит к развитию и изменению нормы. Языковые единицы одинакового содержания не могут долго использоваться параллельно, отдается предпочтение одной из них. Вариантность развивается по двум направлениям. Первая линия развития подразумевает их параллельное существование. Но одна является обязательным нормативным фактом (то есть нормой), а другая – языковым (стилевым фактом) любого языкового стиля. Согласно второй линии развития при нормализации одного из вариантов другой покидает язык. Например, вводные слова и слова *köhnə və aski, baş və qafa, iləri (irəli)*, относящиеся к азербайджанскому и тюркскому языкам, в азербайджанском литературном языке, используя параллельно, образуют вариантность.

В некоторых примерах один из вариантов не может нормализоваться в связи с тем, что поступил извне. Например, первая сторона вариантности *baş – qafa* в 20–30-е гг. считается нормой языка этого периода. Так как вторая часть вошла в наш язык с турецкого тюркского, она не может получить некоторые функциональные качества (многозначность, нормированность и т. д.).

Лексических вариантов в нашем литературном языке 20–30-х гг. меньше, чем фонетических, а морфологические

варианты как по качеству, так и по частоте использования ниже обоих уровней. Причина, вызывающая лексические варианты, связана с появлением лексических единиц как из иностранных языков, так и с турецкого тюркского языка. Так что определенную их часть составляют слова, параллельно использованные в турецком тюркском: *baba – ata, əkmək – çörək, cociq – uşaq*. Слова, присущие турецкому тюркскому, приходят в язык с фонетическими особенностями. Например: *bən – mən, dəgil – dəyil, bana – mana, qomşu – qonşu*.

Поиск нормы азербайджанского литературного языка 20–30-х гг. происходил под влиянием социальной среды. Как результат поиска нормы, в литературном языке показывали себя нормы классического литературного языка, разговорная речь и особенности диалекта, фонетическая, лексическая, грамматическая особенности тюркского языка. Нормы классического литературного языка соблюдались в орфографических правилах. Использовались составы изафета, присущие нашему классическому литературному языку. В устном литературном языке использовались особенности диалекта для разговорной речи.

В написании одного и того же слова за основу берутся как классический литературный язык, так и нормы разговорного языка. Например: *sənduq və sandıq*. Параллельно используются варианты диалекта и общенародная языковая речь: *davşan və dovşan*. Иногда форма, относящаяся к классическому литературному языку, совпадает с диалектным вариантом.

Влияние турецкого тюркского охватывает все уровни языка. Фонетическое влияние, отражающее замену гласного, из-за близости с фонетической структурой азербайджанского языка широко используется в языке учебников, прессы. Они совпадают с фонетическими особенностями говоров азербайджанского языка и не производят впечатления чужой фонологической особенности.

Часть лексических единиц, пришедшая в язык под влиянием турецкого тюркского, сохраняет свое лексическое значение. Другие слова меняются по смыслу. Например: в турецком тюркском: *baba “ata”* – в азербайджанском: *baba “valideynin atası”* и др. Слова, не подвергшиеся смысловому изменению, составляют относительное большинство. Среди них есть также лексические единицы, впоследствии закрепленные в азербайджанском языке. Например: *gözlük*.

В 20–30-х гг. реорганизация нормы была связана с социальными потребностями. Деятельность прессы, написание учебников, расширение сети школ требовали усовершенствования или реорганизации литературной языковой нормы. Принятие новой латинской графики и отказ от графических и орфографических правил арабской требовали регулирования правил орфографии, одинаковой формы записи в учебниках, прессе и других продуктах печати, использования единых правил произношения.

Литература:

1. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. I h., Bakı : ADU nəşri, 1976.
2. Литвинов В.А. Исторический характер лингвистической нормы. *Российский гуманитарный журнал*. 2012. Т.1. № 1.
3. Fiziki-coğrafiya. Orta məktəbin beşinci sinifi üçün. Bakı : Azərneşr, 1936.
4. Məktəblərdə hərbi dərslər. İşçi fakültələri, texnikumlar və ali məktəblər üçün. Bakı : Azərneşr, 1932.
5. Çobanzadə B. İstilah – terminoloji işləri. *Azərbaycan Dövlət Elmi – Tədqiqat İnstitutu*. Azərbaycanı öyrənməyə yolu. Bakı : A.D.E.T.İ. nəşriyyatı, 1930, sayı 3.

6. Şaiq A. Uşaq gözlüyü. Bakı : Azər nəşr, 1926.
7. Kərimli F.Q. 1920-ci illər Azərbaycan ədəbi dilinin leksik norması. F.e.n. alimlik dərəcəsi ... disser. Bakı, 2009.
8. Hacıyev T.İ. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. II hissə. Bakı : Elm, 2012.
9. Xudiyev N. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı : Elm və təhsil, 2018.
10. Qəribli A. Azərbaycan dili anlayışının tarixi. Bakı : "Elm və təhsil", 2017.
11. Cəfərov H.Q. Türkologiyanın müasir problemləri. Bakı : "Elm və təhsil", 2017. S. 117–118.
12. Koseriu E. Ümumi dilçiliyə giriş. Bakı : Mütərcim, 2006.
13. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. 2 hissədə. I h. B., 2012.

Zeynalli M. At the beginning of the XX century effect of the turk language on the norma of the Azerbaijan literary language

Summary. The article discusses some aspects of the influence of the Turkic language on the norm of the Azerbaijani literary language in the early 20th century. It is noted that at the beginning of the 20th century in the enrichment of the content of the dictionary, the influence of Eastern sources, especially Persian and Arabic, decreased, while European, on the contrary, increased. The influence of the Turkic language on the Azerbaijani literary language in the 20–30s of the XX century, first of all, shows itself in the vocabulary. In the texts of this period, there is a parallel use of lexical variants relating to both languages.

The research methods are mainly descriptive and semantic analysis of linguistic groups, influencing the root of words, historical and situational comparative analysis of intertwining and language enrichment.

It is further noted that in the 1920s and 1930s, the reorganization of language norms was associated with social needs.

This is primarily the activities of a wide network of mass media, the press, writing textbooks on expanding the school network, adopting the Latin script alphabet, regulating spelling rules, the existence of various forms of speech, etc. created the need to use common rules of pronunciation.

Attention is drawn to the fact that together with its stability, variability, variation, devotion to traditions, innovation and other signs, the features of the norm of the literary language of the 1920s and 1930s acquired certain signs on well-known soil. Tka as a variation manifested itself in the search for norms. The norms of the classical literary language, colloquial speech and features of the dialect, phonetic, lexical, grammatical features of the Turkic language showed themselves in a literary language.

It is noted that the norms of the classical literary language, as is well known, were observed in spelling. These features can be seen in some substitutions of the consonant, in the spelling of some pronouns, personal, temporary endings. The components of izapheta inherent in the classical literary language were used. In written literary language, there were observed consonant replacements, characteristic of colloquial speech, as well as lexical units.

As a result, it is noted that the lexical options in the Azerbaijani literary language of the 20–30s are less than the phonetic options, and the morphological options both in quality and frequency of use are below both levels. The reason that causes lexical variants is connected with the appearance of lexical units both from foreign languages and from Turkish Turkic language.

Key words: norm, variation, literary language, vocabulary.

*Катиш Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ОФІЦІЙНА ТА ДЕРЖАВНА МОВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ: СПІЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті охарактеризовано поняття «офіційна мова» та «державна мова». Розкрито три підходи до мовної політики в мовному законодавстві Європи. Проаналізовано статус офіційних та державних мов у різних європейських країнах. Доведено, що світовий досвід підтверджує уникання ситуації, за якої статус державних у тій чи іншій країні мали б споріднені мови.

У творенні національних держав головну роль відіграє мовна політика. Кожна країна у процесі свого формування вирішувала мовні питання. Мова як важливий показник національної ідентичності є об'єктом державного регулювання в більшості країн світу.

Мета статті – виявити спільні тенденції та національні особливості у впровадженні офіційної (державної) мови в європейському просторі. Офіційна мова – це насамперед мова, якою укладаються законодавчі акти держави. Ця мова використовується на офіційних заходах, служить для ділового листування.

До проблеми державної чи офіційної мови в різних державних законодавствах ставляться по-різному. У конституціях одних країн наявне тільки поняття «державна мова» (Литва, Молдова, Росія, Словаччина), інших – тільки поняття «офіційна мова» (Болгарія, Македонія, Словенія, Чехія), третіх – обидва поняття (Швейцарія, Іспанія).

Існують три підходи до мовної політики в мовному законодавстві Європи: 1) мовою держави обирається мова однієї національності, що зробила основний внесок у формування держави; 2) визначення як офіційних усіх основних мов країни; 3) законодавче закріплення у функції офіційної мови двох або більше мов, поширених у країні.

Отже, Болгарія, Велика Британія, Естонія, Латвія, Польща, Словенія, Франція, Чехія підтримують офіційну одномовність, маючи одну державну мову, яку вважають основним чинником консолідації нації. У тих країнах, де є кілька офіційних мов (Бельгія, Нідерланди, Фінляндія, Швейцарія), вони зазвичай не споріднені між собою. Світовий досвід підтверджує уникання ситуації, за якої статус державних (офіційні) у тій чи іншій країні мали б споріднені мови.

Ключові слова: офіційна мова, державна мова, мовна політика, мовне законодавство, офіційна одномовність.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що державно-політичні кордони не завжди відповідають культурно-мовним, більшість національних держав прагнуть створити однорідну мовну культуру на своїй державній території. У творенні національних держав вирішальну роль відіграє мовна політика. Кожна країна у процесі свого формування стикалася з мовним питанням. І, урешті-решт, віддавалася перевага офіційній або державній мові. Більшість європейських країн об'єднані однією

загальнонаціональною мовою (з-поміж 47 європейських країн своя національна мова є державною (офіційною) у 41 країні, тобто у 87,2% від загальної кількості) [4, с. 4]. Мова як важливий показник національної ідентичності була й залишається об'єктом державної підтримки й регулювання в більшості країн світу. Саме це й визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку державних мов завжди були в центрі уваги науковців. Офіційну (державну) мову вивчали такі науковці: Б. Ажнюк [1], Н. Коваль [2], І. Лопушинський [4], Л. Масенко [5; 6], Ю. Прадід [8], О. Тараненко [10], О. Чердиченко [11] та інші.

Метою статті є виявлення спільних тенденцій та національних особливостей у впровадженні офіційної (державної) мови в європейському просторі.

Виклад основного матеріалу. Офіційна мова – це насамперед мова, якою укладаються законодавчі акти держави. Ця мова використовується на офіційних заходах, служить для ділового листування. Вона функціонує в роботі всіх державних органів, у системі армії. Офіційною мовою здійснюється навчання в різних установах освіти, усі громадяни країни, незалежно від приналежності до тієї чи іншої національності, зобов'язані вільно володіти державною мовою країни. Офіційна мова є основною мовою судочинства. Офіційною мовою укладають міжнародні угоди, нею проводяться офіційні зустрічі.

До проблеми державної, чи офіційної мови в різних державних законодавствах ставляться по-різному. У конституціях одних країн наявне тільки поняття «державна мова» (Литва, Молдова, Росія, Словаччина), інших – тільки поняття «офіційна мова» (Болгарія, Македонія, Словенія, Чехія), третіх – обидва поняття (Швейцарія, Іспанія). Так, у Швейцарії поняття «державна мова» ширше, ніж поняття «офіційна мова», оскільки відповідно до Конституції цієї країни державними мовами є німецька, французька, італійська та ретороманська, хоча остання практично й не використовується в державному та громадському житті, а офіційними – німецька, французька, італійська, в інших, як, наприклад, в Іспанії, навпаки – поняття «офіційна мова» ширше, ніж поняття «державна мова». А Конституція Іспанії, оголошуючи кастильське нареччя державною мовою, також проголошує, що всі інші нареччя іспанської мови є офіційними у відповідних автономних утвореннях. Проте в більшості країн світу зміст понять «державна мова» й «офіційна мова» цілком збігається [4, с. 35].

У мовному законодавстві держав світу відомі три підходи до мовної політики [10, с. 7–9]. Перший підхід виявляється в тому, що державною мовою обирається мова національності,

яка зробила значний внесок у розвиток держави й за кількістю носіїв мови переважає інші її етнічні групи. Такий статус мають, наприклад, іспанська (кастильська) мова в Іспанії (75% мовців), шведська у Швеції (95% мовців), англійська у Великій Британії (80% мовців).

Другий варіант, який використовують в умовах функціонування двох чи декількох мов, – визначення як офіційних усіх основних мов країни. Це застосовують здебільшого в тих країнах, де важко виявити одну корінну національність (наприклад, у Люксембурзі, де дві офіційні мови – французька і німецька) або є територія компактного проживання двох і більше етносів; у Швейцарії є три офіційні мови – німецька (65% мовців), французька (18% мовців) та італійська (12% мовців). Дві офіційні мови існують у Фінляндії – фінська (93,5% мовців), шведська (6,3% мовців).

У світі є і третій підхід – також із законодавчим закріпленням у функції офіційної мови двох або більше мов, поширених у країні. Статус двох офіційних мов – місцевої національної й колишньої метрополії – практикується здебільшого в постколоніальних країнах, наприклад ірландська й англійська в Ірландії [4, с. 15–16].

У Європі кожна держава турбується про розвиток офіційної мови, підтримує її вивчення всіма громадянами, незалежно від того, хто хоче отримати громадянство, спонукає до опанування державної мови. Як відомо, за нинішніх умов європейські нації є переважно поліетнічними і складаються з різних етнічних груп. Натомість абсолютна більшість їх підтримує офіційну одномовність, маючи одну державну мову, яку вважають першорядним чинником інтеграції різномовних спільнот в єдиній національній державі [11, с. 28].

Сучасна Польща перебувала під владою трьох імперій: Австрії, Пруссії та Росії. В усному й писемному спілкуванні поляки повинні були застосовувати німецьку чи російську мови. Після здобуття Польщею незалежності польська мова стала державною й об'єднала всіх поляків. Вона відіграла найважливішу роль – консолідувала польське суспільство. Саме мова духовно об'єднала поляків.

Ісландія дбає про розвиток ісландської мови. Від середини XIX і впродовж усього XX століття мовна політика держави ґрунтувалася на пуризмі. У 2011 році депутати ісландського парламенту підтримали законопроект, відповідно до якого мова жестів, якою користуються люди з порушеннями слуху, набула статусу державної й офіційної мови. Згідно із цим законом, люди з вадами слуху мають право вказувати мову жестів як свою першу мову. До ухвалення проекту статус офіційної і державної мови мала тільки ісландська мова [2, с. 7].

У наш час Франція завдяки впровадженню французької мови в усі сфери політичного, громадського та культурного життя змогла консолідувати суспільство, зазначене сприяло високим досягненням цієї країни в науці, культурі й, урешті-решт, в економіці. Французька мова – це мова освіти, діловодства, спілкування та громадського обслуговування. Відповідно до Закону Французької Республіки «Про застосування французької мови», усі публікації, реклами, анотації до творів повинні виконуватися французькою або супроводжуватися французьким перекладом чи дубляжем. За вживання англійських слів запроваджено штрафи [4, с. 380].

У Франції для обіймання посади державні службовці повинні скласти усний і письмовий іспити на вільне володін-

ня державною мовою. Система початкової освіти гарантує обов'язкове вивчення як мінімум двох мов. Франція не відокремлюється від світу мовними кордонами, а тільки турбується про свою ідентичність. Розроблені механізми контролю та впровадження державної мови в різні сфери функціонування та відповідальності службових осіб за недотримання мовного законодавства.

Бельгія використовує французьку та нідерландську мови. У 60-х роках XX століття країна була поділена на лінгвістичні області залежно від мови спілкування. Нідерландська мова стала єдиною офіційною мовою у Фландрії, французька – у Валлонії. У Брюсселі запроваджено дві офіційні мови: французьку та нідерландську. Єдине, що залишається неподіленим на регіональному рівні, це Брюссель. З одного боку, франкомовних там більше, з іншого боку, історично це Фландрія та й економічно він пов'язаний із Фландрією. Отже, поки що до Бельгії можна застосувати оптимістичне «єдині в багатоманітті» [4, с. 376].

Кастильська мова є офіційною мовою Іспанської держави. Усі іспанці повинні вільно володіти іспанською мовою. Проте на території Іспанії функціонують й інші мови – баскська, галісійська, каталонська, валенсійська. Каталонська мова, як і кастильська, належить до романської групи мов. Ухвалений 1997 року місцевим парламентом Закон про лінгвістичну політику, усупереч чинному законодавству і Конституції країни, зробив каталонську мову провідною в автономній області, чим обмежив іспанську або кастильську мови [7, с. 20]. У Конституції Іспанії прямо сказано, що кожний громадянин повинен знати іспанську мову й користуватися нею.

Конституція Норвегії передбачає, що «тільки норвезькі громадяни, чоловіки й жінки, які говорять мовою країни, призначаються на офіційні державні посади» (ст. 92). Це положення відповідає принципам європейського законодавства [1, с. 8–9].

У рішенні Венеціанської комісії щодо Словаччини зазначено, що всі громадяни повинні володіти державною мовою: «Підтримка державної мови гарантує розвиток ідентичності державної спільноти <...>. Можливість громадян користуватися офіційною мовою може застосовуватися як засіб запобігання їх дискримінації в забезпеченні їхніх основоположних прав <...>». Важливо зазначити, що така позиція експертів Венеціанської комісії збігається з положенням ст. 4 «Загальної декларації мовних прав», де наголошується на тому, що «особи, які переїжджають і оселяються на території іншої мовної спільноти, мають право й обов'язок інтегруватися в цю спільноту» [1, с. 10].

У тих країнах, де застосовуються декілька державних мов, ці мови зазвичай не споріднені між собою. Так, у Бельгії французька мова належить до романської групи мов, а фламандська входить до германської групи мов. Державні мови Швейцарії належать до різних мовних груп і, крім того, вільно функціонують у ролі офіційних мов у таких країнах, як Німеччина, Франція й Італія. Фінляндія використовує дві державні мови, які входять навіть до різних мовних сімей: шведська – до германської групи індоєвропейських мов, фінська – до фінно-угорської мовної сім'ї.

У Нідерландах проживають фламандці, але їхня мова не визначена державною, оскільки вона близька до державної голландської мови. Ці мови входять до однієї германської мовної групи. Крім того, фламандська мова є державною в Бельгії, де й мешкає значна частина фламандців. Тобто більшість

країн світу уникає проблемної ситуації, коли споріднені мови є державними, як, наприклад, українська та російська мови, які входять до східнослов'янської підгрупи слов'янських мов. Це реальний запобіжний засіб проти витіснення однієї мови іншою (сильнішою), супроти їх протистояння [4, с. 384].

Отже, співвіднесеність європейських країн з офіційною та державною мовою можна репрезентувати в таблиці 1.

Таблиця 1

Офіційна мова	Державна мова	Офіційна та державна мови
Бельгія	Литва	Швейцарія
Болгарія	Молдова	Іспанія
Велика Британія	Росія	Брюссель
Естонія	Словаччина	
Ісландія	Білорусь	
Латвія		
Люксембург		
Македонія		
Польща		
Словенія		
Фінляндія		
Франція		
Чехія		
Швеція		

Висновки. Отже, Болгарія, Велика Британія, Естонія, Латвія, Польща, Словенія, Франція, Чехія підтримують офіційну одномовність, маючи одну державну мову, яку вважають основним чинником консолідації нації. У тих країнах, де є кілька офіційних мов (Бельгія, Нідерланди, Фінляндія, Швейцарія), вони зазвичай не споріднені між собою. Світовий досвід підтверджує уникання ситуації, за якої статус державних (офіційні) у тій чи іншій країні мали б споріднені мови. Перспективи подальших пошуків убачаємо в застосуванні світового досвіду використання офіційних та державних мов в Україні.

Література:

1. Ажнюк Б. Мовні права як категорія соціолінгвістики. *Мовознавство*. 2013. № 5. С. 3–11.
2. Коваль Н. Мовний пуризм чи державна політика: Як офіційні державні мови здобували своє місце під сонцем. *Українська мова та література*. 2018. № № 5–6. С. 7.
3. Коментар до Конституції України. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. С. 42.
4. Лопушинський І. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми та перспективи : монографія. Київ ; Херсон : Олді-плюс, 2006. 456 с.
5. Масенко Л. Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації* / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 96–130.
6. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2004. 163 с.

7. Медведенко А. Іспанія: мова як засіб здобуття національної автономії. *Проблеми мов в Україні*. Випуск II. Київ : Департамент із здійснення мовної політики Держкомнаціміграції, 1998. 64 с.
8. Прадід Ю. Поняття державної та офіційної мови в сучасній юридичній науці. *У царині лінгвістики і права*. Сімферополь, 2006. С. 158–161.
9. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. (справа про застосування української мови). *Конституційне законодавство України: законодавчі акти, коментар, офіційне тлумачення*. Київ : Атіка, 2000. С. 860.
10. Тараненко О. Юридичний статус мов і мовна дійсність. *Мова державна – мова офіційна*. Київ : Просвіта, 1995. 120 с.
11. Чередниченко О. Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції. *Мовознавство*. 2013. № 5. С. 28–36.

Katysh T. Official and state language in the European space: general tendencies and national peculiarities

Summary. In this article it is described concept “official” and “state” languages. In the language legislation of Europa three approaches to language politics is exposed. Status of official and state languages is analysed in different European countries. It is proved that world experience confirms avoidance of situation at that status of “state” language would have cognate languages in different countries.

In the creation of national states language politics plays a decisive role. Each country in the course of its formation linguistic issues have solved. Language as an important indicator of national identity is the subject of state regulation in most countries of the world.

The purpose of the article is to identify common tendencies and national peculiarities in the implementation of the official (state) language in the European space. The official language, first of all, is the language in which the legislative acts of the state are concluded. This language is used for official events, serves for business correspondence.

In different state laws the problem of state or official language are treated differently. In the constitutions of some countries, only the notion of “state language” is (Lithuania, Moldova, Russia, Slovakia). In other countries only the notion of “official language” is available (Bulgaria, Macedonia, Slovenia, Czech Republic). In some countries both concepts are used (Switzerland, Spain).

In the language legislation of Europe there are three approaches to linguistic policy: 1) the state language is the language of one nationality having made a major contribution to the state formation; 2) definition of the official language in all the main state languages; 3) legislative consolidation in the function of the official language two or more languages widespread in the country.

Thus, Bulgaria, the United Kingdom, Estonia, Latvia, Poland, Slovenia, France, and the Czech Republic maintain official monolingualism having one state language to be considered the main factor in the consolidation of the nation. In countries where there are several official languages (Belgium, the Netherlands, Finland, Switzerland), they are generally not cognate. World experience confirms the avoidance of a situation in which the status of state (official) would have cognate languages in one or another country.

Key words: official language, state language, language politics, language legislation, official monolingualism.

Кравченко Э. А.,доктор филологических наук, доцент,
профессор кафедры украинской филологии и культуры
Донецкого национального университета имени Василя Стуса**Павлютенков Р. В.,**аспирант
Донецкого национального университета имени Василя Стуса

СЮЖЕТООБРАЗУЮЩАЯ ФУНКЦИЯ ПОЭТОНИМОВ В РОМАНЕ Н. ГЕЙМАНА «AMERICAN GODS»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню змістового і функційного навантаження власних імен і безонімних номінацій роману Н. Геймана «American Gods». Виявлено домінуючі опозиції, що впливають на семантику окремих поетонімів і онімних угруповань: *добро – зло, старий – новий, реальність – іреальність, свій – чужий, смерть – безсмертя, дійсність – сон, ім'я – безіменність, багатопостасність – безликість, Бог – (герой) – людина, пам'ять – забуття, віра – безвір'я, життя – театр* та ін. Проаналізовано поетоніми відапелятивного походження і вторинні (похідні) номінативні одиниці, твірною основою яких виступають міфони́ми або реальні імена, запозичені з найширшого історико-культурного контексту. Виявлено і прокоментовано традиційні та новаторські засоби і прийоми поетики іменності / безіменності, які формують сюжетні лінії та беруть участь у створенні художньої цілісності. Крізь призму імені доведено жанрову специфіку роману Н. Геймана «American Gods» (фантастичні образи, паралельні світи, міфологізм тощо). З'ясовано, що опозиція *старий – новий* пов'язана насамперед із найменуванням давніх і сучасних богів. Міфопоетоніми повністю чи частково відтворюють форму протоонімів; нові боги залишаються безіменними або мають імена з прозорою внутрішньою формою. Доведено, що вибір того чи того варіанта онімної парадигми знаходиться у прямій залежності від перебування богів у так званому «реальному» або вигаданому міфологічному хронотопі («боги в голові»). Суттєвий для інтерпретації твору прийом втрати імені актуалізує інтегральну сему «забуття» старих богів, пов'язану із втраченою сутністю у художньому просторі «сучасної» Америки. Багатопостасність богів має умовою декілька образів, які утворюють єдину сутність, пред'явлену ключовим іменем.

Ключові слова: іменність, безіменність, контекст, опозиція, поетонім, втрата імені, фентезі.

Постановка проблеми. Творчество Нила Геймана, современного английского писателя-фантаста, в последние десятилетия привлекает всё большее внимание зарубежных и отечественных исследователей. Роман Н. Геймана «American Gods» рассматривается с позиции переосмысления традиционных мифологических образов, индивидуально-авторской концепции рождения и существования мифологических представлений о богах [1, с. 105], использования постмодернистского принципа цитатности мифологических протекстов [2, с. 10–11]. Мифологическая основа произведений Н. Геймана предопределяет появление исследований, посвящённых сравнительному

анализу романов писателя и литературных сказок [3], определению функциональной нагрузки цитат и аллюзий на тексты мировой литературы [4, с. 6] и др. Тем не менее онимный «пласт» произведений Н. Геймана, сотворённый автором или заимствованный им из широчайшего историко-культурного контекста, остаётся не изученным, что и определяет актуальность настоящего исследования.

Проблема интерпретации поетонимов (собственных имён художественного произведения) тесно связана с интерпретацией целостного текста, учитывающей идиостиль и специфику жанра. Н. Гейман принадлежит к признанным мастерам *городского фэнтези* [2, с. 9]. Специфику жанра *фэнтези* определяют следующие черты: 1) своеобразный симбиоз сказки, мифа, фантастики, рыцарского романа; 2) изображение реального (нашего, своего) мира и огромного количества возможных параллельных миров, сосуществующих наравне с «настоящим»; 3) наличие элементов магии, обуславливающих иррациональное, мистическое начало; 4) базовые концепты *добро – зло*; 5) присутствие фантастических образов (боги, демоны, волшебники, мифологические существа, призраки и под.). Все указанные жанровые признаки присутствуют в художественном мире романа Нила Геймана «Американские боги», в котором исследователи усматривают смешение элементов американской культуры, древней и современной мифологии и фэнтези.

Целью настоящей статьи является определение жанровой принадлежности романа «Американские боги»; выявление и анализ традиционных и окказиональных средств, «работающих» на создание жанра фэнтези путём анализа отдельных поетонимов и их «совокупностей» (онимных групп); обоснование сюжетообразующей и текстообразующей функции имён собственных. Чрезвычайно разветвлённый хронотоп произведения и его заголовки-маркеры (ср.: «*Прибытие в Америку 813 г. н.э.*», «*Прибытие в Америку 1721 г.*», «*Прибытие в Америку 14 тыс. лет до н.э.*» и др.) позволяют предположить, что собственные имена целесообразно систематизировать с учётом принадлежности к тому или иному временному плану. Здесь мы сосредоточимся на выявлении особенностей фэнтези в пространстве основного сюжетного действия.

Сквозная тема почитания и забвения богов, привезённых в Америку людьми, обуславливает наличие множества существительных для интерпретации оппозиций, в той или иной степени способствующих развитию образов, мотивов, сюжетных

линий, связанных с именами персонажей. К наиболее значимым противопоставлениям, позволяющим раскрыть идейно-художественную концепцию романа, относятся следующие: светлый – тёмный, добро – зло, реальность – ирреальность, свой – чужой, живой – мёртвый, смерть – бессмертие, сакральный – профанный, старый – новый, правый – неправый, явь – сон, имя – безымянность, многоипостасность (многоликость) – безликость, божественный – безбожный, Бог – (герой) – человек, память – забвение, вера – безверие, жизнь – театр.

Так, например, доминантное для фэнтези противопоставление добро – зло и коррелирующая оппозиция светлый – тёмный реализуются в онимных парах, с помощью которых обозначены действующие или упоминаемые лица: Czernobog / Чернобог – Bielebog / Белобог, Frank Lloyd Wright / Фрэнк Ллойд Райт – Frank Lloyd Wrong / Фрэнк Ллойд Ронг. Выбор «говорящих» имён для доброго и злого близнецов подчёркивает смысловую дихотомию правый (wright) – неправый (wrong). Игру в противопоставление интенсифицирует историко-культурный источник имени Frank Lloyd Wright, с помощью которого возникает эффект достоверности. Фрэнк Ллойд Райт (1867–1959) был одним из самых выдающихся американских архитекторов. В 1900–1917 гг. Райт стал родоначальником так называемого «стиля прерий». Использование природных материалов, вписанность невысоких, с покатыми крышами и короткими трубами, зато довольно просторных зданий в пейзаж, особый акцент на «периферийных» конструкциях (террасы, веранды) – все это дает основание считать «стиль прерий» одним из первых экологически ориентированных направлений в архитектуре XX в. [5]. Существование реального протоонома у имени Frank Lloyd Wright и, главное, профессия архитектора, делает допущение Mr. Wednesday о том, что архитектором мистического House on the Rock / Дома-на-Скале может быть злой брат-близнец Фрэнка Ллойда Райта<...> По имени Фрэнк Ллойд Ронг (ср.: “They say this was built by Frank Lloyd Wright’s evil twin,” said Wednesday. “Frank Lloyd Wrong.” [5]) вполне вероятным. Czernobog (в славянской мифологии воплощение зла, несчастья, носитель тёмного начала) и Bielebog (воплощение добра, счастья, носитель светлого начала) названы в романе дуальными существами, однако заданное несходство, связанное с внешностью и сущностью богов, снимается с развитием сюжетного действия: “I have a brother. They say, you put us together, we are like one person, you know? When we are young, his hair, it is very blond, very light, his eyes are blue, and people say, he is the good one. And my hair it is very dark, darker than yours even, and people say I am the rogue, you know? I am the bad one. And now time passes, and my hair is gray. His hair, too, I think, is gray. And you look at us, you would not know who was light, who was dark.” [5] – А у меня есть брат. Говорят, если сложить нас вместе, мы как один человек. Когда мы были молодые, волосы у него были светлые, очень светлые, и все говорили, он хороший. А у меня волосы были очень темные, даже темнее, чем у тебя, и все говорили, мол, я дурной. А теперь время прошло, и волосы у меня седые. И у него тоже, думаю, седые. И глядя на нас, уже не разберешь, кто был светлый, кто был темный [6].

В сновидческом ирреальном мире противопоставление Czernobog – Bielebog окончательно разрушается, вместо этого формируется семантика «двуликости» и неоднозначной сущности старых богов: “I dreamed a strange dream,” he said. “I

dreamed that I am truly Bielebog. That forever the world imagines that there are two of us, the light god and the dark, but that now we are both old, I find it was only me all the time, giving them gifts, taking my gifts away.” [5]. – Странный сон мне снился, – сказал он [Чернобог]. – Снилось, будто на самом деле я и есть Белобог. Что испокон веков весь мир считал, что нас двое, бог светлый и бог темный, а теперь, когда мы оба состарились, я и выяснил, что все это время был один, за двоих, одаривал их, и сам же у них дары свои отнимал [6].

Основная идея произведения актуализирована в контексте эпиграфа к седьмой главе – фрагменте из «Индуистских мифов» американского индолога Венди Донигер О’Флаэрти: As the Hindu gods are “immortal” only in a very particular sense – for they are born and they die – they experience most of the great human dilemmas and often seem to differ from mortals in a few trivial details... and from demons even less. Yet they are regarded by the Hindus as a class of beings by definition totally different from any other; they are symbols in a way that no human being, however “archetypal” his life story, can ever be. They are actors playing parts that are real only for us; they are the masks behind which we see our own faces [5]. – Поскольку индуистские боги бессмертны только в весьма специфическом смысле – ибо рождаются и умирают, – они переживают большинство великих жизненных дилемм, выпадающих на долю человека, и подчас кажется, что они вообще мало чем отличаются от простых смертных... а от демонов – еще того меньше. И все-таки индусы расценивают их как совершенно особый класс существ, по определению отличный от всех прочих; это символы, до которых не может возвыситься ни один человек, сколь бы «архетипичной» ни была история его жизни. Это актёры, которые разыгрывают роли, реальные только для нас; это маски, за которыми мы видим наши собственные лица [6].

Микротема игры, актерства, масочности репрезентирована дифференциацией имён богов, пребывающих одновременно или поочередно в божественном (мифологическом) пространстве и в «современной» Америке. Иначе говоря, персонажи божественного происхождения вынуждены в определённых ситуациях утаивать, скрывать или видоизменять своё имя, пытаясь приспособиться к новым условиям существования или разыгрывая определённую роль. Таким образом, оппозиция старое («настоящее») – новое (выдуманное по случаю) имя воплощает двойственную сущность богов и способствует формированию многокомпонентной парадигмы именования персонажей.

Например, сокамерником главного героя Shadow / Тени отнюдь не случайно оказывается a grifter from Minnesota, Low Key Lyesmith [5] (мошенник из Миннесоты Космо Дей по прозвищу Ловкий [6]), чьё имя является адаптированным именем бога северогерманского пантеона Локи Кознодея. Ср.: “Jesus. Low Key Lyesmith,” said Shadow, and then he heard what he was saying and he understood. “Loki,” he said. “Loki Lie Smith.” [5] – Бог ты мой! Ловкий Космо Дей, – сказал Тень, а потом услышал сам себя и вдруг понял второй смысл только что произнесенных звуков. – Локи, – сказал он. – Локи Кознодей [6]. В германо-скандинавской мифологии Локи, побратим Одина, – бог хитрости и обмана. Некоторые исследователи утверждают, что, будучи частью триады демиургов (Один, Хенир и Лодур, или Локи), этот бог изначально принадлежал к поколению богов, существовавших ещё до Одина, и был сыном великана

Имира, а его братьями были Кари (воздух) и Хлер (вода), сестрой – Ран, страшная богиня моря [6]. В русском переводе компонент *Ловкий* выбирается благодаря звуковому сходству с мифонимом *Локи*, порождая смыслы, заложенные в образе мифологического персонажа: коварство, изворотливость и под.

Оппозиция *настоящий* – *вымышленный* проявляется в парадигме обозначения лепрекона *Mad Sweeney* (*Бешеный Суини*), мотивированного именем персонажа ирландской легендарной традиции, главного героя скелы «Buile Shuibhne». Согласно легенде, Суини, король Дал н'Ардя в Ульстере, был проклят епископом Ронаном Финном перед битвой при Мой Рат в 637 году за то, что убил копьем одного из певчих Ронана, а другое копье бросил в самого Ронана, но попал в колокол и разбил его. Попад в власть наложенного на него проклятия, Суини превратился в своеобразного «птице-человека», обретая в приступы безумия способность летать, но утрачивая собственно человеческие качества [6]. Расширение парадигмы поэтонима происходит за счёт иронического именованья Бешеного Суини, который на предложение мистера Среды выпить заказывает «Сазернкамфорт» с кокой, после чего повествователь становится на точку зрения Тени, мысленно перенёсшего название напитка на незнакомца: *The Southern Comfort and Coke sat down beside Shadow* [5] – «*Сазернкамфорт с кокой*» *сел рядом с Тенью* [6]. Второе – «человеческое» – имя указано в документах, обнаруженных после смерти персонажа: “*He’s dead,*” *said the medical examiner. “Any ID?” “He’s a John Doe,” said the cop* [5]. – *Позади мусорного бака, в снегу, сидел Бешеный Суини <...>. – Он мертв, – сказал судмедэксперт. – Личность установлена? – По документам – Джон Доу, – сказал коп* [6].

Эксплицитное указание на утаивание божественного (сакрального) имени содержится в контексте, где бог Один откровенно заявляет Тени, что его имя не настоящее: “*Let’s see. Well, seeing that today certainly is my day – why don’t you call me Wednesday? Mister Wednesday... “What’s your real name?” “Work for me long enough and well enough,” <...> “and I may even tell you that* [5] – *Если учесть, что день сегодня определенно мой – то почему бы тебе не называть меня просто Среда. Мистер Среда. <...> – Как вас зовут – по-настоящему? – Если будешь на меня работать, достаточно хорошо и достаточно долго, <...> глядишь, со временем я даже это тебе скажу*[6]. При встрече с богами в так называемом реальном мире Тень слышит и другие имена-подсказки бога (ср.: – *Добро пожаловать, Вотан. – Теперь меня зовут Среда, – ответил тот, пожимая старику руку* [6]; – *Ну что ж, судя по всему, наш Одноглазый сделал не самый худший выбор <...>* [6]; – *Обычно он представляется как Среда. Грим. Ал-Фатер* [6]), но не догадывается об истинном имени своего «работодателя», пока не оказывается в закулисных мире богов, где мистер Среда открывает настоящее имя, сопровождаемое широким спектром дополнительных имён, прозваний и прозвищ: *I told you I would tell you my names. This is what they call me. I am called Glad-of-War, Grim, Raider, and Third. I am One-Eyed. I am called Highest, and True-Guesser. I am Grimnir, and I am the Hooded One. I am All-Father, and I am Gondlir Wand-Bearer. I have as many names as there are winds, as many titles as there are ways to die* [5]. – *Я обещал тебе сказать, как меня зовут по-настоящему. Так слушай же теперь. Меня зовут Том-Кто-Рад-Войне, Грим зовут меня, Налетчик и Третий. Я Одноглазый. Высоким кличут меня, и Догадой. Я Гримнир, и Капюшонник – тоже я. Я Отец Всех, и я – Гондлир Держатель*

Жезла. Имен у меня столько же, сколько на свете ветров, а прозваний не меньше, чем существует способов свести счеты с жизнью [6].

Оппозиция *старый* – *новый* связана, прежде всего, с именованьем старых новых богов. Кардинальное несходство в выборе номинаций призвано подчеркнуть вневременность старых, пустивших корни в Америке, и недолговечность новых, рождённых цивилизацией, божеств. В основе имён старых богов лежат мифонимы или апеллятивные номинации существ, относящихся к разным мифологиям, религиям и верованиям: *Билкис* (в арабской традиции имя царицы Савской), *Левкетиос* (галльское божество, которое ассоциировали с Марсом), *Папа Лезба*, *Барон Суббота* и *другие Лоа* (персонажи гаитянской мифологии), *Морриган* (богиня войны в ирландской мифологии). Ср.: “*When the people came to America they brought us with them. They brought me, and Loki and Thor, Anansi and the Lion-God, Leprechauns and Kobolds and Banshees, Kubera and Frau Holle and Ashtaroth, and they brought you. We rode here in their minds, and we took root* [5]. – *Когда люди стали приезжать в Америку, они привезли с собой нас. Они привезли меня [Одина] и Локу с Тором* (в скандинавской мифологии бог грома, бури и войны), *Ананси* (персонаж мифологии и фольклора ряда стран Западной Африки) и *Бога-Льва* (в древнеегипетской мифологии львиноголовый бог войны, грозы и бури), *лепреконов, кобольдов и банши, Куберу* (в индуистской мифологии бог богатства), и *Фрау Холле* (в германском фольклоре «лесная хозяйка»), и *Аштарота* (в иудео-христианской демонологии князь Ада), – *и вас они привезли тоже. Мы приехали сюда у них в головах и пустили здесь корни* [6].

Новое поколение богов обозначается с помощью других приёмов: эти боги либо остаются безымянными и безличными: *gods of credit card and freeway, of Internet and telephone, of radio and hospital and television, gods of plastic and of beeper and of neon* [5] (боги кредитных карт и скоростных шоссе, интернета и телефона, радио, телевидения и медицинского обслуживания, боги пластика, пейджеров и неоновых вывесок [6]), либо получают примитивные имена с прозрачной внутренней формой: “*I’m Mister Stone, sir. My colleague is Mister Wood.*” [5]; “*My name is Town. My colleague here is Mister Road* [5] (в русском переводе используется минимальная зашифровка откровенно «говорящих» имён: – *Ну, значит, меня зовут мистер Камен, сэр. А мой коллега – мистер Лесс* [6]; – *Я Градд. А это мой напарник – мистер Тракт* [6]). Элементарность формы программирует временной характер, приспособленчество и неглубокую сущность (содержание) гипотетических имён-образов новых богов, актуализируемую ироническим контекстом: *Do you guys just see things and pick names? ‘Oh, you be Mister Sidewalk, he’s Mister Carpet, say hello to Mister Airplane?’ [5] – У вас, ребята, с фантазией на имена туговато. «Ты, тита, будешь мистер Троттуяпп, а он – мистер Коуврик, а вот и мистер Самолетофф, прошу любить и жаловать* [6].

Существенный для адекватной интерпретации произведения приём утраты имени наполняется в целостном контексте оригинальным смыслом. Пространство «современной» Америки осмысливается как *безбожная страна*, где старые боги сохранились в памяти людей лишь как *символы старого мира, что остались позади и не переместились в этот мир, новый* [6]. Согласно замыслу автора, *забвение = смерть* богов происходит в несколько этапов, изложенных в контексте сна главного героя.

Первой стадией становится смысловое «опустошение» имени, представляющем «оболочку» с утраченным смыслом: *In his dream, here alized that each statue had a name burning on the floor in front of it. The man with the white hair, with a necklace of teeth about his neck, holding a drum, was **Leucotios**; the broad-hipped woman with monsters dropping from the vast gash between her legs was **Hubur**; the ram headed man holding the golden ball was **Hershef*** [5]. – *Потом, во сне, до него дошло, что у каждой статуи есть имя, и что оно горит на полу, у ее подножия. Седой мужчина с ожерельем из зубов на шее и барабаном в руках, звался **Левко-тиос**; женщина с широкими бедрами, у которой из зияющей про-межности сыпались чудовищного вида существа, была **Хубур** (одно из культовых имен вавилонской богини Тиамат, связанной с водами и первородным хаосом); человек с бараньей головой и золотым шаром в руках был **Хершеф** (локальное египетское водное божество с головой барана, ассоциируется чаще всего с Гором или Амоном) [6]. Следующей стадией является **стирание** из памяти имени, т. е. полное забвение не только сущности, но и формы (звучания): *<...> being worn by a small woman with a deformed left hand. Next to that were three women, each carved from the same granite boulder, joined at the waist: their faces had an unfinished, hasty look to them <...>; and there was a flightless bird which Shadow did not recognize, twice his height, with a beak like a vulture's, but with human arms* [5] – *<...> маленькая женщина с изуродованной левой рукой, одетая в крашенную охрой меховую накидку. Далее шли три женщины, вырезанные из единой гранитной глыбы и сросшиеся у пояса: лица у них были не проработаны, словно резали их наспех и кое-как <...>; еще там была бескрылая птица неизвестной породы, в два раза выше Тени, с клювом, как у стервятника, и человеческими руками* [6]. Ср. : *А это боги, о которых теперь вообще никто не помнит. Даже их имена стерлись из памяти* [6].*

Новаторскимжанрообразующимсредствомявляетсясозданиеммногоипостасныхобразовстарыхбогов. Совмещение в одном персонаже нескольких образов представлено посредством их пребывания «в голове» главного героя (– *Не верь глазам своим! <...> Все это происходит исключительно у тебя в башке* [6]) и фасеточному восприятию многоликой внешности (*Образы, которые потоком хлынули в его мозг, не имели ровным счетом никакого смысла: словно взираешь на мир сквозь фасеточный, разбитый на отдельные переливчатые кристаллы глаз стрекозы, но только каждая фасетка показывала своё <...>* [6]). Знаменательно, что благодаря наличию ключевого имени боги-«трансформеры» сохраняют единую неделимую сущность: *Он смотрел на мистера Ханси, старого негра с тоненькими, будто карандашом прорисованными усиками <...>; и в то же самое время, на том же самом месте он видел сплошь усыпанного алмазами паука размером с лошадь, с глазами как дымчато-изумрудная россыпь звезд, и эта россыпь смотрела прямо на него; а ещё перед ним был невероятно высокого роста человек с кожей красно-коричневого цвета и с тремя парами рук, в развевающемся головном уборе из страусовых перьев, с лицом, разрисованным красными полосами<...>; и еще он видел черного оборванца-подростка с распухшей левой ногой, сплошь облепленной черными мухами; и наконец, за всем за этим Тень видел крошечного бурого паучка, который прятался под сухим, охряного цвета листом. Тень видел все это и знал, что перед ним – одно и то же существо. Закрой рот, – сказали все эти существа, которые все вместе были мистером Ханси*[6].

Выводы. Доказательство специфики творческой манеры, особенностей жанра фэнтези, осуществлённое с помощью выявления и анализа поэтонимов и онимных групп, позволяет обозначить доминантные средства и приёмы поэтики Н. Геймана: полиморфизм персонажей, существующих в параллельных мирах; мифологические источники мотивов, сюжетных линий, имён-образов; противопоставление *старых – новых* богов; амбивалентность хронотопа и др. Перспективным окажется изучение подсистем поэтонимов, конституирующих мнимую реальность и вымышленное пространство произведения.

Литература:

1. Наумчик О.С. Принципы мифологизации в романе Нила Геймана «Американские боги». *Учёные записки Петрозаводского государственного университета*. 2016. № 7-1 (160). С. 105–108.
2. Наумчик О.С. Художественно-философское переосмысление принципов сюрреализма в творчестве Нила Геймана. *Российский гуманитарный журнал*. 2015. Т. 4. № 1. С. 9–13.
3. Лозовик Е.В. Миф и сказка в творчестве Нила Геймана. *Дискуссия*. 2013. № 4 (34). URL: <https://cyberleMифолоoninka.ru/article/n/mif-i-skazka-v-tvorchestve-nila-geymana>.
4. Бондарева П.В. Творчество Нила Геймана в контексте мировой литературы. Казань : Молодой учёный, 2018. С. 3–6.
5. Gaiman N. American Gods. URL: http://www.somersetacademy.com/ourpages/auto/2015/9/29/56608819/American_Gods_-_Neil_Gaiman%20_1_.pdf.
6. Гейман Н. Американские боги. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=6240&p=1.

Kravchenko E., Pavliutenkov R. The plot-formating function of poetonyms in Geiman's novel "American Gods"

Summary. The article is devoted to the study of the content and functional load of the proper names and non-onymic nominations in the novel by N. Geyman "American Gods". It has been detected a number of dominant oppositions that affects significantly the semantics of particular poetonyms and onymic expressions: *goodness – evil, old – new, reality – unreality, your own – foreign, death – immortality, realness – dream, name – namelessness, multi hypostasis – impersonality, God – (hero) – man, memory – oblivion, faith – unbelief, life – theater*, etc. It has been analyzed formatting foundation of poetonyms of the appellative origin and secondary (derivative) nominative units which are represented by metonyms or real names that have been borrowed from the large cultural-historical context. It has been detected and commented the traditional and innovative means and methods of nominative and non-onymic poetics that create plot lines and take part in artistic integrity. The genre particularity of the novel by N. Geymann "American Gods" (fantastic images, parallel worlds, mythologism, etc.) is proved through the prism of the name. It is found out that the opposition *old – new*, first of all, is connected with names of ancient and modern gods. Mythopoetonyms fully or partially recreate the form of protoonims; new gods remain nameless or have names with a transparent internal form. It is proved that the choice of one or the other variant of the onymic paradigm is directly dependent on the presence of the gods in the so-called «real» or invented mythological chronotope ("gods in the head"). A meaningful method of "name loss" in interpretation actualizes the integral part of the "oblivion" of the old gods, associated with the loss of essence in the artistic space of "modern" America. For multitude of hypostases of the gods has to be take into consideration several images, which form a single entity, presented with a key name.

Key words: nominativeness, namelessness, context, opposition, poetonym, name loss, fantasy.

*Maslova S. B.,**PhD, Associate Professor at the Foreign Languages Department № 2
National University "Odessa Academy of Law"*

BASIC GENERAL MEANINGS AND PATTERNS OF PREDICATE VERBS OF THE ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE

Summary. The article provides the results of linguistic analysis and revealing semantic meanings of the basic concepts of the English-language discourse as the most adequate and capable to recreate, to code any human's thought (idea): Proposition and Predicate as Implicit Proposition. The work discusses a series of issues concerning the semantic concept Proposition – the propositional structure – “Subject+Predicate” as the basic sign or code reflecting and recreating the people's knowledge of the world. The article proves the algorithmic structure of any English Proposition (Sentence), and this fact may be confirmed by the presence of such types of Propositions (Sentences) as Impersonal sentences and the Constructions “There is / are”. It's just the Algorithm of any English Proposition (Sentence) that is the reason of the progressive tendency of constant appearing “ready-made up” sentences – so-called “cliché”. The deductive, inductive, discovery, heuristic methods have resulted in deducing the key, generalized “atomic” Subjects (I/We/You/He/She/They/It/There) and threegeneralized in their meanings Main Verbs “TO DO” / “TO BE” / “TO HAVE”. The generalized meanings of all the Main Verbs are Action and State: “TO DO” means Action; “TO BE” – State and “TO HAVE” has got two meanings – Action/State. The same verbs “TO DO” / “TO BE” / “TO HAVE” are meaningless Auxiliary Verbs and can be regarded as Homonyms of the appropriate Main Verbs but together they are the generalized basis of most Predicate Patterns. It's just the Predicate Pattern that is in the basis of any Proposition (Sentence), that is capable to construct any Proposition (Sentence) itself with the help of the implicit “atomic” Subjects and that is the basic code of recreating any human's thought (idea). The article confirms the main discourse code of recreating any human's thought accepted in linguistics, that is, Proposition (Sentence). Also the article reveals the actual minimal basic constructive sign of coding any thought and that is the Explicit Predicate Pattern according to the idea that a person cannot think a thought without the Predicate.

Key words: proposition, cliché, “atomic” subjects, homonym, “atomic” verbs, predicate patterns, algorithm.

Problem statement. The most important characteristics of the English-language discourse is its modern validity, perfect communicative abilities, possibilities and force, which have resulted in its wide spreading all over the world. That's why the English-language discourse is to be mastered by most population in the world, and studying English needs further deep linguistic investigations in order to reveal its basic peculiarities, specific features and regularities. A lot of linguistic discoveries have been made and the state of modern linguistic researches in the spheres of grammar, lexicology, semantics, pragmatics, cognitive linguistics, etc. have been proving that. Thus, the picture of functioning the English-language discourse has been successfully determined and interpreted. For instance, the nature of the semantic concept Proposition

(the equivalent of the grammatical concept Sentence) containing its basic constituents – “Subject+Predicate” has been acknowledged as the basic integral explicit (S+P) unity, which is the major means of any human's reflection of the knowledge about the world in the English-language discourse. But the notions Subject and Predicate in the frames of the Proposition need further clarifications and generalizations, especially – the Predicate as the essential constituent creating a human's thought (idea).

Analysis of recent researches and publications. The notions “atomic” subjects and “atomic” predicate verbs are investigated in modern linguistic researches such as “Two-component complex nouns as models of representation of knowledge about human and artifacts in the modern English language” (A. Fedenko, 2015), “Issues of Key Words in Philology” (M. Potekhina, 2017), “Method of historical and onomasiological analysis of prefixal neologisms in the modern English language” (E. Tulup, F. Ismailova, 2017), “Dissected and undifferentiated ways of expressing an action and its characteristic characteristics in English” (I. Keller, 2015), “Prospects for a holistic approach and the theory of gestalt in the study of verb categories” (T. Dyachenko, 2015) and some others. But the Generalized Predicate Verbs Patterns as Implicit Propositional Signs aren't considered by contemporary scientists. Nevertheless this concept is essential for understanding the basic sign of recreating and coding of any human's thought in the English-language discourse.

The purpose of the article. The Purpose or Target of our research is to establish the basic signs (codes) of the English-language discourse, which are capable and adequate to recreate any human's thought (idea).

Research. The English-language discourse needs constant, thorough and deep investigation in all the aspects of the linguistic science (syntax, semantics, cognitive linguistics, pragmatics, etc.) for its better mastering.

In contemporary linguistics Discourse as “(a) serious conversation or speech” is identified with the Text (monologue or dialogue) and regarded in the quality of the living, direct, spontaneous communicative act in the oral or written form (Brown in 1983, Fillmore in 1985, van Dijk in 2008, Cameron in 2015).

The participants of Discourse are the Speaker (the Coder of Discourse) and the Listener (the Decoder of Discourse). Discourse is identical to intercourse, verbalizing (expressing something in words), the explicit communication that is quite clear and fully expressed by its participants. Communication is the act of communicating (to communicate is to make news, opinions, thoughts, feelings, ideas, etc. known; to share, to exchange opinions, news, information, knowledge, etc.).

The central formal element of the English-language discourse is recognized to be a Sentence. According to the Syntax definition

the Sentence is a unit of speech, which expresses a more or less complete thought and has a definite grammatical form. The sentence is regarded as a genuine, real sign [8, p. 120]. In modern linguistics Sentence as a grammatical syntactic notion is identified with the semantic concept Proposition. Proposition as an utterance, opinion, statement judgment corresponding to an elementary Sentence is considered as a tool, an apparatus of revealing, identifying the semantic or informative content of the sentences (utterances) of any text. Proposition – the “Subject+Predicate” unity (hereinafter – S+P) is regarded and considered in the quality of a “germ” (a “core”, a “nucleus”) of any sentence forming on the syntactic level. Proposition is acknowledged as the main communicative unit of any text (discourse), an elementary unit of any person’s consciousness and the basic unit of acquiring, exchanging information and knowledge. Proposition is the means of expressing any person’s thoughts and feelings, which arise as a result of his contact with the outside world. In this sense the elementary Proposition (Sentence) appears as the main carrier of the content transmitted with the help of the language forms [2, p. 107–110].

Thus, in the English-language discourse the Proposition as the leading code has become a major syntactic, semantic, pragmatic and cognitive notion denoting any person’s complete thought (idea).

Subject (in Grammar) includes a noun, a pronoun, a numeral, a substantivized adjective or participle, an infinitive, a gerund, any other word (construction or complex) when it is substantivized, which is most closely related to the verb in forming a sentence. Owing to the scantiness of inflexions for person and number in the verb, the subject is, as a rule, expressed (explicit) in the sentences (propositions) in the English-language discourse. Depending on the character of the subject, sentences are classified into Personal and Impersonal. A Personal sentence contains a subject, which denotes a certain person or thing or some abstract notion. An Impersonal sentence is a sentence, which predicate does not refer to any person or thing. In English the pronoun “It” is used as Subject in Impersonal sentences, but this “It” is practically meaningless, it has become impersonal, it does not indicate any person or thing and is a purely grammatical formal subject.

It is necessary and important to emphasize that the explicit “S+P” unity is obligatory and fundamental propositional sign recreating any human’s complete thought (idea).

The fact of using the word “It” as one of the formal elements of discourse in the position and function of the Subject in different meanings and in cases of being absolutely meaningless give us the opportunity to suggest the idea that “It” may be qualified as a polysemantic word or even a homonym.

Homonyms (from Greek *homos* – identical, the same + *onyma*, *onoma* – name) are the words belonging to one and the same part of a speech and sounding alike, but absolutely different in their meaning. [9, p. 176]

In the English-language discourse there are a lot of words that could be added on to the category of homonyms. But such a strict conclusion is hypothesis that needs further linguistic investigations as there is another concept of “polysemy”, which means the availability of polysemantic words. [1, p. 81–118] Polysemy (from Greek *poly* – a lot (of) + *sēma* – sign) is identical to the notion “having a lot of meanings”. The concept “polysemy” means that one and the same word has got some meanings which are rather connected in their essence. These meanings have appeared as a result of developing the first original meaning of this word. [9, p. 129]

The same idea of being a homonym arises concerning the word “there” in the construction “There is / are”. The word “there” (formerly the adverb of place “there”) has lost its local meaning, which is shown by the possibility of combining it in the sentence with the adverbs of place “here” and “there”. “There is a book there.” “There” is a word that can be used: a) as an adverb meaning “in that place”; b) as an introductory particle in sentences beginning “There is / There are / There seems / There might be / etc.” When we tell people “that something exists (in affirmative sentences) or does not exist (in negative sentences) we usually begin the sentence with “there is” / “there are” (with plural subjects) and put the “real” subject after the verb. According to linguistic investigations it is more expedient to regard the so-called “real” subject in the quality of: a) the predicative, namely its nominal part in the structure of a compound nominal predicate; b) the part of a compound verbal predicate.

Thus, the construction “There is / are” used as a code for expressing a human’s thought (idea) of existing or not existing somebody or something is identical in fact to Proposition (Sentence) itself, which means the algorithmic inseparable unity of two principal elements (main members) of any Proposition (Sentence): “S+P”.

The fact of appearing the words-homonyms like “It” and “There” in the quality and function of the Introductory Subjects, which are absolutely meaningless in isolation (outside the context – Proposition) is a straightforward confirmation of the availability, necessity and validity of the English specific code.

We’d like to suggest the most generalized picture of the English Subjects, so-called “atomic” subjects (“Atomic” is from the physical concept “atom” meaning the most minimal particle of any substance). The list of possible Subjects could be limited to the quite adequate and sufficient set and reduced to “I/We/You/He/She/It/They/There”. These words as formal elements of the English-language discourse hierarchy are quite capable to perform the function of the Subject, to substitute any other Subject in the structure of English Propositions, for instance, any gerund or infinitive in the function of the Subject can be replaced by the personal pronoun “It” as the Subject: “Singing is wonderful. To sing is wonderful. Yes, it is wonderful!”

“Atomic” Subjects include a definite sufficient set of English words, which are capable to be / to substitute any Subject of a definite English proposition depending on the meaning to be revealed by its predicate.

Predicate serves to assert something about its Subject denoting either an Action performed or undergone by the Subject or the State in which the Subject is/was/will be/etc. Predicate appears as the main principal basic link and it occupies the central position in any English Proposition according to its Word Order algorithm: I Subject + II Predicate + III Complement (Object). According to most linguistic investigations all the Predicates fall under two main divisions: simple (verbal) predicates and compound (nominal/verbal) ones. All the Simple and Compound Verbal Predicates denote Action; all the Compound Nominal Predicates denote State.

The Simple Verbal Predicate, which denotes an activity (Action), performed (or suffered) by the Subject (Active / Passive Voice) is expressed by a finite verb (in a simple or compound form): “She reads well.”; “I have been working since the morning.” The compound verbal predicate is expressed by two verbs: one verb is in the finite form, the other is in the form of an Infinitive or Gerund. The choice depends on the first verb.

There are predicates that may be called the Double Predicates. In the sentence "The moon rose red" there is a special type of predicate (double predicate), which presents two predicates – a verbal predicate and a nominal predicate: "The moon rose red" = "The moon was red when it rose". The verb "rose" performs here the role of a link-verb connecting the subject "moon" with the predicative "red" in the general meaning "Action+State". In Modern English there is a strong tendency towards the development of Double Predicates.

Predicate is regarded as a central element of a propositional structure (Proposition), it determines the structure of Proposition, and it holds within itself, contains the essence of state of affairs. And in this sense Predicate is defined as a propositional function, that is the form of judgment or Proposition, and this form is equivalent to the content of Predicate or Sentence. Thus, the concept of Predicate is defined as a special semantic essence of Language, which is typified in the form of propositional functions (not in the form of vocabulary units) and the semantic structures of the Proposition (Sentence), which correspond to these functions. Predicate occupies a dominant position in the hierarchical system of "Predicate – Arguments", Predicate stands out as the peculiar constructive nucleus specifying its environment composition, which can consist of a certain number of its members (arguments). Arguments or non-Predicate signs include Subject and Complement (Object) expressed not only by nouns (common nouns and proper nouns) and substantival pronouns (substantival – from Latin substantivum – noun), but also by almost all the parts of speech in English. That's why Predicativity is interpreted as functional, not as a substantival category of words [8, p. 77–78, 81].

The Proposition itself is understood as a certain element of thought, that is to say a relevant predicate, which "places" are filled with signs, and the mental (mind) process (the process of thinking) shown, displayed in the Propositions is that which psychologists call our inner speech. Thus, the Predicate or Predicate code (sign or symbol) may be regarded as a central, main, basic component of the English Proposition as the basic code recreating our thoughts in the form of the Predicate expressing Predicativity, which is the key concept of reconstructing the human's thoughts by the variety of the appropriate codes.

In the English-language discourse any Predicate as the code is expressed by the Main Verb first and foremost. The Verb is a word or phrase that tells what someone or something is, does, or experiences. There are two types of verbs: Main Verbs and Auxiliary Verbs.

According to linguistic deductions the most generalized picture of all the Predicate Main Verbs may be represented and reduced to two basic general lexical meanings: Action and State. In fact these generalized meanings: Action and State are presented or expressed by three generalized, basic, key Main verbs: TO DO/TO BE/TO HAVE that may be considered to be the basis of all the existing Real English Predicate Main Verbs first and foremost constituting three basic generalized Predicate Patterns: "TO DO" Predicate Pattern / "TO BE" Predicate Pattern / "TO HAVE" Predicate Pattern.

A human can never think a thought, which wouldn't have Predicate and its referring element Subject. Thus, the fact of the availability of mental predicativity (a propositional structure) is irrefutable as "somebody's Action/ State" or "Action/State of something". The concept "Action/State" goes back to the generalized, "latent" or "atomic" predicate verbs, which point out either the presence

of connection ("copula"), or the most generalized and abstract type of connection, which isn't in need of its being concretized. The "atomic" predicate verbs don't call the concrete type of connection as the real verbs do that. The predicates of such type as "TO BE / TO DO / TO HAVE" can be regarded as "atomic" Predicate Main Verbs. [7, p. 119].

The generalized meanings (Action/State) of the mentioned "atomic" main predicate verbs are as follows: 1. "TO DO" means Action: to speak, to know, to dance, to build, etc.; 2. "TO BE" means State: to be young, to be polite, to be a dentist, to be happy, etc.; 3. "TO HAVE" possesses or takes in two meanings: a) Action: to have a talk, to have dinner, to have a baby, etc.; b) State: to have a sister, to have a car, to have a cold, to have time, etc.

The meaning Action of the verb "TO HAVE" is expressed by the strict Complement structures (V+C); the meaning State of this verb includes the definite following meanings: ownership or possession; illness/disease/sickness; family relationships.

There is an important fact in English Grammar: the singled out three "atomic" main predicate verbs (DO / BE / HAVE) correspond to the same three auxiliary verbs: "DO / BE / HAVE". Auxiliary verbs have no lexical meanings. They are meaningless. They are called "helping" verbs and they are used together with the main verbs in order to "help" them to express particular grammatical functions and meanings (for instance, to make questions, negatives, or to form tenses, etc.) There are two groups of auxiliary verbs. The first group includes "DO/BE/HAVE". The second group of auxiliary verbs includes so-called "modal auxiliaries" (modal verbs): can/could/may/might/must/will/would/shall/should/ ought to/need.

The fact of full coincidence of three identical words (DO / BE / HAVE) in the quality of the Verb (Main/Auxiliary) gives the possibility to confirm not only their "atomic" status, but also their straightforward belonging to the category of homonyms, that is quite natural for many English words as formal elements of the English-language discourse. Thus, the "atomic" English verbs corresponding to the words "DO / BE / HAVE" are homonyms because they are both Main Verbs and Auxiliary Verbs. These verbs constitute the essence of most predicate structures in the English-language discourse.

The English Code, which is capable to recreate any human's thought is acknowledged to be the propositional sign – Proposition. Proposition is a Sentence – a central formal element of the English-language discourse hierarchy having strict Word Order "S+P", which may be identified with Algorithm.

The English language has lost almost all case inflexions, and the form of the common case of the noun no longer discriminates its syntactical function. As a result of the disappearance of case forms, Modern English has developed a rather fixed and rigid Word Order to indicate the various syntactical functions of words in the propositions (sentences). We suggest the idea that in fact the strict Proposition Word Order (S+P+C) in spite of cases of inversion represents just the Algorithm, and that is very important for realizing the idea, the basic principle of reconstructing any human's thoughts in a proper way in English, that is, with the help of the Main Code – the propositional sign – Proposition (Sentence) or Propositional Structure. Algorithm is one of the most important concepts of mathematics and mathematical logic. It means the exact instructions of executing actions or operations resulting in solving one or other tasks in a definite order. Such exact instructions

are quite natural and specific in the process of making up English Sentences (Propositions). Algorithms of propositions are of great importance in the English-language discourse. As English words have hardly any inflections and their relation to each other is shown by their place in the proposition and not by their form, the algorithm in English is fixed. We cannot change the position of different parts of the sentence at will, especially that of the Subject, the Predicate and the Complement (Object). Algorithm is characteristic for all the kinds of Propositions (Affirmative / Interrogative / Negative).

Thus, algorithms of Propositions may lead to merging of all the members of a sentence into a unified, inseparable unity having some definite, individual, general sense and meaning. It's just the Algorithm of a Proposition that is the Cause of appearing the specific "ready-made up" propositional structure as its Effect (Consequence). This structure is a Sentence (Proposition) which is called " cliché" (from French cliché). Hypothetically, in the future cliché may be regarded as the one and only, the minimum unit of discourse capable of transmitting information. The confirmation of the above opinions can be the fact of the progressive tendency of constant appearing complete set constructions as cliché corresponding to the sentences (propositions). Cliché is a discourse stereotype, a set phrase, which is used in a quality of a standard reproduced easily in definite conditions and contexts. Cliché makes up a constructive unit, which preserves its semantics and expressiveness in many cases [9, p. 108–109].

It's just the Algorithm of any English Proposition as a definite stable code that recreates any human's thought (the notion "human" regularly used in the present article corresponds to a speaker coding discourse and a listener decoding discourse). This conclusion may be confirmed once again by the availability of the algorithmic (S+P) structures such as Impersonal sentences, "There is / are" constructions (propositions) and increasing facts of Complementations (V+C).

The predicate in most cases is expressed by the complementation structure (V+C), which being included into the predication structure, may be considered as structural and semantic basis for rendering both relative and non-relative situations of various semantic content [5, p. 170].

According to the algorithms of the English propositions, such as "Subject+Predicate+Complement" there are a lot of cases of merging the Predicates with their Complements (Objects) into the integral indivisible unity creating Compound Nominal/Verbal Predicates (Verb+Complement) – Complementation structures. This fact also leads to the actual transformation of the Proposition into the cliché and displays another reason of its priority.

Since all the Subjects preceding Predicates strictly may be reduced to the set of so-called "atomic" subjects (analogy with the "atomic" predicate verbs) "I/We/You/He/She/It/They/There" it is just the Predicate that reproduces, reflects thoughts. According to the deduced generalized meanings of all the English Main Verbs – Action/State – it is essential to single out only two English generalized Predicate Patterns widely used:

I "TO DO" Predicate Pattern (Action)/II "TO BE" Predicate Pattern (State).

As to the Main Verb "TO HAVE" meaning Action/State it is impossible to single out this verb as a generalized Predicate Pattern of legal terms, since all the meanings of this Main Verb are rather specific, definite, limited, and they are characteristic only to the Main Verb "TO HAVE" itself (the only exception may be

the meaning "Possession" or "Ownership" referring to State, for instance: "to have power", etc.)

Conclusions. According to the given above information it is quite clear and evident that it is just the Predicate that bears fundamental work (load) in the process of revealing, disclosing the primary meaning of any Proposition (Sentence), which is the basic English code reproducing any human's thought. Thus, the main part in the process of creating clichés and all the other sentences (proposition) has been always played by Predicate verb (group of verbs, phrase verbs) as a constructive basic unit.

According to the above given knowledge and contemporary linguistic investigations English Proposition (Sentence) is an integral unit where the fact of obligatory presence of the "Subject and Predicate" structure may be regarded as an obvious algorithm, which definite order and "exact instructions" for expressing a human's complete thought have been depending on the kinds / types of the Proposition itself and the patterns / models of its Predicate, which is most important. All the cases of inversions, exclusions and other violations of the specific Propositions algorithms are quite natural as colloquial variants in the English-language discourse.

It is just the Sentence (the central formal element of hierarchy of the English-language discourse) that is the propositional structure containing its Predicate which is its summit and the main Code, the minimum sign of close, direct, spontaneous connection between the process of thinking and discourse. Predicate is the backbone of any Proposition (Sentence). The quality of being the Backbone is most essential for Predicate. That means that Predicate is the major constructive element, the essence of any human's thought, idea and more precisely any person's code recreating his thought.

References:

1. Boyarskaya E., Zabotkina V. (2015). Development of the methodology of cognitive analysis of a multi-valued word. *Methods of cognitive analysis of word semantics: computer-hull approach*, M.: Languages of Slavic Culture, pp. 81–118.
2. Brown G., Yule G. (1983). *Discourse Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press, 288 p.
3. Cameron D., Vovk Yu. (2015). *Spoken discourse. Interpretations and practices. Trans. from Eng.*, H.: publishing house Humanitarian Center, 316 p.
4. van Dijk T. (2008). *Discourse and Context a Sociocognitive Approach*, NY: Cambridge University Press, 267 p.
5. Dombrovan, T. (2013). *Language in the context of synergetics*, Odessa: KP OGT, 345 p.
6. Fillmore C., van Dijk T. (1985) Linguistics as a Tool for Discourse Analysis. *Handbook of Discourse Analysis. Disciplines of discourse*. Academic Press, pp. 11–39.
7. Kubrjakova E., Serebrennikov B. (1986). *Nominative aspect of speech activity*. Moscow: Science, 156 p.
8. Nikitin M. (1988). *Fundamentals of the linguistic theory of meaning*, M.: Higher education. Sch., 165 p.
9. Rosenthal D., Telenkova M. (1985). *Dictionary-reference of linguistic terms*. M.: Enlightenment, 399 p.

Маслова С. Б. Основні загальні значення і моделі дієслів-предикатів англомовного дискурсу

Анотація. У статті представлено результати лінгвістичного аналізу та виявлення семантичних значень основних концептів англомовного дискурсу як найбільш адекватних і спроможних відтворювати (кодувати) думку людини: пропозиція та предикат як імпліцитна пропозиція. У роботі обговорюється низка питань, що стосуються

семантичного концепту пропозиція (речення) – пропозиційної структури «Суб'єкт+Предикат» як основного знаку або коду відображення людьми їх знань про світ. У праці наводиться низка доказів алгоритмічної структури будь-якої англійської пропозиції (речення), і це підтверджується наявністю таких типів пропозицій, як безособові речення, конструкції «There is / are». Саме алгоритм пропозиції (речення) є причиною прогресивної тенденції постійної появи «готових» речень – т. зв. «кліше». Дедуктивний, індуктивний та евристичний методи привели до результативних висновків щодо виявлення набору ключових, узагальнених «атомарних» суб'єктів (I/We/He/She/It/You/They/There) і моделей предикатів, в основі яких вживаються три основні узагальнені за своїм значенням головні дієслова «TO DO / TO BE / TO HAVE». Узагальненими значеннями усіх головних дієслів є дія та стан: TO DO – дія; TO BE – стан; TO HAVE – дія та стан. Ці дієслова

TO DO / TO BE / TO HAVE також є допоміжними дієсловами, тобто такими, що не мають самостійного лексичного значення та можуть розглядатися як омоніми головних дієслів. Проте разом із відповідними головними дієсловами вони утворюють більшість моделей предикатів. Саме експліцитна модель предикату виявляється мінімальним кодом відтворення думки людини, бо знаходиться в основі кожної пропозиції (речення) та потенційно спроможна створити нову пропозицію (речення) за допомогою імпліцитних «атомарних» суб'єктів. У статті підтверджується прийнятий у лінгвістиці головний базовий код відтворення думки людини, що дорівнює пропозиції (реченню), а також визначається мінімальний знак кодування думки – експліцитний предикат.

Ключові слова: пропозиція, кліше, «атомарні» суб'єкти, омонім, «атомарні» дієслова, моделі предикатів, алгоритм.

*Мінькова Г. Ю.,**викладач кафедри німецької філології**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**Адигезалова В. Т.,**студентка філологічного факультету**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ФРЕЙМОВОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ *BLUT / КРОВ* І ЙОГО МІСЦЕ У КОНЦЕПТОСФЕРІ *MENSCH / ЛЮДИНА*

Анотація. У статті досліджуються особливості фреймової об'єктивації концепту *BLUT / КРОВ* в німецькомовній лінгвокультурі та вивчаються його зв'язки з концептосферою *MENSCH / ЛЮДИНА*. Актуальність роботи зумовлена необхідністю опису та систематизації концептуального змісту, роллю концептів у формуванні національної мовної картини світу.

Концепт у дослідженні розуміється як ментальна репрезентація, вербалізована за допомогою слова. Використання концептуального аналізу у дослідженні особливостей фреймової об'єктивації концепту *BLUT / КРОВ* у німецькомовній лінгвокультурі показало, що концепт *BLUT / КРОВ* необхідно розглядати виключно як складник концепту *MENSCH / ЛЮДИНА*, функція котрого може бути досить різноманітною, проте завжди життєво важливою, доленосною, вирішальною.

Встановлено, що концепт *BLUT / КРОВ* містить не лише об'єктивні знання про позначуване, а й інформацію про уявне, ірреальне – душу, характер, запал, долю. Концепт у своїй структурі містить також оцінний, ціннісний компонент. Не останнє місце посідають образи, почуття, відчуття, інтуїція та інші психічні функції, оскільки концепт *BLUT / КРОВ* є вираженням духовно-емоційного досвіду етносу. Виявлено, що концепт *BLUT / КРОВ* включає асоціативну та конотативну частину, його структуру доповнюють також символи, стереотипи, архетипи.

Концепт *BLUT / КРОВ* багатогранний і відкритий, він постійно перехрещується з багатьма іншими концептами, пов'язаними з людиною, живими та неживими істотами; найактивнішого розгортання зазнає процес метафоризації концепту *BLUT / КРОВ*, база котрого фіксується схемами компаративного фрейму і є основою концептуальної метафори. Цей напрям концептуалізації потребує окремого дослідження, як і необхідність виявлення стереотипів та архетипів, пов'язаних із концептом *BLUT / КРОВ*.

Визнання концепту ментальною одиницею когнітивно-семантичного простору дозволяє виділити в його складі предметно-образну та комунікативно значущу інформацію, пов'язану з його експресивністю.

Застосування нових методів дослідження відкриває широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом. Концептуальний підхід дозволяє вивчати мисленнєві й пізнавальні процеси, механізми та структурами, які лежать в основі людської мови.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, фрейм, концепт, фреймова структура, семантична роль.

Постановка проблеми. Вітчизняне та зарубіжне мовознавство наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. змінює парадигму свого розвитку в напрямі антропоцентризму. Значна увага приділяється людині, котра є безпосереднім творцем мови. У 70-х рр. ХХ ст. виникає новий напрям – когнітивна лінгвістика, що досліджує мову як пізнавальну діяльність, а людську свідомість вивчає через призму мовних явищ.

Предметом дослідження когнітивної лінгвістики є світосприйняття людини за допомогою концептів – ментальних структур, в основі яких узагальнені знання про дійсність.

Мову кожного народу можна порівняти з жорстким диском, адже саме мова фіксує знання про світ і зберігає досвід народу щодо того світу, який народ отримав упродовж власної історії становлення і який весь час збагачується та передається від покоління до покоління.

Значення мови для когнітології є надзвичайно великим, бо саме через мову можна об'єктивізувати розумову діяльність, тобто вербалізувати її. З погляду когнітивної лінгвістики мова призначена для операцій, пов'язаних із концептуалізаціями, і виконує такі засадничі функції: створення концептуалізацій у мозку адресанта, їх вираження й повідомлення з певною метою та викликання відповідних концептуалізацій у мозку адресата [8].

Переваги когнітивної лінгвістики й когнітивного підходу дослідження мови в тому, що вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі.

Головна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку: мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності [8].

Аналіз останніх джерел і публікацій показав, що для когнітивної лінгвістики характерні такі загальні принципові настанови, як експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функцій мови), експланаторність (пояснення мовних явищ).

Представниками когнітивного підходу в семантиці є переважно американські вчені Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор, А. Ченкі та ін. [3].

Самі ж представники когнітивної семантики вважають, що їх головним завданням є виявлення і пояснення організації

знань про світ у свідомості людини, їх формування та фіксація. Тому семантика і мовні проблеми розглядаються ними загалом через призму наук, пов'язаних із лінгвістикою – герменевтикою, психологією, когнітивною психологією. Взагалі, когнітивісти висунули ряд теорій і, відповідно ввели в науковий обіг нові поняття і терміни [8].

Когнітивна лінгвістика сучасності все більш схиляється до концептуальних досліджень. Саме концептуальні дослідження дозволяють провести аналіз концепту на основі загальних уявлень про світ, а також на базі певних особистих уявлень людського освоєння світу засобом мови.

Для продуктивного дослідження особливостей культури та мислення певного народу, в сучасній когнітивній лінгвістиці використовують термін концепт [6].

Предметом дослідження в когнітивній лінгвістиці стають, представлені в системі вербалізованих знань, концептуальні структури і когнітивні операції, а також способи їх маніфестації за допомогою мовних знаків. Тому головна увага когнітивістів зосереджена на вивченні граматики мови.

Працюючи у даному напрямку когнітивісти Ч. Філлмор (автор Конструкційної граматики та Фреймової семантики), Р. Ленекер (автор Когнітивної граматики), А. Голдберг, Г. Лакофф, Р. Джекендофф (автори своїх варіантів Граматики конструкцій) [2], базуючись на засадах Генеративної трансформаційної граматики Ноама Хомського, розробили цілий ряд синтаксичних схем (концепти семантичних ролей), які у свою чергу, входять до пропозиційних схем фреймів, формуючи фреймову структуру концепту.

Існує багато концепцій щодо кількості та наповненості фреймової структури концептів, проте найупорядкованішою є фреймова модель, запропонована українською дослідницею С.А. Жаботинською [1, с. 12–25]. Для побудови такої моделі використовується п'ять базових фреймів, які мають свої модифікації. Це предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний фрейми. Фрейми названі «базовими», оскільки вони демонструють найбільш загальні принципи категоризації та організації вербалізованої інформації. Це насамперед інформація онтологічного плану про предмети матеріального світу, їх властивості та реляції. Категоріальний концепт ПРЕДМЕТ є автономним ментальним простором, який має внутрішню просторову структуру. Кілька взаємопов'язаних предметів утворюють міжпросторову мережеву структуру. Понятійна категорія предмета є центральною ланкою у схематичній концептуальній мережі.

В акціональному фреймі кілька предметів, котрі є учасниками події, наділяються аргументними ролями (Ч. Філлмор, А. Голдберг, Р. Ленекер, С.А. Жаботинська) [5]. Предмети об'єднуються міжпросторовими зв'язками, зумовленими дією агенса, і позначаються дієсловом «діє» або «робить» у супроводі прийменників: діє за допомогою (інструменту); діє на (пацієнс / об'єкт); діє до / в напрямку (реципієнта); діє для / через (цілі / причини); діє для (результату).

Під семантичними ролями (концептами семантичних ролей) розуміють значеннєву функцію частини речення щодо цілого речення. Теорія семантичних ролей є суттєвою складовою частиною відмінкової граматики, синтаксичної семантики та функціональної граматики. Семантичні ролі (Ч. Філлмор) є семантико-синтаксичними конструктами, тому використовуються у різноманітних граматичних моделях, щоб описати гли-

бинні відношення всередині речень. Подібними синонімічними поняттями є «тематичні ролі», «тематичні відносини», «глибинні відмінки», «відмінкові ролі» (Ч. Філлмор), або «тета-ролі» (Н. Хомський) [5].

Мотивацією використання семантичних ролей є не тільки загальне прагнення «схопити» синтаксис і семантику в одній граматичній моделі, а й спроба розробити універсальну граматику, яка дозволить представити будь-яку мову. Нерідко окремі семантичні ролі претендують на універсальний статус у поясненні головних властивостей когнітивного улаштування людини.

Виклад основного матеріалу. Метою цього етапу дослідження було вивчення особливостей фреймової об'єктивної концепту **BLUT / КРОВ** у німецькомовній лінгвокультурі.

Іменник «кров» дуже давній, ще індоєвропейської епохи. Взагалі **кров** – це рідка рухома сполучна тканина, яка складається з плазми і зважених у ній кров'яних клітин. Кров укладена в систему судин і перебуває у стані безперервного руху. Кров надає клітинам необхідні для життєдіяльності речовини і відносить кінцеві продукти обміну. Припинення руху крові після зупинки серця призводить до загибелі. Складається кров із рідкого середовища – плазми і зважених у ній формених елементів: клітин лейкоцитів, після кліткових структур (еритроцитів) і тромбоцитів [6].

Концепт **BLUT / КРОВ** є складним і багатозначним. У мові закріплено два головні значення слова. Кров є не тільки біологічно значимою системою, але і системою, яка організовує існування матерії, Всесвіту у всьому різноманітті форм [4]. Кров можна звести до однієї лише біології, проте в культурах усіх народів світу метафора крові займає особливе місце в числі поетичних засобів.

Етимологічні дослідження слова **BLUT** показують, що сучасний німецький іменник **Blut** походить від давньонімецького **blōda**. Всередині індоєвропейської мовної сім'ї слово було представлене тільки в німецькій мові і в давніх індоєвропейських мовах, і порівнюється з латинськими словами **suor** та **aseg**. Особливістю цього іменника є німецька форма, котра походить від індоєвропейського словесного кореня **bhel** – «наповнювати», «текти», корінь **bhel** розвинувся в латинській мові.

Сучасна форма німецького слова, подібна за будовою до іменника *das Blut, dies Blüte* – «цвітіння», походить від західнонімецького слова **blōdi**, також є дієслівна форма слова *blühen* (цвісти), що походить від слова **blōa** [14].

Вперше іменник **BLUT** згадується у відомому німецькому словнику Якоба та Вільгельма Грімм. Це давньонімецьке слово, початкові форми якого *pluot, bluot*. Його походження, як зазначають дослідники, до кінця не з'ясоване. Але відомо, що усі початкові форми слова мають спільний індоєвропейський корінь **bhel**. Також дослідники виявили його схожість із німецькими словами *die Blüte* – «цвітіння», а також *blühen* – «цвісти».

Науковці зауважили, що давньонімецьке слово «кров» трактувалося як особливий життєвий сік, виготовлений із меду, *wie wir auch der rothe saft für blut sagen und aīma sich zu berühren scheint mit seim, honig, aus blut und honig ein nectar bereitet wurde. blut ist ein ganz besondrer saft.* Goethe 12, 88 [11].

Концептуалізація лексеми **Blut** відбувалася за різними напрямками.

Грімм наводять приклади того, як ставилося тогочасне суспільство до крові та як люди виражали свої почуття та ставлен-

ня за допомогою цього іменника, «приправляючи» його різними емоціями:

warmes und kaltes blut, heiszes, feuriges, siedendes, kochendes, abgekühltes; junges und altes: wie ich dich liebe mit warmem blut. Göthe 1, 81; gutes oder böses blut: das kann kein gutes blut geben, das wird böses blut geben, machen, setzen, unvermerkt unzufriedenheit, feindschaft herbeiführen [Bd. 2, Sp. 171]; [10].

Тобто вже на початку своєї концептуалізації активно розгортався напрям метафоризації, широкої об'єктивації зазнав **компаративний фрейм**.

Концепт BLUT / КРОВ об'єктивується у **схемі квантативності** предметного фрейму. «ДЕЩО / BLUT / КРОВ є СТИЛЬКИ – кількість» – *Liter, viel, wenig*, яка перехрещується зі **схемою кваліфікативності** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ має TAKE – якість»: *lebendig, jung, frisch, warm, kalt, gesund, menschliche, tierische*; з **локативною схемою** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ існує ТАМ – місце» – *im Körper, am Körper, an den Venen, den Gefäßen des Menschen und anderer Lebewesen*; **темпоральною схемою** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ існує ТОДІ – час» – *von der Entstehung bis zum Tod des Lebewesens*; та схемою **способу буття** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ існує ТАМ – місце» – *fließt in den Venen, “den Gefäßen”, “den Organen des Menschen und anderer Lebewesen”, sichert die Lebensgrundlagen des Menschen und aller anderen Lebewesen*. Тобто, дослідження показало, що концепт BLUT / КРОВ постійно перехрещується з концептами LEBEN / ЖИТТЯ та MENSCH / ЛЮДИНА.

Об'єктивується **схема стану / процесу** акціонального фрейму «ДЕЩО / BLUT / КРОВ – агенс діє» – *pulsiert, fließt, wäscht, bewegt; stoppt, stehenbleibt, hörtaufzufließen*. Також ця схема перехрещується зі схемою дії. У першому випадку: «ДЕЩО / BLUT / КРОВ – агенс діє на ДЕЩО – пацієнс», в іншому: «ДЕЩО / BLUT / КРОВ – агенс діє на ДЕЩО – пацієнс, який стає афективом – *die menschlichen Organe und das Herz können nicht mehr funktionieren; das Herz schlägt*. Пацієнс під впливом агенса змінюється або втрачає здатність, тобто, дії агенса впливають на пацієнс таким чином, пацієнс зазнає змін і стає афективом.

Часто об'єктивації зазнає **схема партитивності** посесивного фрейму «ЩОСЬ / BLUT / КРОВ – ціле має ЩОСЬ – частину» – *das Blut besteht aus Erythrozyten, Lukozyten und Thrombozyten; das Blut besteht aus Plasma, Zellen und Platte*. Ціле має частини, які не можуть існувати окремо від цілого. **Схема партитивності** перехрещується зі **схемою інклюзивності** «ЩОСЬ / BLUT / КРОВ – контейнер має ЩОСЬ – вміст» – *das Blut ist ein Container des Leben*.

У наступному прикладі:

Wir schreiben Hautfarben zu groß / Gehen für Religion in den Tod / Doch in unser aller Adern fließt das Blutrot, gleichrot [16] відбувається перехрещення **локативної, кваліфікативної схеми** предметного фрейму концепту BLUT / КРОВ і **схем партитивності, інклюзивності посесивного фрейму** концепту MENSCH / ЛЮДИНА зі **схемою схожості** компаративного фрейму концепту MENSCH / ЛЮДИНА.

Дослідження показує що концепт BLUT / КРОВ необхідно розглядати виключно як складник концепту MENSCH / ЛЮДИНА, функція котрого може бути досить різноманітною, проте завжди життєво важливою, доленосною, вирішальною.

Функція крові може бути різною, вона сама може бути місцем зосередження чогось, наприклад життя, або любові чи

ненависті. Це є характерною ознакою концепту BLUT / КРОВ – бути місцем для різного роду почуттів.

Liebe hat nichts mit dem Verstand zu tun, sie liegt im Blut, man kann sich nicht dagegen wehren was das Blut verlangt [17].

Перехрещується **кваліфікативна схема предметного фрейму** концепту BLUT / КРОВ, **схема партитивності та схема інклюзивності посесивного фрейму** цього ж концепту з **локативною схемою** концепту LIEBE / КОХАННЯ.

Кров може бути ознакою, символом, наприклад, важкої боротьби та почесної перемоги:

Wenn auf der Endlinie kein Blutklebt, ist es kein Rugby [16].

Об'єктивується **схема подібності** компаративного фрейму концепту BLUT / КРОВ. Часті об'єктивація саме цієї схеми є базою для виникнення метафор «крові». З цієї позиції цікавим є наступний наприклад, коли наявність крові не є запорукою доброти, співчутливості та людяності взагалі:

Wenn du ines Tages platzst, möchte ich nicht in deiner Nähe sein. Ich wette, du hast nicht Blut, sondern Kakao in den Adern [16].

Кров є **інструментом на шляху** досягнення мети. Перехрещується **схема дії та схема каузативу акціонального фрейму** концепту MENSCH / ЛЮДИНА зі схемою подібності компаративного фрейму концепту BLUT / КРОВ як засіб досягнення мети. Об'єктивується семантична роль **сиркостанта** «ДЕЩО / MENSCH / ЛЮДИНА – каузатор робить ДЕЩО – фактитив», «діє за допомогою інструмента, помічника».

«Кров летіє», «кров тече» – основа багатьох метафоричних висловів. Об'єктивується **схема стану / процесу** «ДЕЩО / BLUT / КРОВ діє». Перехрещуються концепт MENSCH / ЛЮДИНА, **схема способу буття предметного фрейму** зі **схемою подібності компаративного фрейму** концепту BLUT / КРОВ – «кров – це людське життя»:

Legolas: Eine rote Sonne geht auf. Heute Nacht ist Blut vergossen worden [19];

Ich will Kulturen vereinen, hoff' es ändert die Welt / Denn wenn Blut fließt, ist es egal welche Erde sie fängt [18];

Ich kenne dich, und was auch immer du jetzt vorgibst zu sein, du wurdest als Sohn dieser Erde geboren. Dieses Land ist in deinem Herzen, in deinem Blut und deinen Knochen, Junge! [15].

Найчастіше об'єктивації зазнає **схема подібності компаративного фрейму** концепту BLUT / КРОВ «ЩОСЬ / BLUT / КРОВ – компаратив є як би ХТОСЬ / ЩОСЬ – корелят», котра лежить в основі метафори, яка встановлює подібні риси сутностей, що належать **до різних понятійних сфер**:

Ich habe eine andere Konstitution. Ich habe ein anderes Gehirn; ich habe ein anderes Herz; In mir fließt das Blut eines Tigers [15].

Кров будь якої людини має цінуватися, бо втрата її загрожує втратою життя.

In dem Moment, wo auch nur ein Tropfen Blut fließt, wären wir alle nicht mehr so was wie Robin Hood, wie wären nur einfache Schweinehunde [16].

Перехрещується **кваліфікативна схема та схема способу буття** концепту MENSCH / ЛЮДИНА зі **схемою схожості та схемою подібності компаративного фрейму** цього ж концепту зі **схемою подібності компаративного фрейму** концепту BLUT / КРОВ.

Висновки. Отже, дослідження показує, що концепт BLUT / КРОВ багатогранний і відкритий, він постійно перехрещується з багатьма іншими концептами, пов'язаними з людиною, живими та неживими істотами; найактивнішого розгортання зазнає

процес метафоризації концепту BLUT / КРОВ, база котрого фіксується схемами компаративного фрейму і є основою концептуальних метафор. Цей напрям концептуалізації потребує окремого дослідження, як і необхідність виявлення стереотипів та архетипів, пов'язаних із концептом BLUT / КРОВ.

Література:

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: Типы фреймов. *Вісник Черкаського Університету. Серія «Філологічні науки»*. 1999. Вип. 11. С. 12–25.
2. Касевич В.Б. Языковые структуры и когнитивная деятельность. *Язык и когнитивная деятельность*. Москва : Наука, 1989. С. 4–18. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/inozemna-mova/kognitivnalingvistika.html> (дата звернення: 14.04.2019).
3. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford : Stanford University Press, 1987.
4. Флоренский П.А. *Сочинения : в 4 т. Т. 3 (1)*. Москва : Мысль, 2000. С. 440–389.
5. Fillmore Ch. The case for case. *Universals in linguistic theory*. E. Bach, R.T. Harms. NY : Holt, Rinehart & Wilson, 1968. P. 1–88.
6. URL: <http://docplayer.ru/41672112-Priznaki-zhivoy-prirody-koncepta-krovi-kak-sostavlyayushchaya-fragment-yazykovoy-kartiny-namateriala-nemeckogo-yazyka.html> (дата звернення: 14.04.2019).
7. URL: <http://naub.ua.edu.ua/2014/paradyhma-kohnityvnoji-linhvistyky-j-problema-katehoryzatsiji/> (дата звернення: 14.04.2019).
8. URL: http://otherreferats.allbest.ru/languages/00277520_0.html#text (дата звернення: 14.04.2019).
9. URL: <http://vishwaraya.org/index.php?do=static&page=frame-theory> (дата звернення: 14.04.2019).
10. URL: http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GB08924#XGB08924 (дата звернення: 14.04.2019).
11. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/5258342/page:7/> (дата звернення: 14.04.2019).
12. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/5512525/page:3/> (дата звернення: 14.04.2019).
13. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/inozemna-mova/kognitivna-lingvistika.html8> (дата звернення: 14.04.2019).
14. URL: <https://www.gutefrage.net/frage/etymologie-blutbluete> (дата звернення: 15.06.2019).
15. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/> (дата звернення: 14.06.2019).
16. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/2/> (дата звернення: 14.06.2019).
17. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/3/> (дата звернення: 14.06.2019).
18. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/4/> (дата звернення: 14.06.2019).
19. URL: <https://www.myzitate.de/suche/blut/5/> (дата звернення: 14.06.2019).

Minkova H., Adyhezalova V. Peculiarities of the framing of the concept of BLUT / BLOOD and its place in the concept sphere MENSCH / MAN

The concept in the research is understood as the mental representation, verbalized by the word. The use of conceptual analysis in the studying of the features of the framing of the BLUT / BLOOD concept in the German-language linguistic culture showed that the BLUT / BLOOD concept should be considered solely as a component of the MENSCH / MAN concept, the function of which can be quite varied, but always vital, fatal, decisive.

It was found that the concept of BLUT / BLOOD contains not only objective knowledge about the factual information, but also information about the imaginary, unreal - the soul, character, fervor, fate. The structure of the concept also contains an estimated value component. Insignia, feelings, intuition and other mental functions are not the least, since the concept BLUT / BLOOD is an expression of the spiritual and emotional experience of an ethnic group. It was revealed that the concept BLUT / BLOOD includes an associative and connotative part, and its structure is supplemented by symbols, stereotypes, archetypes.

The concept of BLUT / BLOOD is multifaceted and open, it constantly intertwines with many other concepts related to human beings, living and nonliving creatures; the process of metaphorsing the concept of BLUT / BLOOD, the base of which is fixed by schemes of a comparative frame and naturally is the basis of the conceptual metaphors, is most actively developed. This direction of conceptualization requires a separate research as well as the need to identify the stereotypes and archetypes associated with the BLUT / BLOOD concept.

Recognition of the concept by the mental unit of the cognitive-semantic space allows one to distinguish in its composition the substantially figurative and communicatively meaningful information, which is related to its expressiveness.

The application of new research methods opens up broad perspectives for the vision of language in all its various relationships with man, with his intellect and intelligence. Conceptual approach allows us to study the thinking and cognitive processes, mechanisms and structures that underlie human language.

Key words: cognitive linguistics, frame, concept, frame structure, semantic role.

*Монастир'ова Л. В.,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Анотація. У роботі розкрито сутність поняття «дискурсивна особистість», а також виявлено типові характеристики дискурсивної особистості у сучасній лінгвістиці. Наводяться причини, чому саме особистість стала центральним об'єктом сучасних наукових досліджень у філології, культурології, психології, лінгвістиці тощо. Осмислюючи подані положення під кутом зору новітніх наукових парадигм, передусім когнітивної лінгвістики, прагматичної лінгвістики, лінгвокультурології, маємо відзначити, що мовна особистість втілює мовну свідомість водночас декількох соціальних груп: народу, певної країни, етносу, професійних груп, вікових, сімейних, тощо. У статті уточнюється сутність таких понять, як мовна особистість і комунікативна особистість. Така необхідність була зумовлена дедалі більшим інтересом до аналізу різноманітних комунікативно-дискурсивних ролей особистості. Мовна особистість – це широке поняття, яке охоплює сукупність ознак когнітивного і прагматичного планів. Поняття комунікативної особистості є ширшим, ніж перше, оскільки воно охоплює і власне мовні характеристики (використання мовних засобів), і власне комунікативні (використання комунікативних стратегій і тактик, мовні реакції у різних типах дискурсу). Дискурсивна особистість – це суб'єкт соціальних дій та інтеракцій, також вона є мовною особистістю, яка породжує певний дискурс у вигляді постійно відновлювального або закінченого, фрагментального або цілісного, усного або писемного повідомлення. Автор аналізує положення теорії Ю.М. Караулова та розглядає підхід В.І. Карасика щодо опису мовної особистості у дискурсі, тобто розглядає дискурсивну особистість із погляду комунікативної тональності спілкування і дозволяє виділити мовні особистості, що проявляються в певних типах дискурсу, а саме одномірні / багатомірний, сценарні / несценарні, серйозні / ігрові, етичні / агональні, артистичні / неартистичні та перформативні / аргументативні суб'єкти спілкування та їх характеристики.

Ключові слова: дискурс, дискурсивна особистість, мовна особистість, комунікативна особистість, лінгвоперсонологія.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми опису особистісних параметрів, яке почалося ще у ХХ ст. і активно продовжується у ХХІ, привернуло значний інтерес до проблеми вивчення дискурсивної особистості, яким характеризується сучасна лінгвістична наука. Положення про пріоритетну роль фактору людини у функціонуванні мови стало концептуальним ще у традиційній лінгвістиці, що на засадах функціонально-семантичного підходу до вивчення мовних явищ не тільки довела цю роль, а й обгрунтувала механізм її дії. Проблема особистості розглядається з різних боків і в різних наукових напрямках. На сучасному рівні розвитку лінгвістики значна кількість досліджень проводиться з погляду «особистісного» підходу, який переходить від суспільства до особистості і від особистості до

суспільства. Підкреслюється мовна та комунікативна природа цих процесів, оскільки вони втілюються в мові. Такий ракурс розгляду названого феномену ще не висчерпав своїх можливостей, і багато питань, що потребують вирішення, отримують його шляхом наукового пошуку у названому напрямі. Одним з них є виявлення типових характеристик дискурсивної особистості у сучасній лінгвістиці. Відповідність сучасним напрямкам дослідження мови, спрямованість на створення цілісних уявлень про характеристики дискурсивної особистості свідчать про актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з теоретичними джерелами за темою дослідження засвідчило, що на тлі низки глибоко вивчених питань є прогалини, які потребують осмислення та всебічного опису. Проблема визначення та функціонування мовної особистості відображена у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як Н.Д. Арутюнова, Є.М. Верещагін, Ю.М. Караулов, В.І. Карасик, С.А. Сухих. Разом із мовною особистістю в комунікативній лінгвістиці досліджують комунікативну особистість Ф.І. Шарков, В.І. Карасик, С.М. Плотнікова, Л.М. Синельникова. Крім того, В.І. Карасик і С.М. Плотнікова в рамку межах теорії дискурсу займаються дослідженням дискурсивної особистості.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу понять «мовна особистість», «комунікативна особистість» і «дискурсивна особистість» у сучасній лінгвістиці та виявлення типових характеристик дискурсивної особистості у сучасній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Мова слугує для перетворення світу в думки, вона є посередником у спілкуванні людей, способом вираження світосприйняття кожної людини і нації загалом. Вона є могутнім засобом розвитку внутрішніх сил людини, стимулює силу мислення, формує почуття і світогляд. Мова сама по собі є відображенням ментальності та світосприйняття будь-якого народу. Із цього виходить, що мова створює картину світу народу і здійснює регулювання поведінки його представників. Людина так розуміє навколишній світ, закони і правила соціуму, як їх подає мова [1, с. 370].

Оскільки дискурс – це одне з головних понять комунікативно спрямованої антропоцентричної парадигми, основним пріоритетом аналізування дискурсу є комуніканти – творці мови, мовні особистості. Зважаючи на розмаїття термінів на позначення людини в мовному, мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному просторах, варто уточнити визначення понять «мовна особистість», «комунікативна особистість» і «дискурсивна особистість».

Не вдаючись до детального аналізу дефініції поняття мовної особистості, зауважимо: в нашій роботі ми орієнтуємося на концепцію Ю.М. Караулова і розглядаємо мовну особистість як сукупність здатностей і характеристик людини, що зумовлюють

створення і сприйняття нею мовних творів (текстів), які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності та певною цільовою спрямованістю [2, с. 153].

Мовна особистість, на думку Ю.М. Караулова, – це наскрізна ідея, що пронизує всі аспекти вивчення мови і водночас порушує межі між дисциплінами, які вивчають людину. Модель мовної особистості є тримірною і становить ієрархію трьох рівнів: (0) – вербально-семантичного (асоціативно-семантичного), (I) – тезаурусного (лінгвокогнітивного), (II) – мотиваційного (мотиваційно-прагматичного). Всі три рівні мовної особистості перебувають у складних, дифузних відношеннях і складаються з одиниць відповідного рівня, відношень між ними та стереотипних комплексів.

На вербально-семантичному (асоціативно-семантичному) рівні як одиниці розглядаються окремі слова, а також одиниці граматичного рівня: морфеми, словоформи, граматичні конструкції. Відношення між ними – парадигматичні, синтагматичні та дериваційні – у текстах, що продукує окремий автор, можуть утворювати специфічний стиль, притаманний тільки відповідній особистості.

Когнітивний рівень відображає картину світу мовної особистості, його репрезентантами є ментальні утворення – концептуальні одиниці, що акумулюють національний і особистий досвід носіїв мови. Уявлення про світ вербалізуються у словникових дефініціях, усталених сполученнях слів і текстах різних видів – прислів'ях, афоризмах, притчах, листах, художніх творах тощо.

Мотиваційно-прагматичний рівень відображає інтенції носія мови, його ставлення до світу, ціннісні пріоритети, оцінки, стратегічні засади його мовної діяльності [2, с. 187].

Із викладеної концепції випливає, що реконструкція мовної особистості може бути здійснена через три аспекти аналізу: а) виявлення лексики суб'єкта мовлення, граматичних особливостей його текстів, що відповідає першому рівню; б) відтворення картини світу, що притаманна психологічній особистості, та способів її вербалізації – відповідно до другого рівня; в) з'ясування інтенціональних механізмів мовлення та стратегічних пріоритетів (третьій рівень, виділений Ю.М. Карауловим). Подані характеристики можуть бути виявлені шляхом аналізу мовної поведінки особистості в різних ситуаціях [3, с. 11].

Але, якщо раніше увага приділялася лише лінгвістичним, культурологічним і психологічним характеристикам, відображеним у текстах, то сьогодні увагу дослідників привертає саме внесок, який мовна діяльність особистості вносить до побудови комунікації та дискурсу. У разі, якщо особистість вивчається в аспекті комунікації, до уваги беруться комунікативні стратегії та питання стосовно комунікативної компетенції, дослідники все частіше дотримуються терміну комунікативна особистість.

У працях Ф.І. Шарков пов'язує поняття комунікативної особистості з комунікативною поведінкою людини і пропонує характеризувати за трьома параметрами: мотиваційним (комунікативна потреба в обміні інформації, мотив мовної діяльності); когнітивним (сприйняття інформації через власну мовну свідомість, оцінка інформації у відповідності до власних ціннісних пріоритетів); функціональним (комунікативна компетентність, знання вербального та невербального коду та вміння ним користуватись у спілкуванні) [4, с. 173]. На думку В.І. Кара-

сика, поняття комунікативної особистості охоплює і мовні характеристики (використання мовних засобів), і комунікативні (використання комунікативних стратегій і тактик, мовні реакції у різних типах дискурсу) [5, с. 10]. С.М. Плотнікова так висловила з цього приводу: «Виходячи з загальноприйнятої моделі комунікативного акту, під комунікативною особистістю слід розуміти адресанта чи адресата. Обмін повідомленнями між ними може відбуватися безпосередньо, за умови, що вони знаходяться у фізичному контакті один з одним, і опосередковано, коли вони віддалені один від одного у фізичному просторі чи в часі» [6, с. 6].

У межах дискурсології та когнітивної лінгвістики дослідники визначають феномен мовної особистості в комунікативному та дискурсивному просторі терміном дискурсивної особистості. Так, на думку Л.М. Синельникової, мовна особистість в інтракціональному контексті і є дискурсивною особистістю, яка формується на перетині комунікативних і когнітивних факторів. Дискурсивні особистості є учасниками комунікативних подій, в умовах яких і відбувається відбір відповідних засобів – лексичних, граматичних, стилістичних як тактичних дій, відповідних до мовленнєвої стратегії» [7, с. 43]. На нашу думку, це визначення допомагає чітко розмежовувати різницю між поняттями «комунікативна особистість» і «дискурсивна особистість». С.М. Плотнікова зазначає, що дискурсивна особистість є мовною особистістю, котра породжує певний дискурс у вигляді постійно відновлювального або закінченого, фрагментального або цілісного, усного або писемного повідомлення. Ця особистість діє у сфері виробництва повідомлень і несе відповідальність за їх зміст [8]. Отже, інакше кажучи, дискурсивна особистість – це один з аспектів прояву мовної особистості, яка демонструє її дискурсивні характеристики. Дискурс, що утворюється саме цією особистістю, може подолати міжмовні бар'єри за допомогою перекладу, який дозволяє вивчати дискурсивну особистість із погляду дискурсу, що представлений у межах іншомовного простору та простору іншої культури.

В окремому напрямі лінгвістики, а саме лінгвоперсонології, науки, спрямованої на всебічне вивчення особистості та її мовленнєвої діяльності, є особливий підхід щодо опису мовної особистості в дискурсі, який В.І. Карасик назвав «дискурсивною персонологією». Цей підхід розглядає дискурсивну особистість із погляду комунікативної тональності спілкування [9, с. 78].

В.І. Карасик поділяє дискурсивні особистості на одномірні / багатомірні, сценарні / несценарні, серйозні / ігрові, етичні / агональні, артистичні / неартистичні та перформативні / аргументативні суб'єкти спілкування. В основі класифікації знаходяться такі категорії:

1) одноплановість / багатоплановість смислів. Цей критерій розкриває установку учасників комунікації на пошук прихованої інформації або орієнтує їх на сприйняття інформації буквально. Отже, якщо людина схильна виражати свої думки відверто, то вона є одномірним суб'єктом спілкування. Чи навпаки, якщо людина схильна виражатися красномовно, відхилятися від теми, то вона є багатомірним суб'єктом спілкування;

2) заданість або відкритість реакцій у спілкуванні має свій прояв у задалегідь визначеній або вільній реакції у спілкуванні на ту чи іншу комунікативну дію. Відповідно до цього кри-

терію В.І. Карасик виділяє сценарний або несценарний суб'єкт спілкування;

3) серйозність або несерйозність спілкування є критерієм для виділення гумористичного і серйозного дискурсу. У гумористичному дискурсі навмисно порушуються звичні стереотипи, скорочується дистанція спілкування. Між гумористичним і серйозним дискурсом є проміжна комунікативна ланка – напівсерйозний дискурс, коли обидва учасники спілкування (або один з них) ведуть серйозну розмову, яка в будь-який момент може перейти в жарт;

4) критерій кооперативності або конфліктності спілкування. Ця ознака лежить в основі етикетної або агонального (змагального) дискурсу. У першому випадку учасники спілкування прагнуть продемонструвати один одному свої добрі наміри і зробити комунікацію легким і приємним, у другому випадку вони навмисно загострюють обстановку, ображаючи і висміюючи один одного або присутніх;

5) пріоритет змісту або форми спілкування дозволяє виділити комунікатив, метою спілкування яких є насолода від бесіди чи передача віжливості інформації. Комуніканти, для котрих пріоритетною є форма комунікації називають артистичними суб'єктами спілкування, а ті, для котрих важливо безпосередньо саме повідомлення називають неартистичними суб'єктами спілкування;

6) конкретність або абстрактність тематики дискурсу виявляють схильних до дій перформативних суб'єктів спілкування, а також схильних до роздумів й аргументацій аргументативних суб'єктів спілкування [9, с. 81–84].

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити такі висновки: поняття «дискурсивна особистість» дуже активно використовується в сучасній лінгвістиці та безпосередньо спрямоване на осмислення комунікативних явищ в аспекті взаємодії когнітивних, соціолінгвістичних і прагматичних факторів. Визначення поняття *дискурсивна особистість* дещо відрізняється в теоріях різних учених, проте відмінності мають не концептуальний, а аспектний характер. У нашій роботі прийнятий підхід В.І. Карасика, який дозволяє виділити мовні особистості, що проявляються в певних типах дискурсу, а саме одномірні / багатомірні, сценарні / несценарні, серйозні / ігрові, етичні / агональні, артистичні / неартистичні та перформативні / аргументативні суб'єкти спілкування та їх характеристики. Дискурсивна особистість інтерпретується як комплексний когнітивно-комунікативний феномен, один із аспектів прояву мовної особистості, що демонструє її дискурсивні характеристики. Всебічний аналіз питання про дискурсивну особистість фахівців інститутів сектору безпеки й оборони можна розглядати як перспективу дослідження проблеми.

Література:

- Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа. *Язык и философия культуры*. Москва : Прогресс, 1985. С. 370–381.
- Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 264 с.
- Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : монографія /

за ред. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.

- Шарков Ф.И. Основы теории коммуникации : учебник. Москва : Издательский дом «Социальные отношения», издательство «Перспектива», 2002. 248 с.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
- Плотникова С.Н. Языковая, коммуникативная и дискурсивная личность: к проблеме разграничения понятий. *Лингвистика дискурса. Вестник ИГЛУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2005. С. 5–16.
- Синельникова Л.Н. Концепт «дискурсивная личность»: междисциплинарная параметризация. *Грани познания*. 2013. № 1 (21). С. 42–44.
- Плотникова С.Н. Говорящий / пишущий как языковая, коммуникативная и дискурсивная личность. *Вестник Нижневарттовского гос. ун-та*. 2008. № 4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/govoryaschiy-pishuschiy-kak-yazykovaya-kommunikativnaya-i-diskursivnaya-lichnost>.
- Карасик В.И. Дискурсивная персоналогия. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж, 2007. Вып. 7. С. 78–85.

Monastyrova L. The concept of discourse identity in modern linguistics

Summary. This research exposes the essence of the concept of discourse identity as well as the typical characteristics of the discourse identity in modern linguistics. It is given reasons why the identity itself has become the central object of modern scientific researches in philosophy, cultural studies, psychology, linguistics, etc. Analyzing these principles from the perspective of the latest scientific paradigms, first of all, cognitive linguistics, pragmalinguistics, linguocultology, it is necessary to emphasize that the linguistic identity embodies the linguistic consciousness of several social groups simultaneously such as a nation, a certain country, ethnic groups, professional groups, age or family groups, etc. The research clarifies the essence of such concepts as linguistic identity and communicative identity. It is caused by an increasing interest according to analysis of the various communicative-discursive roles of the individual. Linguistic identity is a broad concept that contains a set of signs of cognitive and pragmatic fields. The concept of communicative identity is wider than the previous one, because it covers both the linguistic characteristics (the use of linguistic means) and the communicative ones accordingly (the use of communicative strategies and tactics, linguistic reactions in different types of discourse). Discourse identity is a subject of social actions and interactions. Also, it is a linguistic personality that generates a certain discourse in the form of a constantly restorable or complete, fragmentary or integral, verbal or written message. The author analyzes the principles of the theory by Yu.M. Karaulov and considers an approach by V.I. Karasik according to the description of the linguistic identity in discourse. It means that he considers the discourse identity from the point of view of Tonality Approach to discourse and allows to distinguish the linguistic identity that can be shown in certain types of discourse, namely, one-dimensional / multidimensional, scriptural / non-scriptural, serious / gaming, etiotal / agonal, artistic / non-statistical and perforative / argumentative subjects of communication and their characteristics.

Key words: discourse, discourse identity, linguistic identity, communicative identity, linguopersonology.

*Тищенко К. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету**Піскунов О. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету*

ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МОВИ В СТУДІЯХ О. М. СЕЛИЩЕВА

Анотація. У статті досліджено внесок О.М. Селищева у розв'язання проблеми джерел вивчення історії мови. Проаналізовано методологічні засади студій вченого. Встановлено, що відомий лінгвіст віддавав перевагу порівняльно-історичному методу. Основна увага приділяється тому, що в працях О.М. Селищева висновки ґрунтуються на поєднанні письмових спогадів із матеріалом сучасних діалектних даних. О.М. Селищев – це видатний лінгвіст, є автором низки робіт з порівняльної граматики слов'янських мов, історії російської мови, слов'янської палеографії та топоніміки. Вчений є одним із представників порівняльно-історичного методу. Його студії містять детальний аналіз джерел вивчення історії мови. Безперечно, дослідник зробив значний внесок у розвиток поставленого питання, про що свідчать дослідження сучасних лінгвістичних історіографів. Щодо питання джерел вивчення історії мови в працях О.М. Селищева писали В.В. Виноградов, В.А. Глушенко, І.М. Рябініна та інші. Ці автори проаналізували відповідні погляди О.М. Селищева на доцільність поєднання даних письмових спогадів із матеріалом сучасних діалектних даних під час вивчення історії мовних явищ. У той же час, в мовознавстві відсутні спеціальні роботи, присвячені ґрунтовному вивченню тверджень цього вченого щодо проблеми джерел вивчення історії мови. Ми сподіваємося, що дана стаття заповнить цю прогалину. Метою дослідження є розкриття поглядів О.М. Селищева на джерела вивчення історії мови та встановлення його внеску у вивчення цієї проблеми. Проведене дослідження показало, що тези О.М. Селищева відносно вирішення проблеми джерел вивчення історії мови, без сумніву, зберегли свою цінність для лінгвістики ХХ століття – початку ХХІ століття. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у фронтальному поглибленому вивченні студій О.М. Селищева, присвячених історії слов'янських мов на різних рівнях.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, джерела вивчення історії мови, давні писемні пам'ятки, сучасні говори, реконструкція прамови.

Постановка проблеми. Як відомо, О. М. Селищев (1886 – 1942) – видатний мовознавець, автор низки праць з порівняльної граматики слов'янських мов, історії російської мови, слов'янської палеографії та топоніміки. Учений є одним із представників порівняльно-історичного методу. Його студії містять детальний аналіз джерел вивчення історії мови.

Без сумніву, дослідник зробив вагомий внесок у розробку порушеної проблеми, про що свідчать дослідження сучасних лінгвістичних історіографів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що стисло про джерела вивчення історії мови в працях О.М. Селищева писали В.В. Виноградов, В.А. Глушенко, І.М. Рябініна та ін. [1–4]. Цими авторами було проаналізовано й відповідні погляди О.М. Селищева на доцільність поєднання даних писемних пам'яток з матеріалом сучасних діалектних даних під час вивчення історії мовних явищ. Водночас спеціальних праць, присвячених ґрунтовному вивченню тверджень ученого щодо проблеми джерел вивчення історії мови, у лінгвістиці немає. Сподіваємося, пропонована стаття заповнить цю прогалину.

Метою статті є розкриття поглядів О. М. Селищева на джерела вивчення історії мови, установлення його внеску в дослідження зазначеної проблеми.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) розкрити погляди на джерела вивчення історії мови попередників і сучасників О.М. Селищева; 2) установити внесок ученого в дослідження проблеми джерел вивчення історії мови; 3) виявити, які твердження О.М. Селищева зберегли свою цінність для мовознавства ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. У студіюванні мовних явищ О.М. Селищев надавав перевагу порівняльно-історичному методу. За його словами, «попередньо повинен бути виконаний порівняльно-історичний аналіз мовних даних по відношенню до окремих слов'янських груп, повинні бути відбудовані їхні мовні стани в давніші часи, відбудовані на основі порівняльно-історичного вивчення даних, витягнутих (знайдених) із сучасних діалектів та з пам'яток письмових із запозичених слів» [5, с. 305]. Необхідно, на його думку, мовознавцю не тільки займатися «порівнянням одних результатів мовних процесів, а для окремих явищ попередньо розкрити кожен із цих процесів в його часовому проходженні і географічному розповсюдженні» [там же].

В.В. Виноградов віддає данину О.М. Селищеву в його роботі новаторського методологічного принципу, згідно з яким «схожі риси двох діалектичних груп можуть представляти явища паралельні, незалежні в своєму розвитку» [1]. Звідси випливає те, що схожі риси діалектичних груп не є завжди спорідненими і тому немає жодної необхідності виводити ці групи з одного джерела.

У О.М. Селищева мета дослідження – вивчити «носіїв мови, долю їхнього культурно-історичного і соціального життя і відображення цієї долі в мовному житті. І, звичайно, взаємодія різних народів, їхній взаємний вплив необхідно враховувати досліднику, історичу мов [10].

О.М. Селищев убачав одну із головних задач мовознавства у «вивченні мовних взаємодій різних суспільних і етнічних груп» [9, с. 36]. Пояснюючи певні мовні зміни, О.М. Селищев апелював до іншомовних впливів. Так, дослідження явищ «сокання» і «шокання» у слов'янських мовах приводить мовознавця до думки про можливий італійський, німецький, грецький вплив. Поява шиплячих і свистячих приголосних мовознавець пояснює впливом сусідніх польських говірок [11, с. 736].

Як зазначає В.В. Виноградов, О.М. Селищев не був прихильником швидких реконструкцій, реконструкцій, які не мають фундаментального попереднього накопичення мовного матеріалу [1, с. 35]. Мовознавець, продовжуючи бодуєнівські традиції, з недовірою ставився до деяких реконструкцій О. О. Шахматова [7, с. 183–184]. За словами О.М. Селищева, в історичному дослідженні російської мови «не зроблено ще всієї необхідної попередньої роботи по вивченню окремих джерел і окремих питань, – роботи яка б відповідала сучасним лінгвістичним вимогам». І в цьому аспекті О.М. Селищев вже продовжує традиції О.О. Шахматова, звертаючись в дослідженнях до поєднання писемних пам'яток з даними живих говірок [8] – «різностороннє дослідження мови пам'ятників в руської писемності і систематичний опис сучасних говірок...служать основою історичного дослідження російської мови [там же, с. 175].

О.М. Селищев, за словами В.В. Виноградова, велику увагу приділяв фізіологічній стороні (природі), субстанції мови [1]. Теоретично в цьому аспекті ця діяльність була продовженням традицій молодогограматиків, І.О. Бодуена де Куртене, П.Ф. Фортунатова, О.О. Шахматова. На думку О.М. Селищева, студіюючи те чи інше мовне явище, «необхідно враховувати значення, яке належить в мові окремому слову і його частині, його способу вимови, емоційно-експресивний фактор в мовному потоці, редукцію слова і його частин, редукцію, обумовлену значенням частини форми в деяких категоріях (кінець слова) або частоти використання слова і загальновідомістю його (слова – *О. П., К. Т.*) [7, с. 181].

При поясненні деяких мовних явищ О.М. Селищев звертався до явища аналогії. Так, досліджуючи історію форм без *-т, -ть* в словах типу *nese, vede*, яка відбулася хронологічно після втрати кінцевих *ъ, ь*, мовознавець пояснює впливом аналогії [там же].

О.М. Селищева не можна вважати прибічником реконструкції прамов. О.М. Селищев піддає критиці методу дослідження представників Московської школи студіювати витоки споріднених фонетичних явищ до періоду прамовної єдності. Загалом не заперечуючи рух схожих мовних явищ із єдиного першоджерела, мовознавець підкреслює, що «у подальшому житті відбувався рух цієї системи в тому ж напрямку, хоча групи могли не бути в цей час в близьких зв'язках одна з іншою» [9, с. 176]. Підтвердження цього тезису можна ілюструвати історією асиміляції приголосних *зj* в сибірських говірках в словах типу *свин'н'а, ноч'ч'у*. Аналогічний процес можна спостерігати на півдні і заході в українській і білоруських мовах. За словами О.М. Селищева, цей процес відображає те загальне, що було закладено в спільнослов'янській мовній системі:

«Всі слов'янські мови пройшли стадію асиміляції приголосних *зj* перед голосним [6, с. 57].

Як ми вже зазначали, О.М. Селищев дослідив історію асиміляції приголосних *зj* в сибірських говірках в словах *свин'н'а, ноч'ч'у*. Походження цього мовного процесу, на думку мовознавця, було закладено в спільнослов'янській мовній системі. Але цей процес розходження діяв, звичайно, незалежно і в українській і білоруських мовах. Причому цей процес відбувався в цих мовах еволюційно і поетапно. За словами лінгвіста, «Південна і західна слов'янщина пройшли в подальшу стадію: спрощення артикуляції цього м'якого (палаталізованого) приголосного: обертається звичним для даної мови м'яким приголосним без особливого, більш довгого утворення. На сході слов'янщини, в російській мові, також були пережиті різні стадії цього процесу в судьбі сполучень: приголосний + *j* + гол. [там же, с. 57].

Історики мовознавства підкреслюють, що студії О.М. Селищева мають певний системний характер [1] і зазначають про певний вплив Ф. де Сосюра, І.О. Бодуена де Куртене. На думку О.М. Селищева, «усе повинно бути спрямовано до відповідної побудови мовної системи, мовного стану, характерного даній суспільній групі в даний період часу, і тих відхилень, що намічаються, які розвиваються всередині цієї мови» [6, с. 34].

Висновки. Проведене дослідження показало, що тези О.М. Селищева щодо розв'язання проблеми джерел вивчення історії мови, без сумніву, зберегли свою цінність для мовознавства ХХ ст. – початку ХХІ ст. У концепції вченого виділено такі джерела вивчення історії мови, як дані сучасної мови в сукупності її говорів і матеріал давніх писемних пам'яток. О.М. Селищев не ставив питання про пріоритетність того чи іншого джерела вивчення історії мови, а наголошував на тому, що ґрунтовні висновки можна одержати лише за умови поєднання цих джерел.

Перспективи подальших розвідок ми вбачасмо у фронтальному поглибленому вивченні студій О.М. Селищева, присвячених історії слов'янських мов на різних рівнях.

Література:

1. Виноградов В.В. Проф. А.М. Селищев как историк русского языка. Докл. и сообщ. филол. ф-та Моск. ун-та. Москва, 1947. Вып. 4. С. 31–50.
2. Глушенко В.А. Порівняльно-історичний метод в українському та російському мовознавстві ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. : монографія / за ред. В.М. Бріцина. Слов'янськ, 2017. 255 с.
3. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) : монографія / за ред. О.Б. Ткаченка. Донецьк, 1998. 222 с.
4. Рябініна І.М. Джерела дослідження історії мови в українському та російському мовознавстві ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. : монографія / за ред. В.А. Глушенка. Слов'янськ, 2011. 174 с.
5. Селищев А.М. [Рецензія] на книгу Н. Дурново. *Очерк истории русского языка*, Москва, 1924. Изд. II отд. Акад. Наук. Т. XXXII, 1927. 305 с.
6. Селищев А.М. Забайкальские старообрядцы. Иркутск, 1918. 81 с.
7. Селищев А.М. Критические заметки по истории русского языка. *Избранные труды*. Москва : Просвещение, 1968. С. 183–184.
8. Селищев А.М. Очерки по македонской диалектологии. Казань, 1918. Т. 1. 284 с.
9. Селищев А.М. Русские говоры Казанского края и русский язык у чуваш и черемис. К изучению культурно-языковых

взаимоотношений в Среднем Поволжье. *Ученые зап. Казан. ун-та. Сер. Филология. Ин-т языка и лит-ры.* Лингв. секция. Москва, 1927. Т. 1. С. 36–72.

10. Селищев А.М. Русский язык у инородцев Поволжья. *Slavia*. Praha, 1925. Ч. 1. Вып. 4. 297 с.
11. Селищев А.М. Соканье и шоканье в славянских языках. *Slavia*. Praha, 1931. Вып. 4. С. 736.

Tyshchenko K., Piskunov O. Sources of language history studying in the studies of O.M. Selyshchev

Summary. The article investigates the contribution of O.M. Selyshchev in solving the problem of sources of studying the history of language. The methodological principles of the scientist's studios are analyzed. It is determined that the famous linguist preferred the comparative historical method. The main attention is paid to the fact that in the works of O.M. Selyshchev the conclusions are based on the combination of written memoirs with the material of modern dialectal data. O.M. Selyshchev is an outstanding linguist, author of a number of works on the comparative grammar of the Slavic languages, the history of the Russian language, Slavic paleography and toponymics. The scientist is one of the representatives of the comparative-historical method. His studios contain a detailed analysis of the sources of studying the history of language. Undoubtedly, the researcher made a significant contribution to the development of the issue raised, as

evidenced by the research of modern linguohistoriographers. The issue of sources of studying the history of language in the works of O.M. Selyshchev was written by V.V. Vynogradov, V.A. Glushchenko, I.M. Ryabinina and others. These authors analyzed the corresponding views of O.M. Selyshchev on the expediency of combining the data of written memoirs with the material of modern dialectal data during the study of the history of speech phenomena. At the same time, there are no special works devoted to a thorough study of the scientist's assertions regarding the problem of sources of studying the history of language, in linguistics. We hope the article will fill this gap. The purpose of the intelligence is to reveal the views of O.M. Selyshchev on the sources of studying the history of language, establishing its contribution to the study of this problem. The conducted research showed that the theses of O.M. Selyshchev concerning the solution of the problem of sources of studying the history of language, without a doubt, preserved their value for linguistics of the twentieth century – beginning of the XXI century. We can see the prospects for further exploration in the frontal in-depth study of O.M. Selyshchev's studios devoted to the history of Slavic languages at various levels.

Key words: comparative-historical method, sources of language history studying, ancient written memorials, modern dialects, reconstruction of the parent language.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ahieieva V.,

*Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor of the Department of Translation
V.O. Sukhomlynsky National University of Mykolayiv*

TYPES OF INTERFERENCE IN TRANSLATION

Summary. The article has been devoted to the problem of interference in translation. Interference in the process of translation plays an important role if we have deal with the English and the Ukrainian languages. The stated above languages are different in their structure and morphological characteristics. Thus, while translating from English into Ukrainian the translator faces peculiar difficulties. That is why such language phenomenon as language interference takes place. Interference according to the manner of influence is subdivided into hidden and not hidden. The classification of interference also depends on the linguistic nature. According to this, it can be phonetic, lexical, grammatical and orthographic. Phonetic interference is often connected with mistakes of phonological character. This type of interference is often called phonological. Lexical interference in translation is observed when we talk about intervention of word-stock of one language system into another one. Grammatical interference is connected with the word order, verbal and nominal sentences, the usage of the passive voice, subject-verb agreement, and the usage of prepositions. Orthographic interference is observed within transference of spelling rules from source language text into target language text.

Key words: process of translation, interference, phonetic interference, lexical interference, grammatical interference, orthographic interference.

Formulation of a research problem and its significance. Nowadays the problem of interference takes the leading position both in the English and the Ukrainian languages. Types of interference may be subdivided into several types. If we talk about the origin of interference, it may be external and internal. If we talk about the character of specific language skills transferred from mother tongue, than it may be direct and indirect. Types of interference are also classified according to the manner of influence and according to the linguistic nature. So, according to the manner of influence, we single out hidden and not hidden interference. And according to the linguistic nature it may be phonetic, lexical, grammatical and orthographic. The problem of interference in translation process is still a vital topic of researches as we still may observe disputable cases of interference classification in spite of the fact that the problem of interference is under the study of many scholars since 1980^s [3]. The problem of interference is also important for the researches as it may influence both language and our specific language skills.

The goal and the specific tasks of the article. The main goal and the tasks of the article are dedicated to the problem of interference in cross cultural communication and the process of translation. The task of the article is to search the main types of interference that may be observed during the process of translation and to show the problematic areas of translation than can be influenced by different types of interference.

Analysis of the latest research into this problem proved that the problem of interference was studied by many scholars. Most of their works were dedicated to the aspect of interference influence on the process of translation, its peculiarities and significance are detected. Among the most famous scientists we may easily single out V. Alimov, E. Buzharovska, E. Haugen, L. Kovylyna, W. Weinreich and others. Their researches are devoted to studying different aspects of translation, changes made under the influence of one language on another one. It's a well-known fact that while translating we have to take into consideration lexical and grammatical peculiarities of the source and the target languages that may influence the whole process of translation. It is proved that any translator faces difficulties in his/her work as his/her task is not only to convey the information but to convey it appropriately. In cross-cultural communication where the process of interference is widely observed one of the main problems is that some languages are full of cultural terms and expressions (which are also called cultural specific). The cultural specific expressions are quite difficult to translate. This happens because the cultural context is too vague as it represents the world view and the world perception of a society [3].

Statement regarding the basic material of the research. Communication as a general phenomenon is the process of the message transmission consisting of the three parts – the sender, the message and the recipient. In other words, it is the process of exchanging ideas, information etc. between two or more people. Communication has always been an important need of all societies and it is still an integral part of our life. It may occur between people of the same culture (and language) and of different cultures (and languages). The latter means the transmission of information through cross-cultural communication and the difficulties we face in it. It's not only cultural specific expressions (as it was mentioned above) but also facial expressions, gestures with universal and different meaning in different cultures etc.

As for the role of translation in the process of communication, it performs several functions. It is the function of breaking misunderstanding among representatives of different cultures. Then it is the communicative function as a translation process is the transmission of information first of all. And the third function is the comparison and the correlation of language units.

As for the interference as the language phenomenon it is often regarded as negative.

V. Alimov in his work "Interference and translation" points out the following types of interference: phonetic interference, orthographic interference, grammatical interference, lexical interference, semantic interference, stylistic interference, and interference within language. Phonetic interference is observed when we make mistakes of phonological character where we change sound form and meaning, and these mistakes may lead to disturb-

ing communication act. According to this phonetic interference is sometimes called phonological interference. The examples of phonetic interference may be observed in such words as “childhood” or “development” where we may find issues connected with the stress.

Graphic or orthographic interference happens in writing where we make transference of spelling rules from source language text into target language text. This causes orthographic mistakes and graphic incongruity. For example, personal pronoun “I” in the English language is written with the help of a capital letter, and this may cause a mistake when translator in the Ukrainian language writes «я» also with the help of a capital letter.

The main peculiarity of the phonetic interference is that it concerns the manner the listener or the speaker gets and produces or reproduces the sounds of one language in terms of another. Phonetic interference may occur due to four factors. The first factor is properly phonic. This includes differences in the stocks of phonemes of the languages in contact, in the componential analysis, and in the distributional patterns of their phonemes. The second factor is extra-phonetic factors. This type of factor is aimed to avoid a particularly undesirable homophony. The third factor is extra-linguistic factor. It is connected with the motivations to achieve intelligible, acceptable or native-like speech present in a definite speech situation or in the general socio-cultural setting where the language contact takes place. The fourth factor is connected with erratic cases of phonetic interference which is similar to the unaccountable kind of slips of the tongue that an unilingual speaker makes.

Orthographic interference is based on the tendency to extension of internationality in modern language parallels of the European languages. The above stated tendency shows that new borrowings (barbarisms and foreignisms) are adopted into language without taking into consideration phonetic or orthographic rules of the target language. And in this case we have the full right to talk about extra linguistic cases of preserving foreign sounds and forms [4]. Some scholars denote that orthographic interference may be combined with graphic interference as the both: 1) may be singled out in writing; 2) transfer rules of writing from source language text into target language text; 3) cause spelling mistakes.

The phonetic interference is shown in change of the place of an accent in some foreign words under the influence of the native language, for example: magazine, industry, colleague; and also in pronunciation of letters not pronounced in English: whistle, sword. Also cases of the so-called wrong accent of words are widespread in the English language. It concerns those words where the accent falls on the first syllable if it is nouns and on the second syllable if it is verbs: suspect – suspect. The phonetic interference takes place when distinctive sign, characteristic of the phonetic system of one language, is absent in another one. As for the main types of a phonetic interference, they are: wrong accent; omission of sounds which do not exist in Ukrainian; pronunciation of sounds which by rules of the English phonetics have to fall; wrong reading combinations of letters; others altered manifestations in language phonetics which not only distort the correct sounding of language, but also add over time to its lexemes of uncharacteristic sounds, has result of formation of words with negative impact on purity of language and its originality.

Lexical interference is observed when we define intervention of word-stock of one language system into another one, and it may lead to literalisms. As an example of lexical interference we may

define the word “magazine” which is rendered into Ukrainian as «журнал» but not as «газета».

Semantic interference is defined while intervention of elements of one language system into another one on the semantic level. As an example we can give the following sentence «Забронюйте, будь ласка, номер у готелі» where a translator may use the word “number” instead of “room”.

Morphological interference is observed when we find peculiar grammatical forms and constructions. For example, when we use not appropriate prepositions in source language and target language texts. It happens due to the influence of mother tongue and morphological differences in languages under comparison. Another example of morphological interference is the usage of verbal phrases of the English language consisting of more than two words and their equivalents in Ukrainian consisting of only one word. And of course this may influence the process of translation as a translator may use a wrong word or a phrase.

And finally stylistic interference may be observed while influence of a style of one language on a style of another language. That's the case when a translator uses jargonisms or slang words to render lexical units belonging to the neutral layer of word-stock.

One of the main manifestations of a spelling interference in linguistics and in the translation is transliteration which definitely presents difficulties for the translator, especially if he / she deals with proper names. Therefore, the term “transliteration” designates the transmission medium of foreign-language words borrowed on the basis of graphic structure of original language on the graphic system of target language text. In translation several types of transliteration allocate. They are: 1) a strict transliteration which provides consecutive replacement of one sign only with one sign of other letter; 2) weakened, consisting in replacement only of some signs; 3) expanded which characteristic is in representation of the corresponding connections of signs in the special way in other system of the latter.

Usage of transliteration in translation process, especially if we talk about names, has certain specifics. The transliteration differs from a practical transcription in the simplicity and a possibility of introduction of additional signs. The transliteration is often applied by drawing up bibliographic indexes and at the organization of catalogs, for example, when it is necessary to collect in one place of the catalog the description of all works of the domestic author by foreign languages.

The effects of lexical interference depend on the fact whether the speaker monolingual or bilingual is. In the outright transfer of morphemes the borrowed term will be clearly understood by bilinguals but misunderstood by monolinguals. Lexical interference, in general, may be characterized as the occurrence of deviations from generally accepted monolingual sign-content norms of either of the languages in contact.

In the process of translation we may also observe the grammatical interference (if we talk about the structure of the languages and their morphological peculiarities). The notion of grammatical interference includes such elements as word order, verbal and nominal sentences, the usage of the passive voice, subject-verb agreement, and the usage of prepositions. Of course, all the above mentioned elements of grammatical interference cause peculiar problems in the process of translation as the English and the Ukrainian languages, for example, are quite different in their structure and the morphological characteristics.

All the above mentioned types of interference, as well as the structural peculiarities of languages, have to be overcome in the process of translation. To do this, translators often use the so-called strategies of translation. Among them we may easily single out: generalization, the strategy of translation by a more specific term, the strategy of translation by cultural substitution, translation by paraphrase and the strategy of translation by omission. Each of them has its own advantages and disadvantages. The strategy of generalization presupposes the usage of a word or even the whole concept with a more general meaning instead of a more specific word or the concept. The strategy of translation by a more specific term presupposes the search of more general word. The strategy of translation by cultural substitution involves substitution of a culture specific item or expression when we replace a culture specific item in the source language text by a target item with the similar concept in target culture to provide a similar impact on the target language reader. The strategy of usage of loan words is used in dealing with culture-specific items when we have a deal with newly formed or newly introduced concepts followed with footnotes or explanations. The strategy of translation by paraphrase in cross-cultural communication is used if the word (or a concept) is localized in the target language. The strategy of translation by omission in cross-cultural communication is observed in the case of items possessing extreme difficulties in translation.

Conclusions. Interference as a language phenomenon may be of several types according to the manner of influence and according to the linguistic nature. Modern scholars single out the following types of interference in translation: phonetic, lexical, grammatical and orthographic. Phonetic interference is observed when we make mistakes of phonological character where we change the sound form and the meaning, and these mistakes may lead to disturbing communication act. Lexical interference is observed when we define intervention of word-stock of one language system into another one, and it may lead to literalisms. Grammatical interference in the meaning structure of the languages and their morphological peculiarities includes such elements as word order, verbal and nominal sentences, the usage of the passive voice, subject-verb agreement, and the usage of prepositions (which cause peculiar difficulties in the process of translation). Orthographic interference presupposes the usage of extra linguistic cases of preserving foreign sounds and forms.

Within the above mentioned types of interference in translation scholars also define such types of interference as semantic, morphological and stylistic. Semantic interference is observed in the intervention of elements of one language system into another one on the semantic level. Morphological type of interference is characterized as the usage of peculiar grammatical forms and constructions, not appropriate prepositions in source language and target language texts. Stylistic interference is the type of interference observed while influence of a style of one language on a style of another language or the breaking of norms of stylistics.

To overcome the difficulties in translation caused by the structural peculiarities of languages (especially if we talk about the English and the Ukrainian languages) translators often use specific translation strategies. They help to overcome the structural differ-

entiation of the languages. To these strategies belong such methods as: generalization, the strategy of translation by a more specific term, the strategy of translation by cultural substitution, translation by paraphrase and the strategy of translation by omission.

References:

1. Алимов В. Интерференция в переводе. Москва : Эдиториал УРСС, 2005. 232 с.
2. Карабан В. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі: вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську. Вінниця : Нова книга, 2003. 208 с.
3. Семчинський С. Семантична інтерференція мов. Київ : Вища школа, 1974. 256 с.
4. Фінкель О. Забутий теоретик українського перекладознавства / за ред. Л. Черноватого, В. Карабана. Вінниця : Нова книга, 2007. 438 с.
5. Baker M. In other Words. London : Routledge, 1992. 128 p.
6. Bartell M. Internationalization of universities: a university culture-based framework. London : Higher Education, 2003. 150 p.
7. Bell R. Translation and Translating. London : Longman, 1991. 248 p.
8. Brown H. Douglas. Principles of language learning and teaching. New York : Longman, 2000. 186 p.
9. Robinson-Stuart Gail, Nicolson Honorine. Second culture acquisition: Ethnography in the foreign language classroom. *Modern Language Journal*. 1996. Vol. 8. P. 430–432.

Агєсєв В. О. Типи інтерференції в перекладі

Анотація. Статтю присвячено проблемі інтерференції у процесі перекладу. Інтерференція як мовне явище виникає у процесі перекладу та відіграє важливу роль, якщо ми маємо справу з англійською й українською мовами (особливо коли перекладаємо тексти цими мовами). Вищезначені мови різні за своєю структурою, морфологічними ознаками та характеристиками. У процесі перекладу текстів з англійської мови українською та з української мови англійською перекладач стикається з днякими труднощами. Саме через цей факт ми говоримо про таке мовне явище, як інтерференція. Дослідники виділяють декілька типів інтерференції, наприклад, за способом впливу на мову, вона може бути прихована та неприхована. Класифікація типів інтерференції також залежить від певного набору лінгвістичних показників. Залежно від цього інтерференцію поділяють на декілька типів: фонетичну, лексичну, граматичну й орфографічну. Фонетичний тип інтерференції зазвичай пов'язують із помилками фонологічного характеру. Саме тому цей тип інтерференції часто називають фонологічною. Лексичний тип інтерференції в перекладі спостерігається за умови проникнення словникового складу однієї мовної системи у словниковий склад іншої мовної системи. Граматична інтерференція у процесі перекладу спостерігається в разі порушення порядку слів у реченні, за використання пасивного стану дієслова (поширений в англійській мові, проте відсутній в українській мові), використання або опущення займенників тощо. У разі перенесення правил письма з однієї мови в іншу ми говоримо про наявність орфографічної інтерференції в перекладі.

Ключові слова: процес перекладу, інтерференція, фонетична інтерференція, лексична інтерференція, граматична інтерференція, орфографічна інтерференція.

*Война М. О.,**кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**Тулупова А. І.,**студентка 3-го курсу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КИТАЙСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ ТА КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ІНФОРМАЦІЙНО-НОВИНСЬКИХ ТЕКСТІВ (СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей та закономірності застосування синтаксичних трансформацій і лексичних змін на рівні речення як одиниці синтаксису. Дослідження здійснено на основі докладного аналізу китайсько-англійського та китайсько-українського видів перекладу. Правильність використання синтаксичних трансформацій під час перекладу повною мірою базується на знанні синтаксису мови. Синтаксичний устрій китайської мови суттєво відрізняється за своєю природою від синтаксису англійської й української мов. Тому можна вважати коректне використання синтаксичних трансформацій під час перекладу одним із головних етапів на шляху до досягнення функціональної точності перекладу. Необхідність вивчення синтаксису китайської мови визначається тим, що саме синтаксис є головним критерієм граматично правильної й автентичної будови речень та під час визначення частини мовної приналежності. Ще в «Новій граматиці державної мови» Лі Цзінсі 1924 року визначає закономірності синтаксичної будови речень і словосполучень, наголошуючи на первинності синтаксису над морфологією, на протигагу європейським мовам. Тому синтаксичні трансформації в перекладі з китайської мови, поруч із лексичними та граматичними, набувають чи не найбільшої значущості. Попри це, єдиного погляду на їх кількість і види досі немає: Лі Бархударов називав перестановки, заміни, додавання, опущення, які на практиці «у чистому вигляді» трапляються рідко, зазвичай вони поєднуються один з одним, набуваючи характеру складних, комплексних трансформацій. У даній статті на матеріалі новинного порталу China Daily проаналізовано низку синтаксичних трансформацій під час перекладу з китайської мови англійською й українською мовами. За основу дослідження взято класифікацію українського науковця І. Гарника, розроблену на основі аналізу англо-українського перекладу: заміна типу речення, синтаксичні перестановки, заміна членів речення, заміна частин мови, членування речення, об'єднання речень.

Ключові слова: синтаксис, синтаксичні трансформації, переклад.

Постановка проблеми. Синтаксис і переклад взаємопов'язані. З огляду на те, що найважливішим для китайської мови є саме синтаксичний критерій, дослідження особливостей і визначення норм перекладацьких трансформацій на цьому рівні видається надзвичайно важливим. Однак у часи швид-

кісного інтернету та масового споживання інформації значної уваги потребує якість китайсько-англійського та китайсько-українського перекладу у площині медіасередовища. Адже некоректний переклад прямо впливає на зміст повідомлення і дезінформує читача, що безпосередньо впливає на формування викривленої громадської думки, що здатне породити непорозуміння і навіть конфлікти. Часто саме через синтаксис виявляються культурні та психологічні доміанти носіїв певної мови. Тому дослідження коректного використання перекладацьких трансформацій та аналіз синтаксичного аспекту якості перекладу на матеріалі китайськомовних медіатекстів є необхідними та нагальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синтаксис китайської мови вивчали російські дослідники, наприклад, В. Курдюмов, китайські граматики: Гао Мінкай (高名凱), Ван Лі (王力), на сучасному етапі здійснюють дослідження синтаксису китайської мови Чень Цзяньмін (陳建民), Чжан Ішен (張道生).

Мета статті полягає в дослідженні кількісної та якісної сторін застосування перекладацьких (синтаксичні) трансформацій у китайсько-англійському та китайсько-українському перекладі медіатексту, визначенні ключових проблем і складнощів у досягненні адекватності й еквівалентності перекладу повідомлення.

Синтаксис – ключова категорія для китайської мови. Частини мовної приналежності у конкретному контексті розпізнається виключно за синтаксичною позицією. Будь-яке «первинне» значення втрачає сенс, якщо синтаксис диктує протилежне. Китайський граматик Ван Лі використав теорію про три ранги слова, перейняту в датського дослідника Отто Есперсона. Він уважав, що поняття частини мови можна розглядати на прикладі окремого слова, поза контекстом, а в синтаксичному середовищі виявляється лише ранг. Отже, можна говорити про верховенство синтаксису китайської мови над морфологією. Часто саме через синтаксис виявляються культурні та психологічні доміанти носіїв окремої мови [7, с. 15]. Важливо сказати про те, що верховенство синтаксису над морфологією розглянуто також у праці Лі Цзінсі, і Гао Мінкай у своїй праці «Теорія граматики китайської мови / 汉语语法论» обстоє таку саму позицію. Отже, можливий перехід слова з однієї частини мови в іншу, ґрунтуючись лише на синтаксичній позиції в реченні.

Сенс втрачається також лише відносно, лише якоюсь мірою. Суттєво впливають етимологічний і морфологічний чинники. Етимологія та характер позначуваного (денотативне або суто сигніфікативне значення) дозволяють зробити важливе застереження: незважаючи на обмежене число основних «офіційно визнаних» у Китаєзнавстві позицій (дієслово, означення, службові частини мови), реальних відтінків набагато більше, китайські слова можуть виступати в ролі (тобто в позиції) герундія, дієприкметників, інфінітивів тощо. Наприклад: 孩子只懂得一个玩。Дитина розуміє тільки одне «розважатися». Слово «розважатися» виступає дієсловом, але стоїть у позиції іменника. Інфінітив перебуває у спеціальній позиції, характерній для флективних мов. Інший приклад: 咱们去咖啡一下。Ходімо кавувати. Первиннослово «кава» є іменником, але з огляду на його позицію, ми розуміємо, що це дієслово, переклад здійснюємо відповідним чином. Отже, ще раз підтверджено тезу про те, що в китайській мові немає чіткої частиномовної приналежності. Для китайських слів характерні «маршрути переходу», якими вони можуть переміщатися з однієї частини мови в іншу. Лише позиція, яку слово має чи немає тенденцію займати, і визначає його частиномовну приналежність [3, с. 168–169].

Ще однією характерною особливістю синтаксису китайської мови є дотримання чіткого порядку слів. Як зазначає В. Солнцев, порядок слів у китайській мові є формальним засобом установаження синтаксичних зв'язків та індикатором граматичної ролі слова як члена речення чи словосполучення. Отже, порядок слів у китайській мові є засобом пов'язування слів у більшій єдності – речення та словосполучення [5, с. 3].

Проблеми перекладу та перекладацьких трансформацій розглядали у своїх роботах такі вітчизняні вчені, як: Л. Бархударов, С. Бреус, В. Комісаров та ін. Л. Бархударов виступає за вивчення перекладу як процесу і зазначає, що термін «перетворення» (або «трансформація») уживається тоді, коли йдеться про певне відношення між двома мовними одиницями, з яких одна є результатною, а інша створюється на основі першої [1, с. 6].

Л. Бархударов розрізняє такі види граматичних трансформацій: перестановки, заміни, додавання, опущення, які на практиці «у чистому вигляді» трапляються рідко, зазвичай вони поєднуються один з одним, набувають характеру складних, комплексних трансформацій. Варто зазначити, що дослідник наголошує на тому, що заміни та перестановки лежать в основі синтаксичних трансформацій. Заміни – це спосіб перекладу, за якого граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю перекладу з іншим граматичним значенням. Перестановка – зміна розташування (порядок) мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу. Такими елементами є слова, словосполучення, головні і підрядні речення, а також цілі речення. Синтаксичні, як і лексичні, трансформації нерідко передбачають унесення додаткових слів чи, навпаки, опущення яких-небудь елементів. Тому опущення і доповнення часто сполучаються з іншими видами синтаксичних трансформацій, найчастіше із заміною частин мови. Варто зауважити, що для площини «українська – китайська мови» чіткої системи трансформацій поки не розроблено, проте як в українському, так і в китайському перекладознавстві існують системи трансформацій, зорієнтовані на переклад із цих мов англійською та навпаки [4, с. 43]. За системою І. Гарника [2, с. 50–51] виділяють такі синтаксичні трансформації:

- *заміна частин мови* (наприклад, іменник у китайській мові замінюється прикметником в англійській мові тощо);
- *заміна членів речення* (найчастіше відбувається як результат заміни частин мови);
- *заміна типу речення* (складне замінюється на просте, головне стає підрядним і навпаки, складносурядне може ставати складнопідрядним тощо);
- *синтаксичні перестановки* (заміна порядку мовних одиниць: слів, членів речення, частин речення, самих речень). Найчастіше можна спостерігати зміну позиції означення, адже в китайській мові воно завжди у препозиції;
- *членування речень* (поділ структури оригінального речення на дві чи більше предикативні структури в тексті перекладу);
- *об'єднання речень* (утворення однескладного речення із двох чи більше простих).

Грамматика китайської мови пропонує такі типи речень: просте (单句) та складне (复句). Прості речення поділяються на суб'єктно-предикативні (主谓句) та несуб'єктно-предикативні (非主谓句), де серед перших виділяють сім специфічно китайських підвидів, як-от речення із прийменником 把 (把字句), речення із прийменником 被 (被字句), речення з дієсловом-зв'язкою 是 (是字句), речення з подвійним навантаженням на додаток (兼语句), речення з послідовними дієсловами (连动句), речення існування / наявності (存现句), речення із двома додатками (双宾句). Синтаксичні перекладацькі трансформації найбільше представлені на матеріалі простого речення і мають свої особливості. Так, наприклад, під час перекладу 把字句 англійською й українською мовами застосовуються перестановки та заміни, речення типу 被子句 перекладаються англійською мовою з нульовою синтаксичною трансформацією, а українською – часто заміною стану дієслова тощо. Синтаксично вивірений переклад складних сурядних і підрядних речень із китайської мови має ґрунтуватися, серед іншого, і на специфіці типу мислення носіїв конкретних мов, адже думка – це основа процесу перекладу. Лише усвідомивши особливості вираження думки представників різних націй, можна підкреслити їхню оригінальність у перекладі [8, с. 18].

Для аналізу обрано інформаційно-новинний портал China Daily. Репрезентативний досліджуваний матеріал представлений інтернет-статтею “外交部部长王毅在“中国日报国际版”创刊号上发表署名文章：2019，中国与世界并肩前行” [6].

Щоби повною мірою дослідити явище синтаксичних перекладацьких трансформацій, їхні кількісні та якісні показники, ми послуговуємося перекладом китайсько-англійським (цей тип перекладу вже представлений на сайті) та китайсько-українським (цей тип перекладу здійснюємо самостійно).

[原文]伴随着新年的钟声，我们迎来了“中国日报国际版”的创刊，中国与世界之间又增加了一扇相互沟通与了解的窗口。

[汉译英1] *With the inaugural issue of its Global Edition in the beginning of the new year, China Daily has opened a new window for communication and understanding between China and the rest of the world.*

На сайті представлено текст перекладу, але йому бракує відповідності двом критеріям, обов'язковим для того, щоби визнати його коректним, тобто еквівалентності й адекватності. Через це сенс повідомлення, закладений у китайському оригіналі, викривлено. Насамперед є невідповідність головних членів речення в тексті оригіналу і в тексті перекладу, за підмет

обрано не我们 «ми», як в оригіналі, а “China Daily”. А метафоричність, яка початково існувала в тексті повідомлення 伴随着新年的钟声, узагалі втрачена, присудок першої частини складного речення безпідставно опущено. Низка недоліків, знайдених у перекладі, унеможлиблює його аналіз на наявність синтаксичних трансформацій, тому наводимо власний варіант китайсько-англійського перекладу.

[汉译英2] *With the New Year bells ringing we welcome the first issue of “China Daily International Edition” that opened a new window for communication and understanding between China and the rest of the world.*

Називаємо трансформації, до яких ми вдалися під час перекладу, та наводимо по одному прикладу до кожного виду синтаксичних трансформацій: 1) заміна частин мови: 伴随 (дієслово «супроводжувати») трансформовано у прийменник *with* (прийменник часу); 2) заміна членів речення: підмет на позначення місця трансформовано в обставину місця 中国与世界之间 – *between China and the rest of the world*, це характерна особливість речень типу 存现句, де підмет виражає місце і легко може бути трансформований в обставину місця; 3) заміна типу речення: у китайському варіанті речення складне, де дві граматичні основи є незалежними, а в англійському реченні-перекладі використано *attributive appositive clause*, тобто підрядне речення-прикладку; 4) синтаксичні перестановки: означення, що в китайському реченні стоїть перед означуваним словом, в англійському реченні стоїть після нього (相互沟通与了解的窗口 – *a new window for communication and understanding*).

[汉译乌] *Наближається свято Нового року, і ми хочемо висловити свою радість щодо публікації «Міжнародного видання Чайна Дейлі», що ознаменувала відкриття вікна можливостей у взаєморозумінні і комунікації між Китаєм і світом.*

Аналізуємо переклад українською мовою на наявність синтаксичних трансформацій: 1) заміна частин мови: в українському перекладі використано нульову заміну, отже, дієслово 伴随 перекладено дієсловом «наближається»); 2) заміна членів речення: в українському перекладі спостерігаємо ідентичне явище, що і в англійському перекладі, підмет на позначення місця трансформовано в обставину місця 中国与世界之间 – *між Китаєм і світом*; заміна типу речення: представлені різні види зв'язків, між першою та другою граматичними основами – зв'язки сурядності, між другою та третьою граматичними основами спостерігаємо підрядні означальні зв'язки; 4) синтаксичні перестановки: в українському перекладі означення, що стояло у препозиції в тексті оригіналу, стоїть у препозиції.

Отже, можемо стверджувати, що переклад здійснено або перероблено з дотриманням правил використання синтаксичних трансформацій. Можна зробити висновок, що трансформації, використані під час перекладу англійською, та трансформації, використані в перекладі українською, практично ідентичні, за винятком заміни частин мови, де в українському перекладі використано нульову заміну.

[原文] 我谨向 “中国日报国际版” 表示热烈祝贺! 向世界各国读者致以诚挚的新年问候!

[汉译英] *I wish to express warm congratulations on the launch of China Daily Global Edition and extend New Year greetings to readers around the world!*

Аналізуємо наявність синтаксичних трансформацій у китайсько-англійському перекладі: 1) об'єднання речень: у другому простому реченні опущено підмет (我), друге просте

речення безпідметове (无主句), але такий тип речень не характерний для англійської граматики, тому часто під час перекладу додається підмет, відповідний контексту, або формальний *it*. З огляду на те, що речення входить до складу складного, беремо підмет із першого речення й об'єднуємо 2 простих речень в одне просте з однорідними присудками; 2) заміна членів речення: 向 “中国日报国际版” обставину трансформовано в додаток *on the launch of China Daily Global Edition*.

[汉译乌] *Висловлюю найщиріші вітання з нагоди публікації «Міжнародного видання Чайна Дейлі», а також бажаю всім читачам щасливого Нового року!*

Аналізуємо використання синтаксичних трансформацій у китайсько-українському перекладі: 1) об'єднання речень: два прості речення об'єднано в одне, також просте, як і в перекладі англійською, але ускладнене однорідними присудками; 2) заміна членів речення відбувається з використанням граматичної трансформації додавання: обставину 向 “中国日报国际版” трансформовано в означення, «з нагоди (якої?) публікації «Міжнародного видання Чайна Дейлі»» є означенням, бо наявна граматична трансформація додавання.

Отже, можемо помітити, що знову наявна синтаксична трансформація заміни, причому в українському перекладі вона використовується паралельно із граматичною трансформацією додавання, використання якої зумовлено синтаксичною перебудовою структури тексту оригіналу під час перекладу. Спостерігаємо наявність обох синтаксичних трансформацій у текстах перекладу англійською й українською: об'єднання речень і заміну членів речення.

[原文] 当今世界正处百年未有之大变局, 国际形势的不确定性明显增加, 现行国际体系和国际秩序遭遇更多挑战。

[汉译英] *We are witnessing a notable increase in uncertainties in the international landscape and rising challenges to the existing international system and order.*

Трансформації: 1) заміна частин мови: дієслово 遭遇 замінено на прикметник *rising* у перекладі; 2) заміна членів речення: присудок 遭遇 трансформовано в означення *rising*; 3) синтаксичні перестановки: означення, що в китайському реченні стоїть у препозиції до означуваного слова, в англійському реченні стоїть у постпозиції, тоді воно трансформується в обставину місця 国际形势的不确定性 – *uncertainties in international situation*.

[汉译乌] *Небачені за останнє століття зміни нині відбуваються в сучасному світі, зростає непевність ситуації на міжнародній арені, усе частіше виникають проблеми в чинних міжнародних системах та порядках.*

Проводимо аналіз синтаксичних трансформацій у перекладі українською: 1) заміна членів речення: додаток 大变局 трансформовано в підмет *зміни*, а підмет 当今世界 – в обставину місця і часу *в сучасному світі*; 2) синтаксичні перестановки: цей вид трансформації приводить до використання синтаксичної трансформації заміни членів речення, отже, означення, що в китайському реченні стоїть у препозиції, в українському реченні стоїть у постпозиції 国际形势的不确定性 – *непевність (де?) (ситуації) на міжнародній арені*, наявна обставина місця, отже, у такому разі доцільно говорити і про трансформацію заміни членів речення у площині означення – обставина.

Важливим моментом перекладу англійською мовою стало дотримання принципу логіки перекладу, що покликана відзеркалити психологічні особливості мовців конкретної нації.

Так, абстрактні підмети в реченні оригіналу, як-от 不确定性, 国际秩序, замінені на єдиний конкретний підмет, виражений займенником *ми*. Це відповідає суб'єктивному сприйняттю світу англіців.

[原文]拓展伙伴关系是中国坚持的重要方向。

[汉译英] *Enhancing partner ships is an important component of China's diplomatic endeavors.*

Здійснюємо аналіз синтаксичних трансформацій у площині китайсько-англійського перекладу: 1) синтаксичні перестановки означення, що в китайському реченні стояло у препозиції, у реченні перекладу стоїть у постпозиції (中国坚持的重要方向 – *important component of China's diplomatic endeavors*); 2) заміна частин мови: номіналізація (в англійському реченні) там, де в китайському оригіналі було дієслово (拓展 – *Enhancing*).

[汉译乌] *Розширення кола партнерів – це той курс, якого дотримується Китай.*

Аналіз синтаксичних трансформацій у площині китайсько-українського перекладу: 1) синтаксичні перестановки: використання цього виду синтаксичних трансформацій приводить до використання синтаксичної трансформації заміни типу речення, отже, в українському перекладі використано складно-підрядне речення з означальним зв'язком, причому підрядне речення в постпозиції, а не у препозиції, що характерно для китайської мови, – тому наявні дві трансформації: заміна типу речення, синтаксичні перестановки; 2) заміна частин мови: замість дієслова *拓展* розширювати вжито іменник *розширення*.

Англійська мова належить до статичних мов, тобто є такою, у граматиці якої превалюють статичні частини мови (іменники, займенники, прикметники), тоді як китайська мова широко оперує динамічними дієсловами. Саме тому використано заміну частин мови через номіналізацію. Синтаксичні перестановки в українському перекладі спричинюють заміну типу речення.

Висновки. Отже, синтаксичні трансформації, використані під час перекладу з китайської англійською мовою, використовуються і під час перекладу з китайської мови українською. Англійський переклад, представлений на сайті, хоча і не був досконалим, проте багато принципів перекладу було дотримано, що дало змогу адаптувати текст до іншомовного читача прийнятною мірою. Попри це, опущення важливих елементів у тексті медіаповідомлення недопустиме, невідповідність головних членів речення в тексті оригіналу і в тексті перекладу викривлює зміст початкового повідомлення. Майже не представлена в перекладі нульова трансформація, багато заміни, оскільки вони представляються найбільш різноплановими (заміни частин мови, типів речень тощо) та перестановок, оскільки порядок слів у китайській мові завжди чітко регламентований. Членування речень в аналізованому матеріалі відсутнє, це спричинено відносною лаконічністю мови оригіналу та стилістичною приналежністю тексту. Водночас наявна трансформація об'єднання речень, це викликано тим, що в англійській та українській мовах, на відміну від китайської, дуже рідко відбувається часта зміна логічного підмета, окрім того, частотність вживання безпідметових речень низька. Можемо зробити висновок, що переклад українською мовою потребує суттєвішої перебудови, ніж переклад англійською, через наявність у першій відмінкових закінчень. Це явище зумовлює використання низки синтаксичних і граматичних трансформацій. Отже, для досягнення адекватності й еквівалентності перекладу з китайської мови варто зважати не лише на верховенство

синтаксису над морфологією, а й на психологічні та національні особливості носіїв мови оригіналу та перекладу.

Література:

1. Бархударов Л. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. Москва, 1975. 239 с.
2. Гарник І. Типологія перекладацьких трансформацій: навчально-методична розробка на базі англійської мови. Київ: МЛП, 2001.
3. Курдюмов В. Курс китайского языка (A course in theoretical Chinese grammar): теоретическая грамматика: учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов. Изд. 2-е, стереот. Москва: Цитадель-трейд; Вече, 2006. 576 с.
4. Кірнцова Н. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність*: збірник статей. Київ, 2007. С. 43–46. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/31295>.
5. Солнцев В. Соотношение слова и предложения в китайском языке. Доклады делегации СССР на XXV Международном конгрессе востоковедов. Москва, 1960. С. 1–10.
6. 王毅在《中国日报国际版》创刊号上发表署名文章: 2019, 中国与世界并肩前行. URL: <http://language.chinadaily.com.cn/a/201901/07/WS5c32c09fa31068606745f3c0.html> (дата звернення: 18.06.2019)
7. 邵志洪. 汉英对比翻译导论[M]. 上海: 华东理工大学出版社, 2005. 21.
8. 张海涛. 汉思维差异英对翻译的影响[J]. 中国翻译. 1991 (1). 23.

Voina M., Tulupova A. Chinese-English and Chinese-Ukrainian translation of media texts (syntactic aspect)

Summary. The article is devoted to the study of the features and patterns of the use of syntactic transformations and lexical changes at the sentence level as a unit of syntax. The study is based on a detailed analysis of the Chinese-English and Chinese-Ukrainian types of translations. The correct use of syntactic transformations in translation is fully based on the knowledge of the syntax. The syntax of the Chinese language is essentially different from the syntax of the English and Ukrainian languages. Therefore we can consider the correct use of syntactic transformations when translating one of the main steps towards achieving functional translation accuracy. The need to study the syntax of the Chinese language is determined by the fact that the syntax is the main criterion for the grammatically correct and authentic structure of sentences and the definition of part speech belonging. Even in the “New Grammar of the State Language” written in 1924 Li Jinsi determines the regularities of the syntactic structure of sentences and phrases, emphasizing the primacy of the syntax over morphology, as opposed to the European languages. Consequently, syntactic transformations in the sentences translated from the Chinese language as well as lexical and grammatical transformations become almost the most significant. Despite this, there is still no single view on their number and species, so L. Barhudarov developed the list of them: transposition, replacement, addition, omission, which in practice are rare “in its pure form”, they are usually combined with each other, taking the nature of complex transformations. In this article, the number of syntactic transformations were analyzed on the material of the news portal China Daily when translating from Chinese into English and Ukrainian. The study was based on the classification of the Ukrainian researcher I. Garnik, which was developed on the basis of the analysis of the English – Ukrainian translation: sentence type replacements, syntactic transposition, replacement of sentence parts, parts of speech replacements, sentence division, sentences grouping.

Key words: syntax, syntactic transformations, translation.

*Вороніна К. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ТВОРІВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ УКРАЇНСЬКОЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-КАЗКИ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА “THE HOBBIT, OR THERE AND BACK AGAIN”)

Анотація. У фокусі дослідження – особливості україномовного перекладацького відтворення власних назв творів жанру фентезі. Дослідження онімів викликає зацікавленість через низку чинників, серед яких провідними вважають постійні зміни в лексичному складі мови.

Вивчення перекладацького аспекту власних назв повинно здійснюватися з урахуванням їх розуміння в лінгвістичних дослідженнях. Зі становленням антропоцентричної парадигми та виокремленням в її межах когнітивної ономастики дещо змінилося тлумачення поняття власної назви. Тісний зв'язок лінгвістики з нейронауками дозволив ще глибше проаналізувати роль, що відіграють оніми взагалі та власні імена зокрема в житті людини. Так, зафіксовано зростання значущості власних назв та їхній чималий вплив на свідомість людини.

Установлено, що на особливості перекладацького відтворення власних назв істотно впливають функції, які вони виконують залежно від середовища їхнього функціонування. Зроблено висновки, що в рамках художнього твору власні назви виконують функції, відмінні від функцій інших онімів. Так, у низці випадків номінативна функція позбавляється провідної ролі, поступаючись емоційно-оцінній, прагматичній, прогнозуючій.

Величезну роль під час відтворення онімів відіграють жанрові особливості твору, зокрема його мовно-стилістичні особливості: наявність лексичних одиниць на позначення об'єктів нереальних світів, введення до твору штучних мов і створення унікальних власних назв. Твори жанру фентезі взагалі й аналізованого роману-казки зокрема відрізняються великою кількістю власних назв, створених автором на позначення та характеристики героїв і оточення вигаданих світів, що мають чималий прагматичний потенціал. Отже, до провідних завдань перекладача належить відтворення засобами цільової мови того впливу, який чинять оніми на читача твору оригіналу.

Під час роботи над власними назвами художніх творів перекладачі мають застосовувати нестандартні підходи як до тлумачення, так і до відтворення того чи іншого оніма, адже підходи, які можна використовувати під час перекладу інших власних назв, у разі роботи з художнім твором не спрацьовують.

Не існує єдиного підходу до перекладу власних назв; перекладач має робити вибір у кожному конкретному випадку, урахувавши низку чинників: від структури утворення до характеристик цільової аудиторії. Так само на розсуд перекладача залишається вибір провідної стратегії – форенізації чи доместикації – та засобів її актуалізації в тексті перекладу. В аналізованих перекладах домінує стратегія доместикації, яка реалізується застосуванням такого способу перекладацького відтворення онімів, як калькування.

Ключові слова: власна назва, онім, калькування, перекладацький відповідник, перекладацьке відтворення, транскодування.

Постановка проблеми. Вивчення власних назв залишається одним з актуальних напрямів, що привертає увагу фахівців широкого загалу. Дослідницька зацікавленість зумовлюється багатьма чинниками, серед яких провідна роль належить постійним змінам у лексичному складі мови. Лінгвістичні розробки не залишилися поза увагою перекладознавців, які, поступово переосмислюючи провідні постулати ономастики, пропонують нові підходи як до перекладацького вивчення особливостей відтворення власних назв засобами цільової мови, так і до суто практичних рішень. На поточний момент є потреба в комплексному висвітленні особливостей відтворення власних назв засобами цільової мови, адже на складний перекладацький процес істотно впливає насамперед розуміння власної назви та її функцій. У межах художнього твору функції власних назв дещо відрізняються від функцій інших онімів, що впливає і на способи їх перекладацького відтворення. Крім того, перекладач також має враховувати жанрово-стилістичні характеристики художнього твору, до складу якого вони належать.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню власних назв, їхньої типології, особливостей їхнього функціонування присвячені роботи Ю. Бондалетова, О. Карпенко, Н. Невмержицької, О. Суперанської, А. Федорова. Особливості перекладацького відтворення власних назв засобами цільової мови висвітлено у працях М. Бережної, С. Влахова, С. Флорина, А. Гудманяна, Д. Єрмоловича, Т. Кияка, О. Огуя, А. Науменка, Л. Коломієць, Л. Кушнір.

Мета статті полягає у визначенні особливостей відтворення україномовних перекладацьких відповідників англійським власним назвам з урахуванням їхньої структури утворення та функціонування в межах твору жанру фентезі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження виконано на матеріалі роману Дж.Р.Р. Толкіна “The Hobbit, or There and Back Again” [32], його двох перекладів українською: «Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори» О. Мокровольського [30] та «Гобіт, або Туди і звідти» О. О'Лір [31]. Вибір цього твору зумовлено тим, що саме цей роман-казку вважають одним із перших творів жанру фентезі. Відомо, що Дж.Р.Р. Толкін розпочав роботу над казкою в 1930 р. під час перевірки студентських робіт. Стомившись, він написав на звороті однієї з них: «У норі під землею жив гобіт <...>» [27]. Твір вийшов друком лише через 7 років, 21 вересня 1937 р. у видавництві George Allen & Unwin. Розрахована переважно на дитячу аудиторію, казка одразу ж зацікавила не тільки читачів, а й критиків. Вірогідно, успіх у читачів пов'язаний із тим, що письменник вдало запровадив у твір казки, які розказував власним дітям і які прийшлися

ім до вподоби. Казку вважають «саме тим ключовим твором, де вперше проявилися таланти Толкіна як розповідача дитячих історій, поета, ілюстратора та, урешті-решт, створювача авторської міфології» [1, с. 23]. Пізніше видавець звернувся до письменника із проханням продовжити серію творів про гобітів. Так, у 1954 р. з'явився більш серозний твір, розрахований уже на дорослих читачів, що дістав назву «Володар Перснів» і приніс автору всевітню славу та визнання. Казку «Гобіт, або Туди і звідти» уважають своєрідною «прелюдією до «Володаря Перснів»» [32].

Дотепер роман-казка «The Hobbit, or There and Back Again» перекладався українською двічі. Перший переклад «Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори», що побачив світ у 1985 р., належить Олександрі Мокровольському. Згодом – у 2007 р. – з'явився другий переклад усесвітньо відомої казки, який виконала Олена О'Лір; в її перекладі роман дістав назву «Гобіт, або Туди і звідти». Власне дослідження здійснено на матеріалі обох перекладів українською, адже вони виконані в різні хронологічні періоди, що дає змогу простежити розвиток перекладацької думки із плином часу.

Об'єктом даної розробки є власні назви твору жанру фентезі, **предметом** – способи їх відтворення українською. Тож, доречно розпочати з визначення поняття власної назви та її функцій у рамках художнього твору. Більшість дослідників у галузі ономастики під власною назвою (онім) розуміють «слово, словосполучення або речення, яке слугує для виокремлення об'єкта, що воно позначає, з низки йому подібних, водночас індивідуалізуючи й ідентифікуючи даний об'єкт» [28, с. 473]. Отже, власна назва надається певному індивідуальному об'єкту, тим самим визначаючи його та відмежовуючи від інших об'єктів того ж класу [8, с. 5–11]. До провідних функцій власних назв відносять номінативну: «На перший план виступає функція номінативна – називати, щоб відрізнити однотипні об'єкти один від одного» [17, с. 153–154]. На відміну від загальних назв, «основна функція яких – називати, щоб повідомити значення, викликати конотацію» [17, с. 153–154], власні назви позбавлені конотації. Погоджуючись із провідною роллю номінативної функції, деякі дослідники виокремлюють інші функції власних назв, а саме: експресивно-емоційну, комунікативну, функцію документалізації в соціумі [11; 20]. Усі власні назви, що існують у мові певного народу, які позначають реальні та фантастичні об'єкти, утворюють ономастичний простір [28, с. 473].

Зі становленням антропоцентричної парадигми в лінгвістичних студіях особливої ваги набуває когнітивна лінгвістика, у межах якої порівняно нещодавно виокремилася когнітивна ономастика [2; 5; 23] – «розділ ономастики, що вивчає власні назви в ментальному лексиконі» [28]. У межах когнітивної ономастики власна назва вивчається як один із різновидів пізнавальної діяльності людини [5]; дослідження з указаної галузі фокусуються здебільшого на особливостях утворення оніма людиною, на тому, яким саме чином відбувається процес входження невідомої власної назви до ментального лексикону людини, а також через які чинники відбувається випадіння оніма з ментального лексикону, тобто його забування.

Дотепер залишається відкритим питання щодо того, чи належать власні назви до таких знаків мови, що мозок обробляє особливим чином. На поточний момент дослідження в галузі ономастики поступово повертаються в бік нейронаук, які «роз-

глядаються і як новий методологічний інструмент, і як джерело доповнень та розвитку існуючих теорій» [13, с. 371]. Зараз ще надто рано говорити про становлення нейрономастики як самостійного напрямку, але ж подальший розвиток ономастики вбачають саме в тісному взаємозв'язку з нейродослідженнями [2; 13; 15].

Нейробіологами визнано особливий нейробіологічний статус власних назв, що безпосередньо впливає на способи їх ментального представлення, які змінюються з віком людини. Наголошують на особливому когнітивному статусі власної назви, притаманному лише людині, оскільки за посередництва власних назв здійснюються «абстрактні відносини вищого порядку між двома об'єктами через поняття знаковості» [23]. Під час обробки різних класів власних назв задіяні різні когнітивні процеси [22]. Привертає увагу і той факт, що власні та загальні назви зберігаються в мозку незалежно одні від інших [25].

З огляду на новітні результати досліджень у галузі нейробіології та лінгвістики особливої ваги набуває питання власного імені в житті людини. Так, Т. Чернігівська підкреслює, що «змінюючи ім'я, людина змінює координати свідомості» [21], а саму зміну власного імені ототожнює зі зміною життя: «Окрема та надто цікава тема – свідомий чи підсвідомий перехід від одного імені до іншого, тобто відмова від одного життя та вибір іншого» [там само].

Отже, з розвитком когнітивної ономастики та її більш тісним зв'язком із нейронауками бачимо переосмислення розуміння власної назви та її функцій. Так, спостерігаємо суттєве зростання значущості власної назви в житті людини – від функції ідентифікації до здатності впливати на життя.

Лінгвістичні розробки не залишилися поза увагою перекладачів, які, поступово переосмислюючи провідні постулати ономастики, пропонують нові підходи як до перекладацького вивчення особливостей відтворення власних назв засобами цільової мови, так і до суто практичних рішень.

Проблема перекладу власних назв залишається одним із суперечливих питань сучасного етапу розвитку перекладацької думки. Погляди дослідників щодо необхідності або ж відсутності необхідності в перекладі власних назв значно варіюються. Так, згідно з досить поширеною думкою, «власні назви є значним міжмовним шаром лексики, який зазвичай не потребує перекладу, що приводить до появи іншомовних власних назв у будь-якій мові» [28, с. 473]. Існує досить популярна думка, що здебільшого власні назви мають бути транскодовані, тобто передані за допомогою алфавітної системи мови перекладу з метою більш-менш адекватної передачі звучання [12, с. 54–75]. Згідно з таким поглядом, іншомовне відтворення власних назв не ускладнює працю перекладача та не потребує будь-яких додаткових зусиль.

Згідно з діаметральною протилежною думкою, проблема перекладацького відтворення власних назв у цільовій мові є складною, такою, що потребує комплексних підходів до вирішення [7]. Адже в низці випадків неправильне перекладацьке рішення може спричинити непорозуміння, що, у свою чергу, може призвести до численних помилок.

Аналізуючи проблеми перекладу власних назв, варто враховувати середовище їх функціонування: чи вони належать / не належать до складу художнього твору. У разі їхньої належності до художнього твору наголошують на тому, що їхні функції не обмежуються лише номінативною [6; 10; 19]. Серед інших не

менш важливих функцій виокремлюють емоційно-оцінну, що реалізується в можливості власної назви характеризувати персонажів [10; 19]. Наділені великим ступенем експресивності, власні назви істотно впливають на читача (прагматична функція) [12]. До провідних функцій власних назв відносять прогноуючу – здатність бути своєрідними підказками читачеві стосовно подальшого розвитку подій [9; 19], а також текстотвірну: «Вони забарвлюють, увиразнюють текст, виконуючи й істотну текстотвірну функцію» [4, с. 69].

Що стосується поглядів провідних перекладознавців на особливості перекладу власних назв з урахуванням їхнього функціонального аспекту, то Т. Кияк, О. Огуй і А. Науменко наголошують на тому, що під час відтворення тих власних імен, що виконують не стільки номінативну, скільки емоційно-оцінну функцію, варто застосовувати підходи, відмінні від тих, що використовують для перекладу звичайних імен: «Замість транскрипції, яка не може виявити емоційний вплив на рецептора, необхідно виразити закладену в іменах смислову та емоційну інформацію за допомогою перекладу» [6, с. 131].

Визнають, що проблеми у відтворенні власних назв цільовою мовою можуть з'явитися тоді, коли перекладач має справу із семантично наповненими назвами, тобто з такими, що несуть чимале емоційне навантаження, образність, культурологічну алюзивність тощо [3, с. 45]. Труднощі пов'язані з необхідністю відтворити весь діапазон задуму автора твору оригіналу засобами цільової мови, що потребує від перекладача чималої майстерності. Власні назви в художньому творі «отримують у тексті якісну характеристику і створюють відповідний образ», що змушує перекладачів «шукати творчих шляхів спочатку вилучення, а потім і відтворення прихованого змісту, закладеного автором твору» [16, с. 198].

Ономастикон твору характеризує ідіостиль кожного письменника; власні назви надзвичайно важливі для розпізнавання прихованих смислів, що закладені письменником, а також його світогляду [14].

Зазначають, що в середньому у складі художнього твору всі власні назви становлять не більше 5% усього обсягу текстової частини [4, с. 68], але ж вони суттєві для сприйняття всього твору: «Без аналізу отих згаданих 5% справжнє розуміння тексту, його глибинних, підтекстових змістових шарів, просто неможливе» [4, с. 69]. Власні назви сповіщають читачеві додаткову інформацію, «нерідко й таку, що іншими способами в тексті не виражена» [4, с. 69]. У свою чергу, така імпліцитно висловлена інформація лежить в основі множинності варіантів інтерпретації власних назв і всього твору кожним окремим читачем.

Ономастикон аналізованого твору жанру фентезі розподіляється на дві найбільш численні групи: антропоніми й топоніми. Антропоніми слугують для надання імен та відповідних характеристик усім персонажам, а топоніми окреслюють простір, на тлі якого розгортаються основні події. Менші за чисельністю, але не менш важливі для відтворення фантастичного світу в романі зооніми (власні назви (оклички) будь-яких тварин), геортоніми (власні назви на позначення свят, пам'ятних або знаменних дат), полемоніми (назви на позначення битв і війн), хрематоніми (власні назви на позначення об'єктів матеріальної культури), астроніми (власні назви на позначення небесних тіл).

Для кращого розуміння особливостей утворення власних назв та їхнього функціонування на сторінках роману фентезі

варто звернутися до рекомендацій самого автора, якого вважають засновником жанру фентезі – Дж.Р.Р. Толкіна [18; 26]. Автор наголошує на важливості його власних назв взагалі та топонімів зокрема для розуміння його творів. На позначення вигаданих географічних об'єктів він використовує вигадані назви, для інтерпретації яких потрібно залучити творчу уяву. Незвичний світ, що утворив цей видатний письменник, став тим поштовхом, який заохочував його на експерименти з мовою – велика кількість його власних назв мають оказіональний характер. Не тільки письменник, але й лінгвіст, і перекладач, Дж.Р.Р. Толкін усвідомлював труднощі, з якими можуть стикнутися потенційні перекладачі його творів. Отже, він залишив майбутнім перекладачам рекомендації стосовно того, як підходити до перекладів створених ним онімів. Рекомендації мають досить загальний характер, не прив'язуючись до якоїсь конкретної мови перекладу. Перекладачеві необхідно застосовувати творчі підходи не тільки до відтворення власних відповідників, а й до розпізнавання імпліцитних смислів у кожному з онімів. Під час утворення власних відповідників творчі підходи перекладача бажані, але ж, з іншого боку, «він у жодному разі не може намагатися зайняти місце того, хто надає імена, – ця функція належить лише авторові» [24, с. 163].

Проаналізуємо, якими способами перекладачі відтворили українською авторські власні назви. Під час роботи із власними іменами персонажів обидва перекладачі застосували транскодування. Так, *Balin, Bard, Belladonna, Beorn, Bert, Bifur, Bilbo, Bofur, Bombur, Bungo, Dori, Dwalin, Elrond, Fili, Fundin, Kili, Nori, Ori, Tom, William* у перекладах обох перекладачів дістали транслітеровані відповідники: *Балін, Бард, Беладонна, Беорн, Берт, Біфур, Більбо, Бофур, Бомбур, Бунго, Дорі, Двалін, Елронд, Філі, Фундін, Кілі, Норі, Орі, Том, Вільям*. У прикладах нижче обидва перекладачі обирають транскрибування, що привело до створення відповідників *Дайн, Найн і Оїн* авторським *Dain, Nain, Oin*.

Приклади нижче є так само транскодованими відповідниками, але ж О. Мокровольський обирає транслітерування, а О. О'Лір – транскрибування. Такі імена, як *Bolg, Galion, Gandalf, Girion, Gloin, Gollum*, в О. Мокровольського передані як *Болг, Галіон, Гандальф, Гіріон, Глоїн, Гольфімбур*, тоді як в О. О'Лір – *Болг, Галіон, Гандальф, Гіріон, Глоїн, Гольфімбур*.

Під час роботи із промовистими іменами обидва перекладачі застосовують інший спосіб – калькування. У нашій вибірці зафіксовані випадки калькування із трансформаціями та без. Одним із прикладів калькування є одностайне рішення обох перекладачів: *Thorin Oakenshield* для авторського *Thorin Oakenshield*, де перша лексична одиниця транскодована, а друга калькована: *Oakenshield = Oak + shield*, що вповні відтворено українською: *Дубоцим = Дуб + цим*.

У прикладі нижче так само маємо калькування: для відтворення *Bullroarer* О. Мокровольський утворив одиницю *Рукобик*, а О. О'Лір запропонувала *Бикорева*. Зазначені рішення свідчать про спільність підходу як до тлумачення авторської одиниці, так і до відтворення її еквівалентів у творі перекладу. Очевидно, що перекладачі спиралися на структуру лексеми *Bullroarer*, яка складається з *bull – бик* і *roar – ревіти*. Україномовні відповідники зберігають структуру одиниці оригіналу та вповні відтворюють її прагматичний потенціал і функціональне навантаження.

Обидва перекладачі удавалися до калькування не тільки під час роботи з антропонімами, але і з іншими різновидами власних назв. Так, авторський топонім *Dale in the North* О. О'Лір відтворила без трансформацій: *Північний Діл*. О. Мокровольський в аналогічному прикладі застосовує калькування з вилученням. У нього варіант *Діл* не має так званого географічного уточнення, де саме розташований, що призводить до певної втрати закладеного автором сенсу. Привертає увагу й той факт, що в іншому місці твору той самий географічний об'єкт переданий О. Мокровольським описово – *долина*. Упродовж всього твору можна простежити тенденцію О. Мокровольського до деонімізації. Так, *the great Mill, the Front Gate, Front Porch* у його перекладах із власних назв перетворюються на загальні: *великий млин, передня брама, передній ганок*. О. О'Лір тяжіє до збереження авторської інтенції у прикладах на зразок наведених вище, її відповідники: *Великий Млин, Головна Брама, Передня Галерея*.

Під час роботи з топонімами іноді вживали автохтонний відповідник. Так, *the Lake* обидва перекладача переклали як *Озеро*.

Наведемо приклад відтворення топоніма, де перекладачі обирають різні способи утворення відповідників. О. Мокровольський застосовує автохтонний відповідник, О. О'Лір обирає описовий переклад. Для аналізу прикладу наведемо контекст, у якому вжито власну назву:

«<...> was the famous Belladonna Took, one of the three remarkable daughters of the Old Took, head of the hobbits who lived across *The Water*, the small river that ran at the foot of *The Hill*» [32];

«<...> була славетна Беладонна Тук, одна з трьох незрівнянних дочок старого Тука, який був за старшого в гобітів по той бік *Водиці* – річечки, що текла попід *Горою*» [30];

«<...> була знаменита Беладонна Тук, одна з трьох славетних доньок Старого Тука, старійшини гобітів, котрі жили в *Заріччі* – по той бік *маленької річечки*, що протікала біля підніжжя *Пригірка*» [31].

Під власною назвою *the Water* Дж.Р.Р. Толкін має на увазі невеличку річку, що тече неподалік. Читачам залишається лише здогадатися, чому автор обрав саме таку назву для водного об'єкта, тобто чому ріку він назвав *Водою*. Авторська інтенція була цілком відтворена в перекладі О. Мокровольського – *Водиця*. По-перше, *водиця* є прямим відповідником англійської лексичної одиниці *water*, по-друге, завдяки зменшувально-пестливому суфіксу читачу стає зрозумілим, що йдеться про зовсім невеличку річку, річечку. О. О'Лір не відтворює назву ріки – вона передає власну назву описово – *маленька річечка*. Натомість вводить до тексту власну назву *Заріччя* – тобто край за річкою, вірогідно, з метою конкретизації місцевості. На нашу думку, це рішення можна вважати своєрідною компенсацією авторського задуму.

У прикладах нижче О. Мокровольський застосовує функціональний аналог, а варіант О. О'Лір тяжіє до калькування. Імовірно, під час роботи над прізвиськом *Baggins* обидва перекладача звернулися до рекомендацій самого Дж.Р.Р. Толкіна. За його порадами, варто перекладати це прізвисько зі збереженням семи *bag* – *сумка, мішок, торба*. Відповідник О. О'Лір *Торбин* уповні відтворює задум Дж.Р.Р. Толкіна. О. Мокровольський відійшов від рекомендацій автора. Його відповідник *Злоткінс* здатен суттєво впливати на читача, викликаючи в його свідомості асоціації із золотом та іншими атрибутами заможного життя. Припускаємо, що таким чином перекладач охарактеризував

персонажа. Відтворив його як поважного гобіта, якому до вподоби тихе спокійне життя без будь-яких пригод. Не є винятком і врахування цільової аудиторії – дітей, яким до вподоби красномовні характеристики персонажів.

Привертає увагу те, що до функціонального аналога обидва перекладачі вдавалися під час роботи з назвою свят. Запропоновані відповідники відображають перекладацьку тенденцію до стратегії одомашнення. Обираючи відповідники *на Купала* (О. Мокровольський) та *ніч проти Літня* (О. О'Лір) для англійської *Midsummer's Eve*, а також *Новий рік* (О. Мокровольський) та *Різдвян* (О. О'Лір) для *Yule-tide*, перекладачі максимально наближують текст до читача, до його культури та відомих йому реалій.

Про те, наскільки непросто виявляється завдання перекладача з відтворення власних назв, свідчать приклади нижче. Так, для відтворення прізвиська *Bun-owes* О. Мокровольський пропонує варіант *Вкдунокс*, а О. О'Лір – *Норчук*. Мотивація обох перекладачів щодо таких несподіваних рішень залишається непрозорою. У межах авторської лексеми можна розпізнати *Bun* – *здобна булочка, кекс* і *owes* – 3 особа однини дієслова *owe* – *бути винним, заборгувати* [29]. Жоден із відповідників не відтворює семантики, закладеної автором, але жодним чином не зменшує їхньої цінності як вдалих перекладацьких рішень. Приклади вище відносимо до функціонального аналога.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що на утворення перекладацьких відповідників суттєво впливає насамперед розуміння поняття власної назви та її ролі в рамках художнього твору. Установлено, що структурні та функціональні характеристики власних назв твору оригіналу значно впливають на способи утворення відповідників у тексті перекладу, а також на вибір стратегії перекладу. Зроблено висновки, що не існує одного єдиного підходу до відтворення власних назв у цільовій мові. Кожен перекладач здійснює вибір того чи іншого способу перекладу в кожному конкретно взятому випадку, аналізуючи структуру та функції власної назви, весь контекст твору тощо. За даними кількісних підрахунків, за частотністю використання перше місце в обох перекладачів посідає калькування (50% в О. О'Лір та 31% в О. Мокровольського), а друге місце належить транслітеруванню (27,2% в О. Мокровольського та 17,1% в О. О'Лір.). На третьому місці починаються розбіжності в перекладацьких прихильностях. Так, О. О'Лір віддає перевагу функціональному аналогу й автохтонному відповіднику. У неї на ці способи припадає по 8,9%. А в О. Мокровольського третій за частотністю спосіб – калькування (деонімізація). Калькування є реалізацією стратегії одомашнення, тоді як транслітерація є проявом очуження. Отже, за кількісними показниками, обидва перекладачі обрали стратегію одомашнення. Водночас наявність значної кількості транскодованих відповідників залишає той необхідний елемент вкраплення іноземної культури, іншомовних особливостей, які роблять твір цікавим і привабливим для читачів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні особливостей перекладацького відтворення власних назв інших творів жанру фентезі.

Література:

1. Браун В. К вопросу о жанровой природе «Хоббита» Дж.Р.Р. Толкина: в мир эпоса и обратно. *Вестник СПбГУ*. Сер. 9. 2013. Вып. 3. С. 23–31.

2. Васильева Н. Когнитивная ономастика: взгляд из Европы: рецензия на книгу. *Вопросы ономастики*. 2017. Т. 14. № 3. С. 210–221.
  3. Газизова Л. Трудности перевода имен собственных (на материале перевода романа Тони Моррисон «Песнь Соломона»). *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. 2009. № 35 (173). С. 42–47.
  4. Карпенко О. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. Вип. 4. С. 68–74. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/3712> (дата звернення: 20.05.2019).
  5. Карпенко О. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 328 с.
  6. Кияк Т., Огуй О., Науменко А. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
  7. Ковтун О., Помазан О. Власне ім'я у художньому творі як перекладацька проблема. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Вінниця, 2016. С. 46–58.
  8. Кунин А. Фразеологія сучасного англійського мови : учебное пособие для вузов. Москва : Феникс, 1972. С. 5–11.
  9. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
  10. Кушнір Л. Стратегії відтворення імпліцитного змісту творів Дж.Р.Р. Толкіна в українських перекладах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 118–122.
  11. Михайлов В. Лингвистический анализ ономастической лексики в художественной речи : учебное пособие. Симферополь : СГУ, 1987. 82 с.
  12. Стилистика англійського мови / А. Мороховський. Киев, 1991. 270 с.
  13. Новикова О. Потенціал взаємодії ономастики з нейронауками. *Філологічні науки. Проблеми теорії та практики*. Тамбов : Грамота, 2018. № 5 (83). Ч. 2. С. 371–374. URL: www.gramota.net/editions/2.html (дата звернення: 18.04.2019).
  14. Плотникова А. Принципи і способи атрибуції імен власних в произведениях жанра фентези (на матеріалі англійського мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19. Москва, 2010. 20 с.
  15. Прокудина О. Ім'я власне в фокусі міждисциплінарних досліджень. *Известия Кабардино-Балкарского государственного университета*. 2011. Т. 1. С. 112–116.
  16. Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
  17. Суперанская А. Языковой знак и имя собственное. Проблема языкознания : доклады советских ученых на X Международном конгрессе лингвистов. Москва, 1967. С. 153–154.
  18. Толкиен Дж.Р.Р. Руководство по переводу имен собственных из «Властелина Колец». Пер. с англ. Д. Туганбаева, М. Скуратовской. Москва ; Санкт-Петербург : ТТТ ; ТО, 2009. 164 с.
  19. Фадеева О. Відтворення толкінізмів у перекладацькій практиці. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 9 : Сучасні тенденції розвитку мов*. 2007. С. 337–342.
  20. Фоянкова О. Ім'я власне в художественном тексті. Ленинград : Издательство ЛГУ, 1990. 104 с.
  21. Черниговская Т. В своем ли мы имени? URL: <http://www.docplayer.ru/161667-V-svoiom-lmy-imeni.html> (дата звернення: 05.03.2019).
  22. Psycholinguistic norms and face naming times for photographs of celebrities in French / P. Bonin et al. URL: <http://paperity.org/p/18936898/psycholinguistic-norms-and-face-naming-times-for-photographs-of-celebrities-in-french> (дата звернення: 05.03.2019).
  23. Garcia-Ramirez E. Proper Names. A Cognitive-Philosophical Study. URL: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/75808/eduardga_1.pdf?sequence (дата звернення: 10.05.2019).
  24. Nramova T. "Poetry in the raw": Defining and translating proper names in literature. *Meaning in Translation: Illusion of Precision, MTIP 2016*, 11–13 May 2016, Riga, Latvia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 231. P. 159 – 164.
  25. Müller H., Kutas M. What's in a name? Electrophysiological differences between spoken nouns, proper names, and one's own name. URL: http://cogprints.org/13/1/Mueller_&_Kutas.html (дата звернення: 10.05.2019).
  26. Tolkien J.R.R. Guide to the Names in The Lord of the Rings. URL: <http://tolkien.ro/text/JRR%20Tolkien%20-%20Guide%20to%20the%20Names%20in%20The%20Lord%20of%20the%20Rings.pdf> (дата звернення: 10.05.2019)
- Список довідкових джерел:**
27. Гобіт, або Туди і Звідти. *Вікіпедія : Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гобіт_або_Туди_і_Звідти (дата звернення: 03.06.2019)
  28. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Яревой. Москва : Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
  29. АBBYY Lingvo x 5 : словарь. Вып. 15.0.592.10. 2011.
- Список джерел ілюстративного матеріалу:**
30. Толкін Дж.Р.Р. Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори : повість-казка для молодшого шкільного віку. Переклад з англ. О. Мокровольського ; мал. М. Біломлинського. Київ : Веселка, 1985. 303 с.
  31. Толкін Дж.Р.Р. Гобіт, або Туди і звідти. Перекл. з англ. О. О'Лір. Львів : Астролябія, 2007. 320 с.
  32. Tolkien J.R.R. *The Hobbit, or There and Back Again*. London : Haper Collins Publishers, 1995. URL: <https://www.lake.k12.fl.us/cms/lib>.

Voronina K. Rendering proper names of fantasy novels into Ukrainian (based on J.R.R. Tolkien's novel "The Hobbit, or There and Back Again")

Summary. The present paper focuses on the specifics of rendering proper names belonging to the fantasy novel into Ukrainian. Proper names have always attracted the attention of various researchers. Researching proper names has always been of topical interest, which is stipulated by the range of different factors, including but not limited to constant changes in the vocabulary of any language.

Researchers' interest in translating proper names which belong to literary works is stipulated by specificity of their functioning. Being an integral part of any literary work, they perform the functions which differ from those of other onyms. First of all, nominative function is becoming less significant while others, namely emotional, axiological, expressive, prognostic ones are getting increasing importance. Functional aspect of proper names has to be taken into considerations while creating equivalents to the original proper names in the target language.

Besides, while translating proper names in literary works, the translator has to take into account genre specifics of the latter. Fantasy literary works in general and J.R.R. Tolkien's novel "The Hobbit, or There and Back Again" in particular are characterized by the availability of unreal worlds created by the author with their particular proper names to denote protagonists and antagonists, geographical objects, artifacts etc. While creating/selecting the equivalent, the translator has to recreate the uniqueness of the author's world by means of resources of the target language.

Creating equivalents to the original proper names in the target language, the translator has to apply creative approaches, unconventional thinking, as well as take into consideration different linguistic and nonlinguistic factors ranging from the structure of any lexical unit to the characteristics of the target audience.

There is no single approach to render proper names of literary works. The translator is to take a definite decision taking into account the range of all specific factors on a case-by-case basis. Similarly, the translator is to select the main strategy – foreignization or domestication – as well as the means of their actualization in the target text.

Key words: calque (loan translation), onym, proper name, rendering, transcoding, translation equivalent.

*Горанця Л. Л.,
студентка 4 курсу*

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

*Головнюва-Коппа О. О.,
кандидат філологічних наук,*

*старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ У СФЕРІ АВІАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено питанню дослідження особливостей перекладу абревіатур та скорочень у сфері авіації. Метою роботи є пояснення значень таких мовних одиниць, як абревіатура, скорочення й акронім; виявлення особливостей перекладацької діяльності, що пов'язана з перекладом мовних скорочень у сфері авіації, шляхом використання різних методів. Вагому роль під час написання статті відіграли питання, що пов'язані з виникненням труднощів під час перекладу вищезгаданих мовних одиниць. Терміни є важливим аспектом будь-якої мови, спеціалізованої в певній сфері діяльності. Не є винятком і авіаційна «субмова» англійської мови. Відповідно до визначення, поняття «скорочення» є ширшим, ніж «абревіатура» або «акронім». Дотепер не існує єдиної думки стосовно пояснення значення таких термінів, як «ініціалізм», «акронім» і «абревіатура». Науковцями здебільшого використовується загальний термін «акронім» на позначення всіх типів. Це питання залишилось невирішеним. Досить часто на шляху перекладача можуть з'явитися різноманітні труднощі, що виникають під час перекладу текстів авіаційного контексту, а особливо під час роботи з абревіатурами. Це спричиняє низку проблем, які постають перед перекладачем. Також не варто забувати й про те, що скорочення мають властивість «старіти», як, наприклад, реалії або ті ж терміни. Проте якщо на останні чекає подальше вживання як «рідковживані слова», що залишаються повнозначними елементами колориту, то абревіатури виходять з ужитку остаточно. Щоби мати змогу вдало та правильно розшифрувати скорочення, необхідне оволодіння такими видами діяльності, як використання допоміжних матеріалів та словників, аналіз контексту, аналіз походження скорочень, їхньої структури та використання еквівалентів. Наскільки якісною буде перекладацька діяльність у текстах саме авіаційної галузі, залежить більшою мірою від правильності вибору стратегії та методу перекладу, умінь перекладача точно орієнтуватися в тексті, а саме в його контексті, його професійних здібностей.

Необхідно також зауважити, що для розвитку перекладу в такій галузі вважається доцільною співпраця лінгвістів і представників професій, які охоплюють різні сфери діяльності.

Ключові слова: скорочення, абревіатура, акронім, переклад, метод.

Проблеми перекладу та процеси, які ототожнюються із цим поняттям, посідають ключове місце в сучасному мовознавстві. Рационалізація мови зумовлюється збільшенням та поширенням словникового запасу. Скорочення лексичних одиниць

є яскравим проявом цього процесу в межах саме професійної мови.

Стрімкий розвиток науки припав на ХХ–ХХІ ст., що й зумовило виникнення потреби в компактних і економних для використання назвах нових ідей, проєктів і винаходів. Це й стало рушійним моментом у розвитку абревіатур та скорочень різноманітного характеру, які почали широко використовуватися в англійській мові радіообміну, а саме в мові авіації [3].

Терміни є важливим аспектом будь-якої мови, спеціалізованої в певній сфері діяльності. Не є винятком і авіаційна «субмова» англійської мови. Відповідно до думки І. Асмукович, уже протягом двох століть триває упровадження та формування термінології у сфері авіації. Цей етап також відображає весь нелегкий процес розвитку самої авіації, починаючи від запуску повітряних куль та закінчуючи польотами кораблів космічного масштабу [1].

На думку Л. Ткачова, саме ХХ ст. вважається переломним в історії розвитку термінології, оскільки в цей час «зародилася, зміцніла і бурхливо розвинулася сама авіація» [7].

До того ж дослідниця дотримується думки, що жодна інша термінологічна система не охоплює такого обсягу термінів, що беруть свій початок з інших сфер діяльності, адже саме у сфері авіації переплітаються та взаємодіють усі інші галузі знання, що й зумовлює виникнення її різнобарвної структури на семантичному рівні.

Відповідно до визначення, поняття «скорочення» є ширшим, ніж «абревіатура» або «акронім». Скорочення – це спосіб утворення лексичної одиниці, суттю якого є відсікання частини основи, яка може як збігатися зі словом, так і утворювати словосполучення, яке об'єднує загальний зміст.

Абревіатурою (лат. *abbrevio* – «скорочую») прийнято вважати складноскорочені слова, що утворюються з перших літер або з інших частин слів. Зазвичай ці компоненти входять до складу назви чи поняття.

Акроніми (від «акрос» (крайній, верхній) і «онома» (ім'я)) – мовні одиниці, що утворюються від початкових літер, елементів або цілих слів, що входять до вихідного словосполучення і набувають відповідної орфографії слова [8].

Перш ніж термін «акронім» став загальноживаним для всіх видів абревіатур та скорочень, його використовували на позначення ініціалізмів. Навіть сьогодні не існує єдиної думки стосовно пояснення значення таких термінів, як «ініціалізм», «акронім» і «абревіатура».

Науковці здебільшого вживають загальний термін «акронім» на позначення всіх типів. Отже, це питання залишилось невирішеним.

Існує велика кількість аббревіатур в авіаційній англійській мові, які треба вимовляти так, як вимовляються слова, а саме акроніми. Наприклад:

AAC – Airworthiness Advisory Circular; AAIM – Aircraft Autonomous Integrity Monitor; ABAS – Aircraft Based Augmentation System [6].

Трапляється багаторазове повторення терміна, що використовується з метою більш економічної та компактно організації тексту. У такому разі вдаються до текстових скорочень, які зберігають саме початкові літери терміна: англ. *AAT – Administrative Appeals Tribunal; ACD – Airways clearance delivery*; укр. *ЗПС – злітно-посадкова смуга, ЛА – літальний апарат, УПП – управління повітряним рухом та ін.*

Іноді можуть утворюватися нові слова, які мають такі ж ознаки, що й вихідні терміни. Це відбувається, коли багатокомпонентні терміни зазнають компресії: англ. *propellerfan – propfan*, укр. *авіаційний двигун – авіадвигун, візирний пристрій – візир* тощо. Серед назв серій вертольотів та літаків набула широкого застосування аббревіація саме у вигляді умовних шифрів, наприклад, система класифікації літаків Великої Британії додає до назви літака його клас та порядковий номер модифікації:

B – літак-бомбардувальник;

C – військово-транспортний літак;

D – безпілотний літальний апарат.

Особливістю термінологічної аббревіації є те, що її прийнято застосовувати як паралельний варіант термінів, що складаються з багатьох компонентів. Односкладні ж терміни не підлягають скороченню, оскільки вони є досить зручними та компактними для використання [5].

Досить часто на шляху перекладача можуть з'явитися різноманітні труднощі, що виникають під час перекладу текстів авіаційного контексту, а особливо під час роботи з аббревіатурами. Це зумолює низку проблем, які постають перед перекладачем.

Процес перекладу полегшує деякою мірою той факт, що частіше за все аббревіатура є однозначною. Проте варто зазначити, що водночас скорочення мають приблизно однакові складову структуру та графічну форму. Наприклад, скорочення АК охоплює декілька понять:

1. Авіаційний компресор.
2. Авіаційний корпус.
3. Арбітражний комітет.
4. Армія Крайова.
5. Авіакомпанія.

Нескладно помітити, що навіть у чітко визначеному контексті не завжди можна бути впевненим у відповідності обраного скорочення. Деякі із цих лексичних одиниць можна віднести до однієї тематичної тематики – авіації та військової справи. Єдиним аспектом, на який можна покластися в цьому питанні, є визначення контексту або так званої тематики тексту. Наприклад, ідеться в цьому скороченні про льотний комплекс чи про пасажирські перевезення тощо [2].

Також не варто забувати й про те, що скорочення мають властивість «старіти», як, наприклад, реалії або ті ж терміни. Проте якщо на останні чекає подальше вживання як «рідковживані слова», що залишаються повнозначними елементами

кологориту, то аббревіатури виходять з ужитку остаточно. Наприклад, замість деяких скорочень нерідко можна побачити просто кодову позначку, яка виражається цифрами [4].

Ще однією проблемою є те, що деякі терміни скорочуються різним шляхом: *RA (T) – restricted area (temporary), A/A – airtoair, ACJ-XXX – Advisory Circular Joint, ADS-B – Automatic Dependent Surveillance – Contract* [2].

Зазвичай аббревіатура несе в собі саме те значення, яке має вихідна лексична одиниця. Проте можуть траплятися і ті, які сходяться з повною формою слів, що мають інші значення. У такому разі мова стосується лише омонімії – збігу форми аббревіатури з повною формою зовсім іншого за значенням слова:

PET – point of equal time;

pet – domesticated animal [4].

Під час перекладу аббревіатур авіаційної тематики перш за все перед перекладачем постає проблема правильності вибору. Можна просто вдатися до вибору певного терміну, що стосується необхідної тематичної орієнтації, проте складність вибору полягає в тому, що саме газуль тематичної спрямованості має окремі підсистеми [2].

Тож визначимо ті способи та стратегії перекладу аббревіатур, які є частовживаними саме в галузі авіаційних текстів.

1. Переклад відповідним скороченням.

Мається на увазі наявність еквівалента українською мовою. Наприклад: *Facility performance ICAO category – категорія ІКАО із забезпечення польоту; ICAO category standard – категорія ІКАО.*

2. Переклад відповідною повною формою слова або словосполучення.

До цього способу вдаємося, коли у вихідній мові відсутнє відповідне скорочення. Водночас необхідно визначити оригінальну форму скорочення відповідно до словника або за текстом мови оригіналу. Наприклад: *AAT (Administrative Appeals Tribunal) – AAT (адміністративний апеляційний трибунал), AFM (Aircraft Flight Manual) – керівництво з льотної експлуатації ЛА.*

3. Транскодування (транскрибування чи транслітерування) скорочення. Наприклад: *AFIL (air filed flight plan) – АФІЛ (переданий із борту план польоту).*

4. Транскодування повної (вихідної) форми відповідного скорочення.

Цей спосіб використовується тоді, коли скорочення відіграє роль назви організації, агентства, фірм, тобто за умови відсутності відповідника у вихідній мові. Наприклад: *Z – Z-Marker – Z-маркер.*

Також інколи вдаються до перенесення оригінального скорочення до тексту перекладу, нерідко супроводжуючи його загальним пояснювальним словом: *ADS-B – ретрансляція ADS із високою пропускною здатністю.*

5. Описовий переклад.

Описовим методом користуються тоді, коли в мові перекладу взагалі не існує еквівалента, наприклад: *AII – район льотної інформації верхнього повітряного простору.*

6. Створення нового українського скорочення.

Суть цього способу полягає у створенні нового скорочення в українській мові відповідно до оригіналу. Наприклад: *VFR (visual flight rules) – ПВВП (правила візуального польоту).*

Метод прямого запозичення. За допомогою цього методу є можливість перекладати українською мовою назви марок літального апарату, авіаційного двигуна тощо [5].

В авіаційній науково-технічній літературі вагоме місце посідають скорочення різного характеру, адже за їхньої допомоги зменшується обсяг письмового тексту, що дозволяє економити час.

Щоби мати змогу вдало та правильно розшифрувати скорочення, необхідно оволодіти такими видами діяльності, як використання допоміжних матеріалів та словників, аналіз контексту, аналіз походження скорочень, їхньої структури та використання еквівалентів. Також варто звернути увагу на те, що, відповідно до структури скорочення, скісна риска може виконувати цілу низку функцій:

– відокремлення слова або частини слова (*W/T* – *Wireless Telegraphy* – радіотелеграф);

– заміна сполучників або прийменників (*A/A* – *air to air* – повітря – повітря);

– додаткова інформація (*KMH* (*km/h*) – *kilometers per hour* – кілометрів на годину).

Варто також згадати й те, що за сферою використання скорочення можна віднести до декількох груп:

1. Назви організацій, установ.

2. Скорочення, які широко використовуються під час здійснення польоту, організації повітряного руху тощо.

3. Скорочення, що використовуються з метою організації радіотелефонного зв'язку [3].

Отже, можна зробити **висновок**, що те, наскільки якісною буде перекладацька діяльність у текстах саме авіаційної галузі, залежить більшою мірою від правильності вибору стратегії та методу перекладу, умінь перекладача точно орієнтуватися в тексті, а саме в його контексті, його професійних здібностей. Частіше за все перекладачі текстів авіаційного спрямування вдаються до використання таких методів, як транскодування й описовий методи. А найбільш поширеними труднощами, які постають перед перекладачем, є труднощі правильного та вдалого розшифрування слова, підбору відповідного еквівалента.

Необхідно також зауважити, що для розвитку перекладу в такій галузі вважається доцільною співпраця лінгвістів та представників професій, які охоплюють різні сфери діяльності. Адже в кожній сфері професійної діяльності є своя вузькоспеціалізована фахова термінологія, яка має властивість переплітатися, переходячи з одного напрямку в інший.

Література:

- Асмуквич І. Формування та розвиток англійської авіаційної термінології. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6. С. 112–117.
- Варенько М. Проблеми перекладу аббревіатур в авіаційних текстах. *Філологічні науки. 6. Актуальні проблеми перекладу*. Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. м. Чернівці. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN2011/Philologia/688519.doc.htm.
- Глушаниця Н. Способи технічного перекладу наукових текстів авіаційної тематики (на прикладі англо-української версії нормативно-технічної документації ІКАО). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2015. № 14. С. 4.
- Івашкова О. Особливості перекладу аббревіатур в галузі авіаційної промисловості з англійської мови на українську. *Філологічні науки. 6. Актуальні проблеми перекладу*. Нац. авіац. ун-т. Київ. URL: http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Philologia/6_82052.doc.htm.
- Ковтун О. Особливості перекладу аббревіатур та скорочень в галузі авіації. Київ, 2010. С. 3.
- Царьова Л. Лінгвістичні особливості аббревіатур і скорочень в англійських радіомовних повідомленнях АТІС. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. Вип. 12. С. 199–204.
- Ткачева Л. Происхождение и образование авиационных терминов в английском языке : дис. ... канд. филол. наук. Омск, 1972. 211 с.
- Чиженко І., Снчева Г. Переклад аббревіатур та акронімів фахової мови авіації. Нац. авіац. ун-т. Київ. URL: <http://intkonf.org/chizhenko-i-o-encheva-g-g-pereklad-abreviatur-ta-akronimiv-fahovoyi-movi-aviatsiyi/>

Horantsian L., Holovnova-Koppa O. Special aspects of the translation of abbreviations and shortenings in the aviation sphere

Summary. The article is devoted to research of special aspects of the translation of abbreviations and shortenings in the aviation sphere. The aim of this work is to determinate the meaning of such language units as abbreviation, shortening and acronym; to define the translation activities aspects according to the translation of shortenings in the aviation sphere by use of various methods. Issues that are connected with the appearance of difficulties during the translation of these language units are the main objects of the article.

This article also points out how important the translator's ability to orientate in context is for understanding abbreviations as well as for correct and adequate translation. The main translation strategies that were mentioned in the article are: translation by corresponding abbreviation, translation by an appropriate full form of a word or phrase, transcoding of a word combination, descriptive translation, the formation of new abbreviation and a direct borrowing method. The terms are an important aspect of any language that is specialized in a particular field of an activity. The aviation's "sublanguage" is not an exception. According to the definition, the term "shortening" is wider than the abbreviation or acronym. Even nowadays, there is no single and clear definition according to the meaning of such terms as "initialism", "acronym" and "abbreviation". Scientists generally use the common term "acronym" in order to refer to all types. Consequently, this issue remains unsolved. Quite often, a lot of various difficulties can arise in front of the translator during the translation of texts with aviation's context, especially with such language units as abbreviations. Because of that fact, translator can have a lot of difficulties. Also, the fact that abbreviations cannot be used always and sometimes can be considered as "old" ones should be also taken into account. However, if some of them can be used as "rarely used words", that still can be considered as full-fledged elements of some traditional aspects, the abbreviations are not used anymore. In order to be able to successfully and correctly decode the abbreviations, it is necessary to train such skills as use of some additional materials and dictionaries, an ability to analyze context and the origin of abbreviations, their structure and use of equivalents. The measure of translation's quality in the texts of the aviation sphere generally depends mostly on the correctness of the choice of the strategy and the method of translation, translator's professional skills, the ability of the translator to understand the sense of the text, especially its context.

It should also be emphasized that for development of the translation in such a field of activity, cooperation between linguists and representatives of professions that deal with different spheres of human activities is extremely significant.

Key words: shortening, abbreviation, acronym, translation, method.

*Каширіна І. В.,**викладач кафедри теорії та практики перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»*

НОВАТОРСТВО СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Анотація. У статті представлено опис, аналіз і результати інтроспективного перекладацького експерименту, проведеного за участю перекладача та мовознавця Святослава Караванського. Ініційований експеримент є спробою екстеріоризації етапів перебігу творчої діяльності, якою є художній (поетичний) переклад. Стаття розкриває сув'язь традиційного та новаторського у творчому методі С. Караванського. Творчий метод перекладача С. Караванського розглядається як інструмент націєтворення в текстуальному просторі українського художнього перекладу. Висвітлено особливості діалогічності перекладацького методу С. Караванського в мовному, культурно-історичному та комунікативному аспектах. У мовному аспекті діалогічність творчого методу перекладача С. Караванського проаналізовано як мовотворчість, спрямовану на відродження української мови, що постраждала від наслідків лінгвоциду та політики русифікації, послідовно впровадженій на теренах тоталітарного СРСР в рамках проекту «Україна без українців». У культурно-історичному аспекті творчий метод С. Караванського розглянуто крізь призму інтертекстуальних зв'язків із текстами, що перебувають у центрі української літературної полісистеми. У комунікативному аспекті діалогічність творчого методу розглянуто крізь призму переосмислення перекладачем С. Караванським прагматики оригіналу. Під час розгляду аспектів діалогічності творчого методу С. Караванського було залучено елементи компаративного аналізу з метою унаочнення новаторських рис перекладацької діяльності тлумача. З метою забезпечення валідності отриманих даних у ході експерименту було створено умови, максимально наближені до реального контексту перекладацької діяльності С. Караванського в 1940–80 рр., зокрема забезпечено відсутність вторинних перекладацьких впливів. Діяльність С. Караванського представлено як дискурсивну практику в антиколоніальному дискурсі перекладача, протиставленому колоніальному дискурсу в Україні 1920–80-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: поезія, переклад, художній переклад, діалогічність, інтроспективний перекладознавчий експеримент, лінгвоцид, антиколоніальний дискурс.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ ст. в Україні, що перебувала в колоніальній залежності під владою тоталітарного СРСР, визріла антиномія, яку дослідник М. Стріха визначає як радянський / антирадянський переклад. Думается, що творчість С. Караванського цілком правомірно претендує на те, щоб вважатися окремим розділом історії українського художнього перекладу колоніальної доби. З-поміж таких корифеїв красного письменства, котрими були Г. Кочур, М. Лукаш, Б. Тен, Д. Паламарчук, А. Перепада та ін., Святослав Караванський вирізняється поодиноким постаттю «вічного в'язня»,

який у нелюдських умовах сталінських таборів творив українською мовою власного Шекспіра і Шеллі, Байрона і Бернза.

Нині провідні вчені у галузі перекладознавства розглядають питання творчості майстрів красного письменства, чий імена було проскрибовано сталінською цензурою, в аспекті націєтворення, маючи на увазі збереження в текстуальному просторі художнього перекладу української мови і культури [1; 2; 5; 7; 10; 11; 14]. У цьому зв'язку вивчення діалогічності творчого методу перекладача С. Караванського є прикладом культурно-мовного обміну учасників масштабного за часовими параметрами антиколоніального дискурсу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Думается, вже існує нагальна потреба діалогічного переосмислення такого репрезентативного з погляду постколоніальних досліджень у перекладі, як Святослав Йосипович Караванський, вписавши його в ширший просторово-часовий контекст. Нині історія українського художнього перекладу нараховує лише поодинокі згадки про особливий характер творчості С. Караванського. Публікацій, у яких вельми побіжно висвітлено дисидентську, поетичну, мовознавчу (зокрема лексикографічну) та перекладознавчу діяльність Святослава Йосиповича Караванського, можна «перерахувати по пальцях» [4; 6; 8; 12; 13].

У цьому дослідженні пропонується розглянути традиційність і новаторство творчого методу перекладача С. Караванського, виявлені в ході інтроспективного перекладацького експерименту, з урахуванням мовного, культурно-історичного та комунікативного аспектів діалогічності, коли творчий метод стає інструментом націєтворення, забезпечуючи сув'язь парцелі триади «народ – національна мова – національна ідентичність» у просторі самобутньої української культури.

Мета дослідження – представити опис інтроспективного перекладознавчого експерименту за участі С. Караванського, проаналізувати отримані результати з урахуванням традиційного і новаторського у творчому методу перекладача.

Виклад основного матеріалу. Запровадження діалогічного підходу в нашій роботі спонукає нас звернутися до інструментарію експериментальних методик у перекладознавстві, глибоке вивчення та практичну верифікацію яких виконано О. Ребриєм [9]. Метою проведеного та представленого в цій роботі інтроспективного перекладацького експерименту є висвітлення діалогічності перекладацької творчості Святослава Караванського, зокрема її мовного, культурно-історичного та комунікативного аспектів. Сутність проведеного інтроспективного експерименту полягає в озвучуванні самим перекладачем своєї творчої діяльності безпосередньо у процесі її виконання, що уможливує для дослідника отримання достовірної інформації

про особливості сприйняття С. Караванським вихідної інформації (ТО) та її подальшої міжсуб'єктної (діалогічної) інтерпретації. Таким чином екстеріоризується внутрішнє мовлення перекладача, омовлюються його стратегії щодо вирішення завдань лінгвальної природи.

Опис проведеного експерименту.

Мета експерименту, яка полягає у висвітленні діалогічності творчого методу перекладача Святослава Караванського, визначила його структуру й основні стадії. Важливим фактором, що сприяв рішення про запровадження в нашій роботі перекладацького експерименту, стала можливість безпосереднього інтроспективного аналізу творчого методу перекладача С. Караванського.

Матеріал експерименту. Для того, щоб досягти поставленої мети, ми поставили собі за завдання підібрати для експерименту автентичні тексти поетичних творів автора, який мав би особливе значення для перекладача С. Караванського, а тому займав би центральне місце в його антиколоніальному дискурсі. Таким автором для перекладача С. Караванського є В. Шекспір. Вибрати три сонети з Сонетарію Вільяма Шекспіра [22] Святослав Караванський доручив автору цього дослідження. Вибрані сонети В. Шекспіра (номер 58, 74, 144 [22, с. 1114, с. 1116, с. 1126]) є зразком кращих творів світового літературного канону. Їхній переклад сприяє накопиченню інтелектуального потенціалу української нації, її розвитку по висхідній спіралі еволюції. Переклад Сонетарію Вільяма Шекспіра свого часу займав центральне місце в антиколоніальному дискурсі Святослава Караванського, надаючи перекладачеві можливість розширювати виражальні можливості скаліченої лінгвоцидом української мови.

Евфуїстична мова сонетів В. Шекспіра досі залишається каменем спотикання для багатьох перекладачів через свою метафоричність, алюзивність, інтертекстуальність, місткість, через особливий характер рими (чоловічої) та звукопису (алітерації, асонанси), специфічну строго визначену форму. Афористичність прикінцевого двовіршув репрезентує особливу складність, адже Сонетарій В. Шекспіра – багате джерело ептонімів. Прикінцевий двовірш є логічним підсумком кожного із сонетів, невід'ємною частиною смислу усього поетичного тексту: *I am to wait, though waiting so be hell, / Not blame your pleasure, be it ill or well* (сонет 58); *The worth of that is that which it contains, / And that is this, and this with thee remains.* (сонет 74); *Yet this shall I ne'er know, but live in doubt, / Till my bad angel fire my good one out* [22, с. 1114, с. 1116, с. 1126].

Контрольними елементами обраних ТО є прикінцеві афористичні двовірші сонетів, які можна віднести до цитатно-афористичного фонду, або т. зв. епонімів В. Шекспіра. Ми намагалися з'ясувати, як відбуватиметься відтворення смислового навантаження рими (мовний рівень діалогічності творчого методу С. Караванського), які інтертекстуальні зв'язки вибудовано перекладачем (культурно-історичний рівень діалогічності) та чи відбудеться під час перекладу експресивний зсув (комунікативний рівень діалогічності).

Структура експерименту. Експеримент проведено поетапно: на першому етапі автором запропонованого дисертаційного дослідження було відібрано три сонети з Сонетарію В. Шекспіра [22, с. 1114, с. 1116, с. 1126], під номером 58, 74 та 144, тексти яких було надіслано електронною поштою С. Караванському. Другий етап включав послідовний опис Святославом

Йосиповичем Караванським вирішення ним завдань лінгвальної природи; перекладачем також описано інструментарій і представлено проміжкові варіанти перекладу сонетів. На третьому етапі перекладачем С. Караванським було запропоновано остаточний варіант перекладу сонетів 144, 58 та 74 українською мовою.

Опис ходу експерименту. Перекладач надсилав опис своїх дій: (тут і далі – цитатія інтернет-листів Святослава Караванського, адресованих автору запропонованого дисертаційного дослідження, правопис С. Караванського збережено – *I. K.*): «Першим ділом, я записую модель римування сонета: абаб // абаб // абаб // аа //».

Після цього перекладаю перший рядок вірша. Назбирав чотири варіанти: *Я чую бій двох духів у собі / В мене два духи б'ються день і ніч / Два духи б'ються у душі моїй / Живе два генії в душі моїй.* Інтуїтивно дальший переклад починаю з 4-го варіанту: *Живе два генії в душі моїй; // Один – дух світла, правди і добра // І другий – всіх нещастя і бід носій, //*

Тепер звертаюся до словника рим. У словнику рим в колонці рим з кінцівкою **РА** вибираю слово **ребра**: *Живе два генії в душі моїй; // Один – дух світла, правди і добра // І другий – всіх нещастя і бід носій, // ..... ребра. //*

Тепер треба заповнити рядок. Після кількох спроб приходжу до такого тексту: *що ніби втік Адамові з ребра. Живе два генії в душі моїй; // Один – дух світла, правди і добра // І другий – всіх нещастя і бід носій, // Що ніби втік Адамові з ребра. //* Перша строфа готова.

Починаю другу: *Цей другий першого штовха на гріх // І кличе з чистоти в содомський бруд... // Із страхом Божим я дивлюсь на їх: //*

Підійшла черга до словника рим. У словнику рим в колонці з кінцівкою **УД** добираю слово **блуд** і з цією римою дописую текст: *що візьме гору – праведність чи блуд? Цей другий першого штовха на гріх // І кличе з чистоти в содомський бруд... // Із страхом Божим я дивлюсь на їх: // Що візьме гору – праведність чи блуд? Друга строфа готова.*

Переходжу до третьої. З кількох варіантів добираю один: *Мій страх, о, небо, не даремний, ні! // З цих двох моє ж і злілено єство... // Хай піде перший в рабство сатані – // У словнику рим в колонці слів з кінцівкою **ВО** добираю слово **торжество** і komponую текст: *мене причмелить дідька торжество: Мій страх, о, небо, не даремний, ні! // З цих двох моє ж і злілено єство... // Хай піде перший в рабство сатані – // Мене причмелить дідька торжество. //* Третя строфа готова.*

Мораль укладається після кількох варіантів легко: *Тому мене й колотить думка-бридь – // Ануж дух світла в некло полетить. //*

Я робив цей переклад для технічної мети, щоб відтворити мій процес перекладання. Що ж до змісту, то його передати цілком нашою мовою годі. Шекспір ужив у сонеті на 140 складів 87 односкладових слів. Таку компактність дозволяє англійська мова. Я вжив 30. Той варіант, що Ви дістали – це перший начерк перекладу – заримований кістяк для дальшого удосконалення. У ньому є кілька «відсебених» рядків, які не належать тексту Шекспіра, і зменшують точність перекладу. Це рядки 7-й, 8-й, 9-й, 10-й, 11-й, 12-й. Пахнуть плагіатом рядки 13-й та 14-й. Отже їх треба переробити. Переробляю: *Живе два генії в душі моїй: // Один – дух світла, радості, добра, // І другий – геній зла: нещастя носій, // Що ніби втік Адамові з ребра. // Цей дру-*

гий першого збива на гріх, // І кличе з чистоти в содомський бруд, // Щоб дідько став царем всіх дії моїх (діянь моїх) // І чесний побут мій паскудив блуд. (І в чесний побут мій закрився блуд) // Чи буде так, як хоче сатана, // І геній зла окрутить молодця? // Я ні бум-бум у хистах віщуна... (Я не знавець у хистах віщуна... Якби ж я мав кебету віщуна... Я ж ні бум-бум в кебеті віщуна...) // І сумніви не матимуть кінця. (То (І) сумнівам не бачити кінця... А так не знайдуть сумніви кінця) // Тому, я й потерпаю кожну мить: (Живу і потерпаю кожну мить: ... Живу і потерпаю у страху) // Чи став дух світла дідькові служити? (Чи вже дух світла в дідька за слугу?) // У цьому варіанті відбито мою переробку, як я підшукував із словником рим кращі варіанти рядків.

Далі наводжу остаточний варіант: *Живе два генії в душі моїй: // Один – дух світла, радості, добра, // І другий – геній зла: нещастя носій, // Що ніби втік Адамові з ребра. // Цей другий першого збива на гріх, // І кличе з чистоти в содомський бруд, // Щоб дідько став царем діянь моїх // І в чесний побут мій запхався блуд. // Чи буде так, як хоче сатана, // І геній зла окрутить молодця? // Якби ж я мав кебету віщуна... // А так – не бачить сумнівам кінця. // Живу і потерпаю у страху: // Чи вже дух світла в дідька за слугу? // Цей ніби остаточний варіант можна удосконалювати далі, але для нашої мети – розкрити процес мого перекладання – цього досить. Остаточний варіант сонета 144:*

*Живе два генії в душі моїй:
Один – дух світла, радості, добра,
І другий – геній зла: всіх бід носій,
Що ніби втік Адамові з ребра.
Цей другий першого збива на гріх,
І кличе з чистоти в содомський бруд,
Щоб дідько став царем діянь моїх,
І в гідний побут мій запхався блуд.
Чи буде так, як хоче сатана,
І геній зла окрутить молодця?
Якби ж я мав кебету віщуна!?...
А так, – не буде сумнівам кінця.
Живу й лихої вістки жду: «Гей-гу!
Вже дух твій добрий в дідька за слугу!»*

На цьому лист С. Караванського закінчується. Після того, як перекладач С. Караванський детально висвітлює процес перекладу 144 сонета В. Шекспіра, тексти перекладів 58 та 74 сонета Святослава Йосипович надсилає в іншому листі у вже готовому, виправленому варіанті, пояснюючи, що схему перекладання використано ту саму, але, оскільки лексикографія забирає в нього дуже багато часу, на детальний опис праці над перекладами 58 та 74 сонетів годин не вистачає.

58
Той бог, що звів нас, вводить карантин;
Мені б тепер і взяти під контроль
Твоїх розваг чергу, тривання й плин...
Та я – бо вдача ж! – обмину цю роль.
Нехай страждань на серце ляже струп –
Терпіти і зітхати – мій талан!
Я й далі твій: чекаю з милих губ,
Як скаже «жду» господар мій і пан.
Я буду там, де скажеш, буду вчас,
Без нарікань і слідств, бо суд – це ти.
Себе би то ти уневиниш враз:

Твій час розваг – твоє святе святих.
*Забав цих в пеклі жданників твоїх
Не клястиму, хоч там є щось гірких.*
74

Борись, як я вже буду під замком,
Моє б то тіло, мій же дух не там:
У спілці братній із моїм пером
Тобі одній, знай, курить тиміям.
Читай і зри у цих палких рядках,
Що я їх присвятив тобі одній:
Хай в землю піде мій бездухий прах,
Моє ж найкраще – дух мій буде твій.
Коли я вмру – це не біда, що аж:
Це – свято хробакам і більш ніщо;
Убивця ж мій – цей нищий персонаж –
Не варт і згадки, хто він є і що.
*А важить те, що тіло ма в собі –
Це – дух мій, і належить він тобі.*

Аналіз отриманих даних. Якщо умовно поділити Сонетарій В. Шекспіра на «юнаковий» і «жіночий» цикли, то перші два з обраних сонетів належать до «юнакового» циклу (58 і 74), а останній (144) до «жіночого». Подальша класифікація свідчить, що 74 сонет належить до групи сонетів-заповітів. Сонет 144 належить до групи «сонетів любовного трикутника». У 58 сонеті поет віддає на розсуд своєму внутрішньому я (*self*), своїй творчій уяві (Білявому Юнакові) та читачеві пошук відповіді на питання, що є Добром і Злом. А поки відповіді немає, поет чекає, і це чекання – справжнє пекло (*I am to wait, though waiting so be hell*). У сонеті 74 Вільям Шекспір запевняє свого читача, що дух, сонцесяйна частина його ества, той самий Білявий Юнак (*sun – son*), житиме довіку в сув'язі поетичних рядків, а темні бажання плоті підуть у землю як оброк все-сильному Часові. У 144 сонеті сумніви поета оживають знову і ятрають йому душу: чи переможе світла любов, чи розсіє темряву життєдайне полум'я його творчості?

Відповідь на поставлені питання Вільям Шекспір дає філо-лого-софською (термін М. Габлевич) мовою, і цей локальний контекст сонетів – єдине, чим оперував перекладач С. Караванський, з огляду на прагнення під час нашого перекладознавчого експерименту повторити свою ізольованість від будь-яких літературознавчих довідкових джерел, як це було в сталінських таборах, де С. Караванський вперше перекладав Сонетарій.

Перше, що впадає в око у звіті про виконання експерименту, надісланому С. Караванським, – це порядок опрацювання ТО. Герменевтичний діалог, або міжсуб'єктну інтерпретацію (термін О. Радчук), перекладач С. Караванський розпочинає з останнього, 144 сонета. Тим самим тлумач покладає певне смислове навантаження на порядок розташування сонетів: у 144 сонеті С. Караванський озвучує вічну дилему творчих особистостей: чи переможе творчість морок небуття, чи зростатимуть його поезії, як гораців пам'ятник, торкаючись зеленим чолом неба? На дев'яносто п'ятому році життя, яке і зараз сповнене творчих зусиль, для перекладача тема сонета багато важить: *Чи буде так, як хоче сатана, // І геній зла окрутить молодця? // Якби ж я мав кебету віщуна!?... // А так, – не буде сумнівам кінця.*

58 сонет перекладач С. Караванський залишає в центральній позиції, ніби даючи собі та читачеві час на розважливі міркування: *Я й далі твій: чекаю з милих губ, // Як скаже «жду»*

господар мій і пан. // Я буду там, де скажеш, буду вчас, // Без нарікань і слідств, бо суд – це ти. //

Залишаючи переклад 74 сонета наприкінці, С. Караванський знаходить відповідь на поставлене дразливе запитання: *Коли я вмру – це не біда, що аж: // Це – свято хробакам і більш ніщо; // Убивця ж мій – цей нищий персонаж – // Не варт і згадки, хто він є і що. // А важить те, що тіло ма в собі – // Це – дух мій, і належить він тобі.*

Чимала роль у смислового навантаженні сонетів належить рими. Її перекладач суворо дотримується: чоловіча в ТО, вона залишається такою і в перекладах, з наголосом на останньому складі, в усіх трьох прикінцевих афористичних двовіршах, або сонетних замках: *думка-бридь – полетить; мить – служить; у страху – за слугу; Гей-гу – за слугу* (сонет 144); *твоїх – гірких* (сонет 58); *в собі – тобі* (сонет 74). Придивившись уважно до римованих лексем, помічаємо тонке смислове нашарування: все, що *бридке*, потворне, належить темряві. І чи не в морок пекла *полетів* із висоти світлих небес той, хто протиставив себе Всевишньому? Наше земне життя становить лиш коротку *мить*, і коли ми вже покликані *служить* (світлу чи темряві, за власним вибором), то не забуваймо, що даний нам від народження янгол-охоронець, наша совість, а у часи В. Шекспіра – «внутрішнє око» (*self*), може перебувати у тривозі і навіть у *страху* за наші вчинки, бо надто вже легко (в сталінську епоху репресій за доносами – ще легше) людина переходить межу між добром і злом, не зростає у доброму чині, у слові божому, а проростає як бур'ян. Про це теж відомо і Вільямові Шекспіру, і його перекладачеві Святославу Караванському: *З прекрасної буває річ гідка: // Цвіт, що гниє, тхне гірше од будяка. //* Так застерігає Великий Бард вустами свого інтерпретатора у 94 сонеті. Те, що росте при дорозі, не може бути *цукровим*, воно гірке на смак, а оскільки В. Шекспір у Сонетарії ототожнює себе і свого читача, то й гіркоту відчуватимуть обоє (*твоїх – гірких* (сонет 58); *в собі – тобі* (сонет 74)).

Тонкі, як кільця молодого дерева, смислові шари вибудовано й за рахунок особливого звукопису прикінцевих афоризмів. Ємкість і милودійність рими досягається майстерно підібраними лексемами, з ресурсів складених більш ніж півсотні років тому, за «колючкою» сталінських ГУЛАГів, словників [15; 16; 17]. На перший погляд, рима дуже проста («без золота, без каменю, без хитрої мови» – С. Караванський сповідував цей заповіт Тараса Шевченка), але ж і в сонетах Вільяма Шекспіра за простотою вислову – думці тісно (на три прикінцеві афоризми в ТО – 49 односкладових лексем, у перекладених двовіршах у С. Караванського – 19, у Д. Паламарчука і Д. Павличка порівну – 13. Тут і далі переклади Д. Павличка і Д. Паламарчука цитовано за виданнями [21; 20] – І. К.). Такого смислового ущільнення в перекладах Святослав Караванський домагається, не відступаючи від розроблених ще під час ув'язнення в таборах принципів перекладання: уникати надто великої кількості абстрактних іменників, дбати про взаємопритертість та образність слів, не боятися пересаджувати на рідний ґрунт нові поняття й образи, а головне – плекати живомовність у кожному рядку. То ж і рима виходить з-під пера Святослава Караванського оманливо легко, ніби сама собою. Наприклад, із чималої лінійки синонімів для замикання 144 сонета перекладач обирає короткі, усічені форми: *жду* замість *очікую*, *чекаю* на, *сподіваюсь* на; *вістки* замість *звістки*, *новини*, *повідомлення*; *вже* замість *нарешити*, *наразі*, *тепер*; *дідько* замість *сатани*,

диявола, *лукавого* тощо. Дмитро Паламарчук розтягує *жду* до *чекаю*, додаючи два склади; Дмитро Павличко *вістку*, якої ще треба дождати, переносить у смислового розиткові до сфери майбутнього: *Я буду мати певність щодо цього*. Живомовність та образність йдуть у перекладі С. Караванського в парі: чуємо *дідько* (розм.) й одразу встають перед очима і рядки «Енеїди» Котляревського, і гоголівські «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», й оповідання П. Мирного, і такі яскраві персонажі «Чорної Ради» П. Куліша, – вишир і вглиб української літературної полісистеми провадять цільового читача ці образи, і водночас «вдягають у національну одяжину» й англійця Вільяма Шекспіра. Зустрічаються горизонти очікування і відбувається процес одомашнення перекладених сонетів, пересаджування насинини на рідний ґрунт, як влучно зауважує з цього приводу дослідниця Л. Коломієць [4]. У перекладі Д. Паламарчука про вибір людини між світлом і темрявою сказано книжною мовою, метонімічно – вжито лексеми *праведник* (книжн.), *пекло* (книжн.), ці форми подано на фоні синтаксичного паралелізму *І я живу, й чекаю*, що додатково розтягує рядок; натомість Д. Павличко знеособлює героя сонета: у перекладі з'являється якийсь ніби й не прив'язаний до мук душі поета *добрий дух*, антиподом якого виступає *злий дух*, причому перший *згорить від* другого. Незвичне управління дієслова *згорити* / *згоряти* додатково насичує переклад абстрактними формами, робить його тон підвищеним, доволі філософським, далеким від повсякденних «що робити?» та «як краще вчинити?» пересічного читача сонетів. Тим самим Д. Павличко звужує читачську аудиторію, на відміну від перекладача С. Караванського, творчий метод якого задіяно «для усіх, хто цікавиться поезією Шекспіра», як писав в одному з листів до автора пропонуваного дослідження Святослав Йосипович.

Не менш живомовна форма *ждаників твоїх*, яку С. Караванський використав у перекладі сонета 58, вирішує одразу дві проблеми: як зберегти місткість шекспірового рядка та як краще передати риму. У перекладі Д. Паламарчука *чекання* ніби подовжується на очах: *Я жданиму, хоч пекло в тім жданні*; так само чинить і Д. Павличко, в перекладі якого *чекання* перетворюється на смислового рамку двовірша: *Жду й не питаю, добре це чи ні, // Хоч добре знаю: пекло в тім жданні! // Як бачимо, Д. Паламарчук і Д. Павличко майже однаково вирішують у перекладі завдання лінгвальної природи. Натомість С. Караванський майстерно змальовує нелегкий час прийняття рішення кращим, світлим, творчо налаштованим «Я» поета, коли ждеш і не впевнений у результаті, але наперед поважася цю свободу вибору, використовуючи свій улюблений прийом вживання стягнених форм (на лексико-граматичному рівні) й емпатичної інверсії та членування речення (на синтаксичному рівні): *Забав цих в пеклі ждаників твоїх // Не клястиму, хоч там є щось гірких. //* Однак найяскравіший приклад творчого застосування живомовних форм на лексико-граматичному і синтаксичному рівнях знаходимо у перекладі двовірша 74 сонета. Святослав Караванський вживає стягнену форму *ма* розмовного дієслова *мати* у теперішньому часі недоконаного виду, до того ж, активно користується прийомом членування речення: *А важить те, що тіло ма в собі – // Це – дух мій, і належить він тобі. //* Д. Паламарчук порушує форму сонета 74, оскільки інакше перекладачеві не вдалося б зберегти римовання, таким чином, прикінцевий двовірш розтягнуто, порушено принцип еквілінеарності: *Тобі ж одній залишиться**

в віках // Не черепок світильника, не прах, // А племінь серця, що згоріло в ньому. // Д. Павличко, вивершуючи 74 сонет афористичними рядками, трохи зловживає алітерацією на губний [п]: *З тобою буде полум'я прекрасне, // Що, попів покидаючи, не гасне.* // Можна ставити питання про образність цього двовірша, оскільки вогонь може ховатися під попелом, жевріти, а коли вже й покине кострище, то залишить по собі лише охололий порошок. Чи доречно порівнювати дух поета, що живе в його віршах, із полум'ям? Мабуть, це правильно для поезії, текстову тканину якої літературний критик і перекладач І. Качуровський називає «пропагандистські онучі» [3], але є надто потужним зоровим і тактильним образом для 74 сонета.

Звукопис перекладених С. Караванським сонетів є майстерним переплетінням звуків (форми) і поетичних смислів. Асонанси на т. зв. темні голосні [и], [у] перегукуються з алітерацією на дзвінки [ж], [з], [д], [в], [л], [г], глухий [х] у перекладі прикінцевого двовірша 114 сонета: *Живу й лихоті вістки жду: «Гей-гу!» // Вже дух твоїй добрий в дідька за слуху!»* //, створюючи яскраву образність, побудовану на смислових контрастах, коли наочно уявляємо собі напругу, в якій перебуваємо, коли доводиться довго чекати, аж раптом вискакує поганська рожа (отой дідько, про якого йшлося у С. Караванського в попередніх рядках 144 сонета) і ніби дражнить поета соковитими народними перегуками. У тому емоційному вигуку *Гей-гу!* перекладач розкриває експресію живої української мови, багатство смислових відтінків (Отакої! / Ось на тобі! / Стривай! Ну що, спіймав облизня?), яке знищували роками «мовознавці під зорями Кремля».

У перекладі Д. Паламарчука світлі голосні [а], [о], [е] дещо позбавляють читача напруженого очікування, знімають емоційний накал, у перекладі менше алітерацій на голосні та приголосні, засилля глухих [ч], [к], [п] притлумлює горіння того вогню, який ліричний герой сонета має намір залишити по собі: *Я живу, й чекаю кожному мить, // Що праведник до пекла полетить.* // Д. Павличко показує, що рішення ось-ось і буде прийнято, воно вже майже злітає з губ: *Я буду мати певність <...>, –* говорить поет вустах перекладача, але майже одразу рішучість згасає, полум'я ніби спалахує яскраво й ховається під жаром, губні приголосні поступаються місцем піднебінним і шиплячим: *<...> щодо цього, // Лише як добрий дух згорить від злого.* // Дзвінки [д], [з] не поліпшують загального враження – рішучість зникла, на вогонь бризнули водою і він зашипів, згасаючи.

Звукопис перекладів прикінцевих афоризмів 58 і 74 сонетів, які виконав С. Караванський, показує своєрідний перехід, що стається в душі ліричного героя: від нетерплячого, до болі, чекання, коли його то до світла наворачтає, то темна вдача бере гору, до останніх крапок, розставлених над і: тіло – це лише форма, яку час знищить, вона має значення не сама по собі, а лише як вмістилище для світлого духа, котрий промовлятиме крізь віки (пригадаймо, як у Т. Шевченка, – «незлим, тихим словом»). Вдумливий читач, а В. Шекспір і писав для такого, побачить, як доходить вищої точки вогонь нетерпеливих бажань і пристрастей (алітерація на [з], [ж], [г]) у 58 сонеті, як світлий розум бере гору над плінними забавами тіла: ось поет набирає повітря в легені, робить крок і віддає себе: ненаголошене [о] – це і є те повітря, той дух, який всередині, і він тихо вивільнюється, перетікає з однієї посудини в іншу, від душі до душі, від серця до серця в поетичній мові 74 сонета.

Д. Павличко ідею добра як антиномії зла редукує до побутового добре. У наголошеній позиції [о] – це своєрідний вихід: яку хочеш путь обирай на перехресті. І мабуть-таки, складним буде шлях ліричного героя, бо в прикінцевому двовірші 74 сонета, перекладеного Д. Паламарчуком, наголошене [о] використовується у демінутивному суфіксі -ок, що й до фізичної смерті тіла перетворює його на уламки (*черепок*), і таке враження ще підсилюється, коли [о] втрачає наголос: все гарне знайшло свій кінець, *згоріло в ньому.*

Культурно-історичний аспект діалогічності творчого методу С. Караванського виявляється в тонкому плетиві інтертекстуальних зв'язків, які перекладач вибудовує між перекладеними ним сонетами й українською літературною полісистемою. Рекурсивний інтертекстуальний зв'язок простежується між ТП і текстами, що перебувають у центрі української літературної полісистеми, – «Кобзарем» Т. Шевченка та «Енеїдою» І. Котляревського (тут і далі «Кобзар» Т. Шевченка й «Енеїду» І. Котляревського цитовано за виданнями [19; 18] – І. К.). У процесі відтворення прикінцевих афоризмів 144, 58 та 74 сонетів В. Шекспіра цільовою мовою перекладач С. Караванський проектує мовностилістичні ресурси «Кобзаря» та «Енеїди» на текстову тканину ТП. Проектування мовностилістичних ресурсів «Кобзаря» відбувається на всю перекладацьку творчість С. Караванського, тож слід зазначити, що використання перекладачем мовностилістичного багатства «Енеїди» помітно розширює інтертекстуальний простір. Наведемо приклади проектування мовностилістичних ресурсів «Кобзаря» та «Енеїди» на текстову тканину ТП прикінцевих афоризмів 144, 58 та 74 сонетів В. Шекспіра.

У перекладах прикінцевих афоризмів 144 і 58 сонетів С. Караванський користується з розмовно-просторічних мовностилістичних ресурсів майданного бароко, на які так багата «Енеїда». Святослав Йосипович Караванський звертається до третьої частини поеми І. Котляревського, в якій, за сюжетом, Еней, *Оставивши своїх гуляти, / Пишов скрізь по полям шукати, / Щоб хто дорогу показав: / Куди до пекла мандрувати, / Щоб розізати, розпитати, / Бо в пекло стежки він не знав.* / [18, с. 46]. У «Практичному словнику синонімів української мови» С. Караванського лексема *ад* відсутня, натомість у гнізді *Пекло* наведено такі синонімічні форми: *Пекло – гесна (вогненна) – гегена – тартар – підсвіт – сили зла (темряви) – злі духи – (в душі) муки, страждання, тортури* [15, с. 294]. Оскільки Вільям Шекспір майстерно грає словами, використовуючи улюблений прийом металепису, то й *hell* поперемінно використовує то у значенні підсвіту, де караються душі пекельників, наприклад, *To win me soon to hell* / [22, с. 1126], то для змалювання душевних тортур: *I am to wait, though waiting so be hell* / [22, с. 1114]. Святослав Караванський розширює виразові можливості цільової мови та сполучає лексеми *пекло* з авторським неологізмом *жданики*. Вирішуючи завдання лінгвальної природи в такий спосіб, одеський перекладач дотримується правил власної системи перекладання й намагається якомога більше знеабстрактити ТП: *Забав цих в пеклі ждаників твоїх / Не клястиму, хоч є там щось гірких /*. Також Святослав Караванський вдало імпровізує, представляючи цільовому читачеві ще один авторський неологізм: від словосполучення *московські бріденьки*, на яке натрапляємо в тій же третій частині «Енеїди» І. Котляревського (*А які знали, то московських / Вигадали бріденьок* / [18, с. 44]), перекладач йде

далі шляхом словотворення й утворює за питомо українською схемою словоскладання прикладку *думка-бридь*. Майстерна персоніфікація в ТП має фольклорно-пісенні корені, а тому злиття горизонтів очікування автора (В. Шекспіра), перекладача й цільового читача відбувається цілком органічно на народній основі: *Тому мене й колотить думка-бридь – / Ануж дух світла в пекло полетить /*.

Прикметно, що в перекладах з-під пера Д. Паламарчука і Д. Павличка ми не знаходимо такої строкатої мови майданного бароко, як у Святослава Караванського у перекладених прикінцевих афоризмах сонетів Шекспіра: за часів сталінсько-хрущовського диктату живу українську мову намагалася викоринити офіційна цензура. Тим складніше завдання вирішували обидва радянські перекладачі, оскільки лексику з позначкою *релігійне* потрібно було вводити в текстову тканину дуже обережно, щоб не стати об'єктом різкої критики. Дотримуючись власної системи перекладання, в основі якої – раціоналізм, Д. Паламарчук йде шляхом конкретизації й відтворює *the better angel* як *праведник*, лексему *hell* тлумач перекладає відповідником *пекло*, натомість Д. Павличко диференціює значення і трохі розмиває семантичні межі перекладеної поезії: в ТП з'являється *добрий дух*, а *пекло* відтворено метонімічно як *злий дух*. Втім, чуттєве сприйняття Сонетарію В. Шекспіра є впізнаваним творчим почерком Д. Павличка.

Аналізуючи переклади прикінцевих двовіршів 144, 58 та 74 сонетів В. Шекспіра з-під пера Святослава Караванського, не можна не помітити, що рекурсивний інтертекстуальний зв'язок встановлено на різних рівнях. Наприклад, у ТП 58 сонета С. Караванський, як і Т. Шевченко, проектує на текстову тканину синтаксичні моделі інверсії, характерні для фольклорно-пісенного жанру. Порівняймо: у «Причинній» інвертовано підмет, за яким безпосередньо розміщено прямиий додаток з означенням, а дієприслівниковий зворот і присудок утворюють рамкову конструкцію, яка є продуктивною синтаксичною моделлю в поетичній мові «Кобзаря»: *Розбивши, вітер, чорні хмари, / Ліг біля моря одпочить* [19, с. 16]; *Як він, свої думи тії / І серце убоге / Заховавши, ходить собі, / Та молитесь богу* / [19, с. 457]. У С. Караванського в перекладі 58 сонета читаємо: *Забав цих в пеклі жданників твоїх / Не клястиму, хоч є там щось гірких /*. У центрі синтаксичної моделі в ТП розміщено додаток, розгорнуте означення *Забав цих* і підрядне протиставлення замикають рамкову конструкцію.

На лексичному рівні фольклорно-пісенну основу мови «Кобзаря» й переклад прикінцевого двовірша 144 сонета складають вигуки. Тарас Шевченко вживає вигуки, зокрема, на позначення просторічної мови, характерної для: 1. персонажів українських казок: русалки у «Причинній» виспівують: *Ух! ух! / Солом'яний дух, дух!* [19, с. 16]; 2. народних пісень: у «Гайдамаках» *Сліпий по базару / Оддирає постолами, / Додає словами: / «Заганяйте квочку в бочку, / А курчата в вершу / ...І ...гу! / Загнув батько дугу, / Тягне мати супоню. / А ти зав'яжи, доню»* [19, с. 113]; 3. розмовно-побутового мовлення персонажів: у поемі «Відьма» однойменний персонаж переповідає циганам свою тяжку долю: *«Через яр ходила, / Та воду носила, / Коровай сама бгала. / Дочку отдавала, / Сина оженила... / І... гу...»* [19, с. 321]. Святослав Караванський вживає вигук *гей-гу* як стилізацію шевченкового *герш-гу* (еврей. *Ти чуєш?* [19, с. 595]) із поеми «Гайдамаки». Порівняймо: у Тараса Шевченка: *Яремо! Герш-гу, хамів сину?* / [19, с. 73]; у Святослава

Караванського: *Живу й лихої вістки жду: «Гей-гу! / Вже дух твій добрий в дідька за слугу!»*.

У перекладі прикінцевого двовірша 58 сонета Святослава Караванський розширює семантичне поле лексеми *гіркий*, яка в текстовій тканині «Кобзаря» Т. Шевченка є реалією, що позначає дрібну грошову одиницю: *В Броварях спочила / Та синові за гіркого / Медяник купила.* / [19, с. 37]. Фактично Святослав Караванський вибудовує свій переклад на словогрі, що має міцне інтертекстуальне підґрунтя: солодкий *медяник*, що його Катерина купила синові, для неї є *гірким* хлібом, який дістала з милостині (*за гіркого*), в перекладі Святослава Караванського для утворення авторського неологізма *жданник* використано словотвірну модель лексеми *медяник* (суфіксація), і в цих *жданниках* теж гіркота (*там є щось гірких*), бо чекати на правильне рішення для ліричного героя 58 сонета і є справжнім *пеклом*. Таким чином, у ТП 58 сонета не тільки вибудовується семантичне поле з ключовою лексемою ПЕКЛО, а й на основі словогри встановлюються інтертекстуальні зв'язки з самим центром української літературної полісистеми – «Кобзарем» Т. Шевченка.

У перекладах прикінцевих двовіршів сонетів В. Шекспіра з-під пера Святослава Караванського виявляється й комунікативний аспект його творчого методу, зокрема через експресивний зсув. Вживання мови майданного бароко є яскравим прикладом експресивного зсуву: Святослав Караванський не робить спроби полегшити читачеві розуміння ТП, перекладач докладає зусиль, щоб спрямувати свого читача до джерел, до тих витоків, коли українська мова ще не відчула руйнівного впливу контамінації іншомовними формами, коли її розвиток ще не спинили штучно політикою зросійщення. Експресивна мова перекладів Святослава Караванського (неологізми *жданники* та *думка-бридь*, редукована дієслівна форма *ма*, вигук-стилізація *гей-гу!*, розмовно-просторічне *дідько*, *колотить*, *ануж*, *потерпаю*, *за слугу*) – це програма *Ad fontes!*, але в індивідуальному потрактванні одеського тлумача. Прикметно, що в бароковій традиції перекладав сонети В. Шекспіра й інший знавець і щирий поціновувач української мови й літератури, Михайло Москаленко, але робив це в трохі іншому стилістичному ключі, – книжному, а не розмовно-просторічному. Ще далі свого часу пішов Ігор Костецький, мова перекладів його Сонетарію є вкрай непрозорою, експериментом у душі українського бароко.

Реалізуючи свою настанову щодо створення моделі відродженої української мови, Святослав Караванський одомашнює свої переклади, і цей процес доместикації органічно пов'язано з експресивними зсувами у різних типах лексичного значення (пропозиціональному, експресивному, пресупозитивному й евокативному). Так, наприклад, зсув у пропозиціональному значенні спостерігаємо у перекладі 58 сонета: *забав цих жданників і думка-бридь*, на відміну від ТО *though waiting so be hell* та *Yet this shall I ne'er know, but live in doubt*, є семантично непрозорими сполученнями, тобто зразком герметичної поетичної мови, важкозрозумілої для пересічного читача. Емоційно-експресивна лексема *колотить* є стилістично й експресивно маркованим відповідником *shall I ne'er know*, ми бачимо, що в перекладі експресивна модальність значно перевищує ту, що в оригіналі. Прикладом зсуву у пресупозитивному значенні є використання архаїзованої форми *ану ж*, усіченої форми дієслова *мати* (*А важить те, що тіло ма в собі*), книжної форми

не клястиму як відповідника шекспіровому *Not blame* поряд із розмовним *ждаників* як відповідника англійському *waiting*. Зсув у евокативному значенні спостерігаємо у перекладах, коли відбувається перемикавання реєстрів, наприклад, від книжного до розмовного (наприклад, *дух світла – дідько*). Експресивний зсув у перекладах прикінцевих двовіршів супроводжується тематичним, що можна побачити на прикладі розбіжностей між конотативними фактами граматичного рівня в оригіналі й перекладі: *I am to wait, though waiting so be hell, / Not blame your pleasure, be it ill or well*.

У наведеному прикінцевому двовірші сонета 58 денотатом конотативного значення, яке несе граматична форма кон'юнктиву *be*, виступають як внутрішній світ мовця (ліричного героя), так і ситуація (пекельні муки очікування на рішення Білявого Юнака). Сема «кон'юнктив», котра загалом виражає через суб'єктне сприйняття можливу, здогадку, бажану або описувану дію, в ТО набуває адгерентної конотації напруження, що додатково посилюється паралельними конструкціями (*be hell / be it ill or well*). У перекладі Святослава Караванського адгерентну конотацію передано на синтаксичному й лексичному рівнях: жито підрядне речення протиставлення, в якому підмет *щось гірких* інвертовано, розміщено в постпозиції, праворуч від присудка *є*. На морфологічному рівні перекладач порушує узгодження у граматичному числі та відмінку між підметом і означенням: замість *щось гірке* жито словосполучення *щось гірких*. Паралелізм у перекладі втрачено, але саме через порушення на морфологічному рівні відбувається тематичний зсув і постає форма, органічно пов'язана з ТО, й інтуїтивне, за словами самого перекладача, вчування в текст оригіналу призводить до успішного пересаджування насінини на рідний ґрунт.

Результати експерименту. Під час проведеного експерименту відбулася екстеріоризація перекладацьких рішень, що дало можливість унаочнити систему перекладання, розроблену Святославом Йосиповичем Караванським ще в середині ХХ ст., під час перебування в сталінських таборах. Для чистоти проведення експерименту перекладач відмовився від будь-яких референційних джерел, користуючись виключно складеними одноосібно словниками [15–17], які репрезентують модель відродженої української мови, розробленої перекладачем С. Караванським.

Проведений експеримент дозволив встановити таке: процес поетичного перекладу для С. Караванського є інтуїтивним вчуванням у текст першотвору, тобто, за класифікацією Л. Коломієць, є зразком феноменологічного метапоетичного письма [4]; у процесі поетичного перекладу С. Караванський зосереджувався на мовній тканині ТО, намагаючись якомога точніше відтворити форму першотвору, яку визначає жанр ТО (сонет), що дозволяє визначити творчу перекладацьку діяльність С. Караванського як мовотворчість (за класифікацією О. Ребрія [9]); форму і зміст ТО у їхньому органічному поєднанні перенесено на ґрунт української лінгвокультури з огляду на прагнення перекладача одомашнити свої переклади, що накладає свій відбиток на стратегії й тактики перекладання, застосовані С. Караванським, і пояснює наявність у ТП експресивного та мовного зсувів; націєтворення у процесі поетичного перекладу реалізоване через модель відродженої української мови, представлену у «Словнику рим української мови», «Практичному словнику синонімів української мови» й у «Російсько-українському

словнику складної лексики» С. Караванського; творчий метод С. Караванського є діалогічним за своєю природою.

Висновки. Залучаючи творчі знахідки майстрів красного письменства, С. Караванський не тільки вибудовував систему власної поетичної мови і розширював її виражальні можливості, а й сприяв максимально гармонійному уведенню перекладених творів у цільову літературну полісистему. Для органічного перенесення першотворів на новий ґрунт С. Караванський значною мірою користувався мовними ресурсами текстів, що перебувають у центрі української літературної полісистеми, хоч із повним правом можуть претендувати на включення до світового літературного канону. Традиційне й новаторське у творчому методі перекладача С. Караванського реалізується через діалогічність, Перетворюючись із діалога на полілог, дискурсивна практика С. Караванського може стати об'єктом подальшого наукового дослідження творчості перекладача.

Література:

1. Зорівчак Р.П. Художній переклад в Україні і буття нації. *Записки перекладацької майстерні*. 2000–2001. Львів : ЛНУ, 2001. С. 9–17.
2. Зорівчак Р.П. Український художній переклад в націєборчих вимірах. *Іноземна мова в навчальних закладах*. 2008. № 5–6 (33–34). С. 102–118.
3. Качуровський І. 150 вікон у світ : 3 бесід, транслюваних по Радіо «Свобода». Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 462 с.
4. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2004. 522 с.
5. Коломієць Л. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років : матеріали до курсу «Історія перекладу» : навчальний посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 559 с.
6. Масенко Л. Мова і суспільство : Постколоніальний вимір. Київ : ВД «КМ Академія» ; Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. 163 с.
7. Радчук В.Д. Перекладацький метод Миколи Лукаша. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 30. Київ : ВЦП «Київський університет», 2010. С. 53–60.
8. Радчук О.В. Відображення поетичного світобачення Роберта Бернза в українських перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2012. 20 с.
9. Ребрія О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
10. Савчин В. Микола Лукаш – подвижник українського художнього перекладу. Львів : Літопис, 2014. 374 с.
11. Стріха М.В. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт; Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 342 с.
12. Українська шекспіріяна на Заході / упор. Яр Славутич. Едмонтон : Видавництво «Славута», 1987. 96 с.
13. Шатилів М. Спадок спинених годинників. Книжка есеїв і статей. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 2007. 199 с.
14. Шмігер Т.В. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: ключові проблеми та періодизація : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 37 с.
15. Практичний словник синонімів української мови / авт.-уклад. Караванський С. Львів : Бак, 2012. 536 с.
16. Російсько-український словник складної лексики / авт.-уклад. Караванський С. М. : Академія, 1998. 709 с.
17. Караванський С. Словник рим української мови / авт.-уклад. Караванський С. М. : ВЦ «БАК», 2004.

18. Котляревський І. Енеїда. Київ : Радянська школа, 1989. 286 с.
19. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Дніпро, 1987. 639 с.
20. Шекспір В. Сонети / пер. Д. Павличка. Львів : Літопис, 1998. 364 с.
21. Шекспір В. Твори. Т. 6. Київ : ВЦ «Київський університет», 2004. 522 с.
22. The Complete Works of Shakespeare / W.J. Craig (ed.). Oxford : Oxford University, 1943. 1164 p.

Kashyrina I. Innovation of the translation method of Svyatoslav Karavansky in the history of the Ukrainian literary translation: experiment in the field of translation studies

Summary. This article presents a complex study of the translation method of Svyatoslav Karavansky in the history of the Ukrainian literary translation and outlines both the theoretical approaches and experimental methodology to the analysis of the object. The research is based on the factual material selected from Svyatoslav Karavansky during the introspective experiment. We also base our research on the authentic mono – and biolingual dictionaries by S. Karavansky. The structural paradigm developed its objective techniques that reveal the relevant information, and postcolonial theory in Translation Studies radically changed its angle of research. A particular attention is drawn to the interviews conducted

during 2015–2016 with S. Karavansky, which reveal the translator's philosophy and modus operandi. The article pays tribute to the creativity of the translation method of Svyatoslav Karavansky as opposed to the realistic method of translation. The article is focused on the analysis of the translation method of S. Karavansky viewed through the dialogical theory by M. Bakhtin. The analysis reveals the visible anticolonial shift in understanding the translation method of S. Karavansky, and it also highlights the multifaceted nature of Karavansky's translation method in his anticolonial discourse.

The article also deals with the pressing problems of the conceptual organizing scheme of the translation samples by S. Karavansky. The article focuses upon the translator's creative activities influenced by the nation development imperative on the historical background of the so-called Soviet / Antisoviet period of the Ukrainian literary translation. We argue that rhythm and melody is the very field in poetry translation the creative activities of S. Karavansky are applied to their greatest extent in order to revitalize the Target Language system distorted by the politics of lingvotsid.

Key words: translation method, translator's creative imperative, literary translation, colonial / anticolonial discourse, national identity, lingvotsid, literature polysystem, dialogical theory.

Мовчан М. Г.,

викладач кафедри германської філології

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ПЕРЕКЛАД НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ З АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню способів перекладу англomовної науково-технічної лексики українською мовою у творах наукової фантастики. Цей жанр художньої літератури характеризується великою кількістю наукових термінів, які письменники-фантасти залучають для зображення технічних інновацій майбутнього. Матеріалом дослідження слугує український переклад американського науково-фантастичного роману Енді Вейра «Марсіанин», виконаний Вірою Назаренко. На основі порівняльного аналізу у статті розкрито застосування лексичних трансформацій для відтворення англomовної термінологічної лексики в українському перекладі науково-фантастичного роману. Встановлено, що терміни, представлені у тексті оригіналу, мають номінативну функцію і називають придумане обладнання, його деталі та функції, властивості та процеси. Для реалістичного опису майбутнього світу технологій письменник вживає вже наявні терміни, які змінюють своє значення у вигаданих контекстах. Для відтворення цього пласту термінологічної лексики українською мовою перекладачка застосовує такі лексичні трансформації: транскрибування, калькування, конкретизацію та генералізацію значення, перекладацький коментар, контекстуальну заміну й описовий переклад. На підставі порівняльного аналізу англomовного й українomовного варіантів науково-фантастичного роману встановлено доцільність залучення перекладацьких прийомів у тексті. Виявлено, що деякі лексичні трансформації, використані для відтворення того чи іншого терміну, можуть спричинити труднощі для читача тексту перекладу. Зокрема, це стосується перекладацького прийому генералізації значення слова, який спотворює інформацію для цільового читача. У статті показано, що перекладачка не завжди дотримується уніфікованого тлумачення термінологічної лексики, використовуючи декілька еквівалентів для відтворення однієї і тієї самої англomовної одиниці, хоча терміни повинні бути однозначними і не мати синонімів. Такі неточності у перекладі пояснюються значною кількістю науково-технічної лексики у тексті оригіналу.

Ключові слова: переклад, наукова фантастика, термін, перекладацький прийом, лексична трансформація.

Постановка проблеми. Протягом ХХ–ХХІ ст. жанр наукової фантастики (далі – НФ) займає чільне місце у світовому літературно-художньому процесі. Творчість письменників цього жанру завоювала прихильність широкої аудиторії читачів, що зробило його масовою літературою. Поняття «наукова фантастика» відповідає англomовному терміну *science fiction*: як бачимо, в англomовному та українomовному варіантах назви цього жанру зберігається зв'язок із наукою [1, с. 6].

На початку розвитку НФ літератури головне місце відводилося науковому елементу: описувалися чудеса науки та техніки і ті блага, які вони мали б принести людству в майбут-

ньому [2, с. 134]. Сьогодні немає єдиного визначення жанру наукової фантастики, що пояснюється чисельністю підходів до її інтерпретації. Спочатку НФ трактувалась як вид художньої прози про чудові захоплюючі романтичні історії, засновані на наукових даних і пророцтвах [2, с. 134]. Сучасні дослідники спираються на основні риси НФ жанру, які є ключовими складниками під час перекладу тексту: «наукова фантастика – жанр художньої літератури, що характеризується взаємозв'язком двох формально-змістовних планів: наукового і художнього, метою якого є художнє зображення вигаданого фантастичного світу як реально існуючого на підставі чотирьох ознак: фантастичності, науковості, орієнтації на сучасність і спрямованості у майбутнє» [3, с. 11].

Розквіт цього жанру припадає на 50–60 рр. ХХ ст. і пов'язаний із романами англomовних авторів Айзека Азімова, Артура Кларка, Рея Бредбері, Роберта Хайнлайна, котрі популяризували науки та зображали майбутнє людства у своїх творах [2, с. 132–134]. Тому відтворення англomовної науково-фантастичної літератури українською мовою додає низку труднощів для перекладача, адже у творах цього жанру поширені науково-технічні реалії, залучення яких необхідне для висвітлення автором наукових гіпотез, теорій, проблем у романі [4, с. 225]. Актуальність дослідження зумовлена тим, що науково-технічний розряд лексики інтенсивно розвивається і відображає швидкоплинний розвиток мови, до якого перекладач має бути готовим [3, с. 11]. З огляду на це перспективним напрямом нашого дослідження вбачаємо в аналізі способів відтворення технічних реалій у сучасному науково-фантастичному творі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам перекладу творів НФ присвячена велика кількість досліджень, що свідчить про багатоаспектність такого виду перекладу, а також про невичерпність його проблематики. Вивчався переклад оповідань фантаста Айзека Азімова [5; 6], досліджувалося транскодування неологізмів у науково-фантастичній прозі [7; 8; 1], описувалося відтворення авторських номінацій і квазіреалій у науково-фентезійному романі [4].

Метою наукової розвідки є розгляд ролі лексичних трансформацій під час відтворення науково-технічної лексики в українському перекладі НФ роману американського письменника Енді Вейра «Марсіанин», виконаного Вірою Назаренко, та з'ясування виправданості перетворень.

Виклад основного матеріалу. Мова НФ твору є особливою галуззю функціонування науково-технічної лексики. Під впливом бажання передбачити майбутнє терміни виходять за межі наукової мови та проникають у функціонально-стильові різновиди художньої літератури, зокрема в науково-фантастичний жанр [3, с. 3]. У літературі зазначеного жанру зустрічається використання героями уявного, часто неіснуючого сьогодні,

обладнання, а також звернення до технічних досягнень майбутнього [4, с. 225]. Відповідно термінологічний пласт лексики створює проблеми під час відтворення рідною мовою одиниць, які позначають в оригіналі науково-технічні винаходи.

Найбільш поширеними способами перекладу термінів у фахових текстах, що є основною сферою вжитку термінологічної лексики, вважають такі лексичні трансформації: калькування, транслітерацію, транскрибування, описовий переклад і за аналогією [9, с. 25–26], які також можуть застосовуватися для перекладу творів НФ. Хоча практика доводить, що немає готових універсальних рішень для відтворення термінів, особливо у сфері НФ, де подібно до фахових текстів представлена велика кількість термінологічної лексики: у кожному конкретному випадку перекладач повинен заново приймати рішення, як відтворити термін, зважаючи на завдання перекладу [1, с. 4]. Тому розглянемо способи відтворення термінологічної лексики на матеріалі українського перекладу англійського науково-фантастичного роману, який описує нереальні для сучасної науки події на Марсі.

Сюжет твору базується на історії вигаданого астронавта НАСА Марка Вотні, котрий залишається на Червоній планеті, коли екіпаж місії «Ареса-3» на шостий день після висадки змушений евакуюватися через піщану бурю [10]. Зважаючи на особливості сюжету, автор застосовує спеціальну лексику, пов'язану з освоєнням Всесвіту та космічними польотами. Щоб якомога реалістичніше відобразити технології майбутнього, які герої використовують для космічних місій, письменник вводить у текст значну кількість термінів із комп'ютерних технологій, фізики, хімії, механіки, що часто змінюють своє значення під впливом вигаданих контекстів. Ці терміни здебільшого виконують номінативну функцію – вживаються у прямому значенні, називаючи обладнання, деталі та функціональні властивості техніки, інструменти та процеси.

Для відтворення українською мовою англійських термінів у незвичних контекстах перекладачка застосувала низку лексичних трансформацій: транскрибування, калькування, конкретизацію та генералізацію значення, перекладацький коментар, контекстуальну заміну та описовий переклад.

Транскрибування як один із найпоширеніших способів передачі термінів взагалі використано для перекладу власних назв міжпланетних кораблів, які доставляють астронавтів на поверхню Марса, наприклад англ. *Hermes* – укр. «Гермес», англ. *Ares* – укр. «Арес», пор.:

The Ares 1 crew did their thing and came back heroes [10, с. 2]. – Екіпаж «Ареса-1» зробив справу і повернувся героями [11, с. 4].

В україномовному варіанті перекладачка використовує лапки під час відтворення власного іменника *Ares*, оскільки він позначає індивідуальну назву космічної місії. У цьому разі прийом транскрибування є виправданим, адже це стандартний спосіб відтворення власних назв [9, с. 26].

Застосування лексичної трансформації калькування пов'язане з перекладом авторських словосполучень, що позначають космічні апарати й обладнання космічної станції, наприклад, англ. *Mars Descent Vehicle* – укр. *Марсіянський спусковий апарат*, англ. *Mars Ascent Vehicle* – укр. *Марсіянський злітний апарат*, англ. *the Water Reclaimer* – укр. *очисник води*, англ. *secondary and tertiary communication systems* – укр. *вторинна і третинна системи зв'язку*, англ. *ionengines* – укр. *іонні дви-*

гуни, англ. *the main communication dish* – укр. *головна тарілка зв'язку*.

Наприклад, англійське словосполучення *secondary and tertiary communication systems* відтворено українською мовою шляхом передачі його структурних одиниць. Перекладачка зберегла структуру англійського словосполучення, відтворивши послідовність розташування його складових частин в українському варіанті *вторинна і третинна системи зв'язку*.

Конкретизацію значення іменника залучено для перекладу слів із широкою семантикою, наприклад, англійський іменник *part*, який в оригіналі позначає частину обладнання, відтворено двома способами з урахуванням контексту, а саме опису різних машин, укр. *вузол і запчастина*, пор.:

But it might have been valuable for parts [10, с. 9]. – Але його можна було б розібрати на *запчастини* [11, с. 14].

Контекстуальність використання перекладацької трансформації виявляється в тому, що в англійській мові іменник *part* – полісемантичне слово, яке у прямому значенні означає одну зі складових частин, які утворюють ціле, єдність, систему *one of the subdivisions into which something is divided and which together constitute the whole* [Merriam-Webster], хоча в українському варіанті перекладачка обрала іменник *запчастини*, який також називає складовий елемент певного пристрою, а саме: деталь марсіянського спускового апарату. До того ж, український іменник *запчастини* є технічним терміном, на відміну від англійського іменника *part*, який має широку семантику.

Прийом генералізації значення слів, спрямований на заміну мовної одиниці оригіналу з вузьким значенням лексемою з ширшим значенням, використовується у випадках, коли слово оригіналу буде незнайоме читачеві перекладу. Застосування цього прийому під час відтворення термінологічних одиниць не є зовсім виправданим у цьому творі, внаслідок спотворення розуміння терміну, пор.:

When on an EVA, all the crew's suits are networked so we can see each other's status [10, с. 7]. – Під час *зовнішніх робіт* усі скафандри екіпажу зв'язані в єдину мережу, тому ми бачимо що з ким діється [11, с. 11].

У наведеному прикладі англійська аббревіатура *EVA*, яка є скороченням терміну *extravehicular activity*, позначає роботу космонавта поза космічним кораблем на орбіті Землі або на поверхні Місяця [12]. В оригіналі термін *EVA* використано в новому значенні для опису діяльності астронавта на поверхні Марса, але перекладачка використала ширше за значенням словосполученням *зовнішні роботи*, яке узагальнює діяльність поза космічним кораблем. Далі в тексті перекладу аббревіатура *EVA* має відповідник *позакорабельна діяльність*, що є калькою англійського словосполучення *extravehicular activity*.

Перекладацький Коментар застосовано для пояснення аббревіатур оригіналу, напр. англ. *ROM* – укр. *ЗСД: ЗСД – захищене сховище даних* [11, с. 53]; а також для тлумачення вузькоспеціалізованих і маловідомих читачеві наукових термінів у нових контекстах, напр. англ. *sol* – укр. *сол: Сол – «сонячна доба», одиниця відліку часу на Марсі. Середня тривалість сола на Марсі – 24 години і 39 хвилин* [11, с. 4]. Використання коментаря дає змогу читачеві україномовного варіанту зрозуміти термін, що є влучним способом перекладу.

Залучення описового перекладу пов'язано з відтворенням англійських словосполучень на позначення у вигаданих контекстах використання обладнання, напр., англ. *thrusters* – укр.

маневровані реактивні двигуни, англ. *emergency space suit drills* – укр. *надзвичайні ситуації, пов'язані з розгерметизацією скафандра*, пор.:

I spent a week back on Earth practicing emergency spacesuit drills [10, с. 6]. – *На Землі я витратив тиждень, відпрацьовуючи надзвичайні ситуації, пов'язані з розгерметизацією скафандра* [11, с. 10].

На відміну від оригіналу, в наведеному прикладі перекладачка не використовує дослівного перекладу англословосполучення *emergency space suit drills*, що називає тренування. Натомість у перекладі дієприкметниковий зворот *пов'язані з розгерметизацією скафандра* описує причину відпрацювання надзвичайних ситуацій, адже еквівалентного терміна англословосполученню *emergency space suit drills* в українській мові не існує.

Контекстуальна заміна слів застосовується для передачі авторського окаяніалізму *the Hab* іменником *Станція* у тексті перекладу, пор.:

Our main communications dish, which relayed signals from the Hab to Hermes, acted like a parachute <...> [10, с. 4]. – *Наша головна тарілка зв'язку, яка передає сигнали зі Станції на «Гермес», спрацювала як парашут <...>* [11, с. 8].

У цьому прикладі власна назва *the Hab* – це скорочена форма загального іменника *habitat*, який позначає типове місце проживання людини чи групи *the typical place of residence of a person or a group* [12]. Очевидно, що автор утворив окаяніалізм, щоб назвати базу перебування космонавтів на Марсі, а перекладачка вдається до контекстуальної заміни за допомогою іменника *Станція*, щоб прямо вказати місце проживання головного персонажа роману. І за аналогією до твору оригіналу збережено написання іменника *Станція* з великої літери як власної назви, щоб підкреслити індивідуальність об'єкта.

Проте у відтворенні англословосполучення науково-технічної лексики в тексті перекладу спостерігаються деякі неточності. Під час вибірки мовних одиниць було встановлено, що один і той самий англословосполучення може перекладатися різними конструкціями в україномовному варіанті, наприклад, англ. *the landing gear* – укр. *обладнання для посадки / обладнання для приземлення*, англ. *air lock* – укр. *шлюз / повітряний шлюз*. Було б доречніше дотримуватися уніфікованого перекладу термінологічної лексики та використовувати один еквівалент для відтворення однієї і тієї ж англословосполучення, оскільки термін має бути однозначним і позбавленим синонімів [9, с. 15–16], хоча вказані неточності можна пояснити великою кількістю термінів у тексті оригіналу.

Висновки. У тексті оригіналу та тексті перекладу жанру наукової фантастики поширеними способами відтворення науково-технічної лексики є такі трансформації, як транскрибування, калькування, конкретизація та генералізація значення, перекладацький коментар, контекстуальна заміна й описовий переклад, хоча не всі вони є виправданими, зокрема генералізація значення слова, яка спотворює розуміння терміна читачем. Було б слушно застосувати описовий переклад.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні способів відтворення іншого пласту лексики творів НФ, а також у порівнянні трансформацій, застосованих для перекладу термінів у новинному дискурсі, котрий повідомляє про нові досягнення науки.

Література:

1. Черниціна Ю.Е. Лексико-стилістическіе проблемы перевода научно-фантастического текста (на материале переводов произведений РязьБрэдбери «451° по Фаренгейту», «Август 1999: Земляне», «Февраль 1999: Илла» и «Август 2026: Будет ласковый дождь» на русский язык) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20, Москва, 2009. 20 с.
2. Акрамов Ш.Р. Научная фантастика – проблемы определения (литературный обзор). *Актуальные вопросы филологии, искусствоведения и культурологии* : материалы международной заочной научно-практической конференции, г. Новосибирск, Россия, 12 ноября 2012. Новосибирск, 2012. С. 132–141.
3. Катини Т.В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01, Дніпропетровськ, 2005. 20 с.
4. Шапошник О.М. Проблеми відтворення у перекладі жанрових ознак наукової фантастики : лексико-семантичний контекст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. № 46. С. 225–228.
5. Войтенко К.І. Особливості функціонування та перекладу англословосполучення технічних термінів українською мовою у творах науково-фантастичного жанру (на прикладі циклу оповідань Айзека Азімова «Я, робот»). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6. С. 17–20.
6. Ковтун О.В. Відтворення науково-фантастичного дискурсу А Азімова в українському перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. № 12. С. 176–180.
7. Глінка Н.В. Особливості перекладу термінів та неологізмів у творах наукової фантастики. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 9. С. 241–244.
8. Фадеева О.В., Юр'єва Н.І. Авторські номінації в науково-фантастичному дискурсі. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2012. № 25. С. 106–113.
9. Антонюк Н.М., Славова Л.Л. Present-day English terminology: Theory and Practice. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 120 с.
10. Weir A. *The Martian*. New-York : Broadway Books, 2014. 375 p.
11. Вейр Е. Марсіанин : Роман. / пер. з англ. В. Назаренко. Київ : Видавнична група КМ-БУКС, 2018. 448 с.
12. Merriam-Webster Dictionary. URL: <http://www.merriam-webster.com> (Access Date 22.01.2019).
13. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

Movchan M. Translation of scientific terms from English science fiction

Summary. This article explores ways of translating scientific terms from English science fiction literature into Ukrainian. This genre of fiction is characterized by a wide range of scientific terms used by science fiction writers to represent the future technology innovations. The research draws on the Ukrainian translation of the American science fiction novel by Andy Weir “The Martian” made by Vira Nazarenko. Applying the comparative method the paper examines the application of lexical transformations to render English terms in the Ukrainian translation of the science fiction novel. The terms used in the source text perform a nominative function and designate inventive equipment, its parts and functions, properties and processes. In order to describe the future world of technologies more realistically the writer introduces terms which already exist, but can often change their meaning due to the imaginative context. It is found that the translator uses the following lexical transformations to render this layer

of scientific vocabulary into Ukrainian: transcription, calquing, contraction and expansion of meaning, translator's comment, modulation and explication. The paper analyses the usefulness of translation procedures in the target text applying the comparative method to the English and Ukrainian versions of the science fiction novel. This analysis revealed that some of the lexical transformations rendering scientific terms can cause difficulties for the Ukrainian reader. They concern the translation procedure of meaning expansion which mis-

interprets information for the target reader. The study has revealed that the translator did not always maintain standard interpretation of scientific terms and rendered the same English lexeme through different terms in Ukrainian, though the meaning of a term has to be monosemic with no synonyms. The reason for such mistranslations can be explained by a great number of scientific vocabulary in the source text.

Key words: translation, science fiction, term, translation procedure, lexical transformation.

*Середа Н. А.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології**Київського національного лінгвістичного університету*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА МАРКОВАНІСТЬ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено описові можливостей національно-культурної маркованості лексичних одиниць у німецько-українському перекладі. У кожній мові є слова, що ніяк не вирізняються серед інших слів, але передати їх при перекладі буває досить непросто: реалії – специфічні слова або назви предметів, що притаманні тільки певному народу. Вони виступають означеннями предметів, понять, особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально-історичних особливостей деяких людей, нації, країни, племені, що являють собою національний, місцевий та історичний колорит. Реалії не мають точних відповідників в інших мовах. Основними труднощами передачі реалій при перекладі є відсутність в мові перекладу відповідників (еквівалентів, аналогів) через відсутність у носіїв цієї мови позначеного реалією об'єкта (референта) та необхідність передати їх колорит (конотацію) – їх національне та історичне забарвлення. Основними способами відтворення реалій у німецько-українському перекладі є: транскрипція, транслітерація, уподібнюючий переклад, контекстуальний переклад, гіпонімічний переклад. Терміном «транскрипція» позначають віднайдення якомога точнішого відповідника через запис звучання слів мови-джерела графемами мови-переймача. Можлива й транслітераційна передача. Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи, завдяки яким створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності. Найкращий (після транскрипції) шлях збереження значення змісту та колориту реалії, яка перекладається, є введення неологізму. Шляхом створення нового слова чи словосполучення іноді вдається досягнути майже такого ж ефекту. Такими новими словами можуть бути, в першу чергу, кальки та напівкальки. За «уподібнюючого перекладу» відбувається підбір функціонального еквівалента, який у читача викликає такі ж асоціації, як і у читача висхідного тексту. «Контекстуальний переклад» схожий за своїм принципом з уподібнюючим перекладом, оскільки слово, яке перекладається, може мати відповідності, які відрізняються від наведених у словнику. Тут головною орієнтацією для перекладача слугує контекст, тому сам спосіб полягає в заміні словникового відповідника під час перекладу контекстуальним, логічно пов'язаним із ним. «Гіпонімічний спосіб перекладу» є заміною видового поняття на родове, тобто передача реалії деякою мовною одиницею, яка має більш широке значення, ніж та, яку перекладають. За своїм значенням це є прийом генералізації, який дуже часто використовується. Він дає змогу відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна.

Ключові слова: реалії, транскрипція, транслітерація, уподібнюючий переклад, контекстуальний переклад, гіпонімічний переклад.

Постановка проблеми. Взаємодія мови і культури завжди привертала увагу дослідників і науковців, адже ці два поняття тісно взаємопов'язані: мова – це віддзеркалення культури нації, джерело накопичення та закріплення культурних традицій народу, так званий «культурний код нації», «душа народу». Саме тому на перетині лінгвістики та культурології сформувалася нова міждисциплінарна наука – лінгвокультурологія, основним об'єктом якої є лексичні одиниці з культурним компонентом, або культурно маркована лексика.

У кожній мові є слова, що ніяк не вирізняються серед інших слів, але передати їх при перекладі буває досить непросто. Адже реалії – специфічні слова або назви предметів, що притаманні тільки певному народу. Соціокультурні відомості, які характерні лише для певної нації чи національності та які відображені у мові даної національної спільноти, В.В. Виноградов називає фоновою інформацією [1, с. 56]. Остання включає в себе специфічні факти історії, особливості державного устрою та географічного середовища даної спільноти, характерні предмети матеріальної культури, фольклорні поняття – все те, що в теорії перекладу зазвичай називають реаліями. Реалії виступають означеннями предметів, понять, особливостей певного географічного місця, матеріального життя, соціально-історичних особливостей деяких людей, нації, країни, племені, що являють собою національний, місцевий та історичний колорит. Такі слова не мають точних відповідників в інших мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віднедавна явище реалії стало популярним об'єктом лінгвістичних досліджень на матеріалі різних мов. Серед найвідоміших перекладознавців і мовознавців, які досліджували реалії, слід відзначити таких, як Л.Н. Соболев, який вперше дав визначення терміну «реалія» як лексичної одиниці [2, с. 82], О.Л. Кундзіч, котрий вперше вжив цей термін в українському перекладознавстві [2, с. 84]. Серед дослідників реалій в аспекті лінгвокраїнознавства варто назвати Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова, які є авторами лінгвокраїнознавчої теорії слова. Реалію і проблеми її перекладу досліджували також С. Ковганюк, Р.П. Зорівчак, В.М. Росельс, Л.С. Бархударов, С.І. Влахов, С.П. Флорин, А.В. Федоров, В.Н. Комісаров, Я.І. Рецкер, А.Д. Швейцер, О.Ф. Бурбак, А.А. Мороз і багато інших науковців [4, с. 85].

Отже, бачимо, що дослідженню реалій було присвячено багато праць як українських, так і іноземних дослідників. Ця проблема, що була об'єктом досліджень великої кількості наукових, завжди залишатиметься актуальною і, певною мірою, новою для сучасних вчених, тому що життя перебуває в постійному русі, світ щодня зазнає змін, а разом з цим з'являються нові реалії, поняття, які в свою чергу потребують нових досліджень.

Метою статті є визначити можливості перекладу національно-культурно маркованих лексичних одиниць з німецької мови на українську і навпаки.

Виклад основного матеріалу. Лінгвісти минулого століття зосереджувалися на вивченні лексики з культурним компонентом, яку позначали терміном «реалія», що вперше з'явився у 40-х рр. у перекладознавстві. Учені називали цей пласт лексики різними термінами – лексика з культурним чи національним компонентом, специфічна національна лексика, безеквівалентна лексика та інші, які можна об'єднати під одним широким поняттям – культурно маркована лексика. У наукових розвідках із лінгвістики, лінгвокультурології та перекладознавства всебічно висвітлено питання, що постають у зв'язку з функціонуванням, класифікацією та перекладом такої особливої лексики. Проте, незважаючи на всебічне висвітлення проблеми, тема не втрачає своєї значущості. У працях із перекладознавства, крім терміна «реалія», дослідники оперують також термінами: «безеквівалентна лексика» (слова, що не мають еквівалентів за межами мови, до якої вони належать); «екзотична лексика» (лексичні одиниці, що позначають географічні й історичні реалії); «пропуски» / «лакуни» (ситуації, типові для культури одного народу і не типові для інших); «варваризми» (слова, за допомогою яких стає можливим опис чужоземних звичаїв, особливостей життя й побуту, створення місцевого колориту); «етнокультурна лексика» (лексичні одиниці, що характеризують систему знань про специфічну культуру певного народу як історико-етнічної спільноти людей); «алієнізми» (слова з мало-відомих мов, що підкреслюють стилістичну функцію екзотизмів) [3, с. 13–18]. Наведені терміни характеризують поняття «слова-реалії», що виражається лексичними одиницями, які позначають елементи «чужої» культури і мають національне, історичне, місцеве або побутове забарвлення. Слова-реалії, які є найменуваннями предметів, понять, культурних, побутових та історичних явищ певного народу і країни, відображають той або інший відрізок дійсності, отже, тісно пов'язані з позамовною дійсністю. Типові ознаки слів-реалій такі:

- слова-реалії є одним із класів безеквівалентної лексики;
- реалії характеризуються гнучкістю: не втрачаючи свого статусу, вони можуть одночасно належати до декількох лексичних категорій;

- багато реалій є засобом вираження конотативних значень.

Зазначені характерні ознаки реалій свідчать про те, що реалія – це різновид культурно маркованої лексики, тобто лексичних одиниць із культурним компонентом.

У науковій лінгвістичній літературі представлені різні класифікації культурно-маркованих одиниць за різними ознаками. Реалії як одиниці перекладу поділяються на: скорочення (BRD Bundesrepublik Deutschland, RG Reichsgesetz, VVN Vereinigung der Verfolgten des Naziregimes); слова (der Advent, das Butterbrot, der Hamburger); словосполучення (das Dritte Reich). Щодо предметної класифікації, то вона поділяється за наступними критеріями: географічні реалії: назви об'єктів фізичної географії (die Steppe, der Passat); назви об'єктів, пов'язаних з діяльністю людини (die Landwirtschaft, die Viehwirtschaft). Етнографічні реалії: побутові реалії (die Tracht); трудові (der Ostarbeiter); найменування понять мистецтва та культури (die Gotik); етнічні поняття (die Schwarzmeerdeutschen, der Recke); міри та гроші (die Deutsche Mark, der Euro, das Pfund). Суспільно-політичні реалії: поняття, пов'язані з адміністративно-політичним устро-

єм (die Deutsche Demokratische Republik, die Bundesrepublik Deutschland, das Bundesland, das Estland, das Weißrussland); найменування носіїв та органів влади (der Bundestag, die Bundesregierung, der Bürgermeister); назви організацій, титулів (der Volkswagen, die «Hitlerjugend»). Історичні реалії: der Einsatzstab, der Reichsleiter.

У межах однієї мови слід розглядати власні та «чужі» реалії, які, в свою чергу поділяються на національні (відомі всім жителям країни, всьому народові), локальні (належать одному діалекту), мікролокальні (характерні для певної місцевості). Розглядаючи декілька мов, можна виділити регіональні реалії та інтернаціональні, які присутні в лексиці багатьох мов, які увійшли в словник, при цьому зберігши початкове забарвлення.

Основних труднощів передачі реалій при перекладі дві: відсутність в мові перекладу відповідників (еквівалентів, аналогів) через відсутність у носіїв цієї мови позначеного реалією об'єкта (референта) та необхідність передати їх колорит (конотацію) – їх національне та історичне забарвлення.

Однак деякі реалії мають в мові перекладу одиничні відповідники (der Adventskranz – різдвяний вінок). Одиничний відповідник означає те, що у більшості випадків подана одиниця вихідної мови перекладається однією й тією ж одиницею мови перекладу. Під час перекладу такого типу реалій, які мають одиничні відповідників, труднощі майже не виникають.

Основними способами відтворення реалій є: комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транскрипція, ситуативний відповідник, калькування, гіперонімічне перейменування (генералізація), транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення (синонімічна заміна) та контекстуальне тлумачення реалій [6, с. 84–150]. Наприклад, А. Федоров виділяв чотири основні способи передачі реалій засобами іншої мови: транслітерацію; створення нового слова або словосполучення на основі реально існуючих у мові елементів, зазначаючи, що в своїй основі це переклад описовий, використання слова, подібного за своєю функцією до іншомовної реалії; гіпонімічний або узагальнено-приблизний переклад реалій [7, с. 151]. В.В. Виноградов ділить способи передачі реалій на: транскрипцію (транслітерацію), гіпо-гіперонімічний переклад, уподібнення, калькування, перифразу. Можливості перекладу реалій, які фактично трапляються в перекладах, зводяться до чотирьох основних випадків: транслітерація чи транскрипція, створення нового (чи складного) слова на основі вже існуючих в мові елементів, уподібнюючий переклад, уточнюючий за умов контексту та гіпонімічний переклад (заміна видового поняття на родове).

Терміном «**транскрипція**» позначають віднайдення якомога точнішого відповідника через запис звучання слів мови-джерела графемами мови-переймача. Транскрипція зв'язана з точною (наскільки це можливо) передачею звучання іноземного слова – не єдиний спосіб передачі. Можливий і примат графіки – **транслітераційна передача**. Транскрипція і транслітерація – найлаконічніші способи. Завдяки ним створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності: Der Bundestag – бундестаг; der Einsatzstab – айнзацштаб; die Wehrmacht – вермахт.

Одним з основних достоїнств транскрипції як прийому є максимальна стислість, що в певних випадках є основною причиною транскрибування. Потрібно зазначити, що транскрипцію,

як і будь-який інший прийом, слід використовувати обережно, оскільки в деяких випадках передача колориту, який не є основною метою, може відтіснити на другий план передачу смислового змісту реалії, не виконавши, відповідно, комунікативне завдання перекладу.

Якщо транскрипція (чи транслітерація) за певних причин небажана чи неможлива, використовується спосіб «створення нового/складного слова». Введення неологізму – найкращий (після транскрипції) шлях збереження значення змісту та колориту реалії, яка перекладається. Шляхом створення нового слова (чи словосполучення) іноді вдається досягнути майже такого ж ефекту. Такими новими словами можуть бути, перш за все, кальки та напівкальки:

а) Калькування

Калька – запозичення шляхом буквального перекладу – дозволяє перенести в мову перекладу реалію при максимально повному збереженні семантики. Однак збереження семантики не означає збереження колориту, оскільки частини слова передаються засобами мови перекладу. Найбільш яскравим прикладом калькування є: *der Bundesspräsident* – федеральний президент, *der Jugendsenator* – сенатор у справах молоді;

б) Напівкалькування

Напівкалькування являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів вихідної мови, частково з елементів мови отримувача. Так, напівкалькуванням в українській мові є німецька реалія «третій рейх», яка є аналогом виразу «*das Dritte Reich*»;

в) Створення неологізму

Останнім в групі вище згаданих прикладів є створення перекладачем семантичного неологізму, тобто слова чи виразу, який дозволяє зрозуміти сенс змісту реалії: «*Handwerkbusch*» – ремісничий хлопець.

Доволі часто вживається як спосіб перекладу **уподібнючий переклад**, наприклад, коли дуже поширений підбір функціонального еквіваленту, який у читача викликає такі ж асоціації, як і у читача висхідного тексту: *Ich habe eine Konfirmation gemacht.* – «Я причастився вперше».

З уподібнюючим перекладом схожий за своїм принципом та протиставляється словниковому **контекстуальний переклад**, оскільки слово, яке перекладається, при використанні цього прийому може мати відповідності, які відрізняються від наведених у словнику. В цьому випадку головною орієнтацією для перекладача слугує контекст, тому сам спосіб полягає в заміні словникового відповідника під час перекладу контекстуальним, логічно пов'язаним із ним. Ілюстрацією такого прикладу може слугувати переклад фрази «*Entschuldigung, wir haben keine Speisen im Menü!*» – «Вибачте, але у нас немає жодних страв у меню».

Наступний, **гіпонімічний, спосіб перекладу** є заміною видового поняття на родове, тобто передача реалії деякою мовною одиницею, яка має більш широке значення, ніж та, яку перекладають. За своїм значенням це прийом генералізації, який дуже часто використовується. Він дозволяє відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна: *der Gastarbeiter* – «іноземний робітник, робітник-емігрант, «гостьовий» робітник»; *der weiße Kreis* – «біле коло» (в якому розмір квартплати визначається виключно домовласником); *der Blaubrief* – «синій конверт з повідомленням про звільнення».

У лінгвістиці до реалій відносять також стійкі вислови, до складу яких входять слова, які безпосередньо позначають реалії. В деяких випадках використання фразеологізму у висхідному тексті будується на використанні можливостей національно-культурного колориту, наприклад, для побудови художнього чи публіцистичного образу. В цьому випадку проблема вибору прийому перекладу реалії постає найбільш гостро. Таким чином, питання про переклад реалій стосується також і проблеми перекладу фразеологізмів, які несуть будь-яке національне забарвлення: *sich beim Salzamt klagen* – «даремно скаржитись» (*Salzamt* – легендарна вигадана державна установа); *jmdn. katholisch machen* – «виправити когось, наставити на шлях істинний».

Національні реалії можуть також представляти **прецензійні слова**, які складають природну і невіддільну частину дійсності і мови, що вивчається. До національних реалій відносяться назви державних утворень, провінцій, районів, історичних пам'яток, окремих будівель, визначних пам'яток, які відомі всім культурним людям даної країни. У Німеччині національними реаліями є такі: *die Berliner Mauer* – «Берлінська стіна», *die Weimarer Republik* – «Веймарська республіка, державне утворення на території Німеччини, проіснувала з 1919 по 1933 рр.», *die Wiedervereinigung* – «Возз'єднання Німеччини» [6, с. 29].

Отже, майже всі способи перекладу реалій можна назвати загальноновживаними, однак, сумуючи все вищезгадане, слід відмітити, що не дивлячись на позитивні сторони всіх способів, при перекладі завжди необхідно враховувати також і пов'язані з ним обмеження.

Висновки. Проблема перекладу реалій стала основою великої кількості наукових робіт. Це питання за своєю суттю складається з декількох спірних моментів. Багато перекладачів сперечалися та досі сперечаються про тлумачення самого поняття «реалія»; безліч суперечливих думок існує щодо питання класифікації реалій (на основі яких ознак потрібно підрозділяти на групи мовних одиниць, які розглядаються). Суперечливим також є питання про виділення та розмежування безпосередньо способів перекладу реалій, а також про правомірність та необхідність вживання того чи іншого прийому та факторів, які накладаються на їхнє уподібнення певним обмеженням.

Майже всі способи перекладу реалій можна назвати загальноновживаними, однак, сумуючи все вищезгадане, слід зазначити, що не зважаючи на позитивні сторони вище згаданих способів, при перекладі завжди необхідно враховувати також й пов'язані з ними обмеження.

У цій роботі перераховані та детально розглянуті найбільш часто вживані способи, які були використані під час перекладу основної маси реалій. Однак унаслідок різноманіття цих мовних одиниць та їх індивідуальних особливостей, прийоми передачі реалій в мову перекладу можуть видозмінюватись та поєднуватись один з одним.

Перекладач обирає той чи інший прийом, покладаючись на свій перекладацький інстинкт, спираючись на отриманні знання та накопичений в процесі роботи досвід, тому вирішальне слово, незалежно від теоретичних досліджень в більшості випадків залишається за перекладачем-практиком.

Література:

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва : Русский язык, 1976. 248 с.

2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1978. 174 с.
3. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереводимое в переводе. Москва : Высшая школа, 1986. 340 с.
4. Гаман І.В. Національно-специфічна реалія як складова картина світу. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 23–24. С. 85–87.
5. Євгененко Д.А., Кучинський Б.В., Білоус О.М., Воронкова Н.Р. Лінгвокраїнознавство німецькомовних країн : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2008. С. 44–47.
6. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
7. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва : Высшая школа, 1983. 303 с.

Sereda N. National and cultural markedness of lexical units in the German-Ukrainian translation

Summary. The article has been devoted to the description of the possibilities of national cultural markedness of lexical units in the German-Ukrainian translation.

In every language, there are words that do not differ from other words at all, but translating them can be quite difficult: cultural-specific items are specific words or names of objects that are peculiar only to a certain nation. They define objects, concepts, certain geographical areas, material life, socio-historical characteristics of some people, a nation, a country, a tribe, which represent national, local and historical “color”. Cultural-specific items do not have exact matches in different languages. The main difficulty in translating cultural-specific items is the lack of exact matches (equivalents, analogues) in the target language due to the lack of an object (referent) designated by the cultural-specific items and the need to convey their abstract meaning (connotation) – their national and historical coloring. The main ways of conveying the cul-

tural-specific items in the German-Ukrainian translation are transcription, transliteration, comparative translation, in-context translation, and hyponymic translation. The term “transcription” means finding the most accurate match by recording the sound of words in the source language using the graphemes of the recipient language. Transliteration is also possible. Transcription and transliteration are the most concise ways by which a certain expressive potential is created: in the context of words in the native language, the transcribed word is marked as a foreign one giving the subject, which it denotes, the connotation of originality. After transcription, the best way of preserving the meaning of the content and the color of a cultural-specific item, which is being translated, is the introduction of a neologism. By coining a new word or phrase, it is sometimes possible to achieve almost the same effect. These new words can be, first of all, loanwords and half-calques. In the case of “comparative translation”, a functional equivalent is selected which evokes in the reader the same associations as in the reader of the original text. In-context translation is similar in its principle to the comparative translation, since the word, which is being translated, may have matches different from those in the dictionary. Here, the main orientation for the translator is the context; therefore, the way itself consists in replacing the vocabulary correspondence during translation with a contextual, logically related one. Hyponymic translation is the replacement of a specific concept by a generic one, that is, the translation of a cultural-specific item using a certain linguistic unit that has a broader meaning than that which is being translated. It is a generalization technique that is very often used. This way makes it possible to give up the transcription and replace the concepts; the difference between them in this context is insignificant.

Key words: cultural-specific items, transcription, transliteration, comparative translation, in-context translation, hyponymic translation.

Фадеева О. В.,*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу**Кременчуцького національного університету імені М. В. Остроградського***Явтушенко К. Р.,***студентка**Кременчуцького національного університету імені М. В. Остроградського*

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ЕМФАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. Статтю присвячено описові шляхів передачі емпатичних конструкцій з англійської мови на українську. У мовленні емпфаза реалізується в емпатичних конструкціях, які природно сприймаються в їх протиставленні нейтральним конструкціям. Одним із способів привертання уваги адресата до конкретної інформації є підкреслення її окремих фрагментів. За способами створення емпатичності, можна виділити лексичні, граматичні та лексико-граматичні конструкції. Побудова емпфаз стає можливою завдяки тому, що її граматична форма характеризується як денотативним, так і конотативним значеннями. До особливих емпатичних конструкцій відноситься ціла низка конструкцій, в яких емпфаза накладається на слово чи словосполучення з певної комунікативної причини (логічної, контрастної, емотивної тощо). Застосування емпатичних конструкцій є характерним не тільки для художнього й публіцистичного функціональних стилів мовлення, а й для наукового й офіційно-ділового, що свідчить про універсальність категорії емпатичності. Для підсилення емоційно-психологічного впливу мовцем використовуються різноманітні емпатичні конструкції. При перекладі на українську мову перекладачеві доводиться не тільки передавати суть повідомлення, а й зберігати прагматичний вплив на реципієнтів. Так, лексичні емпатичні конструкції, які часто вживаються зі словами, що самі по собі звучать емоційно та екстенсивно, у більшості випадків впливають на емоційну сферу реципієнтів. Граматичні емпатичні конструкції завдяки порушенню порядку слів та вживанню незвичних граматичних конструкцій справляють вплив на раціональне, розумове сприйняття слухачів. А лексико-граматичні конструкції можуть впливати як на емоції, так і на розум реципієнтів. Механізм перекладу емпатичних конструкцій на українську мову включає декілька етапів: визначення перекладацьких трансформацій, необхідних для передачі змісту повідомлення, врахування розбіжностей у мовних системах, а також виявлення прихованих смислів висловлення, причин використання емпатичних конструкцій та тих інтенцій, які ставив перед собою мовець. Відтворення більшості емпатичних конструкцій зазвичай не потребує застосування в перекладі трансформацій, але в деяких випадках перекладач повинен використовувати транспозицію, випущення, доповнення або заміну через відмінності в структурах англійської та української мов. Під час перекладу використовується широкий спектр перекладацьких перетворень через відмінності у структурах речення та різних частинах мови. Для перекладу лексико-граматичних емпатичних конструкцій застосовується антонімічний переклад.

Ключові слова: емпфаза, емпатична функція, емпатична конструкція, перекладацька трансформація, лексична одиниця, лексико-граматична конструкція, граматична конструкція.

Постановка проблеми. Емоційна забарвленість і експресивність як усного, так і писемного мовлення в значній мірі досягається емпатичними засобами – фонетичними, граматичними, лексичними або їх комбінаціями, що є невіддільною рисою художнього й публіцистичного стилів. Однак різноманітні засоби вираження емпфаз зустрічаються також і в тих стилях писемного мовлення, які не мають емоційної забарвленості, наприклад, стиль наукової прози чи офіційно-ділового стилю [1, с. 25]. Незважаючи на досить пильну увагу лінгвістів до явища емпфаз, ще надто зарано стверджувати, що воно ретельно вивчене в усіх його лінгвістичних проявах у різних видах мовленнєвої діяльності – від політичних промов до художніх текстів, так само як і засоби збереження емпатичного ефекту висловлень при перекладі (у наступній статті – за англійської мови на українську).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичне явище емпфаз невідмінно й протягом тривалого часу привертає до себе увагу фахівців з галузі мовознавства і перекладу. Слід зауважити, що наукові пошуки останніх років не тільки розширили сферу застосування терміну «емпфаза», а й призвели до необхідності його уточнення. Так, Н.О. Фаустова аналізує інтонацію як засіб вираження системи комунікативних значень, таких як тема, рема, контраст та емпфаза [2]; І.Б. Кондратюк зауважує, що явище емпфаз має свої вираження практично на усіх мовних рівнях, включаючи фонологічний [3]; Н.В. Денисенко та Н.Є. Мілько зазначають необхідність більш чіткого розмежування між поняттями емпатичні, емоційні та експресивні засоби [4, с. 62–83]; Т.Н. Жужгина-Аллахвердян розглядає питання емпатичної інверсії у ліричному поетичному тексті та її зв'язку з інтонаванням фрази з точки зору граматики, комунікативно-когнітивної лінгвістики, стилістики [5, с. 29–32]; І.І. Паров як трактує емпфазу як частину експресивного потенціалу синтаксичних одиниць у прозовому тексті [6, с. 10–16]; до питання зв'язку емоційно забарвлених лексичних одиниць і побудови граматичних конструкцій, зокрема, інверсійних, вдається З.Ю. Воронова, роблячи висновок, що емпфаза є суттєвим складником у створенні необхідного експресивно-емоційного настрою твору і може виражатися засобами на всіх мов-

них рівнях, що мають свою специфіку передачі іншою мовою [7, с. 130]; В.А. Діброва підкреслює, що категорія заперечення в офіційно-діловій комунікації має національно-культурну специфіку [8, с. 3]; А.Л. Котковець зазначає, що багатство мовних засобів підпорядковуються спільній меті – справити певне враження на читача, у тому числі, емфазою, яка є суттєвою складовою у створенні необхідного експресивно-емоційного настрою твору і може виражатися засобами на всіх мовних рівнях, що мають свою специфіку передачі іншою мовою. Врахування під час перекладу всіх особливостей англійських художніх творів є складною задачею, оскільки означає застосування креативного підходу під час здійснення художнього перекладу [9].

Метою статті є розгляд можливостей найефективнішого збереження у перекладацькій практиці емфатичної функції англійських висловлювань різних мовних рівнів – від фонетичного до синтаксичного з урахуванням когнітивного, стилістичного, прагматичного й комунікативно-функціонального підходів.

Виклад основного матеріалу. Емфаза (від грец. *emphasis* – виразність) – це напруженість мови, посилення її емоційної виразності, виділення, підкреслення в мові окремих елементів і смислових відтінків вислову за допомогою інтонації, повторення, звертань, запитань тощо [цит. за 10, с. 75].

Побудова емфаз стає можливою завдяки тому, що її граматична форма характеризується як денотативним (весь об'єм значень форми, за виключенням її емоційно-експресивного забарвлення), так і конотативним (ряд різного роду суб'єктивних значень форми – експресивності, і підвищення інтенсивності емоційного ефекту за допомогою образності й метафоричності) значеннями.

У глумачному словнику української мови термін «емфаза» пояснюється як підсилення емоційної виразності мови зміною інтонації та застосуванням різних риторичних фігур [11, с. 1398].

За Н.Д. Арутюновою [12, с. 189], підкреслення в мові окремих елементів й осмислення відтінків висловлювання досягається різними граматичними та лексико-синтаксичними засобами, а саме: 1) використанням особливих підсилювальних службових слів; 2) порядком слів, протилежним нейтральному; 3) особливими емфатичними конструкціями; 4) повторами й анафорою.

В англійській мові підсилювальним службовим словом частіше за все виступає дієслово *do*: *I've got to stop being such a snob about leather-bound books, he reminded himself. E-books do have their moments* (D. Brown). Порядок слів, протилежний нейтральному, має назву інверсія. Інверсія в мові також є засобом підсилення емоційної виразності висловлення: *So began the most remarkable friendship of my life* (J. Fowles); *So much you have guessed* (M.R. James); *Suave and simple his life is* (M. Beerbohm). До особливих емфатичних конструкцій відноситься ціла низка конструкцій, в яких емфаза накладається на слово чи словосполучення з певної комунікативної причини (логічної, контрастної, емотивної тощо): *All I ask is that you remain calm* (J.K. Rowling); *It was not until the next morning that he was able to drag himself home* (J. Collier); *What he said the third time I try to forget* (J.K. Jerome); *But useless as I may be, count on me, now and always, as your friend* (W. Collins).

Взагалі, переміщення синтаксичного елемента в нетипову позицію надає йому більшої комунікативної ваги й значення:

What a trap I was in (I Murdoch); *“There he is!” she said, pointing to me* (I. Murdoch).

Прикметники та атрибутивні фрази, присвійні займенники, а також прислівники як правило, ставляться в емфатичних структурах з *as* та *though*: *But useless as I may be, count on me, now and always, as your friend* (W. Collins); *Inexpressibly frightened as he was, he determined to take his candle and go down to Mr Abney's study, for the hour appointed for their meeting was near at hand* (M.R. James); *I tell you I wouldn't be soiling my hands with it – thief and pirate's hands though they be* (R. Sabatini); *Hers was a sometimes sad but always smiling happiness* (I. Murdoch).

Як емфатичні, в англійських реченнях нерідко виступають додатки й предикативи: *What a night of misery I passed!* (W. Collins); *What a tumultuous history their married life had been.* (I. Murdoch).

Інверсія може виражатись у тому, що підмет в англійському реченні, виражений іменником (а не займенником), сполучується з подальшим емфатично виділеним елементом. Таким елементом може виступати:

А) обставина, включаючи відокремлену, зі словами з негативним значенням (*no, not until, hardly, never, seldom, little*): *And so ends the first act of the Castringham tragedy* (M.R. James); *On either side of the entrance, like two stone statues, stood a pair of guards* (D. Brown); *Never was such a miserable time known* (W. Collins); *Hardly had she passed over the threshold when she collapsed and sank moaning on the carpet* (B. Stoker).

Б) прикметник або фраза у синтаксичній функції предикатива з означальним прийменником *such* та *so*: *So precarious is solitude* (I. Murdoch); *Neither good nor true did they look.* (R. Sabatini); *Such was our petition, so far as I am able to describe it* (W. Collins); *Such is destiny, and such is life* (W. Collins).

В) частина дієслівного присудку із залежним елементом: *Tripping at the governess's side was a new pupil, the most exquisite little fairy you can conceive* (W. Collins); *Here awaiting the gallows are none but the unfortunates who followed; those who had the honour to lead them go free* (R. Sabatini).

Г) *Here, there* та декілька інших коротких прислівників і прислівникових часток зі значенням напряду: *Here are the particulars, as well as I can put them* (W. Collins); *He went slowly along the road for a while: then there came over the crest of the hill a man tall and thin. I could see so much in the distance* (B. Stoker); *Out went his right arm, and the airman was slung round by the scruff of the neck, spilling his sack in the road* (M. Beerbohm); *The dormitory door flew open and in came the other second-year Gryffindor boys, Seamus Finnigan, Dean Thomas and Neville Longbottom* (J.K. Rowling); *On would come the launch, whistling, and on we would go, drifting* (J.K. Jerome).

Д) порядок слів, інвертований в емфазу без будь-яких емфатичних синтаксичних елементів, як то, умовними підрядними реченнями з безсполучниковим зв'язком: *Had there been any particular reason why we should not have gone to sleep again, but have got up and dressed then and there, we should have dropped off while we were looking at our watches, and have slept till ten* (J.K. Jerome) чи окличними реченнями з дієсловом у стані subjunctive: *Be it so! Come what may! May all your wishes come true!*

Емфаза може бути також представлена повторами: *But she found me very English, very fascinating* (J. Fowles); *I was tired, tired, tired of deception; tired of being deceived; tired of deceiving*

others; and most **tired** of all of being self-tricked, of being endlessly at the mercy of my own loins; the craving for the best, that made the very worst of me (J. Fowles); It was **many many** years since I had wept. (I. Murdoch); **Absurd, absurd**, he had always been **absurd** (L.M. Bujold); **All philosophies and all religions** – what are they but spiritual Tubes bored through the universe! (A. Huxley).

Особливим випадком, який фіксується переважно в художній літературі, є інтенсифікація самої емпізи за рахунок так званої конвергенції емпітичних елементів. Так, в одному реченні можуть бути двічі чи тричі вжиті емпітичні засоби або розташовуватись у послідовності речень, наприклад: *Then I realized that I **did despair**, I was in **despair**, nothing could be worse than this experience of **her absence and her silence** (I. Murdoch); **What there was now** was my relationship to Julian, stretching away still into the obscurity of the future, urgent and puzzling and historically dynamic, changing, it seemed, even from **second to second** (I. Murdoch); Dr. Bretton, **forgive** my hasty words: **do, do forgive** them (S. Bronte); **What impressed me** was some quality of that awful conversation itself, some **sense** of the **many many** years which had passed, a **sense** of the strength and texture of the cage. (I. Murdoch); **What she did become**, virtually, and not to put too fine a point upon it, was a tart (I. Murdoch); I **do** contend that if the play's right, **it's the actors** the public go to see, **not the play** (W.S. Maugham); **Oh do** stop going on about your jewels. They're all right. They're legally yours anyway. A wife owns her own jewellery. – The law isn't anything. **Oh I do** want them so, they're the only things I've got, I haven't got **anything else**, I haven't **anything else** in the world, I feel they're calling out to me – And the little ornaments, that stripy vase... – Priscilla dear, **do** stop raving (I. Murdoch); A puzzle within a puzzle, he was (L.M. Bujold); I don't need anything special. **All we really need** is to go home. No – come to think of it, I **do** want a favor (L.M. Bujold).*

Їх поєднання ще більше підсилює ефект емотивного впливу на адресата, діючи як на його психічну сферу «раціо», так і «емоціо».

Емпіза може реалізовуватись і на морфологічному граматичному рівні, е торкаючись синтаксичної структури речення. Втім, ефект від цього прийому не є меншим, ніж синтаксичний. Серед таких засобів вираження емпізи можна назвати використання:

А) присвійних займенників: *But whereas **his** was wittily immoral, **hers** was simply gross* (W.S. Maugham); *But **mine** is the power to be heard here...* (R. Zelazny); *But **hers** was a purer grief* (J. Fowles); *But my father's was an inspired guess* (J. Fowles).

Б) нетипового вживання ступенів порівняння (аналітична форма замість суплетивної тощо): *Madam, your laughter is **more soft** in mine ears than the singing of Bulbul in a Persian garden* (W.S. Maugham); *'You can't be **more sure** than I am,' laughed Arthur* (W.S. Maugham); *...but he carried with him, perhaps in spite of himself, an unsloughable air of high caste, of constant contact with the **nicest best** people, of impeccable upper-class taste in facial expression, clothes, vocabulary* (J. Fowles).

В) дієслів у subjunctive I: *The only thing I could do **was be** there for him and encourage him to draw upon the strength I knew he possessed* (R. Mead).

Г) вилучення частки *to* перед дієсловом і інфінітиві: *I thought all he'd done **was build** a lot of dungeons in Barcelona* (J. Fowles); *And the least I can do is **make** things easy for her* (I. Murdoch); *The first thing he does is **blow off** all the fairy dust*

(L.M. Bujold); *Well, if she wanted to look dainty, all she had to do was **stand** next to Sergeant Bothari* (L.M. Bujold).

Д) специфічне використання сполучника *but*: *The mortality might have been higher than it was **but** for Peter Blood* (R. Sabatini); *What **but** ruin and disaster could be the end of this grotesque pretension?* (R. Sabatini).

Не слід ігнорувати й фонетичні засоби емпізи – від звукового набору до інтонації [3, с. 60–61].

Під час перекладу, крім денотативного та конотативного компонентів змісту, необхідно також враховувати прагматичний компонент. Спираючись на визначення, що адекватний переклад – це переклад, який викликає в іншомовного одержувача реакцію, яка співпадає з комунікативною установкою, тобто з метою висловлювання відправника, перекладач повинен виконати прагматичну адаптацію тексту оригіналу. Перед застосуванням тих чи інших трансформацій перекладач використовує прагматичний аналіз, який дозволяє визначити, яка інформація може бути вилучена або видозмінена при перекладі. Оскільки реципієнт оригінального тексту й реципієнт перекладу мають, як правило, різний мовний досвід, різну етнічну ментальність та різні фонові знання, досягнення комунікативної мети в перекладі вимагає прагматичної адаптації з врахуванням особливостей мови, ментальності й фонових знань реципієнта перекладу. Одне із завдань перекладача полягає в забезпеченні зрозумілості тексту перекладу вторинним читачам, що може досягатися за допомогою прагматичної адаптації. Власне прагматично зумовлені трансформації уможливають високоякісний результат роботи перекладача – комунікативно-прагматичну рівноцінність первинного та цільового текстів.

Одним із засобів вираження лексичної емпізи в англійській мові є підсилювальне дієслово *do*. Слід зауважити, що воно має емпітичний характер лише у стверджувальних реченнях, а в заперечних реченнях виступає засобом вираження заперечення: *I **do so** recognize that change cannot happen overnight* (R. Reagan) – *Безсумнівно, я усвідомлюю, що зміни не відбуваються так швидко*.

За допомогою такої емпітичної конструкції можна виділяти будь-який член речення. У цьому випадку виділяється дієслово з метою підкреслення впевненості політика в тому, про що він говорить. Щоб зберегти емпітичну забарвленість довелося застосувати граматичну трансформацію заміни, тобто при перекладі частку *do* передати прислівником *безсумнівно*. При перекладі емпітичних конструкцій з частками *do*, застосовується перекладацька трансформація, щоб зберегти напруженість, динамічність мови оригіналу та прагматичну спрямованість оригіналу. Дієслово *do* передається за допомогою використання таких прислівників як *дійсно, безсумнівно, напевне, безумовно*.

Ще одним способом вираження лексичних емпітичних конструкцій є вживання вставних емпітичних слів (прийом експлетиву): *There is a difference, **however**, between leading a coalition of many nations and submitting to the objections of a few* (F. Roosevelt). – *Однак існує різниця між управлінням багатонаціональною коаліцією й підкоренням протестів меншості*. У цьому реченні емпітичне *however* знаходиться в постпозиції та виділяється комами. При цьому *however* означає протиставлення тому, про що говорилось раніше або що витікає з контексту, і перекладається допустовим *однак*.

Непростий випадок для перекладацьких рішень становлять англійські вставні конструкції із запереченням: *And **whatever***

you voted for, you did not vote for failure (R. Reagan). – *І за що б ви не голосували, ви не голосували за провал.* При перекладі цієї емфатичної конструкції в українській мові було доцільно вжити два заперечення, у той час як в англійській мові в одному реченні можливе лише одне заперечення. Тому частину *and whatever you voted for* передається як *і за що б ви не голосували*, що робить речення більш стилістично забарвленим.

Одним із засобів емфазі в англійській мові є емфатичні конструкції прикметник + неозначений артикль: *But such an approach won't solve the problem, and our goal is to quicken the day when we restart lending to the American people and American business and end this crisis once and for all (D. Trump)* – *Але навіть такий підхід не вирішить проблему, і нашою метою є приблизити той день, коли ми відновимо об'єми кредитування комерційними банками американських та американський бізнес та закінчимо цю кризу раз і назавжди.* При перекладі цієї конструкції було застосовано граматичну трансформацію вилучення, а саме – вилучення артикля. Але втрату вдалося компенсувати, додавши слово *навіть*. Артикль, як частина мови, відсутній в українській мові. Для системи англійської мови характерною є категорія означеності/неозначеності використовуваних іменників. Для вираження такої категорії вживаються артикли *a, an, the*, тоді як в українській мові для підкреслення означуваності предмета чи явища існують вказівні займенники *цей, той і т. д.* Словосполучення *such an approach* замінили на *навіть такий підхід*, що дозволили зберегти стилістичне навантаження висловлення.

Емфатичну функцію мають конструкції *neither ...nor, either ...or, more... than ever: Since September 11, our intelligence and law enforcement agencies have worked more closely than ever to track and disrupt the terrorists (G. Bush).* – *Для того, щоб вислідити та знищити терористів, починаючи з 11 вересня, наша розвідка та правоохоронні органи працювали тісніше, ніж будь-коли.* Тут конструкція *more closely than ever* несе стилістичне та емфатичне навантаження. При перекладі її доцільно передати як *більш тісно ніж, будь-коли* та розташувати в кінці речення, тобто застосувати перестановку з метою збереження тема-рематичної організації української мови, що відрізняється від принципів побудови англійських речень. Схожою за змістом є конструкція *too ... to*.

Засобом досягнення емотивності є емфатичні повтори: *And for all the problems we're going through right now, we still have the best workers on Earth, we've got the finest universities on Earth, we've got the best entrepreneurs on Earth. We've got the freest, most vibrant economy on Earth (B. Obama).* – *І не дивлячись на всі проблеми, з якими ми зараз стикаємося, у нас досі найкращі працівники на планеті, у нас найкращі університети на планеті, у нас найкращі підприємці на планеті. У нас найбільш незалежна й найбільш динамічна економіка на планеті.*

У промові повтор *we've got* сприяє приверненню уваги реципієнта до важливих для американців тем (*universities, entrepreneurs, economy*), які Б. Обама гіперболізує, використовуючи найвищий ступінь порівняння прикметників *the best і the finest*, закінчуючи кожну частину складносурядного речення повтором *on Earth*, який підсилює цю гіперболізацію. Для збереження згаданого ефекту при перекладі були також використані повтори слів *у нас, на планеті* та найвищий ступінь порівняння прикметників.

Отже, перекладач має справу з повторами лексем. Зовсім інша ситуація виникає внаслідок використання повторів частин слів. Префіксація й суфіксація є найпродуктивнішими способами словотворення в англійській мові, завдяки чому знаходить вираження її приналежність до найбільш аналітичних мов світу.

Під час своєї партійної промови президент використовує повтор префікса *out-*, який підкреслює неперевершеність та перевагу американського народу (*out-working, out-educating, out-competing*), а також підсилювальний повтор *that's who we*, який створює передумови для підтвердження цих якостей. Повтор *we do not fear* створює сприятливу атмосферу для сприйняття реципієнтом дієслів *give up* та *quit*: *We got here by rewarding the values of hard work and responsibility, and by investing in our people, and making sure that economic growth happened from the bottom up – middle-class families and small business owners. We did it by out-working and out-educating and out-competing every nation on Earth. That's who we are. That's who we need to be. That's who we are as a country. We are Americans. We do not give up. We do not quit. We do not fear the future – we shape the future.* – *Ми зібralися тут, щоб вшанувати значення важкої праці і відповідальності, для інвестування в наш народ та запевнення в тому, що економічне зростання відбувається з самого низу – від родин середнього класу й власників малого бізнесу. Ми робимо це для того, щоб бути кращими в роботі, освіті й конкуренції серед інших країн світу. Це те, ким ми є. Це те, ким ми повинні бути. Це те, чим є наша країна. Ми – американці. Ми не здаємося. Ми не виходимо з гри. Ми не боїмося за майбутнє – ми будемо майбутнє.*

При перекладі замість герундію *out-working, out-educating, out-competing* вживається складений іменний присудок *щоб бути кращими в роботі, освіті й конкуренції*, тобто використовується граматична трансформація – заміна (частини мови на підрядне речення) через відсутність в українській мові такої частини мови, як герундій. Фразу *that's who we* доцільно перекладати не *це те, хто ми є*, а *це те, ким ми є*. В останньому реченні в оригіналі було використано антитезу, яка збереглася під час перекладу.

Часто емфатичні повтори вживаються з антитезою для вираження ще більшої емоційності, наприклад: *Americans are a free people, who know that freedom is the right of every person and the future of every nation. The liberty we prize is not America's gift to the world, it is God's gift to humanity (B. Obama)* – *Американці – вільні люди, які знають, що воля – це право кожної людини і майбутнє кожної нації. Свобода, яку ми так високо цінуємо, – це не дар Америки світу, це дар Бога всьому людству.* У цьому реченні підкреслюється важливість свободи для Америки та людства загалом. Під час перекладу емфатична завантаженість зберігається. Для ще більшого ефекту емфатичні повтори часто вживаються разом з антитезою, яка полягає у зіставленні протилежних думок або образів для посилення враження.

Лексичні емфатичні конструкції, які для надання враження використовують певні слова та словосполучення, при перекладі на українську мову в більшості випадків не потребують застосування трансформації. Під час перекладу конструкцій з вживанням вставних слів застосовується граматична трансформація перестановки, коли вставне слово знаходилося в постпозиції. Під час перекладу воно виносить на препозицію.

Під час перекладу конструкцій типу *such ... a, what ... a, more ... than ever* також використовується граматичні трансформації (вилучення, перестановка, додавання). Під час передачі речень із використанням емпатичних повторів часто використовується заміна. Під час перекладу окличних речень із дієсловами в умовному способі використовуються граматичні трансформації членування речення та додавання.

Під час перекладу емпатичних конструкцій з використанням абсолютної форми присвійних займенників через відсутність українській мові цього феномену доводиться застосовувати різноманітні трансформації. Використовуючи граматичні трансформації додавання, заміни та лексичних трансформацій смислового розвитку та конкретизації вдається передати емпатичну насиченість висловлювань: *Yesterday is not ours to recover, but tomorrow is ours to win or to lose (B. Obama) – Ми не можемо змінити минуле, але саме від нас залежить чи вдасться нам змінити наше майбутнє на краще, чи ні.*

Вживання модальних слів і виразів також є надзвичайно сильною емпатичною конструкцією як в англійській, так і в українській мові.

Аналіз мовного матеріалу дав підстави для наступного висновку: лексичні емпатичні конструкції, які часто вживаються зі словами, що самі по собі звучать емоційно та екстенсивно, у більшості випадків впливають на емоційну сферу реципієнтів. Граматичні емпатичні конструкції завдяки порушенню порядку слів та вживанню незвичних граматичних конструкцій справляють вплив на раціональне, розумове, сприйняття слухачів. А лексико-граматичні конструкції можуть впливати як на емоції, так і на розум реципієнтів.

Переклад більшості лексичних емпатичних конструкцій не потребує перекладацьких трансформацій. Однак в окремих випадках перекладачеві все ж доводиться застосовувати перестановку, вилучення, додавання або заміну через те, що англійська мова належить до групи аналітичних мов і тяжіє до компресії, у той час як для української мови характерними є синтетичні засоби емпатичності.

Для перекладу граматичних емпатичних конструкцій, навпаки, необхідно використовувати численні трансформації. Причинами таких дій є: розбіжності у побудові речень в англійській та українській мовах. Так, англійська мова має встановлений порядок слів і вже його порушення є одним зі способів вираження емпатичності (інверсія). В українській мові порядок слів вільний, тому під час перекладу неможливо уникнути прийомів перестановки (18 %), додавання (25 %), вилучення (6 %) й антонімічного перекладу (15 %). Для компенсації цієї розбіжності актуальними також залишаються прийоми заміни структури речення (6 %) або його членування (3 %); розбіжності в наявності частин мови. Аломорфізм виявляється у відсутності в українській мові артикль та герундію, які дуже часто використовуються для посилення експресивності. У цьому випадку перекладачеві не уникнути конкретизації (6 %), цілісного перетворення (9 %), смислового розвитку (6 %) і замін (6 %).

Для перекладу лексико-граматичних емпатичних конструкцій, які полягають у наявності в реченні подвійного заперечення, характерним є використання антонімічного перекладу.

Висновки. Аналіз корпусу фактичного матеріалу показав, що емпатично марковані елементи є характерним для усіх мовних рівнів – від фонологічного до синтаксичного, що уможли-

влює її широке використання в ієрархії мовних засобів емоційного впливу на адресата повідомлення.

Механізм перекладу емпатичних конструкцій на українську мову включає декілька етапів: визначення перекладацьких трансформацій, необхідних для передачі змісту повідомлення, врахування розбіжностей у мовних системах, а також виявлення прихованих смислів висловлення, причин використання емпатичних конструкцій та тих інтенцій, яких прагнув досягти мовець.

Отже, при тому, що феномен категорії емпатичності привертає до себе увагу дослідників вже не перше десятиліття, ще зарано стверджувати, що питання проявів емпатичності як засобу стилістичного впливу вивчене досконало і до самого кінця з'ясовані всі аспекти цього багатопланового явища. Новітні доробки в галузі прагматики, комунікативної лінгвістики й когнітології надають новий інструментарій для поглибленого вивчення емфазу в усьому розмаїтті її проявів у мовленнєвій діяльності людини та уможливають її якісне стилістичне відтворення у міжкультурному обміні.

Література:

1. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. Волгоград : Перемена, 1997. 139 с.
2. Фаустова Н.А. Интонационное выражение иллокутивных значений (на материале русского, французского и английского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2009. 24 с.
3. Кондратюк І.Б. Рівні реалізації емпатично маркованих одиниць в англійській мові. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблем перекладу* : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук професора Д.І. Квеселевича (1935–2003). ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Харків, 15 травня 2015 р. С. 60–63.
4. Денисенко Н.В., Мілько Н.С. Емфаза як загальнолінгвістичне і перекладознавче поняття. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2015. Вип. 73. С. 61–64.
5. Жужгина-Аллахвердян Т.Н. Эмфатическая инверсия в структуре лирического текста. *Научные записки НДУ им. М. Гоголя. Филологические науки. Книга 1. Проблемы грамматики та синтаксису*. 2017. С. 28–33.
6. Паров'як І.І. Експресивний потенціал синтаксичних одиниць у німецькомовному постмодерністському прозовому тексті : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2015. 20 с.
7. Воронова З.Ю. Відтворення в українських перекладах емоційно забарвлених англомовних лексичних одиниць та граматичних конструкцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2018. № 36. Т. 2. С. 128–130.
8. Діброва В.А. Мовні та мовленнєві засоби вираження заперечення в англійському та українському офіційно-діловому дискурсі : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.15. Київ, 2011. 22 с.
9. Котковець А.Л. Особливості перекладу емфазу в англомовних художніх текстах. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2015. Вип. 73. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/tu/philosophy-and-philology-411/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-411/10731-411-0869>.
10. Мосейчук О.М. Системні та функціональні особливості англомовних одностовових ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Харків, 2009. 219 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Перун, 2003. 1440 с.
12. Арутюнова Н.Д. Проблемы морфологии и словообразования (на материале испанского языка). Москва : Языки славянских культур, 2007. 288 с.

Fadieieva O., Yavtushenko K. The problem of conveying the emphatic function in translation of English texts

Summary. The article has been devoted to the description of the ways of conveyance of emphatic constructions from English into Ukrainian language. In speech, emphasis is usually realized in the emotional structures, which are naturally perceived in their opposition to neutral structures. One of the ways to attract readers' or audience's attention to particular information is to emphasize its certain parts or fragments. According to the means which create emphasis, such constructions as lexical, grammatical and lexical-grammatical constructions are been distinguished. Emphasis is built due to the fact that that its grammatical form is characterized by both denotative and connotative meanings. A number of constructions can be referred to particular emphatic structures, in which the emphasis is superimposed on a word or phrase for a particular communicative reason (logical, contrasting, emotional, etc.). The use of emphatic structures is characteristic not only for the belle-lettres and publicist functional styles of speech but also for scientific and official which says in favor of the universality of the emphatic category.

In order to strengthen the emotional and psychological impact a variety of emphatic constructions are used by speakers. While translating into Ukrainian language translators should not only convey the essence of the message but retain pragmatic influence on recipients. So the lexical emphatic

structures that are often used with words which are emotional and extensive on their own, in most cases affect the emotional sphere of recipients. Grammatical emphatic constructions, due to violation of the order of words and the use of unusual grammatical constructions, influence the rational, mental perception of the listeners. Lexical-grammatical constructions can affect both the emotions and the minds of recipients. The mechanism of translation of the emphatic structures into the Ukrainian language includes several stages: defining translation transformations necessary to convey the message content; taking into account differences in language systems, as well as revealing hidden meanings of utterances, reasons for using the emphatic structures and the intentions of the author.

Conveyance of the vast majority of lexical emphatic constructions does not involve translation transformations. But in some cases the translator should use transposition, omission, addition or substitution, because of the differences in structures of English and Ukrainian languages. While translating a wide range of transformations is used because of the differences in the sentence structures and different parts of speech. To translate lexical-grammatical emphatic constructions such approach as antonymic translation is applied.

Key words: emphasis, emphatic function, emphatic construction, translation transformation, lexical unit, lexical-grammatical construction, grammatical construction.

Фурт Д. В.,

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ З АНГЛІЙСЬКОЇ

Анотація. У сучасному світі важливість та актуальність вивчення проблеми перекладу термінів фінансової сфери не підлягає сумніву. Вона обумовлена тим, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації посилюються, торговельно-економічні та фінансові співробітництва розширюються, обсяг комунікацій у фінансовій сфері зростає.

Еквівалентність вихідного та кінцевого текстів, як відомо, є одним з основних вимог, що висуваються теорією й практикою перекладацької діяльності. Наприклад, А. Іванов уважає, що під еквівалентом у перекладі слід розуміти функціональну відповідність, що передає на аналогічному рівні план фрази (слова, словосполучення); усе має бути релевантне в межах даного контексту. Еквівалентність оригіналу та перекладу ми розглядаємо як спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але й на почуття реципієнта та яка не лише експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації породження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу

У нашому дослідженні розглядаються безеквівалентні фінансові терміни, що зустрічаються на сторінках англомовної періодичної преси.

Характерною рисою безеквівалентних слів є те, що вони не перекладаються адекватно за допомогою повної відповідності. Безеквівалентними, таким чином, можна вважати тільки ті терміни, які є новими для мови перекладу, що відображають нові поняття.

У статті розглядається проблема перекладу безеквівалентної термінів фінансової сфери з англійської мови українською. У статті дається визначення поняття «безеквівалентної лексики», а також основні характерні особливості термінів фінансової сфери, які дозволяють виокремлювати їх з тексту. Крім того, в статті розглянуті основні причини виникнення безеквівалентності фінансових термінів. Методом суцільної вибірки проведено якісний та кількісний аналіз прийомів перекладу термінів фінансової сфери, виокремити найбільш частотні перекладацькі трансформації для передачі безеквівалентних термінів з англійської мови українською.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, фінансова термінологія, перекладацька трансформація, описовий переклад, калькування, перекладацька заміна, генералізація.

У сучасному світі важливість та актуальність вивчення проблеми перекладу термінів фінансової сфери не підлягає сумніву. Вона обумовлена тим, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації посилюються, торговельно-економічні та фінансові співробітництва розширюються, обсяг комунікацій у фінансовій сфері зростає.

Еквівалентність вихідного та кінцевого текстів, як відомо, є одним з основних вимог, що висуваються теорією й практикою перекладацької діяльності. Так, А. Іванов уважає, що під еквівалентом у перекладі слід розуміти функціональну відповідність, що передає на аналогічному рівні план фрази (слова, словосполучення); усе має бути релевантне в межах даного контексту [2, с. 11].

Проблему еквівалентності розглядає багато сучасних зарубіжних науковців, серед них: М. Бейкер, С. Гелверсон, Дж. Касагранде, Дж. Кетворд, Ю. Найда, А. Нойберт та багатьох вітчизняних дослідників: В. Виноградов, Н. Гарбовський, Р. Зорівчак, В. Комісаров, Л. Латишев та інші.

У своєму дослідженні Н. Іванова приходиться до висновку, що безеквівалентність виникає через розбіжність деференціальних значень лексичних одиниць, окремим випадком якого є повна відсутність відповідного поняття в мові, або неможливість висловити референціально значення вихідного слова на аналогічному рівні [3, с. 50].

Характерною рисою безеквівалентних слів є те, що вони не перекладаються адекватно за допомогою повної відповідності.

Терміни, тобто слова або словосполучення спеціальної мови, створені для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів, переважно мають постійні еквіваленти в інших мовах. Однак наявність проблеми безеквівалентної термінології також є. А. Федоров у своєму дослідженні розглядає ряд термінів, які відносяться до безеквівалентної лексики [8, с. 138], а Л. Нелюбин говорить про «тимчасово безеквівалентні терміни» [4, с. 25].

Безеквівалентними, таким чином, можна вважати тільки ті терміни, які є новими для мови перекладу, що відображають нові поняття. [7, с. 27].

На думку провідних сучасних теоретиків перекладу, найбільш поширеними способами передачі безеквівалентних лексичних одиниць є транскрипція, транслітерація, а також калькування [5, с. 19].

Згідно з даними О. Дробиш, переважна більшість безеквівалентних термінів фінансової сфери може перекладатися за допомогою калькування, наприклад: *deferred tax* – відкладений податок; *fair value* – справедлива вартість. Описовий переклад, що відрізняється великою кількістю слів, науковець рекомендує використовувати значно рідше, коли немає інших варіантів, наприклад: *custodian* – депозитарій, керуючий цінними паперами акціонера. Транскрипцію та транслітерацію дослідник пропонує використовувати лише в одиничних випадках під час перекладу термінів-слів: *outsourcing* – аутсорсинг [1].

М. Сьоміна та Н. Трофимова [6] надають перевагу саме калькуванню як основному способу передачі складних термінів.

У нашому дослідженні розглядаються безеквівалентні фінансові терміни, що зустрічаються на сторінках англомовної періодичної преси.

Методом суцільної вибірки було відібрано 100 лексичних одиниць необхідної категорії, що мають, в більшості випадків, визначення англійською мовою і взятих в оригінальному контексті. Матеріалом слугували терміни фінансової сфери США, виявлені в статтях таких газет, як The New York Times, The New York Post, The Washington Post та Wall Street Journal. Вихідний матеріал був розділений на групи у відповідності зі способом перекладу, обраним для певної термінологічної одиниці, а саме: калькування, заміна, описовий переклад, генералізація, транскрипція / транслітерація.

Було визначено процентне співвідношення частотності вживання способів перекладу. Ми отримали такі результати: 60% термінів фінансової сфери було перекладено за допомогою описового методу; 27% – прийомом калькування, 11% – транслітерацією та 1% трансформаціями заміни й генералізацією.

Розглянемо приклади використання безеквівалентних фінансових термінів у статтях періодичної преси та їх перекладу українською мовою.

The financial crisis we're in today stems from the invention by Drexel Burnham Lambert of the junk bond, Martin Lipton, the superlawyer who co-founded Wachtell, Lipton, Rosen & Katz, said derisively at a conference last month. [The New York Times, May 2009].

У цьому прикладі використовується фінансова реалія «Junk-bond», яка перекладається як «сміттєві облигації», або «Джанк-облигації» (в цьому випадку під час перекладу використовується прийом калькування) – це спекулятивні високоприбуткові облигації, що випускаються, як правило, невеликими компаніями, що не мають солідної ділової репутації. Прибутковість таких облигацій на 3-4% перевищує прибутковість державних, однак, їх випуск та реалізація пов'язані з високим ризиком. Зазвичай організація Стандарт енд Пул привласнює статус «Junk-bond» компанії, що знаходиться на межі банкрутства. Це поняття не є новим в області економіки та фінансів, тому найбільш логічним буде наступний варіант перекладу: *Причиною фінансової кризи, яку ми переживаємо сьогодні, послугував винахід Дрексель Бьорнхемом Ламбертом сміттєвих облигацій, – з іронією заявив на конференції минулого місяця Мартін Ліптон, блискучий юрист, співзасновник компанії Wachtell, Lipton та Rosen & Katz.*

Однак при перекладі термінологічного словосполучення «junk-bond status» прийом калькування не розкриває значення даного явища в повній мірі. На нашу думку, в даній ситуації краще за все буде застосувати наближений переклад. Наприклад, цей термін зустрічається в наступному реченні: *The grades – ranging from C, or junk-bond status, to triple-A – gauge the risk that a company or a country might default on its debts.* [The New York Times, July 2011].

Ми пропонуємо наступний варіант перекладу, де термін переданий шляхом описового перекладу: *Шкала, що варіює від рівня «С», що показує, що компанія знаходиться на рівні банкрутства, до рівня «ААА», дає оцінку ризику невиконання компанією або країною боргових зобов'язань.*

Таким чином, слід підкреслити, що контекст відіграє одну з ключових ролей при виборі способу перекладу.

Зміст терміна-реалії «The Troubled Asset Relief Program (TARP)» частково розкрито в самій назві. Вона є основним компонентом широкомасштабної державної кампанії 2008 року, спрямованої на усунення кризи субстандартного іпотечного кредитування. В рамках даної програми Казначейство США купує неліквідні, важко реалізовані активи банків та інших фінансових установ з метою збільшення їхньої ліквідності. Якщо скористатися при перекладі прийомом калькування, то назва звучатиме як «Програма з порятунку проблемних активів». Тим самим, для досягнення розуміння обізнаним читачем значення даної реалії, не обов'язково вдаватися до докладного опису.

Як приклад візьмемо наступний уривок зі статті, опублікованої в «The Wall Street Journal»: *Any overhaul is likely to be tied to the Obama administration's broader efforts to curb systemic risks to the economy. That means the new rules could apply to financial firms like hedge funds or private equity firms that never accepted money from the Troubled Asset Relief Program, or TARP. It would also mean greater oversight on compensation for banks that are seeking to return the TARP money in an effort to avoid the new strings attached to pay.* [The Wall Street Journal, May 2009].

У наведеному прикладі тричі зустрічається вищевказана термінологічна реалія. У першому випадку доречно застосувати прийом калькування, в той час як при перекладі абревіатури, яка відповідає означуваній реалії, достатнім буде транслітерувати її для передачі засобами української графіки. Даний прийом характерний для перекладу акронімів. Наприклад, NATO (North Atlantic Treaty Organization) зазвичай передається українською як НАТО. За аналогією отримуємо TARP – Тарп. Що ж стосується словосполучення «TARP money», то тут ні калькування, ні транслітерація недоречні. В даному випадку найбільш оптимальним буде застосувати наближений переклад – «активи», оскільки під «TARP money» маються на увазі саме активи банків та компаній, які викупляються Казначейством. Отже, переклад даного фрагменту статті буде виглядати наступним чином: *Усі реформи та нововведення пов'язані із зусиллями, прикладеними адміністрацією Обами для зниження систематичного ризику, якому піддається економіка. Тобто нові правила можуть поширюватися на фінансові фірми, такі як хеджєві фонди або фонди прямих інвестицій, які ніколи не брали гроші з «Програми порятунку проблемних активів» (Тарп). Це також буде великим упущенням для банків, які прагнуть повернути свої активи, бажаючи уникнути нових обов'язкових виплат».*

Як було зазначено вище, прийом генералізації при передачі безеквівалентних фінансових термінів використовується досить рідко. Пов'язано це, в першу чергу, з тим, що фінансово-економічні категорії є достатньо однозначними й конкретними, і будь-яке відхилення від початкового значення під час перекладу може спотворити зміст всієї статті. Тому перекладачеві слід якомога акуратніше поводитися з даними способом перекладу. Проте, це зовсім не означає, що від генералізації слід взагалі відмовитися. Звернемося до вибраного для аналізу прикладу взятому зі статті газети «The New York Post»: *In the latest blow to his riddled reputation, New York money manager and philanthropist J. Ezra Merkin agreed to cede control of three hedge funds that have been tainted by convicted Ponzi-schemer Bernie Madoff.* [The New York Post, May 2009].

Наведений приклад містить термін-реалію «Ponzi-scheme», яку буквально можна перекласти, як «*творець схеми Понці*». Суть «схеми Понці», винайденої американцем італійського походження Кало (Чарльзом) Понці в 1920-х роках, полягає в тому, що він пропонував людям заробляти на арбітражі, тобто купівлі та продажу товару в різних географічних площинах. Товаром, в даному випадку, служили міжнародні купони. В основу схеми була покладена ідея зіграти на різниці поштових тарифів в різних країнах. Купивши недорогого міжнародні купони в одній країні, і згодом обмінявши їх на поштові марки на велику суму в іншій, можна було в результаті отримати прибуток. За своєю суттю ця схема є прототипом сучасних фінансових пірамід. Читачам, які пов'язані з економікою та фінансами, дане економічне явище знайоме, проте, щоб зробити текст перекладу зрозумілим для більшого кола читачів, доречніше застосувати прийом генералізації. Тоді реалію «Ponzi-scheme» можна перекласти як «*творець фінансової піраміди*». Переклад розглянутого фрагменту буде виглядати наступним чином: *Останнім ударом на підмочену репутацію нью-йоркського інвестиційного менеджера та філантропа Езри Меркіна стало його рішення віддати контроль за трьома хеджевими фондами, запланованими діяльністю засудженого за створення фінансової піраміди Берні Медофа.*

Під час перекладу сенс статті не постраждав, оскільки в даному випадку не важливо, творцем якої саме фінансової піраміди був вищезгаданий фінансист. Автор статті тільки хотів вказати на його заплановану репутацію, тому, застосувавши прийом конкретизації, ми не спотворили значення даного терміна-реалії.

Тож ми дійшли висновку, найбільш часто під час передачі безеквівалентних термінів, що відносяться до американської фінансової сфери використовується прийом опису. Прийоми калькування та транслітерації використовуються значно рідше. Трансформація заміни та генералізація – найменш вживані. Перекладачам слід використовувати їх обережно, щоб уникнути підміни або втрати значення термінологічної одиниці.

Отже, термінологія фінансової сфери схильна до дуже швидких змін. Сучасна фінансова термінологія є перспективним матеріалом для подальших перекладознавчих досліджень.

Література:

1. Довбыш О.В. Английская финансовая терминология и проблемы ее перевода на русский язык : на материале годовых финансовых отчетов зарубежных компаний. Москва, 2003. 186 с.
2. Иванов А.О. Безэквивалентная лексика. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2006. 192 с.
3. Иванова Н.А. Сопоставительно-типологический анализ безэквивалентной лексики : на материале русского, немецкого и французского языков : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2004. 260 с.
4. Основные понятия переводоведения (Отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / отв. ред. М.Б. Раренко. Москва : ИНИОН РАН, 2010. 260 с.

5. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. Москва : Флинта: Наука, 2008. 320 с.
6. Семина М.Ю., Трофимова Н.А. Способы перевода безэквивалентной лексики с английского языка на русский в текстах экономической тематики. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова. Филологические науки.* 2013. № 4. С. 67–71.
7. Общая терминология: Вопросы теории. / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 248 с.
8. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2002. 416 с.

Furt D. Features of financial terms translation from Ukrainian language into English

Summary. In the modern world, the importance and relevance of financial terms translation problem studying is beyond doubt. It is due to the fact that the processes of globalization and internationalization are intensifying, trade and economic and financial cooperation are expanding, and the volume of communications in the financial sphere is increasing.

The equivalence of the source and the final texts is known to be one of the main requirements put forward by the theory and practice of translation activities. Equivalent in translation should be understood as the functional correspondence, which transmits on the similar level plan phrases (words, phrases); everything should be relevant within this context. We regard the equivalence of the original and the translation as a common understanding of the information contained in the text, including that which affects not only the mind but also the sense of the recipient and which is not only explicitly expressed in the text, but implicitly referred to as an undertone. The equivalence of translation also depends on the situation of generating the original text and its reproduction in the language of translation

In our study, we consider non-equivalent financial terms that are found on the pages of the English-language periodical press.

A characteristic feature of non-equivalent words is that they are not translated adequately with full compliance. Therefore, only those terms that are new to the translation language reflecting new concepts can be considered as non-equivalents.

The article deals with the problem of translating non-equivalent financial terms in newspaper articles from English into Russian. The article defines a term, states its characteristics, and points out reasons for financial terms occurrence. Qualitative and quantitative analysis of the data was conducted. The translation techniques were pointed out, the most frequent translation techniques used for translating non-equivalent financial terms from English into Russian were defined.

Financial terminology is subject to very rapid changes. Modern financial terminology is a promising material for further translation studies.

Key words: non-equivalent lexis, financial terms, translation techniques, description, calquing, translation replacement, generalization.

Шепель Ю. О.,

ORCID ID: 0000-0002-3182-3128

*доктор філологічних наук, професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню однієї з актуальних у перекладознавстві проблем, а саме перекладу якісних прикметників з російської мови українською. Проаналізовано семантично-структурний потенціал якісних прикметників, зокрема кольороназв, визначено особливості їх перекладу з близькоспоріднених мов. Метою статті є з'ясування особливостей перекладу якісних прикметників російської мови українською, рівня збереження авторської концепції та опис морфологічних трансформацій речень із якісними прикметниками під час перекладу творів російської літератури. Об'єктом дослідження є явище перекладу близькоспоріднених мов, зокрема якісних прикметників. Предметом дослідження стали способи відтворення якісних прикметників на позначення кольору російської мови під час перекладу їх українською. Дослідження семантики якісних прикметників стосується загальнокатегорійної природи прикметників як класу слів із притаманною їм домінантою ознаковістю, що демонструє абстрагованість і аналітизм мисленнєвої діяльності людини, завдяки чому ознака розгадується окремо від референта. Виявлення й аналіз закономірностей семантико-граматичної структури якісних прикметників здійснено на матеріалі української та російської мов під час перекладу художніх текстів. Дослідженням встановлено, що 95% речень із якісними прикметниками перекладено повним еквівалентом, що підтвердило близькоспорідненість російської та української мов. Тобто відбувається трансформація мовних знаків тексту оригіналу в мовні знаки тексту друготвору. За результатами аналізу виявлено, що у східнослов'янських мовах збереглися й набули подальшого розвитку спільні граматичні категорії роду, числа, особи, часу, виду тощо. Однак спостерігаються певні зміни в кожній зі слов'янських мов, у тому числі в російській та українській, що позначається на перекладі з однієї мови іншою. Зокрема, перекладаючи речення з якісними прикметниками з російської мови українською, вдаються до лексичних і морфологічних трансформацій, до калькування з елементами транслітерації та транскрибування, зміни суфіксів, префіксів та закінчень. Переклад зводиться до відтворення у мові перекладу значення, змісту мовних знаків першотвору. Отож форма мовного знака, слова у перекладеному тексті відтворює значення слів в оригінальному тексті.

Ключові слова: мова першотвору, мова друготвору, кольороназва, еквівалент, лексичні та морфологічні трансформації, ступені порівняння.

Постановка проблеми. У статті порушено тему якісних прикметників та особливостей їхнього перекладу з російської

мови українською. Для сучасних східнослов'янських мов (як і для більшості слов'янських) характерні ті самі лексико-граматичні класи слів – частини мови, які в основному мають однакову систему словозміни і словотворення. У східнослов'янських мовах збереглися й набули подальшого розвитку спільні граматичні категорії роду, числа, особи, часу, виду тощо. Проте спостерігаються й певні зміни в кожній зі слов'янських мов, у тому числі й у російській та українській, що позначається під час перекладу з однієї мови іншою.

Прикметником називається частина мови, яка виражає статичну ознаку за допомогою синтаксично залежних граматичних категорій роду, числа й відмінка. За значенням і граматичними особливостями прикметники поділяються на якісні й відносні. До розряду якісних належать прикметники, які позначають безпосередні, прямі, закладені в самій суті предметів ознаки, здатні, як правило, виявлятися з різною мірою або інтенсивністю. У російській та українській мовах у прикметниках поряд зі спільними рисами існують також певні відмінності, які потрібно враховувати під час перекладу. Особливо це стосується групи якісних прикметників.

Обрана тема є актуальною, оскільки питання перекладацьких трансформацій за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, останнім часом привертає особливу увагу вітчизняних, зарубіжних літературознавців та перекладачів. Особливої актуальності ця тема набуває з огляду на прийняття Закону про мову Верховною Радою України у квітні 2019 року. Перекладацькі трансформації здійснюються мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, вони мають формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення вихідних одиниць.

Метою статті є визначення особливостей перекладу якісних прикметників російської мови українською, рівня збереження авторської концепції та опис морфологічних трансформацій речень із якісними прикметниками під час перекладу творів російської літератури.

Об'єктом дослідження є явище перекладу близькоспоріднених мов, зокрема якісних прикметників. **Предметом дослідження** стали способи відтворення якісних прикметників на позначення кольору російської мови під час перекладу їх українською.

Виклад основного матеріалу. У російській і українській мовах у прикметників поряд зі спільними рисами існують і певні відмінності, які необхідно враховувати при перекладі. Особливо це стосується групи якісних прикметників.

Якщо прикметники виражають неповноту ознаки (вони переважно позбавлені емоційного забарвлення), то в російській і українській мовах вони при перекладі мають різні суфікси, хоча й споріднені коренем: російським суфіксам **-оват-**, **-еват-** відповідає український **-уват-/-юват-**: *угреватый – вугруватий*.

Високий ступінь вияву ознаки і здебільшого відтінків згубності, зневажливості передаються суфіксами в російській мові **-ущ-/-ющ-**, **-енн-**, а в українській мові суфіксами **-езн-**, **-елезн-**: *длиняющий – довжелезний, художющий – худезний* та ін.

Перекладаючи прикметники із суфіксом **-чив-**, звертаємо увагу, що в українській мові йому відповідає суфікс **-лив-**: *вдумчивый – вдумливий, влюбчивый – влюбливий, доверчивый – довірливий* тощо.

Російський суфікс **-ическ-** у прикметниках передається українським **-ичн-/-ичн-**: *вулканический – вулканічний, автоматический – автоматичний, сатирический – сатиричний, диетический – дієтичний* тощо.

Російському прикметниковому суфіксу **-енн-** в українській, як правило, відповідають **-н-**, **-ян-**, **-ч-**, **-ов-**, **-ев-**, **-лив-**, **-яв-**: *ведомственный – відомчий, огненный – вогняний, умственный – розумовий, чувственный – почуттєвий, письменный – письменний, болезненный – хворобливий* тощо.

Розглянемо особливості перекладу якісних прикметників з російської мови українською на матеріалі художньої літератури:

Російська мова	Українська мова
<i>Суди меня судом своим суровым</i>	<i>Суди мене судом своїм суворим,</i>
<i>Современник! – Потомки беспристрастны</i>	<i>Сучаснику! – Нащадки неупереджені</i>
<i>Простят мне и ошибки, и колебания,</i>	<i>Простять мені і помилки, і вагання,</i>
<i>И поздною тоску, и радость преждевременную, – им будет говорить моя спокойная любовь</i> (Е. Плужник) [14, с. 512].	<i>І пізній сум, і радість передчасну, – їм промовлятиме моя спокійна любов.</i>

У наведеному реченні чотири якісні прикметники називають безпосередні ознаки. Переклад здійснюємо методом калькування через повний еквівалент. При перекладі якісного прикметника *поздною тоску* відбуваються морфологічні трансформації зі зміни роду, пор. *пізній сум*, та відповідна зміна закінчень: (рос.) **-юю** (*поздною*) – (укр.) **-ій** (*пізній*). У мові другого твору збережено авторську концепцію, ідейний задум поезії.

Російська мова	Українська мова
<i>Роскошными красными гнездами отцветает заячья капуста, угольками горит в безлистных кустах обильный терновник; белый поздреватый тысячелистник пахнет густо, перебивая грустные дуновения привядших трав и цветов</i>	<i>Розкішними червоними гніздами одцвітає заяча капуста, жаринами горять у безлистных кущах рясний терен; білий ніздруватий деревій пахне густо і владно, перебиваючи сумовиті повітряні прив'ялих трав і квітів</i> (М. Стельмах) [15, с. 441].

У поданому реченні сім якісних прикметників, які досить вдало передали осінні кольори рослин, їх зів'ялий вигляд та допомогли зрозуміти задум автора. Переклад здійснено методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом.

Російська мова

Солнце заходило. Его закат был яркий и ясный, но спокойный, и ветер стадал: почти верный признак того, что завтра утром погода будет сухая и безветренная. Самая благоприятная для глухариных токов... (А. Куприн) [14, с. 456].

У цьому реченні сім якісних прикметників, які передали ознаки заходу сонця та прикмети щодо передбачення погоди наступного дня. Переклад здійснено методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом. Російський складений якісний прикметник найвищого ступеня порівняння *самая благоприятная* перекладено українським прикметником *найсприятливіша*.

Російська мова

Ночь стала ещё тише, ещё глубже и гуще. Едва-едва слышимый звук раздаётся около меня, у моих ног. (А. Куприн) [14, с. 456].

У поданому реченні чотири якісних прикметники, три з них ужиті в короткій формі з підсилювальними словами *еще – ще*, що передає найвищий ступінь вияву ознаки: ніч була *тиха, глибока, густа*, а стала *ще тихіша, ще глибша і густіша*. Переклад здійснено методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом.

В українській і російській мовах прикметники на позначення кольору утворюють суфіксальним, префіксальним, постфіксальним способами оформлення. У прикметниках з мотивованими основами вживають суфікси двох груп:

- 1) суфікси, за допомогою яких утворюються похідні з новим значенням;
- 2) суфікси, які надають похідним додаткових відтінків зменшеності чи збільшеності або суб'єктивної оцінки.

До продуктивних словотвірних типів прикметників належать відприкметникові та відіменникові деривати із суфіксами **-ав-/-яв-**, **-уват-/-юват-**, **-аст-/-яст-**, які виражають неповноту або частковий вияв ознаки, названої мотивувальним словом:

Російська мова

желтоватый
седоватый
чернявый
синеватый
желтоватый
черноватый
рыжеватый
белесый

Українська мова

жовтавий
сивавий
чорнявий
синюватий
жовтуватий
чорнуватий
рижуватий
білуватий

Надмірно виявлену ознаку колірності виявляє в російській мові суфікс **-ющ-**. Його відповідниками в українській мові є суфікси **-ющ-**, **-юч-**, **-езн-**, пор.:

Російська мова

белющий
синющий
краснющий
желтоющий
зеленющий
краснющий
чернющий

Українська мова

білючий
синючий
червонючий
жовтоючий
зеленючий
червонезний
чорнезний

Суфікси цієї групи можуть приєднуватись тільки до ад'єктивної основи і надавати новоствореному слову різних експресивно-оцінних значень. Ці значення пов'язані з категорією суб'єктивної оцінки предмета і його ознак. Значення збільшення та згубності ознаки передається в російській мові суфіксами *-уч-, -ющ-*, а в українській мові – суфіксами *-єзн-, -ач-/яч-, -ущ-/ющ-*, пор.: (рос.) *краснощитый, чернющий* – (укр.) *червонезний, чорнячий*.

Значення різних ступенів вияву ознаки виражається в російській мові суфіксами *-еньк-, -оньк-, -юсеньк-*, а в українській – суфіксами *-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-* [19, с. 16], наприклад:

Російська мова	Українська мова
<i>синенький</i>	синенький
фіолетовенький	фіолетовенький
беленький	біленький
рыженький	руденький
черненький	чорненький
желтенький	жовтенький
голубенький	блакитненький
красненький	червоненький
зелененький	зелененький
белесенький	білесенький
рыжусенький	рудесенький
чернѣхонький	чорнесенький
зеленѣхонький	зеленесенький
желтѣхонький	жовтесенький
синюшенький	синісінський
зеленюшенький	зеленісінський
краснюшенький	червонісінський
белѣхонький	білюсінський
зеленѣхонький	зеленюсінський

Для творення прикметників використовують префікси іншомовного походження, які характерні також для іменникового словотвору: *екстра-, ультра-*. Наприклад: (рос.) *ультракрасный, экстражелтый* – (укр.) *ультрачервоний, екстражовтий*.

Префікс *пре-* в російській та українській мовах слугує для творення якісних прикметників зі значенням інтенсивності колірної ознаки, що виявляється більшою чи меншою мірою:

Російська мова	Українська мова
<i>красный-прекрасный</i>	пречервоний
белый-пребелый	пребілий
черный-пречерный	пречорний
желтый-прежелтый	прежовтий
фиолетовый-префиолетовый	префіолетовий
голубой-преголубой	преголубий
зеленый-презеленый	презелений
синий-пресиний	пресиний

Отож під час перекладу якісних прикметників-кольороназв спостерігаються відмінності у суфіксах: значення різних ступенів вияву ознаки виражається у російській мові суфіксами *-еньк-, -оньк-, -юсеньк-*, а в українській – суфіксами *-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-*.

Проблеми символічної семантики кольору постійно привертають увагу сучасних етнографів, мистецтвознавців, мовоз-

навців [17, с. 54]. Так, мовні концепти кольору в зіставному аспекті досліджує Г. Яворська [19, с. 18–19].

Переосмислення семантики основних кольорів у зв'язку зі звичними поняттями, явищами широко відображено в узагальнено-образній системі фразеологізмів, яка формувалася під впливом етнокультурних чинників і свідчить про рівень свідомого відображення дійсності. Колірна лексика як структурний компонент фразеологічної моделі світу слугує дієвим засобом формування змісту цієї моделі: наприклад, (рос.) *седые времена* – (укр.) *сива давнина*, тобто «дуже давні часи»; (рос.) *синий как пуп* – (укр.) *як пуп синій*, тобто «який дуже посинів (від холоду, нездужання, злості)»; (рос.) *черное дело* – (укр.) *чорне діло*, тобто «підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд» [14, с. 489].

У фраземах найчастіше вживаються *чорний* і *білий* кольори. Прикметник *чорний* (синонім *темний*) у свідомості народу опозитивний до *білий* (синонім *світлий*). Згадаймо поняття *біла магія* і *чорна магія* або міфологічні образи Білобога і Чорнобога. У Т. Шевченка читаємо: (рос.) «*Закрыла черная туча ту белую тучу*» – (укр.) «*Заступила чорна хмара та білу хмару*». Як антонімічні ці назви функціонують і у фразеологізмах, пор.: (рос.) *выдавать черное за белое* – (укр.) *видати чорне за біле*, тобто «витлумачити що-небудь не так, як у дійсності, а навпаки»; (рос.) *черным по белому (написано)* – (укр.) *чорним по білому (написано)*, тобто «ясно, виразно, зрозуміло» [1, с. 57; 16].

Значення таких зворотів зумовлюється вторинною лексико-граматичною семантикою назв *чорної* і *білої* барви в комплексі всього вислову. Переклад цих прикметників-кольороназв із російської українською мовою здійснюється через повний еквівалент.

Оцінка *білого* – *білого* кольору, що передана у фразеологізмах, не завжди однозначна та пов'язана з позитивними асоціаціями, як, скажімо, у сполученні з іменниками *день, світ*: фразема (рос.) *белый свет* – (укр.) *білий світ* означає «усе навколишнє, предмети, явища природи, соціальне становище»; (рос.) *на белом свете* – (укр.) *на білому світі*, тобто «на землі, серед людей»; (рос.) *серед белого дня* – (укр.) *серед білого дня*, тобто «вдень, повсякчас», але дієслово *нудити* вносить до фразеологізму негативне емоційне забарвлення, пор.: (рос.) *белым светом тужить* – (укр.) *білим світом нудити, серед білого дня нудити*, тобто «не знаходити собі місця, не бачити сенсу життя». З негативним підтекстом сприймаються й інші фразеологізми, у яких на позначення докору вживається кольороназва *білий*: (рос.) *белая горячка* – (укр.) *біла горячка*, тобто «гостре психічне захворювання, що настає після довготривалого пияцтва і супроводжується маренням, галюцинаціями хворого»; (рос.) *белое пятно* – (укр.) *біла пляма*, тобто «щось недосліджене, невідоме»; шити білими нитками, тобто «робити що-небудь невміло, невдало, незграбно» [9, с. 57; 20].

Напевно, невідповідність між позитивним асоціативним полем *білого* кольору й узагальнено-образним значенням деяких фразеологізмів, у складі яких є ця кольороназва, певною мірою зумовлюється домінуванням значення граматичного центру, колірна лексика при цьому доповнює переосмислене лексичне значення стрижневого слова [2, с. 18–19; 20].

В основі кольороназви як компонента фразеологізму відображається характер сприйняття виразних ознак і зв'язків певного предмета, явища з іншими реаліями, рівень народного досвіду в пізнанні світу [4, 19; 20]. Наприклад, вираз (рос.)

держать в черном теле – (укр.) *тримати в чорному тілі*, тобто «обходитися з ким-небудь суворо, гнобити його, погано годуючи й одягаючи», слугує виразом глибоких внутрішніх зв'язків між значенням чорного кольору і способом життя; семантика кольороназви, що удокладноє основну думку, переосмислилась й набула нових специфічних рис та властивостей. Переклад цієї фрази здійснюється методом калькування через повний еквівалент [20].

Зіставлення ознаки чорного кольору і тяжких хвилин у житті покладено в основу фразеологізму (рос.) *на черный день* – (укр.) *на чорну годину* як символу крайньої матеріальної скрути. Коли говорять про *чорну годину* (*чорний день*), то мають на увазі не колір, а щось набагато глибше, дещо соціальне.

Більшої образності й конкретності набуває ознака колірної лексики у фразеологізмах, побудованих на порівнянні, пор.: (рос.) *белый как мел* – (укр.) *білий як крейда*, тобто «пополотнілий, зблідлий»; (рос.) *работать как черный вол* – (укр.) *працювати як чорний віл*, тобто «багато працювати»; (рос.) *черный как семь галок* – (укр.) *чорний як сім галок*, тобто «дуже чорний», із синонімічним значенням – (рос.) *черный как смоль*, *желтый как желток*, *красный как жар*, *синий как сирень* – (укр.) *чорний як смола*, *жовтий як жовток*, *червоний як жар*, *синій як бузок* та ін. [6, с. 289].

Наведені приклади свідчать, що прикметники-кольороназви в складі фразеологічного цілого відображують синтез логіко-інтуїтивних форм і способів пізнання світу. Самі по собі та в мовленні назви кольорів викликають індивідуальні асоціації, які залежать від настрою, життєвого досвіду, рівня розвитку, культури тощо. Проте тематичне поле вражень для носіїв мови, як правило, збігається. Найбільше асоціацій, наповнених різним емоційним змістом, викликають «сонячні, або гарячі» кольори: (рос.) *красный*, *желтый*, *оранжевый* – (укр.) *червоний*, *жовтий*, *помаранчевий* (*жовтогарячий*), а також нейтральні. Так, скажімо, у свідомості більшості людей *красный* – *червоний* колір часто-густо асоціюється з такими явищами і поняттями, як кров, вогонь, мак, війна, тюльпан, енергія, захід і схід сонця, тепле літо, літнє сонце, мова, романтика, кохання, дружба, щастя, пристрасть, упевненість, злість; *желтый* – *жовтий* нагадує літо, сонце, сонячний день, вогонь, віск, золото, осінь, пісок, жито, пшеницю, радість, щастя; *оранжевый* – *помаранчевий* пов'язується з революцією, заходом сонця, світанком, літом, вогнем, апельсином, красою осені, щастям, радістю, сміливістю; *зеленый* – *зелений* асоціюється з природою (ліс, листя, трава, гай, поле), весною, теплом, свіжістю, молодістю, радістю, спокоєм; *голубой* – *блакитний* – це колір неба, простору, волі, радості, легкості на душі; *синий* – *синій* викликає образи неба, моря, річки, волошок, холоду, божевілля; *фиолетовый* – *фіолетовий* створює такі враження, як-от *космос*, *фіалки*, *бузок*, *книжка*, *містика*, *неприємна новина*, *хвороба*, *самотність*, *сон*; *белый* – *білий* – сніг, день, хмарини, зима, пір'я, рай, світло, крейда, втішений цвіт, чистота, свято, ангел, життя, доброта, мир, злагода, праведність; *черный* – *чорний* – це ніч, земля, війна, неволя, пекло, темрява, хмара, тасмниця, нещастя, сум, смуток, убогість, смерть [20].

Дослідники зазначають, що асоціативний підхід до визначення семантики мовних засобів має практичне значення і для розвитку мовленнєво-мислительної діяльності людини. Розуміння символіки колірної лексики відіграє важливу роль у пізнанні образного змісту фразеологізмів, до складу яких вона

входить. Це можна простежити на прикладі вживання у стійких зворотах *червоного* кольору як смислового центру. В одних фразеологізмах він асоціюється з чимось основним у реальній дійсності: (рос.) *красный угол* – (укр.) *червоний куток* – *приміщення в будинку громадського користування, відведене для культурно-освітньої роботи*; *місце в домі, де міститься обєріг, головна святиня дому – ікона*; (рос.) *проходить красной нитью* – (укр.) *проходити червоною ниткою* – *бути основним, провідним у чому-небудь*; (рос.) *красная как ягода, красная как роза* – (укр.) *червона як ягода, червона як троянда* – *наскрізь проїматися що-небудь або бути гарним, ефектним* [10, 85; 20].

В інших фраземах образне значення червоного кольору пов'язується з негативною аксіологічністю: (рос.) *красного петуха пускать* – (укр.) *червоного півня (козута) пускати*, тобто «підпалювати, знищувати пожежею, помститися»; (рос.) *красный как рак* – (укр.) *червоний як рак*, тобто «багровий від сорому, гніву» [9, с. 36; 20]; (рос.) *«Красные, как будто в крови макнутые, черешни пламенем горели на солнце. Земля под ними была покрыта красными листьями и аела, как политая свежей кровью»* – (укр.) *«Червоні, як у кров умочені, черешні полум'ям горіли на сонці. Земля під ними була вкрита червоним листом і червоніла, як полита свіжою кров'ю»* (М. Коцюбинський). У цьому реченні якісний прикметник *красный* – *червоний* перекладено методом калькування повним еквівалентом [20].

Російський композит *красно-желтый* перекладається українською мовою як *червоно-жовтий*, тобто *рижий* – *рудий*, колір вмотивовує значення фразеологізму (рос.) *ни рыжей мыши* – (укр.) *ані рудої миші*, тобто «безлюдно, зовсім пусто», оскільки миші мають переважно сірий колір.

На позначення *світло-червоного* кольору вживається лексема *рожевий*, що є символом чогось приємного, бажаного або нездійсненого (*розовые мечты* – *рожеві мрії*). Переносне значення з негативно забарвленим відтінком фальші простежується в синонімічних висловах: (рос.) *видеть в розовом цвете* – (укр.) *бачити в рожевому світлі*, тобто «ідеалізувати що-небудь, не помічати чийх-небудь помилок, вад»; (рос.) *розовые очки* – (укр.) *рожеві окуляри* – «фальшиве сприймання дійсності, коли хто-небудь прагне, всупереч фактам, бачити в ній тільки позитивне».

За символічним значенням *розовый* – *рожевий* колір близький до *голубого* – *голубого*, що уособлює химерний ідеал. *Голубий* колір у багатьох країнах був символом доблесті та сановитості, пор. назва ордена Голубої Підв'язки в Англії. У вислові (рос.) *голубая кровь* – (укр.) *блакитна (голуба) кров*, тобто «про дворянське, аристократичне походження кого-небудь», передано негативне ставлення народу до панівних верств населення, пор.: «...*что ж, недарма люди кажут, что в панів і кров блакитна...*» [19, 17].

Розглянемо фразеомутовувальні можливості назви *синього* кольору та особливості перекладу прикметників, які позначають цей колір: (рос.) *синий чулок* – (укр.) *синя панчоха* – так зневажливо називають «сухощаву, неприємну, чванливу жінку, що втратила чарівність, цілком віддалася науковим інтересам, книжкам»; (рос.) *бедный, аж синий* – (укр.) *бідний, аж синій*, тобто «дуже бідний»; *сини мундиры* – *жандарми, які в дореволюційній Росії носили мундири синього кольору*). Для наведених прикладів характерна вмотивованість фразеологічного значення. Фрази з якісним прикметником *синій* перекладено методом калькування повним еквівалентом. При перекладі фрази

(рос.) *синий чулок* – (укр.) *синя панчоха* відбулась морфологічна трансформація у роді: чоловічий рід *синий чулок* змінено на жіночий рід *синя панчоха*, також зміни відбулись у закінченнях **-ий** (*синий*) – **-я** (*синя*).

Щоб передати власне не колір, а тип забарвлення, вживається лексема **рябий**. У давнину носіям цього забарвлення приписували ознаки сакральності, знак обраності (наприклад, святенністю наділялася *ряба курка*, що відображено в деяких замовляннях [5, с. 376]). Можливо, елементи народних вірувань у цей тип забарвлення знайшли відображення в словосполученні *ряба кобила*, яке покладено в основу фразеологізму (рос.) *рассказывает сон рябой кобылы* – (укр.) *розказувати сон рябої кобили* й образно збагатило його узагальнене переносне значення: сон рябої кобили – «якесь нісенітниця, щось недоречно». Звичайно, ніхто не може знати, що сниться кобилі, до того ж *рябий*, звідси й значення фрази «говорити неправду», *вигадувати*», пор.: *Сон рябої кобили* все це, – каже він (О. Гончар). *Рябої кобили сон*. Ото ще говорить! *Рябої кобили сон розказує* (Укр. присл.).

У таких фразеологізмах, як (рос.) *белый стих* – (укр.) *білий вірш*, тобто «вірш без рим», (рос.) *зеленый змей* – (укр.) *зелений змії*, тобто «горілка», *напитися до зеленого змія* – «до нестями сп'яніти»; (рос.) *желтая пресса* – (укр.) *жовта преса*, тобто «продажні періодичні видання», відбито давні когнітивні процеси. Подібні вислови мають затемнену внутрішню форму, значення їх частково або повністю втратили мотиваційний зв'язок із семантикою колірної лексики. Досліджувані якісні прикметники *рябая* – *ряба*, *белый* – *біла*, які позначають кольороназви, перекладаються методом калькування з елементами транслітерації повним еквівалентом.

Отже, використання колірної лексики у фраземах зумовлюється особливостями образного світосприйняття. Проте смислова структура в таких фразеологізмах ускладнюється за рахунок поєднання образності й узагальненого значення, що слугує вираженням внутрішнього світу носіїв мови, їхнього менталітету, багатовікового досвіду народу. Назви кольорів відіграють важливу роль у створенні образів, різнобарвних зорових картин у свідомості реципієнта. Реалізація образної природи кольороназв у мовленні зумовлюється потенційними можливостями рідної мови, її художньо-естетичною і пізнавально-інформативною функціями [3, с. 263].

Значення фразеологічних зворотів, до складу яких входить колірна лексика, увиразнюється з більшою художньою силою у прислів'ях: (рос.) «*В темноте все белое кажется черным*», «*Пропал, как рыжий мышенок*» («*Разбежались, как рыжие мыши*»), «*Рассказал Мирон рябой кобылы сон*» – (укр.) «*У темряві все біле здається чорним*», «*Пропав, як руда миша*» («*Розтеклися, як руді миші*»), «*Рассказав Мирон рябої кобили сон*», напр.: *Одне – там, друге – там, розтеклися, як ті руді миші*. *Баба засмутилася зовсім й мовчки витирала сльози*. (М. Грушевський. Перехожі). З'ясовуючи смисл такого типу паремій, треба враховувати значення відповідних компонентів – слів і фразеологізмів [13, с. 254]. Російські якісні прикметники-кольороназви, що вжиті у фразеологізмах, перекладаються українською мовою методом калькування з елементами транскрибування. Так, Д. Білоус, пояснюючи в поезії «Зелена вулиця» значення фразеологізму *давати зелену вулицю* – «пропускати без затримок, поза всякою чергою», розкриває внутрішню природу образного мислення народу:

Російська мова

Зеленая улица!
Как подоспел –
пожалуйста езжай, дается
полная возможность; и в
переносном значении этих
слов – *широкая, свободная и
ровная дорога* [8, с. 152].

Українська мова

*Зелена вулиця! Як підоспів –
будь ласка, їдь, дається
повна змога;
у переноснім значенні цих
слів –
широка, вільна і пряма
дорога*

Тенденція мовленнєвого вибору колірної лексики спостерігається також у крилатих висловах, що збагачують нашу мову: (рос.) *белая ворона* – (укр.) *біла ворона*, тобто «незвичайна людина і рідкісне явище (вислів римського поета Ювенала)»; (рос.) *синяя птица* – (укр.) *синій птах*, тобто «казковий символ невлікового щастя (за назвою п'єси М. Метерлінка)»; (рос.) *теория, друг мой, серая, но древо жизни зелено* – (укр.) *теорія, друже мій, сіра, та дерево життя зелене* (з трагедії Й. В. Гете «Фауст»); (рос.) *зачем мне брови черные* – (укр.) *нащо мені чорні брови* (з поезії Т. Шевченка «Дума») та ін. [11, 476]. Як бачимо, використання колірної лексики в наведених сталих словесних формулах допомагає образному вираженню глибокої філософії життя.

Фрази з якісним прикметниками *белая* – *біла*, *серая* – *сіра*, *черный* – *чорний*, *синий* – *синій* можна перекладати методом калькування з елементами транслітерації через повний еквівалент. На особливу увагу заслуговують образи, утворювані за допомогою колірної лексики у фразеологічних висловах комунікативного типу. Аналіз відповідного матеріалу показує, що у прислів'ях і приказках використовується відносно невеликий спектр кольорів, за частотою вжитку це кольороназви **білий**, **чорний** і **червоний**.

В основі семантичної опозиції мовного моделювання картин світу крізь призму «**добре** – **погано**» вживають переважно **білий** і **чорний** кольори. Наприклад, (рос.) «*С черной кошки белой не сделаешь*», «*Ворона и за море летала, и все черная возвращалась*» – (укр.) «*З чорної кішки білої не зробиши*», «*Ворона й за море літала, та все чорна вертала*» [1, с. 101] свідчать про того, хто вже не зміниться у кращий бік, хоч би що для цього робив. Образне наповнення таких прислів'їв, ужитих у переносному значенні, створюється на основі спостережень за світом птахів, тварин, звички і поведінка яких, часто нагадують риси характеру людей, кольороназва при цьому допомагає відобразити специфіку душі крізь призму енергетики кольору.

У прислів'ях (рос.) «*На черной земле белый хлеб родит*» – (укр.) «*На чорній землі білий хліб родить*» (варіанти: «*Земля чорна, а хліб білий родить*», «*Чорна нива білий хліб родить*»), «*У коваля руки чорні, а хліб білий*» опозиційні прикметники **чорний** як символ плідної землі, тяжкої праці і **білий** як вираз чистого життєстверджувального початку підсилюють основну думку висловів, що передають життєві істини, мудрість народу. Зовсім по-іншому, з негативним підтекстом, сприймається назва чорного кольору під час характеристики моральних недоліків людини (рос.) «*Руки белые, а совесть черна*» – (укр.) «*Руки білі, а сумління чорне*».

Якісні прикметники-кольороназви *черней* – *чорний* та *белый* – *білий* перекладають повним еквівалентом з елементами транслітерації. Кольороназви як у російській, так і в українській мовах не лише утлумачують життєві реалії, але й надають їм символічного смислового обрамлення.

Викриваючи людські вади, народ у приказці (рос.) *Дурак красному рад* – (укр.) «*Дурень червоному радий*» [16, с. 484] стверджує, що головне не зовнішній ефект, із чим асоціюється **червоний колір, пор.:** (рос.) *Что красное, то прекрасное; что сладкое, то хорошио* – (укр.) «*Що червоне, то красне; що солодке, то добре*», а внутрішнє наповнення. Образне переосмислення червоного кольору з жовтим відтінком покладено в основу паремії (рос.) «*Рыжий дед – рыжий внук*» – (укр.) «*Руді батьки – руді діти*». Оскільки лексема *рижий* – *рудий* у свідомості народу має негативне забарвлення (зневажливе ставлення до носіїв цього кольору передане у висловах (рос.) «*рыжий как собака*», «на, *рыжий*, пасхи, чтобы и ты святки знал») – (укр.) «*рудий як собака*», «на, *рудий*, паски, щоб і ти святки знав»), то лексичне значення цієї назви відповідно конкретизує думку: *які батьки, такі й діти*.

Використання кольороназв у пареміях зумовлюється особливостями логіко-інтуїтивного мислення, естетичного світовідчуття і світорозуміння народу: (рос.) «*Зеленый виноград не сладкий, а молодой ум – не крепок*» – (укр.) «*Зелений виноград не солодкий, а молодий розум – не міцний*» (асоціативне зіставлення зеленого кольору з молодістю); (рос.) «*Пожелалось казаку зеленого чеснока*» – (укр.) «*Забажалося козаку зеленого часнику*» (либонь, дівочької краси); (рос.) «*Серое, как тот боров серый толстый*» – (укр.) «*Сіре, як той кнур сірий товстий*» (тобто, свиня свинею).

Проте основну кількість відтінкових кольоропозначень становлять прикметники-композиції:

Російська мова	Українська мова
<i>Желто-серой пылью туча</i> <i>Надвигалась на крайние дворы</i> <i>Как гремячая гадюка сверху напоззала...</i> (О. Масенко) [8, с. 270].	Жовто-сірого порошу туча Насувалась на крайні двори, Як гримуча гадюка зверху наповзала...

Такі композиції характеризують різнозабарвлені предмети: (рос.) *желто-голубые полосы на небе* – (укр.) *блакитно-жовті смуги на небі*; (рос.) *черно-желтая поволока* – (укр.) *чорно-жовта поволока*.

До цієї групи належить більшість трьох основних прикметників на позначення кольорів, як-от: (рос.) *желто-бело-красные крылья* – (укр.) *жовто-біло-червоні крила*; (рос.) *желто-красные вагоны* – (укр.) *жовто-червоні вагони*. Проте там, де можна було б ужити такі складні прикметники, віддається перевага більш поетичному детальному опису, наприклад, не (рос.) *желто-оранжево-розово-красное небо* – (укр.) *жовто-жовтогарячо-рожево-червоне небо*, а (рос.) «*Небо как будто вспыхнуло, горит ясными чистыми цветами. Широкие полосы чистого желтого, оранжевого, розового, а внизу красного цвета аж лоснятся*» – (укр.) «*Небо наче зайнялося, горить ясними чистими кольорами. Широкі смуги чистого жовтого, жовтогарячого, рожевого, а внизу червоного кольору аж лиснять*» (І. Нечуй-Левицький).

Серед прийомів поетичного живопису словоскладання посідає чільне місце. Складні кольороназви – традиційні, установлені і свіжі, несподівані – здатні описати широку гаму кольорів і відтінків, всю неповторну красу навколишнього світу, де в сонячному саяві (рос.) «*Ясно лоснится желто-зеленое пятно мелкой, деликатной, мяжкой, как бархат, осоки вокруг*

маленького ручейка, вроде бы только что омытой дождем. За ручьем зеленеет длинная полоса темно-зеленая; на ней, вроде бы умышленно посеянная, алеет кроваво-красными каплями смолка, кое-где перемешанная с золотисто-желтыми блестящими цветочками, которые любят расти на низине и на мочарах» – (укр.) «*Ясно лиснить жовто-зелена пляма дрібненької, делікатної, м'якої, як оксамит, осоки коло маленького поточка, неначе тільки що покроплена дощем. За поточком зеленіє подовжаста смуга темно-зелена; на їй, неначе зумисне посіяна, червоніє кроваво-червоними краплями смілка, де-не-де перемішана з золото-жовтими блискучими квіточками, що люблять рости на низині та на мочарах*» (І. Нечуй-Левицький).

Переклад зазначених складних якісних прикметників здійснюється методом калькування з елементами транслітерації та транскрибування. Гармонія барв із м'якими переходами (зелених – зелених і желтых – жовтих) відтінків досягається поєднанням назв основних кольорів спектру, а яскраві вкраплення підкреслюються якісними прикметниками.

Символічна семантика колірної лексики у складі фразеологізмів та творів художньої літератури переосмислюється згідно до образної природи виражальних засобів – фразеологічного та лінгвостилістичного. При цьому встановлено, що існує зв'язок між фразеологічним значенням в цілому і значенням окремих слів-компонентів, серед яких є й кольороназви.

Висновки. Для сучасних східнослов'янських мов показові ті самі лексико-граматичні класи слів, які мають майже однаково систему словозміни і словотворення. У східнослов'янських мовах збереглися й набули подальшого розвитку спільні граматичні категорії роду, числа, особи, часу, виду тощо. Однак спостерігаються і певні зміни в кожній зі слов'янських мов, у тому числі й російській та українській, що позначається під час перекладу з однієї мови іншою.

Під час перекладу речень із якісними прикметниками з російської мови українською вдаються до лексичних і морфологічних трансформацій, до калькування з елементами транслітерації та транскрибування, зміни суфіксів, префіксів та закінчень.

Перспектива подальшого дослідження особливостей перекладу кольороназв у площині близькоспоріднених мов сприятиме викриттю емоційно-чуттєвої сфери, інтелекту, духовного збагачування внутрішнього світу людини тієї чи тієї національної культури.

Література:

1. Архангельский В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону, 1964. 152 с.
2. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Рад. шк., 1959. 308 с.
3. Баранникова Л.И. Введение в языкознание : учеб. пособие для филологических факультетов ун-тов. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1973. 385 с.
4. Вихованець І.Р. Таїна слова. Київ : Рад. шк., 1990. 284 с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Київ : Рад. шк., 1982. 208 с.
6. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматики української та російської мов. Київ, 1989. 526 с.
7. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 120 с.

8. Ижакевич Г.П. Хрестоматия по русской литературе XIX–XX века. Киев, 1990. 841 с.
9. Клименко Н.Ф. Як народжується слово. Київ : Рад. шк., 1991. 287 с.
10. Кононенко І.В. Прикметник у слов'янських мовах. *Мовознавство*. № 6. 2009. С. 84–86.
11. Маслов Ю.С. Введение в языкознание : учеб. для филолог. спец. вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Высшая шк., 1987. 272 с.
12. Молотков А.И. Фразеологический словарь русского языка. Москва : Советская энциклопедия, 1968. 543 с.
13. Немченко В.М. Современный русский язык. Словообразование. Москва : Высшая шк., 1984. 255 с.
14. Русская грамматика : в 2-х т. / редкол.: Н.Ю. Шведова (гл. ред.) и др. Москва : Наука, 1980. Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Н.С. Авилова, А.В. Бондаренко, Е.А. Брызгунова и др. 783 с.
15. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» імені М.П. Бажана, 2007. 856 с.
16. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови : в 2 т. Київ : Вища шк., 1984. Т. 1. 303 с.; Т. 2. 384 с.
17. Фрідрак В.Б. Веселкове різнобарв'я. *Українська мова і література в школі*. 1991. № 10. С. 51–55.
18. Шанский Н.М. Русский язык на «отлично». Ростов н/Д, 1998. 576 с.
19. Яворська Г.М. Мовні концепти кольору. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 42–50.
20. Кучерук О. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах. URL: http://eprints.zu.edu.ua/22517/1/Оксна_КУЧЕРУК_Образна_природа.PDF.

Shepel Yu. About the features of the translation of quality adjectives with the meaning of color from Russian language to Ukrainian

Summary. The article is devoted to the coverage of one of the urgent problems in translation studies, namely the translation of quality adjectives from Russian into Ukrainian. In the course of the study, the semantic-structural potential of qualitative adjectives, in particular, color terms, and certain features of their translation from closely related languages

were analyzed. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the translation of the qualitative adjectives of the Russian language into Ukrainian, the level of preservation of the author's concept and the description of the morphological transformations of sentences with qualitative adjectives when translating works of Russian literature. The object of the research is the phenomenon of translation of closely related languages, in particular, qualitative adjectives. The subject of the study was the ways of reproducing quality adjectives to indicate the color of the Russian language when translating them into Ukrainian. The study of the semantics of qualitative adjectives concerns the general categorical nature of adjectives as a class of words with the characteristic dominant characteristic, demonstrating the abstractness and analyticism of human mental activity, due to which the trait is solved separately from the referent. The identification and analysis of the patterns of semantic-grammatical structure of qualitative adjectives is carried out on the material of the Ukrainian and Russian languages when translating literary texts. The study found that 95% of sentences with quality adjectives are translated by the full equivalent, which confirmed closely related Russian and Ukrainian languages. As a result of the analysis, it was established that the general grammatical categories of gender, number, person, time, type, and so on, were preserved and further developed in the East Slavic languages. However, there are certain changes in each of the Slavic languages, including Russian and Ukrainian, which affects the translation from one language to another. When translating sentences with qualitative adjectives from Russian into Ukrainian, they resort to lexical and morphological transformations, to tracing with elements of transliteration and transcription, changes of suffixes, prefixes and endings. That is, there is a transformation of the language signs of the text of the original into the language signs of the translated text. Translation is reduced to the reproduction in the language of translation of the meaning, meaning, content of the language characters of the original. So, the form of a linguistic sign, a word in the translated text reproduces the meaning of words in the original text.

Key words: original speech, translated text speech, color name, equivalent, lexical and morphological transformations, degrees of comparison.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

---

*Білінська О. С.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУГЕСТИВНОМУ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТАХ: ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Анотація. Статтю присвячено окресленню особливостей функціонування сучасного українського політичного дискурсу з позиції найбільш пріоритетних аспектів – сугестивного та лінгвопрагматичного. Обґрунтовано вибір основних принципів аналізу агітаційного політичного дискурсу, що визначає засадничі параметри функціоналістської наукової парадигми.

Простежено різні рівні залучення сугестії в політичній комунікації та визначено, що основною метою використання нейролінгвістичного програмування в політичній сфері залишається намагання за допомогою психотехнологій проникнути в підсвідомість і, змінивши чи трансформували думки, погляди, ідеали, зумовити таку поведінку окремої людини, групи, мас, яка б максимально сприяла завоюванню, використанню та втриманню влади.

Проаналізовано особливості методів, що використовуються під час лінгвопрагматичних досліджень політичного дискурсу, серед яких увагу приділено структурному аналізу, дискурсивному аналізу, інтенс-аналізу, транзакційному аналізу і компонентному аналізу.

Окремо розглянуто метод прагматичного аналізу, що як такий досі не визнано дослідниками, хоч його і зазначають як окремий метод у наукових розвідках, присвячених вивченню стратегій і тактик спілкування, аксіологічних аспектів комунікації, мовленнєвих жанрів, законів і правил спілкування.

Визначено перспективи досліджень у прикладній площині, що полягають у висвітленні комунікативних стратегій і тактик, реалізованих у різних мовленнєвих жанрах, а також у вивченні невербального впливу в агітаційному політичному дискурсі на різних рівнях.

Ключові слова: політичний дискурс, сугестія, сугестивний вплив, мовне маніпулювання, лінгвопрагматичний аспект, агітаційна політична комунікація.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. новітні методологічні напрями ґрунтуються на загальному принципі антропоцентризму (див.: М. Алефіренко, О. Кубрякова, В. Пилипак, О. Селіванова [8], І. Харитонova й ін.), що виражає засадничі параметри функціоналістської наукової парадигми [8]. Антропоцентризм як наскрізна ознака сучасного мовознавства зумовив переакцентуацію уваги із системно-структурних параметрів мови на мовленнєву діяльність, на дискурсивну діяльність людини як основну реалізацію мовної особистості. У другій половині минулого століття поступово виокремлюється новий напрям мовознавчих досліджень, де, окрім антропоорієнтованості, репрезентується комунікативно зорієнтований аспект, у центрі уваги якого постає дискурс.

Дискурс почали розглядати в контексті комунікативної ситуації із залученням вербальних характеристик мовця й адресата, зважаючи на специфіку конкретної дискурсивної діяльності (Т. ван Дейк, В. Борботько, В. Карасик, В. Красних, М. Макаров, К. Седов, О. Селіванова [8], Т. Радзівська й ін.). Одним із таких дискурсивних типів є політичний, що в україністиці почали активно вивчати в останні двадцять років, поступово формуючи школу вітчизняної політичної лінгвістики. За останні роки політичний дискурс став активним об'єктом лінгвістичних досліджень як в Україні (Ф. Бацевич, О. Бойко, А. Загнітко, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Л. Нагорна, К. Серажим, Л. Славова, Н. Петлюченко й ін.), так і за кордоном (Е. Будаєв, Р. Водак, В. Дем'янков, О. Іссерс, Е. Лассан, А. Чудінов, О. Шейгал та ін.). Необхідність дослідження політичного дискурсу та його окремих жанрових різновидів зумовлена поліфункційністю й синкретичністю політично спрямованих текстів, що одночасно скеровані на досягнення різних цілей політичних суб'єктів.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування українського агітаційного політичного дискурсу з позиції найбільш пріоритетних аспектів дослідження (зокрема, сугестивного та лінгвопрагматичного) та простеження різних рівнів залучення сугестії в політичній комунікації. Мета зумовила необхідність розв'язання таких **завдань**: окреслити основні проблеми і напрями розвитку сучасної мовознавчої науки, проаналізувати новітні методологічні напрями розвитку досліджень у межах агітаційного різновиду, охарактеризувати найважливіші методи, що використовуються під час лінгвопрагматичних досліджень політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Поєднання антропоцентричного та дискурсивного підходів зумовлює вибір основних принципів аналізу політичного дискурсу (далі – ПД), серед яких для нас пріоритетними стали сугестивний та лінгвопрагматичний.

Сугестивний аспект більшою мірою антропоорієнтований, він ґрунтується на актуалізації впливової функції мови (див. праці Ф. Бацевича [1; 2], О. Іссерс, О. Кара-Мурзи, Т. Ковалевської [6], А. Ковалевської, Г. Копніної, Д. Ольшанського, Б. Поршнева [7], Г. Почепцова, Й. Стерніна, І. Черепанової [12] та ін.). За визначенням Б. Поршнева, сугестія – це «дистанційний та матеріально невідчужений вплив за допомогою мовлення, що глибоко притаманий другій сигнальній системі» [7, с. 154], отже, і всій комунікації загалом.

Історично людство супроводжувало одне з найбільш універсальних явищ, пов'язаних із психікою людини, – сугестія

(навіювання). Навіювання, або сугестія – це процес впливу на психіку людини, пов'язаний зі зниженням свідомості й критичності під час сприйняття навіюного змісту, який не вимагає ні розгорнутого особистого аналізу, ні оцінки спонукання до певних дій [4, с. 10]. Суть навіювання полягає у впливі на відчуття людини, а через них – на її волю і розум. Навіювання є основним способом маніпулювання свідомістю, прямим вторгненням у психічне життя людей. Водночас маніпулятивний вплив організовано в такий спосіб, щоб думка, уявлення, образ безпосередньо входили у сферу свідомості та закріплювалися в ній як надані, безперечні й уже доведені.

Цей феномен пронизує багато сфер буття: за будь-якого виду діяльності, свідомо чи несвідомо, людина піддається впливу. Сигнал, який надходить у мозок, – звук, що уловлюється слухом, подія чи певне зображення, які сприймаються зоровим аналізатором, – уся ця інформація впливає на психіку людини та визначає характер її поведінки [10, с. 36].

Окрім мовлення, навіювання може міститися в жестах, поглядах, інтонації. Будь-який комунікативний контакт містить частку навіювання або цілковито будується на ньому, тому ці поняття нерозривні. Навіювання може ґрунтуватися на довірі, авторитеті, переконливості, залежати від очікувань, надій, бажань і здатне продукувати численні новоутворення в соціальному житті індивіда.

Механізми впливу на психіку людини та її свідомість лежать в основі технологій маніпулювання свідомістю, але ці механізми відповідають маніпулюванню тільки в тому разі, якщо воно майстерно приводить до прихованого збудження в людини намірів, яких вона до цього не мала [10, с. 42]. Суб'єкт маніпулювання прагне, щоб об'єкт впливу сам визнав той чи інший вчинок, що йому навіюється, єдино правильним для себе. Для досягнення цього маніпулятор вдається не до засобів примушення, а до засобів переконання, які ґрунтуються на умисному обмані або навіюванні (сугестія). У практиці масової комунікації досить часто використовується навіювання як вид психологічного впливу. Навіювання розуміють як такий словесний або образний вплив, який викликає некритичне сприйняття та засвоєння певної інформації.

У сучасній інтерпретації сугестія – це «процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний зі зниженням критичності під час сприйняття та реалізації змісту, що навіюється» [10, с. 44]. Є думка, що інформація, засвоєна за допомогою навіювання, важко піддається осмисленню та корекції. Засоби сугестії поділяють на текстові (зміст та форма подання тексту, графіка, шрифти) та мовленнєві, які бувають: вербальні (фрази, слова, наголоси й інтонації); паралінгвістичні (висота, тон, тембр голосу); невербальні (міміка, жести, проксеміка, особливості поведінки учасників відеоряду) [10, с. 45].

Навіюваність (сугестивність) визначається як схильність підкорятися і змінювати поведінку не на підставі розумних, логічних аргументів або мотивів, а на одну лише вимогу або пропозицію іншої особи, причому сам суб'єкт, підданий гіпно-сугестивному впливу, не розуміє такого підкорення, продовжуючи уважати свої дії наслідком власної ініціативи чи самостійного вибору [3, с. 372].

Основним методом сугестивного впливу за наявності логіки та найскладнішою формою сугестії є нейролінгвістичне програмування (далі – НЛП) (див. праці С. Андреаса, Р. Бендлера і Дж. Гриндера, С. Горіна, Т. Ковалевської й ін.), що досягається

шляхом довгого й клопіткого підбору «ключа» до підсвідомості людини. Таким «ключем» виступає спеціально підібраний нейросемантичний гіпертекст, що містить найбільш важливі слова та фрази для особи чи групи осіб, які піддаються сугестії. На думку Т. Ковалевської, «предметом дослідження НЛП є когнітивні структури людини, пов'язані зі специфічними процесами діаκριтизації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових конструктивів у полікомунікативних дискурсах. Об'єктом аналізу є поведінкові комплекси особистості, які реконструюють через використання різноманітних стратегій, у межах яких поєднано психолінгвістичні, філософські, інформаційно-кібернетичні та нейрофізіологічні аспекти. Ці стратегії скеровані щонайперше на оптимізацію комунікативних процесів і ґрунтуються на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі й ідентифікації складників внутрішнього світу людини й умінні конструювати позитивні моделі поведінки» [6, с. 36].

НЛП тісно пов'язане з мовним маніпулюванням – це використання особливостей мови і принципів її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному для маніпулятора напрямі (прихованого – отже, неусвідомлюваного адресатом) [10, с. 46]. Маніпулятивні можливості мови надзвичайно багаті. Це і мовна метафора, і помилкова аналогія, і багатозначність, і непрямі мовні акти, і пресупозиції та багато інших.

Основною метою використання НЛП у політичній сфері залишається намагання за допомогою психотехнологій проникнути в підсвідомість і, змінивши чи трансформували думки, погляди, ідеали, зумовити таку поведінку окремої людини, групи, мас, яка б максимально сприяла засвоєванню, використанню та втриманню влади. Людині не нав'язують певну думку, а штучно створюють інформаційний контекст, який стимулює «цілком самостійне» формування необхідних думок та висновків. Стейкість і довготривалість ефекту використання НЛП у ПД зумовлені тим, що об'єкти впливу вважають власними навіяні їм думки. ПД є найбільш показовими в аспекті впливу на свідомість реципієнтів, адже мова політики та політична реклама, на думку дослідників, «виконує, і досить ефективно, функції соціального контролю, є інструментом управління масами» [11, с. 60].

В українському мовознавстві сугестивні дослідження ПД представлені фрагментарно, однак мають серйозне підґрунтя у працях Т. Ковалевської [6], А. Ковалевської, Н. Кутузи, Н. Слухай [9] та ін. Так, фундатор сугестивної лінгвістики в Україні Т. Ковалевська зазначає, що «фундаментальними складниками впливу можна вважати: 1) властивості сугестора (високий соціальний статус і рейтинг, інтелектуальна та характерологічна перевершеність), 2) характеристики сугерента; 3) взаємини між сугестором та сугерентом, які ґрунтуються на довірі до того / тих, хто здійснює вплив; 4) спосіб конструювання повідомлення, тобто мовний рівень дискурсу у проекції на специфіку його інформаційного подання (зокрема, анулюючі, фінгуючі та індефінітизуючі перетворення)» [6, с. 33]. Насамперед ідеться про вербальний вплив, проте й невербальні засоби впливу беруть активну участь у сугестії.

І. Черепанова серед перших у російському мовознавстві застосувала методи сугестивної лінгвістики для аналізу ПД [12]. Для дослідження ПД методологія сугестивної лінгвістики була використана у працях українських учених А. Ковалевської, Н. Кутузи й ін. Насамперед у них розглянуто мовні

маркери впливу, поширені в політичних текстах, і механізми вербального впливу на потенційних виборців.

Із сугестивною лінгвістикою тісно пов'язана лінгвопрагматика, яка вивчає комплекс проблем, що стосуються мовця, адресата, їхньої взаємодії в комунікації, а також ситуації спілкування. Інтенсивний розвиток прагматики, який припадає на другу половину XX ст., пов'язаний із розвитком теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Сьорль, Г. Грайс та ін.). Лінгвопрагматика, «започаткована працями Ч. Пірса, Ч. Моріса, Дж. Сьорля, Дж. Остіна, вивчає функціонування мовних знаків у комунікативних процесах в обов'язковому зв'язку з особливостями суб'єкта й об'єкта мовлення та ситуацією» [6, с. 33–34].

Лінгвопрагматика охопила багато проблем, які раніше вивчалися в риторичній та стилістичній, комунікативно-му синтаксисі, теорії мовленнєвої діяльності, теорії комунікації й функціональних стилів, соціолінгвістиці, теорії дискурсу й ін. Предметом сучасної лінгвопрагматики стали й перешкоди ефективності спілкування, так звані комунікативний шум, комунікативні збої, тобто різноманітні помилки, надто велика метафоричність, неточність вираження думки, паузи, алогізми, непослідовність, обман, незнання особливостей, головної мовної компетентності адресата, розбіжність обсягу внутрішнього словника в комунікантів, розбіжність їхніх концептуальних систем, різні психічні особливості комунікантів (емоційність, характер, темперамент, спосіб мислення), розбіжність їхніх стратегій мовленнєвої тактики, поведінки, нарешті, зовнішні перешкоди.

Лінгвопрагматичні дослідження ПД набувають особливої масштабності в українському мовознавстві. Одеська лінгвістична школа представляє лінгвопрагматичні дослідження на матеріалі української мови (дисертації Л. Завальської [5] та Л. Стрій). У них розглянуто жанри ПД, описано комунікативні стратегії і тактики політичної комунікації, визначено особливості інтерактивного політичного спілкування. На матеріалі германських мов і порівняльному матеріалі розглянуто політичний імідж (Н. Петлюченко, Л. Славова), особливості політичного мовлення (Т. Вашук, М. Діденко) та комунікативні стратегії і тактики ПД (Л. Славова, Т. Стецик).

Під час лінгвопрагматичних досліджень ПД використовують методи, серед яких основними є такі: структурний аналіз, дискурсивний аналіз, інтенс-аналіз, транзакційний аналіз і компонентний аналіз [1, с. 43].

Відома українська дослідниця О. Селіванова визначає структурний аналіз як такий, що слугує «пізнанню внутрішньої організації мови як системи із притаманними їй інваріантними елементами, що в мовленні співвідносяться з регламентованими конкретними реалізаціями» [8, с. 55], звідси й можливе використання в нашому дослідженні його вияву – компонентного аналізу. Його застосовують передусім на рівні лексики, для виявлення семантичної структури слів. Дискурсивний аналіз «пов'язаний із виявом суб'єктивного чинника у спілкуванні, у вивченні насамперед спонтанної усної комунікативної взаємодії та різних типів дискурсів» [2, с. 32].

На думку О. Селіванової, завданнями дискурс-аналізу є «дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективнос-

ті спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва; опис інституційних форм і типів дискурсів тощо» [8, с. 626–627]. І в цьому розумінні дискурс-аналіз є основним методом дослідження ПД у лінгвопрагматичному аспекті.

Метод прагматичного аналізу як такий не визнано дослідниками, хоч його і зазначають як окремий метод у наукових розвідках, присвячених вивченню стратегій і тактик спілкування, аксіологічних аспектів комунікації, мовленнєвих жанрів, законів і правил спілкування тощо [5, с. 5]. Контекстуально-інтерпретативний метод пов'язаний із потрактуванням агітаційних текстів як на мовностилістичному рівні (структурно-семантичний підхід), так і на рівні вираження інтенційності, що корелює з лінгвопрагматичними методами.

Висновки. Отже, ПД є різновидом інституційного дискурсу та конкретною формою реалізації політичної комунікації, визначальним критерієм дефініювання та функціонування якого є лінгвопрагматичний, що враховує інтенційність, специфіку мовленнєвих актів та власне мовленнєві жанри, через які він виражається. Для аналізу агітаційного ПД релевантним є принцип антропоцентризму в поєднанні з дискурсоцентризмом з опертям на теоретико-методологічні засади сугестивної лінгвістики та лінгвопрагматики.

Перспективи досліджень ПД полягають у вивченні нових жанрових різновидів відповідно до комунікативних потреб сьогодення, висвітленні комунікативних стратегій і тактик, реалізованих у різних мовленнєвих жанрах, а також у вивченні невербального впливу в агітаційному ПД на різних рівнях.

Література:

1. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
3. Большой психологический словарь / сост. Б. Мещеряков, В. Зинченко. Москва : Олма-пресс, 2004. 683 с.
4. Історія інформаційно-психологічного протистояння / Я. Жарков та ін. ; за заг. ред. Є. Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 200 с.
5. Завальська Л. Комунікативні стратегії і тактики в політичному інтерактиві : лінгвопрагматичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2017. 20 с.
6. Ковалевська Т. Сугестія у сфері лінгвістичної проблематики. *Слов'янський збірник*. 2012. Вип. 17. Ч. 1. С. 32–38.
7. Поршнев Б. Контрсуттєвості і історія. *Історія і психологія* [под. ред. Б. Поршнева, Л. Анциферовой. Москва : Наука, 1971. С. 153–169.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
9. Слухай Н. Сугестія і комунікація: лінгвістичне програмування поведінки людини : учебно-методическое пособие. Киев : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. 319 с.
10. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навчальний посібник / В. Петрик та ін. ; за заг. ред. Є. Скулиша. 2-ге вид. Київ : ВІПОЛ, 2011. 248 с.
11. Фоменко О. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1998. 20 с.
12. Черепанова И. Дом колдуньи : Язык творческого Бессознательного. Москва : КСП+, 2001. 400 с.

Bylinska O. The study of the political discourse' functioning in suggestive and linguopragmatic aspects: theoretical basis

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of functioning of modern Ukrainian political discourse from the position of the most priority aspects – suggestive and linguopragmatic. The choice of the basic principles of the analysis of propaganda political discourse defining the basic parameters of the functionalist scientific paradigm is substantiated. Different levels of involvement of suggestion in political communication are traced and it is determined that the main purpose of the use of neurolinguistic programming in the political sphere is an attempt to penetrate into the subconscious with the help of psychotechnologies and, by changing or transforming thoughts, views, ideals, to determine such behavior of an individual, group, mass, which would contribute to the conquest, use and retention of power.

The features of the methods used during the linguopragmatic studies of political discourse are analyzed, among which attention is paid to structural analysis, discourse analysis, intent analysis, transactional analysis and component analysis. Separately, the method of pragmatic analysis is considered, which as such is still not recognized by researchers, although it is noted as a separate method in scientific studies devoted to the study of communication strategies and tactics, axiological aspects of communication, speech genres, laws and rules of communication.

The prospects of research are determined in the applied plane, which consists in the coverage of communicative strategies and tactics implemented in various speech genres, as well as in the study of non-verbal influence in the propaganda political discourse at different levels.

Key words: political discourse, suggestion, suggestive influence, speech manipulation, linguopragmatic aspect, propaganda political communication.

Булах М. Б.,

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри стилістики та мовної комунікації

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АСПЕКТОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ МЕМІВ

Анотація. У статті розглядається питання стану і статусу меметики в сучасній науці. Під меметикою ми розуміємо підхід, який пояснює культурну еволюцію передачі інформації та, аналогічно до генетики, вивчає поширення, відбір і реплікацію культурних патернів. Проаналізовані різні підходи до визначення мемів, зокрема мем як культурний патерн і мем як жанр онлайн-комунікації; презентований порівняльний аналіз вивчення мемів із перших наукових робіт, зокрема Р. Докінза 1976 року, до сучасних досліджень у галузі антропології, культурології, психології, медіалінгвістики. Зважаючи на природу явища, концепт і розуміння мема не статичні, проте загальноприйняте на сьогодні визначення мема – це культурна інформація (від ідей і мелодій до цілих мемокомплексів), яка наслідується або копіюється від людини до людини. У роботі описані етапи існування мема від створення до згасання, умови його ефективної реалізації в масмедійній комунікації, способи протидії мемам. Актуальність роботи зумовлює активне використання і продукування мемів у масовій комунікації, часто в маніпулятивних технологіях, політичній і комерційній рекламі.

У роботі розглянуто питання розрізнення термінів «мем» та «інтернет-мем», якими сьогодні послуговуються різні галузі науки, передусім такі, як дослідження інтернет-технологій і масової комунікації. Також увагу приділено поняттю «медіавірус» у масмедійній комунікації, зокрема розглянуто праці Д. Рашкоффа, який увів термін «медіавірус» у сучасну науку. Концепції мема і медіавірусу нерозривно пов'язані, оскільки медіавірус є своєрідним двигуном ідеологічного коду, інакше кажучи, мема, в інфосфері. У висновках зазначено, що сучасна медіакультура за посередництва мемів впливає на самосвідомість і взаємодію людей у суспільстві, формуючи нове сприйняття реальності.

Ключові слова: інтернет-комунікація, мем, меметика, медіатехнології, інфосфера.

Постановка проблеми. У сучасному світі все більшої популярності в наукових дослідженнях, пов'язаних з інтернет-комунікацією, набуває меметика – підхід, який пояснює культурну еволюцію передачі інформації та, аналогічно до генетики, вивчає поширення, відбір та реплікацію культурних патернів. Незважаючи на дискусійність цього напрямку, теорію мемів у західній науці вивчають у межах таких дисциплін, як філософія, антропологія, психологія, а в західноєвропейських університетах запроваджують курси з вивчення мемів. Актуальність роботи зумовлює активне використання і продукування мемів у масовій комунікації, зокрема в політичних маніпулятивних технологіях.

Мета статті – проаналізувати історію досліджень і аспектологію підходів до вивчення мемів та простежити розвиток

цього поняття, окреслити підходи до визначення мема в різних авторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «мем» (від грец. *mimēta* – «наслідувати») одним із перших ужив у роботі «Егоїстичний ген» біолог Річард Докінз (R. Dawkins) у 1976 р., запровадивши його за аналогією до терміна «ген». В Оксфордському словнику англійської мови *mem* має два значення: «1. Елемент культури або системи поведінки, який передається від однієї особи до іншої шляхом імітації або інших негенетичних засобів. 2. Зображення, відео, фрагмент тексту тощо, як правило, гумористичного характеру, які копіюються та швидко поширюються користувачами Інтернету, часто з невеликими змінами» [12]. Тобто мем – це культурна інформація, яка наслідується або копіюється від людини до людини. За Р. Докінзом, це можуть бути «мелодії, ідеї, вислови, фасони одягу, прийоми виготовлення горщиків або побудови арок» [8, с. 192], або навіть цілі комплекси мемів, як, наприклад, уявлення про світ навколо. Меми поширюються синхронічно «від мозку до мозку шляхом процесу, який у широкому сенсі можна назвати імітацією» [1, с. 109], та діахронічно – від покоління до покоління. Мем, як і ген, переносить важливу інформацію, копіюючи і відтворюючи самого себе. Проте специфіка мема полягає в тому, що, за словами Р. Докінза, йому не властива абсолютна точність. Ми можемо пояснити це тим, що ментальні процеси сприйняття і передачі інформації мають креативний і суб'єктивний характер.

Дослідниця мемів Сьюзен Блекмор, автор книги «Машина мемів» [6], висловила припущення, що саме меми стали важливим чинником еволюції людини [5]. У процесі еволюції успішні культурні патерни імітувалися і засвоювалися, переводячи таким чином людство на інший рівень розвитку. Основна умова мема і відмінність його від ментальних процесів, за словами дослідниці, – імітованість, інформація має копіюватися однією особою від іншої [5]. Недоліком такого підходу, запропонованого Сьюзен Блекмор, є занадто широке розуміння мема, унаслідок чого будь-яка інформація, яка може бути імітована людиною, може називатися мемом. Отже, цим терміном позначаються різноманітні елементи. У своїй праці автор розглядає теорію мемів в антропологічному аспекті; відповідно до її поглядів, людина є своєрідною «машиною мемів», яка їх копіює та поширює.

На противагу цьому, окреслює підходи до мемів як абсолютної ідеї інший, біхевіористський підхід, де твердиться, що мем не існує поза подіями і текстами, у яких з'являється, це культурний елемент, який містить закодовану інформацію.

Учений-когнітивіст Ден Спербер, у свою чергу, розуміє мем як синонім культурних реплікаторів (на основі визначен-

ня, наданого Р. Докінзом), що визначається автором у термінах репрезентацій. Це пояснює думку, що реплікатори мають репрезентативну основу, вони є символами й асоціаціями людського розуму. Навіть більше, є два основних види уявлень, виділених автором: ментальні уявлення, які є внутрішніми для суб'єкта, як-от переконання; і суспільні уявлення, які є зовнішніми щодо предмета, як-от зображення [15, с. 24]. Проте існує третій тип репрезентації, отриманий із попередніх двох, культурні репрезентації, що розуміються як об'єднане уявлення суспільних і ментальних репрезентацій у соціальній групі [15, с. 33].

Отже, концепт і розуміння мема нестатичні. Вочевидь тому, що феномен мема вивчають різні галузі знань: соціологія, маркетинг, психологія, медіалінгвістика.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, доцільно розрізнити мем як культурний патерн та інтернет-мем у звуженому значенні – смішні картинки, відео, тексти, що поширюються в мережі Інтернет, зокрема в соціальних медіа, які сьогодні стали основним засобом комунікації в Інтернеті, посухувши форуми та блоги.

Інтернет-меми позначено новими характеристиками, що пов'язано з новими технічними можливостями поширення, відтворення і реплікації. Наведемо визначення мема дослідниці Л. Шифман: «Інтернет-меми визначаються тут як одиниці популярної культури, які поширюються, імітуються та трансформуються окремими користувачами Інтернету, створюючи спільний культурний досвід у цьому процесі» [14, с. 367]. Як бачимо, дослідниця пропонує підхід до інтернет-мемів не як до різномірних, хаотично створених елементів, а як до комплексу елементів, що були створені з урахуванням інших і мають спільні характеристики.

Поняття, запропоноване Р. Докінзом у 1976 р., і мем у розумінні в побутовій свідомості зараз відрізняються. В інтернет-комунікації, як уже сказано, мемом називають смішні зображення з написами, відео, фрази, які поширюються Мережею в основному через соціальні медіа. Очевидно, що інтернет-мем у формі зображення та відео більш ефективний для поширення в Мережі, бо час на аналіз інформації, переданої текстово, довший, ніж на аналіз зображення. Візуальний контент залучає більше користувачів, ніж текстовий. Зображення передають інформацію поза самим зображенням, що можна сприймати інтуїтивно, володіючи контекстом інформації. Часто для візуальних мемів характерне використання засобів комічного: гумору, іронії та сарказму. Це допомагає популяризувати мем, поширити його якомога більше, адже це є одним із головних критеріїв його ефективності. Та варто зазначити, що мем із веселими картинками зі смішними написами може виконувати не тільки розважальні функції, а і функції впливу на аудиторію.

Дослідники Б. Вігінз і Г. Баверс (B. Wiggins, G. Bowers) висловлюють думку, що мем – жанр онлайн-комунікації й артефакт цифрової культури. Вони виокремлюють такі ознаки мема, як повторюваність, дублювання і трансформація, поширення учасниками цифрового культурного простору. Зауважимо акцент на повторюваності цього культурного елемента [16, с. 12].

Аналіз мемів має значення не тільки для аналізу сучасної інтернет-культури, а й для сучасної культури загалом. Формуючись у сфері інтернет-комунікації, мем передається від людини до людини і поступово перетворюється на загальний соціаль-

ний феномен. Урешті, меми мають здатність формувати мислення, форми поведінки та дії соціальних груп [11].

Особливістю інтернет-мемів, на нашу думку, є здатність до творчого самовідтворення завдяки створенню нових контекстів [14, с. 365]. Меми дуже розрізняються за ступенем їхньої пристосованості, тобто за рівнем адаптації до соціокультурного середовища, у якому вони розмножуються. Отже, метаінформація про конкурентний процес відбору й адаптації стає все важливішою частиною самого аналізу мемів.

Дотичним до поняття «мем» у плані культурної одиниці, яка поширюється в медіа і стає тригером соціальних змін, є «медіа-вірус», уведений фахівцем у галузі медіа Дугласом Рашкоффом (Douglas Rushkoff) у роботі «Медіавірус. Як поп-культура таємно впливає на нашу свідомість» («Media Virus! Hidden Agendas in Popular Culture»). Д. Рашкофф описує медіавірус як шлях проникнення мемів в інфосферу: «Прикріпившись, медіавірус вводить в інфосферу приховані в ньому концепції у формі ідеологічного коду – це не гени, але їх концептуальний еквівалент, який ми зараз називаємо «мемами»» [4, с. 7]. На наш погляд, це підтверджує думку, що сучасна медіакультура за посередництвом мемів впливає на самосвідомість і взаємодію людей у суспільстві, формуючи нове сприйняття реальності.

Медична метафора вірусу ілюструє швидкість поширення мемів та ймовірні масштаби впливу. За Д. Рашкоффом, «спосіб, яким вірус проникає всередину, так само важливий, як сама його будова. Найчастіше спосіб поширення вірусу несе в собі не менше інформації, ніж меми» [4, с. 8]. Учений зазначає, що оболонкою медіавірусу може бути будь-яка подія, головне, щоб вона привертала нашу увагу [4, с. 7]. Ми згодні з думкою, що вдалий медіавірус – той, який викликає шок. Спостереження за українським медіапростором демонструють, що найбільшого резонансу набувають провокативні або шокуючі меми, які грають на страхах і бажаннях людини.

Зазначимо водночас, що медіа стали таким же реальним незамкнутим простором, як і атмосфера. У дослідження масових комунікацій медіапростір називають інфосферою, територією, відкритою для суспільної взаємодії, але водночас, що важливо, і для соціальних і політичних маніпуляцій. Щоразу, коли ми користуємося засобами масової комунікації, ми вступаємо в контакт з інфосферою. Д. Рашкофф метафорично описує інфосферу як «кровеносну систему, у якій циркулюють інформація, ідеї та образи», тільки замість кровеносної системи транспортом медіавірусів виступають мережі медіапростору [4, с. 6]. Інфосфера є гармонійним середовищем для розвитку нових ідей культури.

Отже, Д. Рашкофф виділяє три основних типи медіавірусів [4, с. 7–8]:

- які створюються навмисно, рекламні трюки;
- віруси-тягачі, які виникають спонтанно, але стають майданчиком для інших вірусів;
- самонароджені віруси – які цікаві самі собою і поширюються без зовнішнього впливу. Згідно з дослідником, якщо суспільство немає «імунітету» до медіавірусу, тобто він викликає в людей інтерес, і позиція до окремої ситуації в суспільстві не є однозначною, інфосфера почне розмножувати і поширювати вірус самостійно.

Пояснюючи свою концепцію медіавірусів, Д. Рашкофф використовує тотожні поняття – ті, що і представники меметики. Передусім ми бачимо суголосні думки в тому, що медіавірус, як і мем,

є запорукою культурної еволюції, яку Д. Рашкофф навіть називає «соціальними мутаціями» [4, с. 10]. Зазначимо, однак, що не кожна медіаподія має потенціал стати вірусом, тому що медіавірус – це «медіаподія, які зумовлюють соціальні зміни» [4, с. 7].

Також Д. Рашкофф описує ефективні прийоми боротьби з медіавірусами, які ми умовно можемо назвати девальвацією й нівеляцією. Основними техніками протидії є відволікання уваги і надмірне спрощення. Сам дослідник називає їх маргіналізацією і зазначає їх активне використання для організації реакцій на медіавіруси. Працює цей прийом так: необхідно відвернути увагу від об'єкта критики, обравши нового «ворога», за допомогою засобів масової інформації спрямувати на нього лють суспільства. Створюється ілюзія, неначе всі виступають на одному боці, а незгодні відчують себе абсолютно самотніми, таким чином підкорюючись або маргіналізуючись. Дисиденти мають відчуття себе в ізоляції [4, с. 13–14].

Протистояти такій кампанії може добре сконструйована оболонка медіавірусу, яка допоможе мемам поширитися перш ніж вони будуть незворотно маргіналізовані. Оболонка має велике значення, оскільки вона захищає концепцію вірусу. Медіавіруси використовують у своїх інтересах тенденцію сучасних медіа реплікувати все, що відображає або пропагує принципи їхнього власного функціонування, так меми нешкодують ще одну тактику піару.

Урешті, спостерігаємо, що характер медіавірусу свідчить більше про стан суспільства, ніж про мем, у ньому закладений. Тип реакції говорить про «імунну систему» соціуму, рівень протидії медійним інфовірусам [13]. На нашу думку, на нього впливають такі чинники, як загальний економічний стан і рівень освіченості громадян, а також наявність чи відсутність недержавних альтернативних засобів масової інформації (далі – ЗМІ).

Отже, створена початково як засіб централізованого контролю, інфосфера породила покоління, яке може змінювати «картинку», тобто мати владу протистояти цій технології і самим використовувати її. Хоча первинно ЗМІ були створені для впливу на аудиторію, розвиток медіатехнологій дав можливість людям самим «потрапити у ЗМІ», самостійно створювати медіаподії та нову медіареальність. Пасивно-споглядальний характер взаємодії людини з телебаченням, радіо чи пресою змінився на проактивний. Технологія стала глобальною і комплексною, щоб бути під одноосібним управлінням.

Коментуючи ситуацію з виборами президента Сполучених Штатів Америки, у яких неочікувано переміг Дональд Трамп, Д. Рашкофф, зазначаючи, що велику роль у цій перемозі відіграли саме медіа, робить такий висновок: «Медіавірус Дональда Трампа оголив недозволені, приховані плани в нашій популярній культурі» [13].

Цікавим із погляду теорії медіавірусу є дослідження з меметики, виконане на замовлення уряду Сполучених Штатів Америки у 2018 р., “Exploring the Utility of Memes for U.S. Government Influence Campaigns”, автори В. Закем, М. Макбрайд, К. Хамерберг (Vera Zakem, Megan K. McBride, Kate Hammerberg). Його метою було виявлення, як меметика може відігравати провідну роль в урядових пропагандистських кампаніях.

Автори роботи, спираючись на термінологію Р. Докінза та враховуючи нові засоби комунікації, запропонували своє визначення мема як «культурно резонансної інформації, яка легко поширюється в Інтернеті» [17, с. 47].

Дослідники зазначають обов'язкові умови для успішного «щеплення» мемів суспільству: вони були асимільовані (тобто їх помітили і зрозуміли); вони були збережені (їх запам'ятали); і вони були поширені й оприлюднені [17, с. 16].

У висновках окреслено чинники ефективного продукування мемів:

- 1) спрямовані на конкретну проблему;
- 2) вибудовані з урахуванням особливостей відповідної групи населення і резонують із нею;
- 3) правильно сконструйовані, щоби швидко поширюватися як у плані форми (у вигляді мемів), так і відповідно до резонансної ситуації, що поширюється ЗМІ [17, с. 24]. Ця думка суголосна з думкою Д. Рашкоффа, що оболонка мема не менш важлива, ніж зміст.

Очевидно, що мем не є дзеркалом життя, це зображення кризів призми внутрішніх і зовнішніх уявлень. Так, наприклад, відомий медіавірус «британські вчені» теж має реальну основу, пов'язану з тим, що результати досліджень саме британських дослідників частіше публікувалися, і, урешті, вислів «британські вчені» маргіналізувався, перейшов у народні анекдоти як символ учених, які проводять незрозумілі, непотрібні дослідження. Як бачимо, реальне підґрунтя девальгувалося, викривилося і маргіналізувалося в мемі.

Дослідник інтернет-культури, зокрема мемів та інтернет-мови в російськомовній Мережі, професор М. Кронгауз окреслює 4 стадії життя мема:

1. Створення мема і початкова реакція – «на сайті, форумі, чи у блозі, де виникає дивна, іноді поетична фраза, яка викликає жваве обговорення» [2, с. 132].
2. Поширення мема на інші майданчики в Мережі, продукування нових контекстів і ситуацій. Цей період названо креативною зоною, «тому що мем видозмінюється, намагаючись захопити побільше комунікативного простору» [2, с. 132].
3. Далі настає період стабільності – не обов'язкова, проте важлива фаза, тому що вона залишає мему вибір: зникнення або трансформація. Мем втрачає енергію, але за інерцією продовжує використовуватися, отже, існувати.
4. Наступний період – згасання мема або зміна статусу. Він зникає, тому що втрачає властивість бути цікавим, або зберігається, але вже не є мемом, входить у систему мови або комунікації. І ми навіть не відчуваємо, що це був мем. М. Кронгауз наводить приклад смайлика, який раніше також був мемом, а зараз є невід'ємним засобом неформальної онлайн-комунікації.

Висновки. Отже, як бачимо, новий підхід у поясненні еволюційних процесів витворив поняття мема, яким сьогодні послуговуються різні галузі науки, передусім такі, як дослідження інтернет-технологій та масової комунікації. Мем розуміють як культурний патерн і жанр онлайн-комунікації. За висловом дослідника масових комунікацій Г. Маклюена, під впливом електронних ЗМІ суспільство стає «глобальним селом», теорія мема з ідеєю масового поширення стає органічною частиною цієї концепції. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні цих одиниць в українському інтернет-просторі.

Література:

1. Докінз Р. Эгоистичный ген. Москва, 1993. 318 с.
2. Кронгауз М. Мемы в интернете: опыт деконструкции. *Наука и жизнь*. 2012. №11. С. 127–132. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/21327/>.

3. Кронгауз М. Самоучитель олбанского. Москва, 2013. 412 с.
4. Рашкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание. Москва, 2003. 368 с.
5. Blackmore S. The Evolution of Meme Machines?. New Ontopsychology. *Ontopsychology and Memetics*. Rome : Psicologica Editrice. P. 233–240. URL: <https://www.susanblackmore.uk/conferences/the-evolution-of-meme-machines-3/>.
6. Blackmore S. The Meme Machine, Oxford, England : Oxford University Press, 1999. 288 p.
7. Castaño D. Defining and characterizing the concept of Internet Meme. *Revista CES Psicología*. Enero – Junio 2013. Vol. 6. № 1. P. 82–104. URL: <http://www.scielo.org.co/pdf/cesp/v6n2/v6n2a07.pdf>.
8. Dawkins R. The selfish gene. Oxford, England : Oxford University Press, 1976. 224 p.
9. Dawkins R. A devil's chaplain: Reflections on hope, lies, science, and love. Boston, MA : Mariner Books. 2004, 263 p.
10. Dennett D. Memes and the exploitation of the imagination. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*. Spring 1990. № 48. P. 127–135. URL: <https://ase.tufts.edu/cogstud/dennett/papers/memeimag.htm>.
11. Knobel M., Lankshear C. A new literacies sampler. New York : Peter Lang, 2007. 252 p.
12. Oxford Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/meme>.
13. Rushkoff D. Digital trends – Trump is a media virus. URL: <https://rushkoff.com/digital-trends-trump-media-virus/>.
14. Shifman L. Memes in a Digital World: Reconciling with a Conceptual Troublemaker. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2013. № 18. P. 362–377. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcc4.12013>.
15. Sperber D. Explaining Culture: A Naturalistic Approach. Oxford : Blackwell. 1996. 175 p.
16. Wiggins B., Bowers G. Memes as genre: A structural analysis of the memes cape. *New Media & Society*. 2015. Vol. 17. P. 1–21. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1021.9628&rep=rep1&type=pdf>.
17. Zakem V., McBride M., Hammerberg K. Exploring the Utility of Memes for U.S. Government Influence Campaigns. 2018. 86 p. URL: https://www.cna.org/cna_files/pdf/DRM-2018-U-017433-Final.pdf.

Bulakh M. Aspectology of meme studies

Summary. The article deals with the status of memetics in modern science. Different approaches to the definition of memes are analyzed, in particular, the meme as a cultural pattern and the meme as a genre of online communication. A comparative analysis of the study of memes from the first scientific works to modern research is presented.

The paper describes the stages of creating a meme, the conditions for its effective implementation in media communication. The article also analyzes, on the one hand, the possibilities of memes in influencing the masses of people, and on the other hand, ways to resist them.

The article aims to analyze the history of research and aspect of the approaches to the study of memes and trace the development of this concept, outline the approaches to defining the meme in various authors. To solve this problem this paper presents different approaches to the phenomenon of meme, given by different scientists such as Susan Blackmore, Richard Dawkins, Daniel Dennett. The paper describes approaches to the concept of the meme, as well as the concept of media virus proposed by Douglas Rushkoff. The concepts of the meme and the media virus are inextricably linked, because the media virus is a kind of engine of the ideological code, in other words, the meme, in the infosphere.

Relevance of work predetermines the active use and production of memes in mass communication, in particular in political manipulative technologies. The article outlines new approaches to the concept of a meme used today by various branches of science, in particular, such as research on Internet technologies and mass communication. First of all, the meme is understood as a cultural pattern and an online communication genre. It is also noted that modern media culture affects the self-consciousness and interaction of people in society by memes, and forms a new perception of reality.

Key words: Internet communication, meme, memetics, media technologies, infosphere.

*Землякова О. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»**Шахматова О. В.,**старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

КОМУНІКАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СПІЛКУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМ МИТТЄВОГО ОБМІНУ ПОВІДОМЛЕННЯМИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню комунікативних, морфологічних, лексичних, і синтаксичних особливостей спілкування в месенджері як жанру інтернет-комунікації. Авторами обрано як матеріал для дослідження тексти листування і голосові повідомлення, передані за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями.

Мова, що використовується в комунікації за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями, істотно відрізняється як від письмової, так і від усної форм нормованої літературної мови. Завдяки швидкості відправки й отримання повідомлень у месенджерах мова, що в них застосовується, усе більше і більше набуває рис усної. Використання спеціальних графічних символів – емоціконів – для передачі емоцій, застосування паралінгвістичних символів, лаконічних і виразних скорочень (здійснення комунікації засобами інших семіотичних систем), багато інших ознак дозволяють говорити про існування нового усно-письмового типу мовлення. Подібно до усного типу мовлення, комунікація за допомогою месенджерів регламентується законами зручності, простоти й економії зусиль. Подібно до письмового – має письмове оформлення.

Проведений лінгвістичний аналіз повідомлень (проаналізовано понад 500 повідомлень, зібраних у грудні 2018 – січні 2019 рр.) у месенджерах Viber і Telegram показав, що найбільш характерними комунікативними характеристиками цього типу спілкування є:

- діалогічність;
- усно-письмовий характер використовуваної мови;
- зниження мови;
- експресивність.

Дані характеристики зумовлюють вибір комунікантами лінгвістичних і паралінгвістичних засобів.

Під час визначення комунікативних характеристик жанрів інтернет-комунікації одним із перших необхідно враховувати технологічний параметр, оскільки комунікація в мережі Інтернет у першу чергу опосередкована комп'ютером або мобільним пристроєм, і у другу – програмами, що використовуються під час комунікації. Саме можливості комунікативних сервісів багато в чому визначають ті чи інші особливості комунікації, що здійснюються за їх допомогою, і дають певний каркас, у рамках якого функціонує мовний продукт.

Ключові слова: інтернет-комунікація, месенджер, мовлення, мова.

Постановка проблеми. Останнім часом спілкування у формі віртуальної комунікації все глибше і динамічніше проникає в наше життя, багато в чому замінюючи реальне спілкування. На сьогодні лівова частина особистісного спілкування відбувається в мережі Інтернет за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями.

В.С. Іванов зазначає, що основна функція Інтернету, пов'язана з отриманням інформації, сьогодні перестала бути провідною, таку роль бере на себе саме комунікативна функція [1]. Саме тому особистісна комунікація в мережі Інтернет усе більше і більше привертає увагу дослідників.

В інтернет-лінгвістиці з'являється поняття жанру 2.0, яке нині охоплює все те жанрове розмаїття, яке виникає, починаючи із блогів, соціальних мереж і ресурсів для розміщення відеофайлів і закінчуючи особливостями комунікацій у поліформатних месенджерах, якими є, наприклад, сервіси Telegram або WhatsApp, тобто таких інтернет-сервісів, у яких можуть миттєво передаватися текстові, відео- й аудіоповідомлення [2].

Метою статті є дослідження комунікативних, морфологічних, лексичних і синтаксичних особливостей спілкування в месенджері як жанру інтернет-комунікації.

Матеріалом для дослідження стали тексти листування і голосові повідомлення, передані за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями.

Об'єктом вивчення став жанр спілкування в месенджері як новий напрям цифрового жанрознавства, а його предметом були обрані комунікативні характеристики жанру 2.0, що реалізується в новому форматі месенджера.

Виклад основного матеріалу. Згідно з останніми статистичними даними про використання додатків обміну повідомленнями, WhatsApp і Facebook Messenger мають 1,5 млрд користувачів у всьому світі, а WeChat дещо відстає – нещодавно він досяг позначки в 1 млрд користувачів [2].

WhatsApp і Facebook Messenger поширюються приблизно вдвічі швидше, ніж Facebook. На сьогодні WhatsApp найпоширеніший серед усіх додатків для обміну повідомленнями у світі, але Facebook Messenger домінує на ринку Сполучених Штатів Америки [2].

Варто зазначити, що все частіше бренди інтегрують Facebook Messenger у свою стратегію цифрового маркетингу. Facebook Messenger (зокрема, чат-боти) надає унікальну мож-

лівість залучати потенційних клієнтів, сегментувати аудиторію і надавати релевантний цільовий контент.

WeChat домінує на китайському ринку, і це не тільки додаток для спілкування, але і метод цифрової оплати. Він також має функції, які дозволяють вам знайти нових друзів поблизу, а також функцію GPS.

Досить популярний завдяки своїй функції шифрування і секретного чату, Viber часто встановлюється на телефони як додаток. Viber особливо популярний у країнах колишнього Радянського Союзу.

Така поширеність месенджерів свідчить на користь **актуальності їх дослідження**.

Проведений лінгвістичний аналіз повідомлень (проаналізовано понад 500 повідомлень, зібраних у грудні 2018 – січні 2019 рр.) у месенджерах Viber і Telegram, показав, що найбільш характерними комунікативними характеристиками цього типу спілкування є:

- діалогічність;
- усно-письмовий характер використовуваної мови;
- зниження мови;
- експресивність.

Дані характеристики зумовлюють вибір комунікантами лінгвістичних і паралінгвістичних засобів.

Діалогічність – це вираження в тексті (його організації) засобами мови взаємодії комунікантів у комунікативно-пізнавальному процесі, що розуміється як співвідношення двох або більше смислових позицій: це і врахування позиції адресата (читача), і другого «Я», і можливих опонентів, а також відображення діалогу співрозмовників [3, с. 138]. На думку Т.Н. Колокольцевої, є всі підстави говорити про те, що ніде і ніколи раніше дана категорія не набувала такого потужного і вражаючого втілення, як в інтернет-комунікації [4, с. 129].

До лінгвістичних проявів діалогічності, що найчастіше спостерігаються в комунікації за допомогою месенджерів, варто віднести окличні речення, імператив, незакінчені речення, уживання особових займенників 1-ої і 2-ої особи, дієслів у формі 1-ої і 2-ої особи, вигуків тощо.

Приклад 1.

– Ура! Ура! Ура! Ми нарешті закінчили ремонт!

– Вітаю!

Приклад 2.

– Гей, ти там? Мені зателефонували і запросили на співбесіду!

– Вау!

Цікаво, що повідомлення в месенджерах мають форму довготривалого діалогу, що відрізняє даний жанр інтернет-комунікації від інших. Спілкування за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями організовано без прив'язки до теми їхньої розмови. Тема діалогу може змінюватися, як і в реальному житті.

Усно-письмовий характер мовлення, що використовується. Головна відмінність між усною і письмовою формами мовлення полягає в тому, що кожна має власну, специфічну, матеріальну основу свого існування. Матеріальною основою усного мовлення є звукові хвилі, що поширюються в повітрі; матеріальну основу письмового мовлення становлять літери на контрастному тлі, фіксовані будь-яким способом (фарбою, світлом тощо) [5].

Усне мовлення – це мовлення, що звучить, функціонує у сфері безпосереднього спілкування, тоді як письмове – мов-

лення фіксоване, опосередковане допоміжною знаковою системою, а також часом і відстанню [6].

Мова, що використовується в комунікації за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями, істотно відрізняється як від письмової, так і від усної форм нормованої літературної мови. Завдяки швидкості відправки й отримання повідомлень у месенджерах мова, що в них застосовується, усе більше і більше набуває рис усної. Використання спеціальних графічних символів – емотиконів – для передачі емоцій, застосування паралінгвістичних символів, лаконічних і виразних скорочень (здійснення комунікації засобами інших семіотичних систем), багато інших ознак дозволяють говорити про існування нового усно-письмового типу мовлення. Подібно до усного типу мовлення, комунікація за допомогою месенджерів регламентується законами зручності, простоти й економії зусиль. Подібно до письмового – має письмове оформлення.

Приклад 3.

– Можна вітати! Здала!!!

– Уїіі! Вітаю!!!!!!

Приклад 4.

– Я таку сумку купила собі – просто суперрррр!

– Покажи мені).

Приклад 5.

– Кажуть там дорожче(.

Усно-письмовий характер спілкування проявляється у використанні синтаксично неповних конструкцій, великій кількості розмовної і жаргонної лексики. Серед мовних проявів даної комунікативної характеристики варто згадати також і спрощену транскрипцію (*здрасте, канеш, ваще, нічосі*). Дане явище – не тільки результат дії закону економії часу і зусиль, але також може розглядатися як прояв мовної гри.

Приклад 6.

– Тадададам...Ми у фіналі!!!

– Нічосі!

Стилістичне зниження мови є загальною тенденцією, характерною для інтернет-комунікації, що виявляється передусім у широкому вжитку ненормативної лексики. «Доводиться із жалем констатувати, що на комунікативному просторі Інтернету спостерігається досить масове порушення етичних норм мови, норм мовного етикету і нетикету (мережевого етикету)» [7, с. 16].

Зазначена комунікативна особливість проявляється у вживанні ненормативної лексики, огрубінні мови, її зубожінні, зниженні культури мови тощо.

Приклад 7.

– Да я взагалі з цього офігіві!

– Забий.

Приклад 8.

– Нафік мені ці проблеми...

– Повна хрень, згодна.

Експресивність – властивість певної сукупності мовних одиниць, що забезпечує їхню здатність передавати суб'єктивне ставлення адресанта до змісту або адресата мовлення, а також сукупність якостей мовлення або тексту, організованих на основі таких мовних одиниць [3]. Це поняття трактується в лінгвістичній науковій літературі досить неоднозначно. Найчастіше експресивність розуміється як «<...> виділення будь-яким способом того чи іншого змісту з низки інших переданих змістів» [4, с. 133].

Спілкування за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями емоційно насичене, з високим ступенем аграматизму і використанням графічних засобів для акцентного й інтонаційного виділення. Серед засобів експресивності, що спостерігаються найчастіше, варто виділити емоційно-оцінну лексику, інверсію, еліпсис, багаторазовий повтор розділових знаків.

Приклад 9.

– Дуже жаль((((

Приклад 10.

– Наберу!!!

Висновки. Під час визначення комунікативних характеристик жанрів інтернет-комунікації одним із перших необхідно враховувати технологічний параметр, оскільки комунікація в мережі Інтернет в першу чергу опосередкована комп'ютером або мобільним пристроєм, і в другу – програмами, що використовуються для комунікації. Саме можливості комунікативних сервісів багато в чому визначають ті чи інші особливості комунікації, що здійснюються за їхньою допомогою, і дають певний каркас, у рамках якого функціонує мовний продукт.

Комунікативна ситуація спілкування в месенджері представлена розмовним дискурсом і детермінована, з одного боку, фактом своєї синхронності (здебільшого), а з іншого – технологічними особливостями клієнтської програми, за допомогою якої здійснюється комунікація.

Література:

1. Иванов В.Е. Интернет в формировании диалогического пространства в социокультурной среде. *Мирпсихологии*. 2000. № 2. С. 52–56.
2. Горошко Е.И., Землякова Е.А. Полиформатный мессенджер как жанр 2.0 (на примере мессенджера мгновенных сообщений Telegram). *Жанры речи*. 2017. № 1 (15). С. 92–100.
3. Кругосвет : онлайн-энциклопедия. URL: [http:// www.krugosvet.ru/](http://www.krugosvet.ru/) (дата обращения: 30.04.2017).
4. Стернин И.А. Семантическая основа экспрессивного словоупотребления. *Проблемы экспрессивной лингвистики* : сборник научных трудов. Ростов : Изд-во Ростов. унта, 1987. С. 133–148.
5. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1976. 543 с.
6. Лутовинова О.В. Интернет как новая «устнописьменная» система коммуникации. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена: общественные и гуманитарные науки (философия, языкознание, литературоведение, культурология, экономика, право, история, социология, педагогика, психология)* : научный журнал. Санкт-Петербург, 2008. № 11 (71). С. 58–65.

7. Колокольцева Т.Н. Интернет-коммуникация как зеркало основных тенденций развития и функционирования русского языка. *Грани познания*. 2011. № 4 (14). С. 13–17.

Zemliakova O., Shakhmatova O. Communicative characteristics of communication through instant messaging programs

Summary. The article is devoted to the research of communicative, morphological, lexical, syntactic and paralinguistic features of communication in the messenger as a genre of Internet communication. The texts of correspondence and voice messages sent by using instant messaging programs were used as the material for the study.

The language used in communication through instant messaging programs is significantly different from both written and oral forms of standardized literary language. Due to the speed of sending and receiving messages, the language used in them, acquires more and more features of spoken speech. The use of special graphic symbols – emoticons – for the expression of emotions, the use of paralinguistic symbols, concise and expressive contractions (the implementation of communication by means of other semiotic systems) and many other features allow us to speak about the existence of a new oral-writing type of speech. Similar to the oral speech type, communication through messengers is ruled by the laws of convenience, simplicity and economy of efforts.

The linguistic analysis of messages (analyzed over 500 messages collected in December 2018 – January 2019) in the Viber and Telegram showed that the most characteristic communicative characteristics of this communication type are:

- Dialogism;
- Oral and written form of the language used;
- Expressiveness;
- Language lowering.

These characteristics determine the choice of communicants of linguistic and paralinguistic means.

In determining the communicative characteristics of the genres of Internet communication the technological parameter is one of the first which should be considered, because communication on the Internet is primarily mediated by a computer or a mobile device, and second of all, applications that are used in the communication. The possibilities of communicative services largely determine various peculiarities of communication, which are carried out with their help, and give a certain framework within which the linguistic product functions.

Key words: Internet communication, instant-messenger, speech, language.

*Ільченко О. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В СУЧАСНИХ МЕДІАТЕКСТАХ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У результаті вивчення теоретичного підґрунтя цієї статті виявлено, що наприкінці ХХ століття відбулося посилення інформаційної норми, що трансформувало функцію впливу й інформативну функцію, вплинуло на жанрову систему масмедіа. У сучасних медіатекстах ці дві функції зазвичай виступають у своїй головній ролі – інформування й експресивність. Інформування прагне до достовірності, фактичності. Матеріалізація функції впливу врівноважує ролі адресанта й адресата. Вплив перерозподілу статусу адресанта й адресата в сучасних масмедіа відобразився на рівні тексту, спонукаючи до діалогічності, що стала конструктивною, фундаментальною ознакою медіамови. Важливою рисою вираження діалогічності в мові масмедіа є використання елементів інтертекстуальності. Під інтертекстуальністю розуміємо такі діалогічні зв'язки, за яких один текст уміщує конкретні й явні посилання на попередні тексти. За таких умов автор цілеспрямовано включає в текст фрагменти «чужих» текстів, а адресат інтерпретує авторську інтенцію та сприймає текст у його діалогічній співвіднесеності. Революція жанрової системи змінила відносно стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи текстів. Наявність відповідного набору ознак дала змогу виокремити новини, інформаційну аналітику, публіцистичні тексти, рекламу. Реалізація інформаційної функції посилюється в напрямі до новинних текстів, отже, послаблюється в рекламних; функція впливу найбільш багатогранно виявляється в рекламі й бідніє в доборі відповідних мовленнєвих засобів у новинах. У процесі дослідження фактичного матеріалу з'ясовано, що залежно від жанру медіатексту змінюється прагматичне значення інтертекстуальних елементів: новинні тексти реалізують функцію достовірності повідомлення, інформаційно-аналітичні – оцінності, публіцистичні – експресивності, рекламні – переконання.

Ключові слова: інтертекстуальність, масмедіа, медіатекст, прагматика, новини, інформаційна аналітика, публіцистичні тексти, реклама.

Постановка проблеми. Із 90-х рр. ХХ ст. праці, присвячені аналізу різних аспектів стилю масмедіа, фіксують зміну «інформаційної норми у стилі, із чим пов'язане посилення інформаційної норми» [12, с. 664]. Зміна інформаційної норми трансформувала функцію впливу й інформативну функцію, вплинула на жанрову систему масмедіа.

Взаємовідношення названих функцій, їхня сутність, роль у медіамові, а також засоби їх реалізації помітно змінилися. У текстах сучасних масмедіа ці дві функції зазвичай виступають у своїй головній ролі – інформування й експресивність. Інформування прагне до достовірності, фактичності. Матеріалізація функції впливу врівноважує ролі адресанта й адресата; урізноманітнюється, стає розв'язною, індивідуалізованою. Під

адресатом розуміють не однорідну масу, а вельми різноманітну публіку з різними інтересами, інформаційними запитамі й поглядами.

Вплив перерозподілу статусу адресанта й адресата в сучасних масмедіа відобразився на рівні тексту, спонукаючи до діалогічності, що стала конструктивною, фундаментальною ознакою медіамови [7, с. 399]. Щоби репрезентувати результати аналізу й переконати реципієнтів в їхній достовірності, масмедійник стимулює свою мисленнєву діяльність і мислення реципієнтів. Автор тексту не подає готові істини, а разом з адресатом формує думку про об'єкт [12, с. 324], тому чужу позицію він передає цитуванням, переказуванням, а також залученням у свій текст елементів інших текстів, де висвітлюється інший погляд, інтенція. Відбувається ніби інтелектуальна бесіда адресанта й адресата. Важливою рисою вираження діалогічності в мові масмедіа є використання елементів інтертекстуальності. Під інтертекстуальністю розуміємо такі «діалогічні зв'язки, за яких один текст уміщує конкретні й явні посилання на попередні тексти» [12, с. 105]. У науковій літературі розрізняють широке (передбачає вивчення кожного тексту як інтертексту: між новим текстом і попереднім «чужим») існує загальний інтертекстуальний простір, що вбирає весь культурно-історичний досвід особистості) та вузьке трактування інтертекстуальності. У межах цієї розвідки йтиметься про вузьке розуміння, оскільки широке не дасть змоги вивчити прагматичну функцію інтертекстуальних елементів, а в медіатекстах автор цілеспрямовано використовує фрагменти «чужих» текстів, адресат же має інтерпретувати авторську інтенцію та сприймати текст у його діалогічній співвіднесеності.

Спеціальний поділ інтертекстів мови преси, що можливо приміряти й до медіамови загалом, запропонувала О. Рябініна, яка класифікує інтертексти в такий спосіб:

- 1) цитати – це інтертексти, що «передбачають дослівне введення частин прототексту до структури тексту»;
- 2) алюзії – це засоби інтертекстуальності, що базуються на ключових словах, які дають змогу відновити цілий текст;
- 3) фреймові репрезентанти, що «ґрунтуються на мовних і позамовних відомостях», «наділені стійким асоціативно-контекстуальним зв'язком із позамовними чинниками»;
- 4) перифрази – це засіб інтертекстуальності, яку «забезпечує відсилання до джерела породження та фонових знань реципієнтів, і в результаті відбувається не лише «відгадування» референта», «але й оцінювання його в контексті матеріалу»;
- 5) центонні тексти, що «здатні вміщувати в невеликому обсязі більше інформації», відсилати водночас до кількох прототекстів [9, с. 7–9].

Наприклад, *«Каміо грядеші, соціалісти?»* [1] або *«Каміо грядеші, вища школо?»* [6], де актуалізовано назву історичного рома-

ну «Камо грядеши» («Куди йдеш») польського письменника Г. Сенкевича (1846–1916 рр.), а водночас і сюжет роману, що репрезентує драматичну сторінку римської і світової історії, охоплюючи останні чотири роки правління імператора Нерона (64–68 рр. н. е.); *Сплячка красуня*. Новий арт-проект, за умовами якого дівчата в білих сукнях спатимуть, а їх цілуватимуть охочі чоловіки. Дівчина має право відкрити очі у відповідь на поцілунок, який їй сподобався [15], де не тільки назва проекту цілком збігається з назвою відомої казки Ш. Перо, а й ідея проєкту запозичена із сюжету художнього твору; *Останній дзвоник військових* [16], де йдеться про достроковий випуск у військових вишах України. Останній із наведених прикладів передає символіку останнього дзвінка середніх загальноосвітніх навчальних закладів – указує на закінчення навчання й перехід до нового життєвого етапу. Натяки (замість прямих формулювань думки), питальні речення (що спонукають до роздумів), приховування чіткої оцінності, відсутність категоричності в оцінках, неоригінальні, але експресивні назви (що певною мірою економлять мовні ресурси, водночас володіють потужним інформативним потенціалом) – важливі побудовники використання інтертекстуальних елементів у сучасних україномовних масмедіа, які реалізують діалогічність як фундаментальну ознаку публіцистичного тексту, що виступає «посередником діалогу між адресантом і адресатом» [11, с. 136] чи, за ідеєю В. Шлейєрмахера, «діалогічним зв'язком тексту з мовою й епохою його створення» [11, с. 136].

Револуція жанрової системи змінила відносно стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи текстів. Традиційно виокремлювали три групи жанрів: інформаційні, аналітичні й художньо-публіцистичні. Нині ж популярними виявляються не конкретні назви жанрів, а визначення «матеріал» чи «текст», під якими розуміють практично все, що репрезентує масмедіа. Склалася відносно чітка функціонально-жанрова типологія медіатекстів, що має стійкі ознаки на всіх рівнях: формату, змісту, мови. Наявність відповідного набору ознак дала змогу виокремити новини, інформаційну аналітику, публіцистичні тексти, рекламу.

Реалізація інформаційної функції буде посилюватися в напрямі до новинних текстів, отже, послаблюватиметься в рекламних; функція впливу найбільш багатогранно виявлятиметься в рекламі й збідніє в доборі відповідних мовленнєвих засобів у новинах. Інтертекстуальні елементи змінюватимуть іллокутивну мету й матимуть різний перлокутивний ефект залежно від типу медіатексту, у якому їх використано.

Отже, обрана для аналізу тема актуальна; необхідність вивчення підтверджує мовленнєва рефлексія, зафіксована картотекою, що налічує понад 5 000 одиниць, дібраних із друкованих, телевізійних і електронних медіатекстів за 2000–2019 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтертекстуальність як домінуючу ознаку мови сучасних масмедіа активно досліджують Л. Масімова [8], О. Рябініна [9], Н. Сунько [13] та багато інших і маститих, і молодих учених. Авторка цієї статті теж неодноразово зверталася до розробки теми інтертекстуальності в мові масмедіа [3; 4; 5].

Мета статті – виявити прагматичне значення інтертекстуальних елементів у сучасних медіатекстах.

Виклад основного матеріалу. Головним типом медіатекстів вважаються новини, оскільки формують зміст і структуру сучасного інформаційного простору [2]. Рубрики «новини»

дають відповіді на питання: що, де, коли відбулося і повідомляють про головні факти, що викликають співчуття, здивування, захоплення, наприклад: *Сльенко: Чуркін перейшов «червону лінію» стосовно України* (заголовок). *Постійний представник України при ООН Володимир Сльенко вважає, що постійний представник РФ при ООН Віталій Чуркін мав право вибору, як будувати свої виступи про події в Україні на засіданнях ООН* [17]. Використання інтертекстами «червона лінія» зумовлено прагненням якісно, живо поінформувати, але не завадити стрімкому сприйняттю тексту, не відволікти від основної інформаційної лінії. Вислів дібрано з майже стертою експресивністю, втраченою, мабуть, у зв'язку із частотністю використання. Ту саму прагматичну тенденцію помічаємо й у прикладі: *У ЄС немає «плану Б» у разі нератифікації Нідерландами угоди про асоціацію з Україною.* – *Посол* [18] (заголовок). Для достовірності інформаційного матеріалу масмедіастики використовують цитати, чим підтверджують висвітлену позицію дослівною передачею частини прототексту або знімають із себе відповідальність за цю позицію: *«Зеленський безпосередньо ніде не обіцяв зниження тарифів, хоча ми всі розуміємо, і він розуміє, що це є проблемою. Якщо подивитися, що саме говорив Зеленський в ролик про тарифи, то там він заявляв про необхідність збільшення видобутку газу, інвестування та розвитку експорту. Тоді ціна на газ в нашій країні впаде на 20–30%, а може і більше»,* – сказав Герус [22]; *Стефанчук також заявив: «Ви будете здивовані, але зараз в Україні не існує уніфікованого тексту Конституції». «У нас є матеріали юридичного аналізу, згідно з яким, після всіх внесених у різні статті змін не існує їх остаточної редакції, необхідної відповідно до правил законотворчої техніки»,* – сказав він [23]. Цитата – найпродуктивніший засіб інтертекстуальності в новинах, оскільки дає змогу якісно, достовірно інформувати, залучає реципієнта до інтелектуальної співпраці, не нав'язує запрограмованих інтенцій, а допомагає їх сформулювати, хоча саме добірка цитат справляє вирішальне враження щодо оприлюдненого матеріалу.

Наявність коментаря події, інтерпретаційний характер подачі матеріалу, формування ціннісних характеристик в інформаційно-аналітичних текстах зумовили прагматику вживання інтертекстом, наприклад: *Ситуація нагадує «переговори Герасима та Му-Му»,* – *влучно зазначив Олександр Волков, який не бере участі в переговорах і охоче виконує роль парламентського коментатора* [10], де цитата О. Волкова вміщує альянз, що актуалізує інформацію про тургенєвських героїв – німого Герасима й собаку Му-Му; *Без суду і слідства. Як Коломойський домігся обмеження повноважень НАБУ* [20], де актуалізовано відомий із радянських часів вислів, який у процесі функціонування набув переносного значення – «без належного скрупульозного вивчення питання» (у часи Другої світової війни розстріли без суду й слідства застосовували до провокаторів, шпигунів та інших агентів ворога, які закликали до порушень порядку [21]); *Новести мосту: як буде працювати перша українська переправа на Дунаї* (заголовок) [24], де використано фразеологізм у значенні «узгоджувати, налагоджувати діалог, взаємодію». Отже, засади інтертекстуальності підпорядковуються аксіологічній прагматиці, надаючи тексту ненав'язливо-вишуканого шлейфа поцінності: чітка вказівка на позивне чи негативне відсуття, наявна іронічна конотація використаної інтертекстами, яка й задає загальну інтенційну інтерпретацію.

Специфіка публіцистичних текстів полягає в акценті інформації на факторі людської цікавості, на індивідуально-авторському баченні проблеми. У такому разі не нехтується новинна цінність, але подача матеріалу зосереджується навколо характеристики об'єкта не скільки у професійному, скільки в особистісному плані, нерідко провокується конфлікт. Наприклад, серйозна проблема громадянства Донецької народної республіки репрезентується на прикладі ексцентричного російського артиста Микити Джигурди: **«Без нього зоопарк був би неповним»: у мережі висміюють нове «громадянство» Джигурди** (заголовок). *Днями він похвалився, як подавав документи на отримання паспорта так званої «ДНР»* [19]; чинного президента України порівнюють із героєм кінострічки «Слуга народу», якого зіграв В. Зеленський, а під час виборчої кампанії 2019 р. автор сценарію цього серіалу Ю. Костюк ухитив у креативну групу штабу В. Зеленського, тож масмедійники влучно використали цитати сценариста й актора одне про одного: *Сценарист «Слуги народу» Юрій Костюк: Зеленський казав, що оніколи у житті не стане класичним політиком* (заголовок) [25]; **«Юрка – мій колега, мій товариш», – з теплом у голосі говорив Зеленський про свого креативника в інтерв'ю УП** [25]. Публіцистика більшою мірою реалізує впливові мовленнєві засоби, ніж новинні й інформаційно-аналітичні тексти; вербалізація інформативної функції стрімко спадає. Це позначилося на прагматичних орієнтирах інтертекстуальних елементів, використовуваних у публіцистиці: яскрава емоційно-експресивно-оцінна характеристика покликає досягти своєї подекуди упередженої аксіологічної мети.

Найпотужніший арсенал впливових засобів мови використовують рекламні тести, що орієнтовані на переконання використати відповідний продукт, наприклад: *Між небом та землею*, ще експресивніше – *Між раєм та пеклом*. Об'єктом реклами виступає пиво «Astra», що стає репрезентантом «неба», а жінка – символ реального життя. Усе це надає рекламі легкості, створює гумористичний ефект, спонукаючи до купівлі відповідного товару. Реклама української мови сприяє її популяризації, водночас використовують текст пісні Н. Бучинської «Мова єднання» [26]; спонукає до її вивчення, використовуючи фреймовий репрезентант – гімн України [27]. Соціальна реклама «Україна – це я!» актуалізує текст драми «Лісова пісня» Лесі Українки [28], вірша Т. Шевченка «Кавказ» [28], вірша В. Сосюри «Любіть Україну» [29]. Використовуючи весь потенціал мови, тексти реклами самі нерідко стають прототекстами, наприклад: **Ви все ще носите золоті прикраси? Тоді зlodії ідуть до Вас** [14], пор.: *Ви все ще не перете з Tide? Тоді ми ідемо до Вас!*

Висновки. Отже, у сучасних масмедіа відбулися значні мовностилістичні зміни, зумовлені екстралінгвальними чинниками, що впливають на організацію мовних засобів. Посилення інформаційної норми масмедіа, експлікація функцій повідомлення і впливу, що спонукають до виникнення діалогічності, яка виявляється в інтертекстуальності. Використання інтертекстуальних елементів підпорядковується прагматичній відповідного типу медіатексту, у якому їх використано: новинні тексти реалізують функцію достовірності повідомлення, інформаційно-аналітичні – оцінності, публіцистичні – експресивності, рекламні – переконання.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в детальному вивченні інтертекстуальності в аксіологічному аспекті на матеріалі сучасних медіатекстів.

Література:

1. Без цензури. 2004. № 7.
2. Добросклонская Т. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. Москва, 2008. URL: <http://b546fed2159876340bfe4fdf1b2b27b4Dobrosklonskaya-T.G.-Medialingvistika-sistemnyj-podhod-k-izucheniyu-SMI>.
3. Ільченко О. Діалогічний вимір мови ЗМІ (на матеріалі українських ЗМІ 2000–2015 рр.). *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Poznań : Instytut Filologii Rosyjskiej UAM, 2016. Zeszyt IV. S. 33–39.
4. Ільченко О. Інтертекстуальність і прецедентність в україномовних ЗМІ початку ХХІ ст. (на матеріалі метафоричних словосполучень). *Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. 2013. Вип. 35. С. 155–160.
5. Ільченко О., Ященко Е. Джерела породження інтертекстуальності в сучасному масмедійному вербалізованому просторі (на матеріалі україномовних і російськомовних текстів). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. Вип. 63. С. 88–90.
6. Комуніст. 2006. № 16.
7. Кохтев Н. Публицистический стиль. *Русский язык : энциклопедия* / под ред. Ю. Караулова. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2003. С. 399–400.
8. Масімова Л. Інтертекстуальність візуального тексту масмедіа. *Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі*. Київ, 2014. С. 65–71. URL: <https://docplayer.net/52386107-Intertekstualnist-vizualnogo-tekstu-mas-media.html>.
9. Рябініна О. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Харків, 2008. 18 с. URL: <http://www.referatu.com.ua/referats/7569/177280>.
10. Самостійна Україна. Ч. 18. 2002.
11. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с.
12. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Кожинной. Москва : Флинта ; Наука, 2003. 696 с.
13. Сунько Н. Алюзія як маркер інтертекстуальності в англійськомовному газетному заголовку : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2016. 21 с. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/11.01.2016/Sunko.pdf.
14. «ТЧН». *Т/к «I+I»*. 09.08.2012.
15. «ТЧН особливе». *Т/к «I+I»*. 16.08.2012.
16. «ТЧН». *Т/к «I+I»*. 28.02.2015.
17. URL: http://soeportal.info/2017/03/11/jelchenko_churkin_perejshov_chervonu_liniju_stosovno_ukrajini.html.
18. URL: <http://www.5.ua/polityka/u-yes-nemaie-planu-b-u-razineratyfikatsii-niderlandamy-uhody-pro-asotsiatsiiu-z-ukrainoiu-posol-140548.html>.
19. URL: http://24tv.ua/bez_nogo_zoopark_buv_vi_nepovnim_v_merezhi_vismiyuyut_nove_gromadyanstvo_dzhigurdi_n792213.
20. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/06/7/648549/>.
21. URL: <http://slovariki.org/uridiceskij-slovar/16017>.
22. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/12/648694/>.
23. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/12/7217908/>.
24. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/06/10/648590/>.
25. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/05/2/7213738/>.
26. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eoeQQI5u7g>.
27. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SEEHmaAcfDw>.
28. URL: https://www.youtube.com/watch?v=TFR0e_GHh4Y.
29. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tq4-TPNyZ7k>.

Ilchenko O. Intertextual elements in modern media texts: pragmatic aspect

Summary. As a result of the study of the theoretical basis of this article, it was found that at the end of the twentieth century. There was a strengthening of information norms that transformed the function of influence and informative function, influenced the genre system of mass media. In modern media texts, these two functions, as a rule, play their main role – informing and expressiveness. Informing is committed to accuracy, and factuality. The materialization of the influence function balances the addressee and addressee roles. The effect of redistribution of the status of the addresser and the addressee in the modern mass media is reflected at the level of the text, urging a dialogue that was constructive, a fundamental symptom of media language. An important feature of the expression of dialogicity in the language of mass media is the use of intertextuality elements. Intertextuality is understood as a dialogical relationship in which one text contains specific and explicit references to previous texts. Under such conditions, the author purposefully includes frag-

ments of “foreign” texts in the text, and the addressee interprets the author’s intention and perceives the text in its dialogical correlation. The revolution of the genre system has changed the relatively stable thematic, compositional and stylistic types of texts. The presence of an appropriate set of features allowed to highlight news, information Analytics, journalistic texts, advertising. The implementation of the information function is enhanced in the direction of news texts and, accordingly, is weakened in advertising; the function of influence is most multifaceted in advertising and is scant in the selection of appropriate language means in the news. In the course of the study of the actual material it was found that depending on the genre of the media text, the pragmatic meaning of the intertextual elements changes: news texts implement the function of the reliability of the message, information and analytical – evaluation, journalistic – expressiveness, advertising – persuasion.

Key words: intertextuality, mass media, media text, pragmatics, news, information analytics, journalistic texts, advertising.

*Левченко Т. М.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання**ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

ЖАРГОННА ЛЕКСИКА У ВІЙСЬКОВІЙ ТЕМАТИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Анотація. У статті проаналізовано особливості появи, розвитку і функціонування військового жаргону у сучасній періодичній пресі. Зазначено, що саме мова преси та усне розмовне мовлення, на сьогоднішній день, є поки що єдиним документальним джерелом, яке може дати матеріал для наукових узагальнень про військовий жаргон. Під час вивчення військового жаргону насамперед досліджено питання про те, які категорії та засоби мови були активізовані, приведені в рух, мобілізовані для виконання функцій мови як найважливішого засобу спілкування людей.

Військовий жаргон у повному обсязі у період воєнних дій набирає характеру не вузько спеціальної мовної категорії, а значно ширшої, що проникає майже в усі функціональні стилі сучасної української літературної мови і в розмовне мовлення зокрема.

Зокрема функції та вплив військового жаргону на загальноживану мову досі не були об'єктом комплексного дослідження, що зумовлює актуальність нашої розвідки. З огляду на це актуальність статті полягає в тому, що досі не встановлено походження військового жаргону, не досліджені ранні жаргонізми та лексичний склад мови військових. Актуальною і важливою є характеристика основних функцій військового сленгу та його елементів в різних жаргонах.

На основі аналізу наукової літератури і словників, які містять жаргонну лексику військової тематики, зафіксовано тенденцію вживання арготизмів і жаргонізмів у певному тематичному спрямуванні.

У цілому вивчення функціонування військового жаргону показало, що під час переходу в іншу систему арготизми і жаргонізми стають її елементами і досить часто виглядають природно: сполучуються з лексемами певної системи, утворюють в ній нові слова та ін.

Зафіксовано, що військовий жаргон, як і будь-яка інша лексична система української мови, постійно розвивається і вдосконалюється: переходять у пасивний запас одні лексеми, з'являються нові, частина слів пристосовується до нових умов. Народження неологізмів у системі жаргону пов'язане з військово-політичними подіями в Україні та зростанням правопорушень в лавах військових і на територіях ведення бойових дій.

Ключові слова: арготизми, жаргонізми, військова тематика, мова сучасної української преси.

Постановка проблеми. У сучасних умовах життя і розвитку суспільства природно, що мова сучасної української преси характеризується виразною тенденцією насичення лексикою військового жаргону. Українським журналістам довелося вивчати військову мову і військовий жаргон, навчитися правильно, грамотно вживати їх у загальній системі мови.

Протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо зростання інтересу лінгвокультурологів, лексикографів, спеці-

лістів в інших сферах лінгвістики до проблем української соціальної діалектології, зокрема до військового жаргону. Частково це пов'язано із веденням гібридної війни на території України та входженням лексем мови військових у мову широкого загалу, а також із впливом мовлення сучасної молоді, соціальних низів, кримінальних елементів на загальноживану мову.

Відзначимо, що значної уваги заслуговують факти використання військового жаргону у розмовному мовленні та мові сучасних ЗМІ, які, безперечно, мають найбільший вплив на структуру мови і є стійким і типовим явищем.

Саме мова преси та усне розмовне мовлення, на сьогоднішній день, є поки що єдиним документальним джерелом, яке може дати матеріал для наукових узагальнень про військовий жаргон.

Актуальність статті полягає в тому, що досі не встановлено походження військового жаргону, не досліджено ранні арготизми, та лексичний склад мови військових. Актуальною і важливою є характеристика основних функцій військового сленгу та його елементів в різних жаргонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військова лексика неодноразово була предметом лінгвістичного аналізу. Вона привертала увагу багатьох українських мовознавців, а вживанню жаргонізмів, сленгізмів та арготизмів у мові української преси присвячені розвідки М.І. Навальної [2], Л.О. Ставицької [4], О.А. Стишова [5], О.О. Тараненка [6], Н.В. Третяк [7], В.В. Явір [8], Н.Г. Явтушенко [9], Л.Г. Ярошук [10] та ін.

Під час вивчення військового жаргону насамперед потрібно дослідити питання, які категорії і засоби мови були активізовані, приведені в рух, мобілізовані для виконання функцій мови як найважливішого засобу спілкування людей.

Військовий жаргон у повному обсязі у період військових дій набирає характеру не вузько спеціальної мовної категорії, а значно ширшої, що проникає майже в усі функціональні стилі сучасної української літературної мови і в розмовне мовлення зокрема.

Мета статті – описати функції та вплив військового жаргону на загальноживану мову.

Виклад основного матеріалу. Загалом вивчення мови солдат почалося із середини ХІХ ст. У цей період збирали переважно фактичний матеріал, який вміщував жаргони і арго. Водночас велися фрагментарні спроби опису військового жаргону. Вивчення військового жаргону було пов'язано з дослідженням лінгвокультури повної або обмеженої свободи.

Певною мірою дослідження військового жаргону відбувалося паралельно з вивченням мови декласових елементів, що започаткували зарубіжні та українські дослідники. Вони неодноразово зазначали, що за офіційною ідеологією, військовий

завжди є захисником Батьківщини, разом з тим традиційно на території бувшого СРСР військова служба була примусовою, а її умови нагадували побут і культуру виправно-трудова закладів, тюрем, таборів.

Навіть зараз, в умовах демократизації суспільства, ми маємо справу з реліктом лінгвокультури несвободи – обов'язковою строковою службою, умови якої багато в чому подібні до сучасних виправно-трудова закладів. Відповідно, виникає типологічна подібність культурно-мовних процесів в армії і кримінальному світі, з'являється схильність до взаємопроникнення цих двох сфер життя суспільства.

Військовий жаргон у корпусі соціальних діалектів посідає особливе місце. Він має декілька основних функцій, серед яких варто відзначити номінативну. Основною причиною виникнення і функціонування військового жаргону є відсутність у загальноживаній мові номінацій для переважної більшості специфічних реалій, які властиві армії. Представники військ завжди були перед проблемою створення тих слів, які б забезпечували спілкування в повному обсязі. Це стало причиною того, що військовий жаргон має безліч лексем, які не мають еквівалентів у мові широкого загалу. Більшість дослідників вказують на езотеричний характер мови людей, які перебувають в умовах несвободи.

Під час з'ясування конспіративної функції військового жаргону варто звернутися до термінів «таємна мова» і «штучна мова». Терміни «таємна» і «штучна», вживаються як синоніми, проте мають певні відмінності. Штучні мови, наприклад, есперанто, з одного боку, і таємні мови ремісників, торговців – з іншої мають різну мету: якщо штучні мови об'єднують соціуми і народи, то таємні мови відокремлюють і тим самим відділяють одну групу населення від іншої.

Порівняння конспіративної функції військового жаргону з конспіративною функцією в умовних мовах дає змогу з'ясувати принципів їх відмінності: якщо військовий сленг використовується для приховування протиправних дій, то лексеми умовних мов застосовуються, в основному, для захисту їх носіїв від ворожо налаштованих проти них людей. Певним чином розпізнавальна функція військового жаргону дуже близька до конспіративної. Ця функція не належить до певного соціального діалекту: вона властива багатьом жаргонам, територіальним діалектам, професійній термінології. Використання жаргону і арго характеризується прагненням до уособлення і протиставлення себе загальній лінгвокультурі.

Світоглядна функція військового жаргону одночасно вважається об'єднуючою: вона об'єднує всіх військових в один соціум. Світоглядні постулати військових відповідають основним принципам лінгвокультури несвободи. У 70-х рр. ХХ ст. вони чітко сформувалися у неписану мораль солдата-правопорушника. Згідно з такою мораллю солдат зобов'язаний: підтримувати досвідчених військових, не займатися суспільною діяльністю: не працювати, не мати дружніх контактів із військовим керівництвом, не цікавитися політикою та інше. Використання військового жаргону чітко розмежовує криміногенну і законслухняну частини військового суспільства.

Військовий жаргон – відображення ментальності військовослужбовців, саме військові жаргонізми характеризують критичне ставлення до дійсності, відображають позитивне ставлення до асоціальних проявів (бійки, вживання алкоголю та легких наркотиків). Військовий жаргон виникає, по-перше,

для того, щоб висловитися нетрадиційно, оригінально, незвичайно і експресивно, по-друге, щоб ізолювати від суспільства певну соціальну групу. Носії першого виду комунікації – це, зазвичай, люди творчі, які не хочуть висловлюватися, як інші. Другий тип – це військовослужбовці, які грубо порушують уставні норми поведінки. Вони використовують найбільш примітивні жаргонізми, які беруть початки в кримінальному жаргоні.

Основний корпус лексики військового жаргону, на відміну від деяких соціальних діалектів (наприклад, молодіжного), відносно стійкий. Цей факт пояснюється багатотомними традиціями військового співтовариства, стійкістю субкультури. Військовий жаргон сприяє тісній консолідації військового співтовариства та відмежування від свого «клану» інших елементів.

У мовознавчій літературі є низка дискусійних положень про перехід жаргону в літературну мову. Так, М.І. Навальна вважає, що до переходу в нормовану лексику жаргон спочатку потрапляє в розмовне мовлення [2]. Це відбувається завдяки інтралінгвістичним та екстралінгвістичним чинникам. Власне лінгвістичними причинами є відсутність номінацій для позначення тих реалій, які є у військовому середовищі і кримінальному світі, а також специфічна експресія жаргону і арго. Великого значення під час переходу такої лексики у загальну відіграють психолого-педагогічні, соціально-політичні, культурно-просвітницькі чинники, при цьому особливе значення має урбанізація, що призводить до розповсюдження арго і жаргону серед лояльного населення.

Найбільша частина арго і жаргону перейшла у широкий вжиток із жаргону військовослужбовців і кримінального арго. Аналізована лексика пов'язана з поняттями «вбивство», «бійка», «пятика», «жінки», «неповноцінна людина», «тіло», «зброя» та ін. Найбільша кількість лексем, що перейшли у загальний вжиток входила у синонімічні ряди військового жаргону і кримінального арго, позначали найвідоміші поняття кримінального світу, їм була притаманна полісемія.

Умови проходження військової служби (місце проведення військових дій) і місце позбавлення волі мають низку загальних зовнішніх ознак: чоловічий склад, примусове підпорядкування, жорстка ієрархія і розпорядок дня. Невипадково гауптвахта в жаргонах молоді, що проходить службу, називається *кіча* – «тюрма», *зек* – «солдат, що відбуває покарання на гауптвахті», *пайка* – «їжа, шматок хліба з маслом чи цукром для солдата».

Військовий жаргон має низку кримінальних арготизмів, пов'язаних із сигналами тривоги, наприклад: *палево* – неочікуваний візит командирів; *палить* – пильнувати за командирами.

Відомо, що жаргон військових популяризують деякі сценаристи, режисери, журналісти, теле- і радіокоментатори, письменники, актори, політики та ін. З часом жаргон починають вживати широкі верстви населення, таким чином, наче отримуючи дозвіл на вживання цих слів. Часте вживання у ЗМІ, кінофільмах, популярній художній літературі лексем військового жаргону нав'язує населенню особливу мовленнєву поведінку. Використання емоційно забарвленої лексики замість нейтральної часом може створювати упереджену думку аудиторії, адже від способу та мови подання інформації залежить не тільки реакція аудиторії, але й її розуміння та самовизначення.

У результаті мовних контактів різних соціумів з демобілізованими та мобілізованими солдатами утворюється лекси-

ка, яка розширює межі свого застосування і може переходити у широкий вжиток, а пізніше – у літературну українську мову. Соціодіалектизи тих верств населення, які спілкуються із солдатами утворюють разом із жаргоном, так зване біжаргонне поле, наприклад, у музикантів, солдат і правопорушників (*лабух* – «музикант», *лабать* – грати на музичних інструментах); у військових і музикантів (*ракета* – «електрогітара», *сирена* – «музика»).

Однією з умов існування жаргону в іншій лексичній системі є його визнання певним соціумом – носіями системи – «своїм» словом.

Незважаючи на те, що аналізовані жаргонізми беруть свій початок в аргі, жодна сучасна лексикографічна праця й довідкове видання не фіксує ці поняття і відповідно не тлумачить їх. Проте ними активно послуговуються у засобах масової інформації, розмовному мовленні і таким чином жаргонізми набувають поширення.

Звичайно, що не всі арготизми і жаргонізми, які перейшли в українську літературну мову можуть вживатися в усіх сферах суспільного життя. Це пов'язано з тим, що більшість слів, які прийшли із солдатської мови і кримінального середовища ще зберігся відбиток походження, хоча на деяких лексемах це не відчувається. Яскравим прикладом є слово *зняти* – «видалити, покинути місце, пост»; *зняти охорону*, *зняти ворожого часового* (вбити, зв'язати). У мові аргі початку ХХ ст. *зняти* – «вбити з вогнепальної зброї»; *зняти з катушок* – «ударом кулака збити з ніг» [1].

Особлива функція у жаргоні військових належить дієслову зокрема функція – підсилення. Досить часто дієслова щось підкреслюють, висувають на передній план, гіперболізують. Наведемо декілька прикладів. Лексема *вклепати* у Словнику російського аргі [1] означає зробити щось інтенсивно (вдарити, випити): *вклепати по морді*, *вклепати наряд*, *вклепати по стограм*, наприклад: *«Дмитро має поранення, яке не дає можливості вклепати з двох рук, щоб мало не показалося...»* (Новинарня, 03 грудня 2017 р.); *рвати* – у мові аргі означає роздерти, вирізати, припинити [1], наприклад: *Щодо офіцерського складу, то вони переважно добре ставляться до своїх підлеглих (у нас діюча бойова частина) і готові «рвати» будь-кого за них* (УМ, 22 лютого 2017 р.).

Загалом вивчення функціонування військового жаргону показало, що під час переходу в іншу систему арготизми і жаргонізми стають її елементами і досить часто виглядають природно: сполучуються з лексемами певної системи, утворюють в ній нові слова та ін. Лексеми армійського і кримінального середовища використовуються неформальними групами для позначення тих реалій, для яких не існує номінацій в інших жаргонах. Низка арготизмів, що перейшли в жаргон молоді, яка проходить службу, свідчить про запозичення військовими кримінальних традицій і порядків.

За період тривання АТО на Сході України змінилася не лише країна, змінилася її мова. З'явилися «сепари», «ватніки», «колоради», «укропи». Лексикон бійців у зоні АТО також встиг обрости новими жаргонізованими лексемами. Деякі з них були позичені з класичного військового жаргону, але переважна більшість народилася саме у горнилі війни.

Зібрані та проаналізовані жаргонізми відзначаються багатозначністю. Особливу функцію у мові військових виконують іменники та дієслова. Одна із переважних рис іменників –

називання та підсилення, найчастіше вони щось підкреслюють і гіперболізують. Крім того, військовий сленг характеризується яскравою образністю і заснований на стильовому прийомі метафоризації. Наведемо декілька прикладів. *«Дівочка готова, можна зашивати»* (25 червня 2015 р. *Gazeta.ua*), що значить *дівочка готова* – робота виконана, *зашивати* – підкладати дріт електроживлення. *«Оса, птіца, птічка»* – так у різних підрозділах називають коптери – безпілотні апарати, які використовують обидві сторони заради розвідки» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). *«Зазвичай після осі прилітають поросята, які нищать усе навколо»* (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). *Поросятами* в зоні АТО називають снаряди для мінометів. *«Поросята»* є різних порід, – каже 30-річний Михайло Галишин із Борислава Львівської області» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). Боеприпаси називають *кабачками*, *морквинами*, *огірками*. *«Огірки й морквини»* – подрібніші, а *кабачки* – пузатіші» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). *Приблуди*, *свистілки*, *обвіси* – додаткове навісне обладнання на стрілецьку зброю, а *балабаси* і *ніштяки* – делікатеси, яких немає в раціоні солдатів. Саме ці сленгові лексеми були вживані ще в часи Радянської Армії. *«Маслят»* багато не буває, – говорить боєць» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). Саме *маслятами* називають патрони, а *підсніжниками* – витягнуті з тіла осколки від мін. *Молоток* – протитанкова керована ракета ПТУР. *«При попаданні молотком у танк той розлітається на шматки»* (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.).

Аватари – бійці, що вийшли із строю, через вживання алкогольних напоїв. *«Аватари убивають своїх»* (Українська правда, 13 березня 2017 р.). *«Піяцтво, так звані аватари»* – велика проблема Збройних сил України» (Новинарня, 01 лютого 2016 р.). Серед нових жаргонних одиниць із військової сфери в текстах українських газет і журналів фіксуємо слова, що позначають конкретне місце або територію в зоні бойових дій: *передок*, *зеленка*, *секрет* та інші.

Лексема *передок* у Словнику української мови в 11 т. позначена ремаркою «розмовне» й означає «перед; передню частину воза, візка, екіпажа та ін.; передні колеса разом з віссю й голями; місце для кучера у візку, екіпажі та ін.; передню частину деяких сільськогосподарських машин; передню частину автомашини; колісний, зчеплений з лафетом візок, яким перевозять гармати; частину взуття, що облягає підйом та передню частину ноги» [3, с. 173]. Л.О. Ставицька подає таке значення жаргонізму: *передок* «жіночі геніталії; передня частина автомобіля» [4, с. 253]. Однак у військовій тематиці цим словом називають передню частину фронту, напр.: *Ми в постійній ротації: то заїжджаємо на «передок», то виїжджаємо звідти, адже в нас своя специфіка.* (УМ, 22 лютого 2017 р.).

Висновки. Таким чином, ми намагалися дати характеристику мови сучасних засобів масової інформації саме у період ведення військових дій, показати провідні напрями функціонування цього періоду, активізацію тих засобів мови і стилю, які в першу чергу були покликані до виконання завдань в умовах боротьби. Мова сучасних засобів масової інформації яскраво відображає лексику, яка розкриває військове мистецтво нашої армії, різноманітність і складність бою. Журналісти вводять в тексти лексеми і цілі фразеологічні сполучення військової мови.

Мова публіцистики сучасного періоду сповнена не тільки пафосною, героїчною лексикою, яка розкриває любов до рідної землі, а й активізацією жаргону, кримінального аргі

та входження їх через мову широкого загалу в сучасну українську літературну мову.

Ми з'ясували, що військовий жаргон має домінуючу функцію – номінативну, тобто військові перебували перед фактом створення нових слів для позначення реалій, які існували в їхньому житті і були відсутні у цивільного населення. Військові усвідомили себе окремим соціумом не схожим на інші соціальні групи, набули особливого світосприйняття; важливу роль у розвитку системи жаргону відіграла і розпізнавальна функція, що сприяла консолідації військового співтовариства.

Військовий жаргон, як і будь-яка інша лексична система української мови постійно розвивається і вдосконалюється: переходять у пасивний запас одні лексеми, з'являються нові, частина слів пристосовується до нових умов. Народження неологізмів у системі жаргону пов'язане з військово-політичними подіями в Україні та зростанням правопорушень в лавах військових і на територіях ведення бойових дій. Переходу жаргонізованих неологізмів у пасивний склад сприяє зникнення соціальних явищ, професій та перехід слів військового жаргону в інші лексичні системи. Більша частина аргі і жаргону перейшла в мову широкого загалу із солдатського сленгу і кримінального аргі. Внаслідок мовних контактів різних соціумів з мобілізованими і демобілізованими утворюється біжаргонна лексика. Досить часто спостерігається явище, коли жаргонні неологізми і аргіотизми дублюють вже існуючі лексеми, поповнюючи таким чином синонімічні ряди.

Питання про взаємовплив стилістичних компонентів різних функціональних типів і жанрів літературної мови та інтенсифікацію процесу взаємовпливу між певними функціональними типами і жанрами у воєнний період залишається відкритим і потребує подальшого опрацювання.

Література:

1. Елистратов В.С. Словарь русского аргі (материалы 1980–1990 гг.). URL: <http://gramota.ru/slovari/argi/?page=141&alpha=%CF>.
2. Навальна М.І. Жаргонізми в мові української преси. *Українське мовознавство* : міжвідомчий науковий збірник / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. Вип. 38. С. 147–152.
3. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980 рр.
4. Ставицька Л.О. Український жаргон. Словник. Київ : Критика, 2005. 496 с.
5. Стишов О.А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження* : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. 2016. № 41. С. 74–84.
6. Тараненко О.О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.
7. Третяк Н.В. Місце жаргонної лексики у структурі соціальних діалектів української мови. URL: http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_14_Tretyak.pdf.
8. Явір В.В. Жаргонізований дискурс: занепад чи норма? *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 3. С. 125–130.
9. Явтушенко Н.Г. Способи творення української комп'ютерної жаргонної лексики. *Всеукраїнська наукова конференція «Історичні регіони України: минуле та сучасність»*. Харків, 2013. С. 114–116.
10. Ярошук Л.Г. Комп'ютерний сленг як форма молодіжного спілкування. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2012. № 1 С. 156–164.

Levchenko T. The slang lexicy in the military thematic of the modern Ukrainian press

Summary. The article analyzes the features of appearance, development and functioning of the military jargon in the modern periodical press. It is noted that it is the language of the press and oral spoken language, to date, is still the only documentary source that can provide material for scientific generalizations on military jargon. In the study of military jargon, the first question was examined of which categories and means of language were activated, brought in motion, mobilized to fulfill the functions of language as the most important means of communicating people.

The military jargon, in its entirety during the period of hostilities, is gaining in character not narrowly a special language category, but much broader, penetrating almost all the functional styles of contemporary Ukrainian literary language and in spoken language in particular.

In particular, the functions and impact of military jargon on a commonly used language have not yet been the subject of a comprehensive study, which determines the relevance of our article. Given this, from a linguistic point of view, the relevance of the article lies in the fact that the origin of the military jargon has not been established to date, the early jargon has not been investigated, and the lexical composition of the language of the military. Actual and important is the characterization of the main functions of military slang and its elements in various slang.

On the basis of the analysis of scientific literature and dictionaries that contain the jargon vocabulary of military subjects, the tendency to use argotypes and jargon in a certain thematic direction was recorded.

In general, the study of the functioning of the military jargon showed that during the transition to another system, argotisty and jargon become its elements and quite often look natural: they combine with the tokens of a certain system, form new words in it and so on.

It was recorded that military jargon, like any other lexical system of the Ukrainian language, is constantly evolving and improving: passes into tokens, new ones appear, some words adapt to new conditions. The birth of neologisms in the jargon system is connected with the military-political events in Ukraine and the increase of offenses in the military and in the territories of warfare.

Key words: argotypes, jargon, military subjects, language of the modern Ukrainian press.

*Нерян С. О.,**викладач кафедри періодичної преси та медіаредагування
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ОСОБЛИВОСТІ АРГУМЕНТАЦІЇ В КОМЕНТАРЯХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ТИПИ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ КОРИСТУВАЧІВ

Анотація. У статті висвітлено аргументативну специфіку спілкування в соціальних мережах у лінгвопрагматичному аспекті. Визначено поняття соціальної мережі й схарактеризовано її основні параметри як комунікативного простору. Мета полягала у визначенні лінгвопрагматичних особливостей коментарів як мовленнєвого жанру соціальної мережі, що передбачало виокремлення комунікативних стратегій коментування під час обговорення певної проблеми і характеристики дописів. Основну увагу зосереджено на стратегічному аспекті – з'ясуванні інтенційних складників комунікативної взаємодії користувачів соцмереж і реалізації їх у стратегіях коментування дописів. Джерельною базою для аналізу слугували коментарі користувачів українськомовного сегменту всесвітньої соціальної мережі Facebook за 2019 рік (загалом проаналізовано понад 300 дописів). Фактичний матеріал добирався з відкритих сторінок користувачів, зокрема у групах «Новини вищої освіти», «Український правопис», «Вища освіта в Україні – розквіт чи занепад?» тощо. Досліджено інтернет-взаємодію як аргументативний дискурс із притаманними йому стратегіями комунікації. Виокремлено допис і коментар як основні жанри мережевого спілкування і ґрунтовно проаналізовано стратегії коментування, представлені в українськомовному сегменті мережі Facebook. Проаналізовано коментарі учасників відкритих груп щодо проблем освітньої та наукової діяльності з визначенням основних стратегій. Загалом аргументація в соціальній мережі має два основні різновиди – скерування на критику тези і на особистості опонентів. Інші способи, зокрема критика аргументів і способу логічного зв'язку (демонстрації), не представлені у розглянутому матеріалі. Аналіз аргументативного дискурсу в соціальних мережах засвідчив домінування логіко-раціональної аргументації на противагу емоційності в коментарях до дописів користувачів. Основними використаними стратегіями спілкування є регламентації, відкритості, компромісу та дискредитації. Більшість стратегій мають кооперативний характер, виняток становить стратегія дискредитації, що виражає конфліктне спілкування і ґрунтується на психологічних прийомах аргументації.

Ключові слова: аргументативний дискурс, прийоми аргументації, соціальна мережа, комунікативна стратегія, допис, коментар.

Постановка проблеми. Лінгвістичні дослідження комунікативної взаємодії в соціальних мережах набувають дедалі більшої актуальності завдяки посиленню впливового потенціалу інтернет-комунікації. Зокрема, це стосується соціальних мереж, що є однією з потужних комунікативних сфер, тому вони демонструють комунікативні вміння і навички користувачів. Обговорення актуальних проблем сьогодення, висловлення

власної позиції щодо актуальних подій, анонси і звіти, привітання і подяки, – усі ці мовленнєві жанри широко представлені в соціальних мережах. Крім створення власне дописів, які містять основну інформацію, користувачі соцмереж активно долучаються до коментування власних і чужих дописів, розгортаючи дискусії у віртуальному просторі. Коментування стає одним з основних видів мовленнєвої діяльності користувачів соцмереж, тому потребує уваги з боку лінгвістів.

Нашою **метою** було визначення лінгвопрагматичних особливостей коментарів як мовленнєвого жанру соціальної мережі, що передбачало виокремлення комунікативних стратегій коментування під час обговорення певної проблеми і характеристики дописів. Основну увагу зосереджено на стратегічному аспекті – з'ясуванні інтенційних складників комунікативної взаємодії користувачів соцмереж і реалізації їх у стратегіях коментування дописів.

Джерельною базою для аналізу слугували коментарі користувачів українськомовного сегменту всесвітньої соціальної мережі Facebook за 2019 рік (загалом проаналізовано понад 300 дописів). Ми свідомо оминали гострі політичні теми, обговорення яких здебільшого має деструктивний характер і супроводжується вербальною агресією. Крім того, фактичний матеріал добирався з відкритих сторінок користувачів, зокрема у групах «Новини вищої освіти», «Український правопис», «Вища освіта в Україні – розквіт чи занепад?» тощо (авторську пунктуацію й орфографію збережено).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «соціальна мережа» (далі – СМ) було запроваджено в середині минулого століття на позначення соціальної структури, утвореної групою вузлів, якими виступають соціальні об'єкти (спільність, соціальна група, людина тощо). Згодом цей термін почали використовувати на позначення платформ для спілкування у сфері інтернет-комунікації [7, с. 239]. Традиційно дослідження комунікації в соцмережах уналежнюють до царини інтернет-лінгвістики (Н. Асмус [1], Н. Ахренова [2], О. Горошко і Т. Полякова [3], О. Тищенко [4], Л. Щипіцина [5] та ін.). Узагальнюючи представлені переліки характеристик СМ, дослідники виокремлюють такі параметри комунікації в СМ: дистантність, опосередкованість, мультимедійність, віртуальність, анонімність, високий ступінь проникнення, синхронність / асинхронність, статусна рівноправність, множинний режим спілкування, комбінація різних типів дискурсу [6, с. 178]. СМ має такі ознаки: зміст створюється виключно або переважно його користувачами; наявність індивідуальних профілів з інформацією про користувачів; можливість взаємодії для користувачів – обмін інформацією, зв'язок з іншими користувачами; можливість

досягнення кооперативної мети [7, с. 240]. У сучасному інформаційному світі соцмережі є одним з актуальних засобів спілкування – як персонального, так і інституційного. Зважаючи на це, А. Белова зазначає, що «соціальні мережі як одна з реалізацій гіперконективності вже перестали бути сферою суто міжперсональної комунікації: в них проникли бізнес і політика, і навіть такі консервативні інститути, як монархія і церква» [8, с. 90]. Масштабність і поширення соцмереж зумовлює їхнє домінування над іншими сферами комунікативної взаємодії і потребує ґрунтовного визначення в лінгвістичному аспекті.

Об'єктом аналізу в нашій статті є аргументативний дискурс, опосередкований у мовленнєвому жанрі коментаря в українськомовному сегменті соціальних мереж, а предметом – комунікативні стратегії аргументації в коментарях користувачів соцмереж.

Виклад основного матеріалу. Комунікація в СМ здійснюється за різними напрямками і функціями, вона скерована на обмін інформацією, самопрезентацію, розваги тощо, проте однією зі сфер діяльності користувачів СМ є обговорення актуальних питань. Насамперед це стосується реагування на представлену в дописах інформацію, оскільки читачі мають змогу прокоментувати і висловити власну думку про описані проблеми. У такий спосіб реалізується аргументація в СМ, що набуває різноманітних форм і демонструє комунікативну поведінку мовців. У коментарях передусім перетинаються інтернет-дискурс й аргументативний дискурс (далі – АД). А. Белова вважає, що АД є способом реалізації аргументації в комунікації [9, с. 109], тобто розглядає аргументацію як вияв мовленнєвої взаємодії особливого типу. В. Григор'єва вважає, що АД – це «послідовність висловлень у певній комунікативній ситуації, у процесі розгортання якої мовці почергово здійснюють мовленнєві кроки з відповідною комунікативно-прагматичною метою, а саме – переконати співрозмовника в істинності певного твердження і змусити його прийняти цю думку» [10, с. 24]. Для спілкування в соцмережах така почерговість не завжди є актуальною, оскільки коментарі користувачів здебільшого орієнтовані на обговорення вихідного повідомлення, хоч і певною мірою переходять у діалогічну площину в разі розгортання окремих гілок обговорення в коментарях. І. Шевченко та О. Морозова виокремлюють АД за критерієм загальних настанов і комунікативних принципів та розмежовують переговори та обмін думками [11, с. 235]. Г. Кім називає АД «монологічне або діалогічне мовлення в письмовій / усній формі з метою переконання кого-небудь за допомогою мовних засобів у правильності / помилковості, прийнятності / неприйнятності думки, вибору, точки зору, дії тощо» [12, с. 8]. Ми вважаємо, що АД у СМ має певні особливості. Насамперед це стосується нерівнозначності вихідного повідомлення і коментарів, що позначається на розгорнутій аргументації, яка значно перевищує власне допис. Автор допису репрезентує його користувачам для подальшого обговорення, іноді беручи участь у коментуванні. Кількість і тип коментарів необмежені, тобто за гніздовим принципом допис накопичує коментарі, серед яких виокремлюємо аргументативні. Саме АД становить основні зауваження, пропозиції, апеляції тощо до основного допису. На відміну від основного допису, коментарі здебільшого не підпорядковані критеріям зв'язності й цілісності тексту, тобто в них часто порушено текстово-дискурсивні категорії, напр.: *вікенд – а дорога*

на Чигирин<...>. і вікенду не захочеться))) <...> в Умань (Софіївка) через Черкаси поїдете))) з Києва))) – українська правда спуститься на землю, бажано на авто спуститися... троль-змі (коментар до допису «Куди поїхати на вихідні в Україні, 1 травня 2019 р.). Представлений коментар до допису на сторінці офіційного ЗМІ «Українська правда» дисонує з основним дописом через порушення правил пунктуації, емоції, сегментацію тексту. За таких умов фіксуємо порушення категорій цілісності і зв'язності, проте для коментарів у СМ наведений тип допису є типовим, тому що користувачі прагнуть скомпресувати інформацію та зекономити час.

Аргументація в СМ орієнтована на підтримку або критику певної позиції, висловленої в основному дописі. Розглянемо особливості аргументації в коментарях на прикладі обговорення скасування шкільної форми у відкритій групі «Новини вищої освіти», де в обговоренні беруть участь освітяни і звичайні користувачі, далекі за професією від освітньої галузі. Проте більшість дописів відповідають правилам літературної української мови, є чіткими і логічними, а вербальна агресія мінімізована. Усі коментарі можна поділити на дві групи: у першій користувачі вітають скасування шкільної форми, а в другій групі – критикують. В обох випадках маємо відповідну аргументацію, переважно раціонального характеру. Наведемо діалогічну єдність, що репрезентує обмін аргументами між двома користувачами:

Вікторія Танасюк. *Для нашого сьогодення дітям шкільного віку (6–15 років) шкільна форма до обличчя, вона їх зуртує, єднає в спільну справу – НАВЧАННЯ!!!! Буде шкільна форма – не буде соціального розшарування, тобто поділу на різні категорії населення. Школа – це заклад освітнього простору, а не дискотека (діти приходять до школи, хто в чому хоче!!!). Є різні цікаві моделі шкільної форми: урочисті та моделі кожного дня.*

Людмила Ермова – Вікторія Танасюк. *У НАВЧАННЯ зуртує грамотний і люблячий учитель, а форма зуртує в казарму. Бо не всі школи мають креативний підхід до її введення – вводити, аби вести. А діти нехай ходять строем, як солдати. Хіба ні? І це. Незважаючи на відміну «згори», школа все одно своїм Уставом може вести якщо не повністю форму, то її елементи. Ніхто її не покарає 😊 (Коментарі з групи «Новини вищої освіти», 20 червня 2019 р.).*

Основними реакціями на скасування шкільної форми стали критичні, тобто наведення контраргументів щодо тези «шкільна форма не потрібна». У першому з наведених коментарів фіксуємо такі аргументи на користь шкільної форми: відсутність соціального розшарування, згуртованість, протиставлення дозвіллю, урізноманітнення форми. Тут представлено комунікативну **стратегію регламентації**, яку визначаємо як дотримання формальних вимог і прагнення переконати опонента у необхідності їх виконання. Контраргументами до такої позиції, тобто на підтримку скасування слугують: казарменість й одноманітність форми, відсутність креативності в школі, можливість введення форми в кожній окремій школі. Цю комунікативну стратегію визначаємо як **стратегію відкритості**, за якої мовці закликають до відсутності будь-яких обмежень свободи і волевиявлення. Фактично маємо концептуальну опозицію «свобода» (відсутність форми) – «догматизм, казарменність» (наявність форми). У цій суперечці шкільну форму ототожнено з формою в армії, а школу порівняно з армійським

режимом, тобто примусом і виконанням команд. Прихильники скасування форми виступають за свободу у виборі одягу, що – відповідно – є передумовою для формування внутрішньої свободи людини. Аргументація в цьому разі стосується не стільки шкільної форми, скільки навчання і свободи дитини, і це фактично є підміною тези в аргументації.

У наступних коментарях переважно наведено аргументи проти скасування форми, більшість яких збігається з поданими вище, але додатково можна виокремити ще такі, як-от: «скасування шкільної форми не на часі» та «скасування шкільної форми не є завданням Президента», напр.:

Юрій Ковальчук. *Питання форми не повинне регулюватися указами президента. Нехай школа вирішує, але тільки за умов, що батьки допущені до прийняття рішень* (Коментар з групи «Новини вищої освіти», 20 червня 2019 р.).

Ця позиція підпорядкована комунікативній *стратегії компромісу*, за якої мовці виступають за консолідацію з опонентом, не наполягаючи на своїй думці, тому аргументи переважно недотичні до теми. Представлена дискусія в межах АД має виражений логіко-раціональний характер і передбачає критику тези переважно через помилкову «підміну тези», коли замість того, що потрібно, мовці доводять зовсім інше. На рівні обраних комунікативних стратегій фіксуємо стратегії регламентації, відкритості й компромісу.

Однак у СМ аргументація часто має іншу реалізацію завдяки активному залученню психологічних прийомів, що на лінгвопрагматичному рівні виражається через агресивну риторику й конфліктні комунікативні стратегії. Яскравим виявом такого спілкування є перехід на особистості, напр., фрагмент коментарів користувачів щодо можливостей зарубіжних поїздок викладачів навчальних закладів:

Ірина Кузьменко – Юрій Ковальчук. *Звичайно, це великий труд, але провінційний університет і коледж в селі – зовсім різні речі. Ми кожен день боремось за виживання, а не за Відень.*

Ігор Пилипенко – Ірина Кузьменко. *Боротьба за грант розпочинається з боротьби за виживання. А зубожіння починається зі скиглення* (Коментарі з групи «Новини вищої освіти», 19 червня 2019 р.).

Тут скарги одного з користувачів за важкі умови праці і маленьку зарплату у провінційному коледжі мають відповідну реакцію інших учасників дискусії – критика цієї позиції. Хоч опонент і не звинувачує мовця (Ірину Кузьменко) особисто, але вказує на те, що описана ситуація є наслідком не боротьби за виживання, а скиглення. З цього випливає, що опонент вважає таку позицію хибною, маючи на увазі конкретно мовця. Цей прийом має психологічне підґрунтя, хоч і не містить прямих образ, але з нього випливає негативне оцінювання дій мовця. Ми визначаємо цю комунікативну стратегію як *стратегію дискредитації*, за якої опоненти вдаються до взаємних звинувачень, деструктивної риторики і навіть вербальної агресії. За таких умов йдеться вже не про доведення чи спростування тези, а про приниження опонента.

Такий спосіб аргументації широко представлений у СМ. Дискредитація здійснюється не лише на адресу прямих опонентів, а й інших осіб, що причетні до обговорюваної проблеми. Так, у відкритій групі «Український правопис» представлено обговорення нової редакції правопису, тому учасники критикують не стільки позиції одне одного, а авторів реформи, напр.:

Микола Зубков. *...УСЕ инше, і варіантність написання зокрема – чергова спроба розхитати мовні норми й жодним*

чином не впорядкувати мовну конституцію, а дискредитувати її. А чого було це чекати від цих білодідових «онуків» і «дітей» русифіканієського (Коментар з групи «Український правопис», 15 травня 2019 р.).

Автор коментаря, відомий український мовознавець М. Зубков, використовуючи норми нового правопису, критикує його авторів, побіжно згадуючи українських лінгвістів радянських часів І. Білодіда і В. Русанівського. Він зневажливо відгукується про їхніх учнів, а прізвище В. Русанівського перекинує з ефектом мовної гри: ґрунтуючись на явищі паронімічної атракції, вказує на зросійщеність ідей останнього та його послідовників. Звідси і новий правопис потрактовано як проросійський і прорадянський, однак його автори дискредитовані в цьому коментарі.

Загалом аргументація в СМ має два основних різновиди – скерування на критику тези і на особистості опонентів. Інші способи, зокрема критика аргументів і способу логічного зв'язку (демонстрації) не представлені у розглянутому матеріалі.

Висновки. Аналіз АД у СМ засвідчив домінування логіко-раціональної аргументації на противагу емоційній у коментарях до дописів користувачів. Основними використаними стратегіями спілкування є регламентації, відкритості, компромісу й дискредитації. Більшість стратегій мають кооперативний характер, виняток становить стратегія дискредитації, що виражає конфліктне спілкування і ґрунтується на психологічних прийомах аргументації. Перспективи дослідження полягають у розробленні типології комунікативних стратегій, релевантних для АД соцмереж.

Література:

1. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Челябинск, 2005. 20 с.
2. Ахренова Н.А. Основные способы классификации жанров Интернет-дискурса. *Вестник Челябинского государственного педагогического института*. 2009. № 9. С. 166–174. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-sposoby-klassifikatsii-zhanrov-internet-diskursa>.
3. Горошко Е.И., Полякова Т.Л. К построению типологии жанров социальных медий. *Жанры речи*. 2015. № 2 (12). С. 119–127.
4. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. *Дивослово*. 2016. № 3. С. 35–39.
5. Щипицина Л.Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации. Архангельск : Поморский ун-т, 2009. 238 с.
6. Юрина И.А., Бородулина Н.Ю., Макеева М.Н. Исследование социальных сетей в контексте лингвистики новых медиа. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2017. № 11 (77) : в 3 ч. Ч. 2. С. 178–181. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-sotsialnyh-setey-v-kontekste-lingvistiki-novyuh-media>.
7. Дужникова А.С. Социальные сети: современные тенденции и типы пользования. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. 2012. № 5. С. 238–251.
8. Белова А.Д. Виртуализация коммуникативного простора. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 1. С. 86–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2015_1_10.
9. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. Київ : КНУ, 2003. 300 с.
10. Григорьева В.С. Аргументативный дискурс в когнитивно-коммуникативном аспекте. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2008. № 1 (014). С. 24–31.

11. Шевченко І., Морозова О. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : монографія / за ред. І. Шевченко. Харків : ЧФ Константа, 2005. С. 233–236.
12. Ким Г.А. Структурно-прагматические особенности аргументативного дискурса (на материале русского и немецкого языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Челябинск, 2011. 20 с.

Nerian S. Features of arguments in comments in social networks: communicative strategies of users

Summary. The article outlines the argumentative specificity of communication in social networks in the linguistic and pragmatic aspect. The concept of social network and its main parameters as a communicative space are characterized. The aim was to determine the linguo-pragmatic features of the comments as a speech genre of the social network, which provided for the isolation of the communicative strategies of commenting during the discussion of a particular problem and the characteristics of the writings. The main attention is focused on the strategic aspect – the clarification of the intentional components of the communicative interaction of users of social networks and their implementation in the strategies of commenting on the posts. The source for the analysis was the comments by users of the Ukrainian segment of the world social network Facebook in 2019 (more than 300 posts were analyzed in total). The actual material was

obtained from open pages of users, in particular in the groups “News of Higher Education”, “Ukrainian spelling”, “Higher education in Ukraine – bloom or decline?” etc. The Internet interaction as an argumentative discourse with its communication strategies inherent to it is explored. A post and comment as the main genres of network communication are singled out and the commentary strategies presented in the Ukrainian-language segment of the Facebook network are thoroughly analyzed. The comments of the participants of the open groups on the problems of educational and scientific activity with the definition of the main strategies are analyzed. In general, the argument in the social network has two main types – the targeting of the thesis criticism and the personality of the opponents. Other methods, including criticism of arguments and the method of logical connection (demonstration), are not presented in the material under consideration. The analysis of argumentative discourse in social networks has shown the dominance of logical rational argument in opposition to emotionality in comments to user reports. The main strategies used for communication are regulation, openness, compromise and discredit. Most strategies have co-operative character, the exception is a discrediting strategy that expresses conflict communication and is based on psychological methods of argumentation.

Key words: argumentative discourse, methods of argumentation, social network, communicative strategy, post, commentary.

*Посмітна В. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри правового забезпечення службово-бойової діяльності**Київського факультету**Національної академії Національної гвардії України*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ В АСПЕКТІ ПОТЕНЦІЙНОЇ ЗАГРОЗИ ДЕСТРУКТИВНОГО МОВНОГО ВПЛИВУ

Анотація. У статті порушено проблему потенційної загрози деструктивного мовного впливу мас-медіа. Визначено основні комунікативні цілі та схарактеризовано комунікативні можливості мас-медіа. З урахуванням цих чинників виявлено основні комунікативні стратегії мас-медіа, проаналізовано комунікативні тактики та обґрунтовано потенційні загрози деструктивного мовного впливу в їх використанні.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням можливостей мас-медіа та викликами інформаційної агресії.

Деструктивний і недеструктивний мовний вплив розрізняється за критерієм моральності. Як деструктивний розглядається мовний вплив, націлений на шкідливі для адресата наслідки.

У виявленні комунікативних засобів здійснення деструктивного впливу в мас-медіа важливо враховувати їхні основні комунікативні цілі та можливості.

Як основні комунікативні цілі мас-медіа визначено: формування громадської думки, поширення певних ідей; оприлюднення важливої інформації; контролювання влади та держструктур, відстоювання прав громадян.

Увага звертається на такі комунікативні можливості мас-медіа: можливість швидкого поширення інформації; висвітлення суб'єктивних думок; популяризування певних політичних ідей; здійснення впливу на будь-яку ситуацію; здатність упливати на емоційну сферу.

Автор визначає можливі негативні наслідки інформаційного впливу, виділяючи основні комунікативні стратегії та тактики мас-медіа: стратегія формування громадської думки (тактики узагальнення, типізації, представлення позиції як єдино правильної, нав'язування думки, дискредитування іншої позиції); стратегія інформування громадськості про найбільш важливі події (тактики добирання та подавання інформації, послідовності викладення подій); стратегії формування та коригування картини світу (тактики руйнування та створення стереотипів, структурування концептосфери, пояснення змісту концептів, переконання, навіювання); стратегія критичного аналізу діяльності держструктур (тактики дискредитування владних структур і їх представників, оприлюднення неочікуваних даних, «викривання» справжніх мотивів діяльності); стратегія створення публічного іміджу певної організації, структури, окремої особи (тактики зближення, дистанціювання, дискредитування, створення ефекту присутності); стратегія популяризування політичних ідей (тактики перекручування інформації, варіювання обсягу інформації, дискредитування політичних опонентів, зіставлення ідей, оперування політичними гаслами та ін.); стратегія зацікавлення громадськості в отриманні інформації (тактики шокування адресата, тенденційного подавання інформації); стратегія емоційного впливу (тактики залякування, невинувачення, звинувачення, психологічного

тиску, шокуючих прогнозів, емоційного зараження, емоційного пригнічення логіки); стратегія маніпулювання, яка в мас-медіа може легко поєднуватися з усіма іншими комунікативними стратегіями та використовувати їх тактики з метою прихованого впливу.

Аналіз потенційних загроз мас-медіа впливу дозволяє стверджувати, що його ефективність залежить від загальних можливостей мас-медіа та від вибору комунікативних стратегій і тактик, а характер мовного впливу – деструктивний чи недеструктивний – визначається цілями суб'єкта впливу. Як перспектива дослідження розглядається визначення комунікативних стратегій і тактик протидії інформаційній агресії в мас-медіа.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, деструктивний мовний вплив.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство характеризується стрімким зростанням можливостей мас-медіа і посиленням їх впливу на свідомість і підсвідомість людини. Комунікативні стратегії ЗМІ можуть становити значну небезпеку в разі їх використання з метою інформаційної агресії. Загроза здійснення негативного інформаційного впливу мас-медіа на українське суспільство в умовах воєнного конфлікту зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості мас-медіа, їх вплив на свідомість особистості та на формування громадської думки спонукають науковців досліджувати комунікативні стратегії мас-медіа дискурсу, особливості мовного впливу засобів масової інформації [1–3 та ін.], зокрема й галузевих [3; 4], зосереджувати увагу на небезпечних результатах деструктивного та маніпулятивного мовного впливу [1–5 та ін.], аналізувати комунікативні чинники в аспекті інформаційної безпеки [6–9 та ін.].

В умовах інформаційної війни особливої уваги дослідників потребує деструктивний вплив мас-медіа. Безвідповідальна журналістика може відіграти основну роль у розпалюванні ворожнечі в суспільстві [7, с. 29], а недостатньо виважена інформація чи недостатньо коректне формулювання можуть стати предметом маніпулювання ворожих ЗМІ [там само, с. 33].

Зважаючи на виклики інформаційної війни та з метою протидії інформаційній агресії, необхідно з'ясувати, яку потенційну небезпеку становлять комунікативні стратегії і тактики, що застосовуються в мас-медіа дискурсі.

Метою статті є визначити комунікативні стратегії і тактики мас-медіа дискурсу та виявити потенційні загрози деструктивного мовного впливу в їх використанні.

Виклад основного матеріалу. Деструктивний і неструктуривний мовний вплив розрізняємо за критерієм моральності. Деструктивним вважаємо мовний вплив, націлений на шкідливі для адресата наслідки [3, с. 19].

У виявленні комунікативних засобів здійснення деструктивного впливу в мас-медіа важливо враховувати, по-перше, основні цілі їхньої діяльності, по-друге, комунікативні можливості, по-третє, комунікативні стратегії і тактики мас-медійного дискурсу. Визначимо та стисло схарактеризуємо всі ці чинники в аспекті потенційної загрози деструктивного мовного впливу.

Виділимо загальні **комунікативні цілі мас-медіа**.

Передусім це формування громадської думки, поширення певних ідей – загальна мета, що визначає інші цілі діяльності ЗМІ та комунікативні стратегії мас-медійного дискурсу. Здатність текстів мас-медіа інформативно впливати на систему оцінок і формування громадської думки, тобто здійснювати ідеологічний вплив на масову аудиторію, вважається однією з основних властивостей інфосфери.

Оприлюднення важливої інформації – це мета, що лежить на поверхні, і саме актуальної інформації очікує від мас-медіа пересічний громадянин. Ця мета підпорядковується попередній, оскільки представники ЗМІ самі вирішують, яку інформацію вважати важливою.

Контролювання влади, держструктур, відстоювання прав громадян – такі цілі своєї діяльності визначають самі журналісти, позиціонуючи мас-медіа як четверту владу, як з'єднувальну ланку між суспільством і керівництвом держави [7, с. 13]. Згідно з англо-американською теорією демократії, ЗМІ мають відігравати роль контролювальної влади [там само, с. 11].

Схарактеризуємо **комунікативні можливості мас-медіа**.

Можливість швидкого поширення інформації є однією з визначальних ознак мас-медійного дискурсу. Це, з одного боку, значно сприяє ефективності впливу, з іншого – викликає потребу в постійному оновленні інформації та якомога швидшому її оприлюдненні (щоб не втратила актуальності), а це, у свою чергу, викликає загрозу поширення неперевіраних, недостовірних даних.

Можливість висвітлення суб'єктивних думок. Саме ця характеристика відрізняє мас-медійний дискурс від наукового та офіційно-ділового, і саме вона становить основну загрозу у формуванні необ'єктивної оцінки явищ дійсності, а також накладає відбиток на інші властивості ЗМІ.

Можливість сучасних ЗМІ популяризувати ту чи іншу політичну ідею, громадську думку, формувати імідж певної структури або політичної сили. З урахуванням ознаки суб'єктивності відзначимо небезпеку популяризування деструктивних ідей і вчинків.

Мас-медіа можуть здійснювати вплив на будь-яку ситуацію, яку вони висвітлюють (зокрема й політичну). А враховуючи схарактеризовану вище ознаку оперативності, відзначимо значну загрозу деструктивного впливу, результатом якого можуть бути агресивні реакції, суспільні конфлікти.

Крім того, ЗМІ здатні впливати на емоційну сферу. Як відомо, коли вплив здійснюється і на логічному, і на емоційному рівні, він має значно вищу ефективність, ніж у разі його спрямування тільки на мисленнєву діяльність індивіда. У зв'язку з цим необхідно враховувати небезпеку зосередження на суто емоційному впливі, оскільки в такому разі реципієнт втрачає здатність об'єктивно оцінювати явище або подію.

З урахуванням окреслених позамовних цілей і комунікативних можливостей ЗМІ визначимо загальні **комунікативні стратегії мас-медійного дискурсу** та схарактеризуємо їх так-

тики в аспекті потенційної небезпеки деструктивного мовного впливу.

Стратегія формування громадської думки полягає в реалізації основної мети діяльності мас-медіа і є визначальною, їй підпорядковуються інші комунікативні стратегії.

Виділимо найбільш поширені комунікативні тактики в межах цієї стратегії та окреслимо можливі негативні наслідки інформаційного впливу.

Тактика узагальнення. Як потенційні загрози застосування цієї тактики визначимо ймовірність виведення узагальнень із недостатньої кількості фактів, недостовірність самих фактів, можливість підміни тези або необ'єктивності в добиранні аргументів – такі логічні невідповідності призводять до формування думки, яка не відповідає дійсності.

Тактика типізації. Ця тактика містить загрозу подавання одиничних фактів або вчинків як типових для певної особи, організації, держави.

Тактики представлення позиції як єдино правильної, нав'язування думки. Із ними пов'язані загрози однобічності у висвітленні проблеми, неможливості довести іншу думку.

Тактика дискредитування іншої позиції. Викривлення інших думок, наклеювання ярликів – усе це спричиняє негативне сприйняття певної позиції та загалом інформації, яка її висвітлює.

Стратегія інформування громадськості про найбільш важливі події. Схарактеризуємо тактики, що застосовуються в межах цієї стратегії.

Тактика добирання інформації. Необережне або несвідоме використання інформації містить небезпеку оприлюднення секретних даних, замовчування важливих фактів, зосередження уваги на другорядних явищах, також існує загроза оприлюднення даних, що характеризують об'єкт уваги тільки з одного боку – позитивного або негативного.

Тактика подавання інформації. Упереджене висвітлення подій (а суб'єктивність є однією з визначальних ознак мас-медійного дискурсу) може спричинити представлення інформації як достовірної або як сумнівної, а подання фактів у такому контексті, який закріпить за ними певні асоціації, додасть невласних характеристик.

Тактика послідовності викладення подій. З нею пов'язана загроза необ'єктивного сприйняття інформації: втрати причинно-наслідкового зв'язку, зосередження уваги тільки на подіях, що подаються на початку інформування, та, як результат, викривлення дійсності у сприйнятті адресата.

Будь-яка необережність або упередженість в оприлюдненні інформації може спричинити конфлікт у суспільстві. А в країні, що бере участь у збройному конфлікті, необережне поводження з інформацією може становити загрозу для всього суспільства, для держави загалом.

Стратегія формування, коригування картини світу.

Через індивідуальну картину світу, як відомо, здійснюється вплив на етнічну картину світу і навпаки. Прагнучи вплинути на картину світу окремої особистості, мас-медіа, з одного боку, виявляють основні світоглядні особливості цільової аудиторії та намагаються здійснити корекцію картини світу відповідно до мети впливу, а з іншого боку, через індивідуальну картину світу прагнуть здійснювати вплив на етнічну.

Виділимо основні комунікативні тактики в межах цієї стратегії.

Тактика руйнування та створення стереотипів. Застосування цієї тактики приховує загрозу руйнування картини світу, втрати світоглядних орієнтирів.

Тактика структурування концептосфери. З її застосуванням існує небезпека руйнування зв'язків у межах певної концептосфери чи картини світу загалом, загроза втрати системності мислення, розсосередження думок.

Тактика пояснення змісту концептів. Із використанням цієї тактики пов'язана ймовірність надання відомому вже концепту невластивих йому елементів змісту, невідповідності попередніх уявлень індивіда з уявленнями, нав'язуваними мас-медіа.

Тактика переконання. Вона становить найменшу потенційну загрозу, але з урахуванням можливостей варіювання інформації та емоційного впливу так само може зашкодити адекватному сприйманню дійсності.

Тактика нав'ювання характеризується впливом на підсвідомість і орієнтована на некритичність сприйняття інформації. Мас-медіа можуть представити певні індивідуальні погляди як елементи етнічної картини світу, притаманні кожному представнику нації, і таким чином навіть потрібні думки. Наприклад, навіюється думка, що *всі ми*, українці, розуміємо певне явище саме так, а не інакше, і адресат починає за аналогією сприймати таку думку як *свою*.

Стратегія критичного аналізу діяльності держструктур пов'язана з прагненням мас-медіа контролювати владу.

У реалізації стратегії застосовується передусім тактика дискредитування владних структур і їх представників, з нею пов'язані тактика оприлюднення неочікуваних даних і тактика «викривання» справжніх мотивів діяльності. Із застосуванням цих тактик пов'язана небезпека витіку секретної інформації, розголошення якої становить загрозу для суспільства, а через оприлюднення даних особистого характеру можна завдати моральної шкоди окремим особам, їхнім рідним і близьким. До того ж існує небезпека за незначними подробицями втратити важливу інформацію. Існує також імовірність невмотивованих висновків (за окремим, можливо, нетиповим фактом складається враження про всю структуру або про владу загалом).

Стратегія створення публічного іміджу певної організації, структури, окремої особи. У формуванні позитивного чи негативного іміджу застосовуються здебільшого тактики, пов'язані з емоційним впливом.

Тактика зближення сприяє створенню позитивного іміджу, оскільки об'єкт починає сприйматися як *свій*, а отже, менш критично і менш об'єктивно.

Тактика дистанціювання спричиняє формування негативного іміджу через недовіру, сприйняття об'єкта як *чужого*, а отже, небезпечного, ворожого. Відповідно, з недовірою, негативно починає сприйматися будь-яка інформація, пов'язана з ним.

Тактики дискредитування, формування негативних суджень. Негативний імідж створюється через навішування ярликів, застосування емоційно-експресивної лексики з негативним забарвленням, особливо зневажливо-іронічних зауважень, а отже, існує загроза упередженого сприйняття об'єкта і неможливості подальшого коригування його іміджу, оскільки імідж сформований на емоційному рівні, і надалі все, що пов'язане з цією структурою чи особою, сприйматиметься негативно.

Тактика створення ефекту присутності: адресат впливу переконаний, що він самостійно робить об'єктивні висновки, проте існує загроза демонстрування суб'єктом впливу нетипових явищ, нав'язування необґрунтованих висновків.

Стратегія популяризування політичних ідей тісно пов'язана з попередньою. Реалізується в комунікативних тактиках, спрямованих як на логічний, так і на емоційний рівень сприйняття.

Передусім це тактики перекручування інформації, варіювання обсягу інформації. Із цим пов'язана небезпека дезорієнтування громадян у політичному житті держави, приховування справжніх причин і наслідків політичної боротьби.

Тактика дискредитування політичних опонентів. У її застосуванні існує реальна небезпека роздмухування конфліктів, розпалювання ворожнечі в суспільстві.

Тактика зіставлення ідей: змалювання позитивних перспектив утілення однієї ідеї та негативних перспектив реалізування іншої. Використання цієї тактики приховує небезпеку необґрунтованого переконання в правильності тих чи інших рішень. А застосувавши як допоміжну тактику згущування фарб, можна перетворити будь-яку ідею на рятівну або нищівну.

Тактика оперування політичними гаслами. Вплив здійснюється передусім на емоційному рівні, а тому існує небезпека втрати критичності мислення.

У реалізуванні стратегії популяризування політичних ідей так само активно застосовуються схарактеризовані раніше тактики зближення та дистанціювання, і їх використання так само здатне спричинити упереджене негативне або позитивне ставлення до певної ідеї.

Стратегія зацікавлення громадськості в отриманні інформації. Для того щоб якомога більше громадян ознайомилися з тією інформацією, що допоможе сформуванню в них певну думку, подається повідомлення, яке приверне увагу більшості. Застосовуються комунікативні тактики привернення уваги.

Передусім це тактика шокування адресата, вона зазвичай пов'язана з небезпечними прийомами гіперболізації, спекулювання на відомих іменах і подіях, усе це спричиняє дезінформування та невинувачення на адресу окремих осіб або цілих структур.

Тактика тенденційного подавання інформації. Небезпечними є характерні для неї прийоми нелогічного поєднання непов'язаних між собою фактів, невинувачення, викривлення змісту понять і причинно-наслідкових зв'язків – такі прийоми здатні призвести до неадекватного сприйняття дійсності, до закріплення невинувачених асоціацій.

Стратегія емоційного впливу тісно пов'язана з попередніми. Вона дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на свідомість і підсвідомість, формувати більш стійкі стереотипи, асоціації та переконання, допомагає коригувати світоглядні орієнтири.

Мас-медіа, на жаль, часто спекулюють почуттями відповідальності, патріотизму громадян, а враховуючи, що найсильнішою емоцією є страх, намагаються викликати це відчуття за допомогою тактик залякування, невинуваченого звинувачення, психологічного тиску, шокуючих прогнозів, емоційного зараження, емоційного пригнічення логіки. Новини часто схожі на кримінальні репортажі, вони нерідко, на жаль, містять деталізовані сцени вбивств і насильства.

У зв'язку із цим існує небезпека як на особистісному рівні (втрата критичності мислення, нестійкість психіки, агресивність), так і на рівні суспільства (виникнення або загострення конфліктів, агресія по відношенню до певних структур або ідей, ускладнення криміногенної ситуації, оприлюднення інформації, яка становить загрозу для суспільства).

Стратегія маніпулювання становить найбільшу небезпеку в аспекті інформаційної агресії. В мас-медіа маніпулювання може легко поєднуватися з усіма іншими комунікативними стратегіями. Її застосування робить небезпечним будь-який вплив, оскільки його наслідки можуть бути непередбачуваними. Кожна з визначених стратегій може мати маніпулятивний

характер, і це прослідковується в багатьох схарактеризованих тактиках. Визначальною ознакою маніпулювання є його прихований характер – будь то приховування інформації (викривлення, вибірковість, підтасовування фактів) чи приховування істинних намірів.

Висновки. В умовах інформаційного суспільства не можна ігнорувати комунікативні цілі, можливості та стратегії інфосфери. Їх усвідомлення є важливою умовою успішної протидії деструктивному впливу мас-медіа.

Аналіз потенційних загроз мас-медійного впливу дозволяє стверджувати, що його ефективність залежить від загальних можливостей мас-медіа та від вибору комунікативних стратегій і тактик, а характер мовного впливу – деструктивний чи недеструктивний – визначається цілями суб'єкта впливу. В умовах інформаційної війни важливо усвідомлювати небезпеку застосування різних комунікативних стратегій і тактик ЗМІ з метою інформаційної агресії – відкритої або прихованої – проти країни, окремої особи чи певної структури. Суспільству необхідно бути готовим до протидії деструктивному впливу ЗМІ – вітчизняних чи іноземних, – що діють упереджено в гонитві за сенсаціями або орієнтовані на продукування негативних інформаційних повідомлень.

Визначення комунікативних стратегій і тактик протидії інформаційній агресії в мас-медіа розглядаємо як **перспективу дослідження**.

Література:

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 426 с.
2. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнєєв В.М. Лінгвістика впливу : монографія. Київ : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2005. 148 с.
3. Пелепейченко Л.М., Посмітна В.В. Мовний вплив у військовому дискурсі : монографія. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 150 с.
4. Комунікативні стратегії і тактики правоохоронців у сучасному соціальному контексті : монографія / за ред. д-ра філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2013. 220 с.
5. Посмітна В.В. Класифікація видів мовного впливу як проблема лінгвістичних досліджень. *Культура народів Причорномор'я : научний журнал*. Симферополь : Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского ; Межвузовский центр «Крым», 2012. № 243. С. 167–172.
6. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2015. № 1. С. 136–141.
7. Масс-медиа, сектор безопасности и власть. Роль новостных средств массовой информации в контроле и подотчетности сектора безопасности : научное пособие. Київ : Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2005. 280 с.
8. Почепцов Г.Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття : монографія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
9. Почепцов Г.Г. Росія і Україна у співставленні їх комунікативно-пропагандистських можливостей. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33291>.

Posmitna V. Communicative strategies and tactics of mass media discourse in terms of the potential threat of destructive speech influence

Summary. The article is devoted to problem of potential threat of destructive speech influence of the mass media.

The main communicative goals are defined and the communicative abilities of the mass media are characterized. Taking into account these factors, the main communication strategies of the mass media discourse are identified, the communication tactics are analyzed, and the potential threats of destructive speech influence during their use are substantiated.

The relevance of the study is determined by the rapid growth of the possibilities of the mass media and the challenges of information aggression.

Destructive and non-destructive speech influence varies according to the criterion of morality. A destructive speech influence is considered as aimed at harmful consequences for the addressee.

Identifying communicative means of destructive influence realization in the media, it is important to consider their main communicative goals and capabilities.

The main communicative goals of the media are: the formation of public opinion; the dissemination of certain ideas; publicizing important information; control of government and government agencies, upholding the rights of citizens.

Attention is drawn to the following communication capabilities of the media: the ability to disseminate information quickly; coverage of subjective opinions; popularizing certain political ideas; influence any situation; ability to influence the emotional sphere.

The author identifies the possible negative consequences of information influence, highlighting the main communication strategies and media tactics: strategy of public opinion formation (tactics of generalization, typification, presentation of the position as the only correct one, imposing thought, discrediting another position); strategy of informing the public about the most important events (tactics of selection and presentation of information, sequence of events); strategies for shaping and adjusting the picture of the world (tactics of destruction and stereotyping, structuring the concept sphere, explaining the content of concepts, beliefs, suggestions); strategy of critical analysis of the activities of state structures (tactics of discrediting the power structures and their representatives, making public unexpected data, “exposing” the true motives of activity); strategy of creating a public image of a certain organization, structure, and individual (tactics of rapprochement, distancing, discrediting, creating the effect of presence); strategy of popularizing political ideas (tactics of distorting information, varying the amount of information, discrediting political opponents, comparing ideas, operating with political slogans, etc.); strategy of awakening public interest in obtaining information (tactics of shocking the addressee, tendentious presentation of information); strategy of emotional impact (tactics of intimidation, unjustified accusation, psychological pressure, shocking predictions, emotional infection, emotional suppression of logic); a manipulation strategy, which can be easily combined with all other communicative strategies and use their tactics for the purpose of hidden influence in the media.

The analysis of potential threats of mass media influence confirms that its effectiveness depends on the general possibilities of the mass media and on the choice of communication strategies and tactics, and the nature of the information influence – destructive or non-destructive – is determined by the goals and subject of influence. The definition of communication strategies and tactics of countering information aggression in the media is considered to be the prospect of research.

Key words: mass media discourse, communicative strategy, communicative tactics, destructive speech influence.

*Чорноморець О. К.,
аспірантка кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ (НА МАТЕРІАЛІ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ)

Анотація. Дослідження комічного в мові української радянської преси видається актуальним з огляду на те, що специфіка радянської української мовної системи досі до кінця не вивчена, а механізми комічного дозволяють виявити особливості когнітивного сприйняття дійсності. Попередні дослідження комічного відбувалися переважно на матеріалі художньої літератури (прози й поезії) або на матеріалі спеціалізованих гумористичних видань (журнал «Перець»). Матеріалом нашого дослідження стали тексти політичної спрямованості, розміщені в газетах «Молодь України» (МУ) і «Радянська Україна» (РУ) за 1980–82 рр. Мета нашої статті – виявити роль фразеологічних одиниць у механізмах творення комічного. Фразеологічні одиниці можуть самі бути носіями комічного або викликати його внаслідок взаємодії з іншими частинами тексту. Фразеологізми, що без структурно-семантичних змін введені у текст, можуть виконувати функцію певного висновку зображуваної ситуації. Також автори вдаються до переосмислення структури й семантики фразеологічних одиниць і використовують гру з внутрішньою формою фразеологізму для творення комічного ефекту, зокрема іронії. Частим механізмом комічного є трансформації фразеологічних одиниць, що можуть відбуватися різними шляхами: розширенням, зменшенням компонентного складу, заміною окремих складових у структурі фразеологізму відповідно до контексту. Комічний ефект може виникати внаслідок контрасту фразеологічних одиниць з ситуацією, у яку їх уводять, нагромадження оцінних елементів в одному контексті, втрати алегоричності. Крім того, фразеологічні одиниці виконують оцінну й характеристичну функції, акцентують авторську думку в тексті. Вивчення фразеологізмів (звичайних і трансформованих) дозволяє краще зрозуміти загальні механізми творення комічного в публіцистичних текстах і виявити особливості саме цих одиниць у цьому процесі.

Ключові слова: комізм, радянська преса, фразеологізм, трансформація, іронія.

Постановка проблеми. Сучасні мовознавчі розвідки актуалізують проблеми дослідження комічного ефекту, зосереджуючись не тільки на власне мовних, а й на когнітивних механізмах творення комізму. Вивчення комічного на матеріалі фразеологічних одиниць (ФО) дозволяє поєднати ці два аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вираження комічного в мові займалися В. Карасик, Б. Пришва, С. Походня, О. Шонь та інші. Зокрема, механізми творення комічного на матеріалі української поезії досліджує О. Шумейко, української прози – О. Кузьмич, О. Калига. Увага дослідників також зосереджується на спеціалізованій гумористичній публіцистиці – журнал «Перець» (В. Костюк, І. Занога), фей-

летони (Н. Герасимчук). Втім, розвідок на матеріалі мови преси менше, саме тому вважаємо необхідною таку роботу. Серед засобів творення комічного особливу увагу привертають фразеологізми.

Метою статті є виявити механізми залучення фразеологічних одиниць до творення комічного, для її реалізації ставимо такі завдання: 1) виокремити функції ФО для досягнення комічного ефекту; 2) визначити механізми виникнення комізму шляхом трансформації фразеологізмів.

Виклад основного матеріалу. Тексти політичної спрямованості, розміщені в пресі, передусім мають на меті пропаганду певних цінностей – або безпосередньо, або через показ супротивної, а отже, негативної політики суперника (в контексті радянської преси говоримо передусім про протистояння радянської, соціалістичної дійсності і капіталістичного світу). Відповідно, одна з головних функцій такого тексту – прямий вплив на реципієнта. Для успішного досягнення цієї мети авторів необхідно встановити зв'язок із читачем, показати, що вони – автор і читач – перебувають на одному боці, поділяють однакові ідеали. Саме тому в таких текстах наявний елемент комічного, створюваного, зокрема, шляхом використання фразеологічних одиниць.

В. Ужченко та Д. Ужченко визначають, що основна функція фразеологізму – характеризуючо-номінативна [1, с. 22]. Коли ми аналізуємо ФО як засоби комічного, варто пам'ятати, що деякі фразеологізми вже в собі містять гумористичний елемент, а в деяких він можливий після трансформацій чи потрапляння в специфічні контексти [2]. ФО використовуються для творення комічного ефекту різними способами, зокрема можна виділити вживання негумористичного фразеологізму в ситуації, несумісній з показаною у ФО, несподіване вживання в тексті [3], трансформації [2–4], гра на внутрішній формі ФО [5]. Трансформації ФО передбачають такі процеси: поширення компонентного складу, субституція (заміна компонентного складу), скорочення складу, контамінація [6: 8]. Звичайно, не завжди ці процеси відбуваються відокремлено, часто вони поєднуються, в тому числі й з іншими механізмами творення комічного, до яких залучено ФО.

Відтворювані фразеологізми, потрапляючи в структуру тексту, виконують різні функції і взаємодіють з іншими елементами, викликаючи комічний ефект.

Перед безпосереднім аналізом варто сказати про ставлення автора до об'єкта оповіді чи введеного суб'єкта, який є носієм протилежних поглядів і з яким автор вступає у своєрідну дискусію. Найчастіше ці погляди засуджуються, автор має на меті показати їхній негатив, акцентувати недоліки. Уживання

фразеологізму, що за своєю природою має сталу семантику, дозволяє уникати небажаного подвійного тлумачення характеристики. Враховуючи те, що переважно автор тут не є носієм власної суб'єктивної думки, а транслює офіційну державну партійну позицію, йому (авторові) важливо висловлюватися однозначно. Це полегшує сприйняття текстів читачами.

Фразеологізм у тексті може використовуватися для характеристики ситуації: *Слава богу, як старі люди кажуть, що на кропиву мороз, а то б вона й досі жалила. Бо ж, як бачите, єдине, що врятує євреїв від «поголовного ошасливлення», що у «благодійників» влади менше, ніж бажання* (МУ, 21.10.1982). Вислів *Слава богу, що на кропиву мороз, а то б вона й досі жалила* слугує для загальної характеристики та оцінки ситуації. Автор використовує готовий іронічний вираз з експресивною метою. Комізму додає також вставний вислів *як старі люди кажуть*, що виносить ужитий фразеологізм за межі авторського дискурсу і робить його контрастним до решти тексту.

ФО можуть виконувати функцію висновку щодо певної ситуації, характеризуючи і саму ситуацію, і ставлення автора до неї: *Зате достеменно знаю, що посол США у Сінгапурі не підозрював про існування мусульманської релігії і з подивом довідався про те, що на Корейському півострові розташовані дві держави. А оце недавно кого сенат затвердив на посаду першого заступника держсекретаря? Людину, яка не змогла назвати прізвища прем'єр-міністрів Зімбавбе і ПАР. Більше того, не знала, хто з наших партнерів по НАТО не згоден на розміщення на їх території «Першінгів» і крилатих ракет. Це ж в ніякі ворота не лізе!* (РУ, 17.05.1981). Автор ніби відтворює реальну ситуацію і цитує американського генерала. Тут можна говорити про ситуативний комізм, коли смішним є сам факт незнання високопосадовцями певних необхідних і важливих для них речей, а не слова, якими про це говориться. Це обмежує авторський вплив на текст, тому продемонструвати власні погляди він може лише через манеру оповіді, чим і користується. Нагромадження наведених фактів має на увазі одну стилістику, більш офіційну, тоді як суб'єкт мовлення не просто не дотримується її, а навпаки, використовує на завершення цілком контрастну стилістично сполуку *Це ж в ніякі ворота не лізе!*, що й викликає комізм.

Оцінну функцію виконує фразеологізм у такому контексті: *Та й спеціальні пістолети для стрільби амулами з отрутою, як заявив У. Колбі, «дуже добра зброя». Просто пальчики оближеш!* (РУ, 25.08.1981). Аналізований фразеологізм *пальчики оближеш* має значення «бути дуже задоволеним чим-небудь» і в словнику має маркування «жартівливе», отже, містить комічний компонент. Ця ФО посилює експресивність і оцінність сполуки *дуже добра зброя*, яка містить оцінку, але позбавлена експресивності, що цілком компенсує аналізований фразеологізм. У цьому контексті є чітке розділення між автором і тим, про кого він каже. Автор, використовуючи ФО, надміру інтенсифікує чужий вислів, про це свідчать вставлена конструкція з посиланням на У. Колбі і лапки як додатковий графічний засіб оформлення чужого мовлення. Лапки тут виконують подвійну функцію – позначають цитату і виражають атракцію недоречності, визначену саме позицією автора тексту, але не автора цитати. ФО має іронічне забарвлення, конфлікт поглядів викликає комізм.

Хоча загалом радянська українська мова була системою, не схильною до спонтанного мовотворення, у текстах трапляються трансформації фразеологічних одиниць, використані з комічною метою.

Природа ФО така, що можна опускати чи евфемізувати певні елементи фразеологізму без утрати значення і використовувати їх для характеристики певного явища: *«Київліспаніротстачзбут». Хіба може така фірма підвести? Це вам не якийсь Коростенський кар'єр на Житомириціні, директор якого І.С. Шнірель із запланованих 2,6 тисячі кубометрів щебеню ледь-ледь відпустив радгоспові тисячу, а з 500 кубометрів відсію відвантажив, вибачайте на слові, щось велике з маком* (РУ, 09.02.1984). Крім риторичного питання, що виражає іронію, автор використовує для творення комізму ФО *щось велике з маком*. Оскільки у складі ФО є знижена розмовна лексема *дуля*, автор замінює її займенником *щось*, і, зважаючи на загальновідомість сталої конструкції, така заміна легко прочитується. Вставна сполука *вибачайте на слові* посилює комічний ефект від евфемізації ФО.

Заміна компоненту в складі сталої сполуки використовується автором для характеристики ситуації: *А треба, щоб «нігери», скажімо, на колінах господи бога за своїх «благодійників» молили. Не забували б, що не оскудіє, в свою чергу, рука того, хто дає ближньому своєму. І рука того, хто гребе чуже – також, звичайно. Адже на чужому дворі і кізак золотом блищить, манить до себе. А тим більше, що зовсім і не кізачком пахне. Тут – 98 процентів алмазів, що добуваються в капіталістичному світі, 70 – кобальту, 65 – золота, 45 – марганцевої руди, 25 процентів міді та урану... Чого ж тій руці, що так «щедро» дає, в накладі бути?»* (РУ, 16.08.1981). За основу взято вислів не оскудіє рука того, хто дає. Цікаво, що саме такого формулювання в Біблії немає, але як джерело виразу фіксують Приповісті: *Хто дає немаючому, той недостатку не знатиме, хто ж свої очі ховає від нього, той зазнає багато проклять* [Прип. 28:27] [7]. Комізм викликає вже саме вживання такого вислову в радянській пресі, оскільки відомо про атеїзм як ключову засаду радянського суспільства. Посилує цей комізм і контекст – попереднє речення, де предикат *молили* має додаток «благодійників», у якому лапки вказують на протилежну закладеній у самій лексемі семантику, отже, маємо контраст негативної ситуації і властивої фразеологізму позитивної семантики. У наступному реченні вислів трансформується, ніби продовжуючи авторську думку: *І рука того, хто гребе чуже – також, звичайно*. Маємо тут антонімічну транспозицію – заміну сполуки *дає ближньому* на *гребе чуже*. Використання вставного слова зі значенням підтвердження думки (*звичайно*) вказує на безапеляційну правильність висловленої думки та підкреслює негативну семантику трансформованої фразеологічної одиниці. На цьому автор не зупиняється і продовжує грати з внутрішньою формою сполуки: *Чого ж тій руці, що так «щедро» дає, в накладі бути?* Іронія виявляється у предикаті *в накладі бути*, що підтримується лапками лексеми «щедро», які вказують на протилежну семантику. Біблійна семантика контрастує з канцеляризмом *в накладі бути*, що є додатковим засобом вираження комізму. Автор без змін використовує приказку *на чужому дворі і кізак золотом блищить* і окрему знижену лексему *кізачок* одночасно зі статистичною інформацією, таке змішання стилів сприяє загальному комічному ефекту. Цей контекст показовий тим, що наведені засоби самостійно мають досить низький рівень комізму (конкретно – іронічної сатири), а от їх нагромадження має експресивний характер і відповідає авторському задуму.

Так само функцію характеристики виконує фразеологізм у такому контексті: *Отакий лантух гречаної вовни спрацював вчений чоловік з Ілліноїсу. Оскільки він сам бачить, що лан-*

тух той шитий гнилими нитками і в будь-який момент з нього може посипатися казна-що, то й рекомендує в кінці не розглядати питання співпраці націоналістів з фашистами в широкому плані, а захопити кудись у темний кут, подалі від людських очей у сферу «вузькоспеціального вивчення» (МУ, 01.05.1981). У цьому контексті використано відразу кілька трансформованих ФО. Маємо субституцію одного з компонентів у фразеологізмі *сім мішків гречаної вовни* зі значенням «наговорити, наплести багато зайвого, несерйозного». Автор замінює нейтральну сполуку *сім мішків* лексемою *лантух*, що називає великий мішок і має переносне значення великої кількості чого-небудь. Утворена ФО іронічно поєднується зі сполукою *вчений чоловік*. Далі маємо трансформований фразеологізм *шитий гнилими нитками*, де відбувається заміна означення *білими* на *гнилими*, оскільки цього вимагає контекст: подана об'єктом інформація не просто неправдива і погано замаскована під правду, будь-хто може його викрити (*в будь-який момент з нього може посипатися казна-що*). Також лексема *гнилими* полісемантична, у поданому контексті поєднує одразу два значення – неякісний, зіпсований гниттям і порочний, шкідливий. Трансформовані фразеологізми виконують експресивну й оцінно-характеристичну функції. Іронічний ефект зберігається і надалі, оскільки в поданому контексті функціонує лексика різних стилів, одночасно зі згаданими фразеологізмами та розмовною лексикою (*казна-що, захопити*) автор використовує кліше (*не розглядати питання співпраці, в широкому плані, у сферу «вузькоспеціального вивчення»*). Важливо, що ці кліше використовує ніби не сам автор, а *вчений чоловік з Ілліноїсу*, чим підтримується його показова, а отже, сумнівна вченість.

Для характеристики ситуації автор може також розширювати компонентний склад фразеологізму: *Рік-два – і більшовики проковтнуть вас разом з вашими королівськими потрухами. Ви подивіться на материкову Європу й збагніть, чим воно пахне* (МУ, 06.06.1982). Вихідний фразеологізм з *потрухами* зі значенням «повністю» розширюється означенням *королівськими*. Іронія виникає внаслідок уживання в одній сполуці слів з різних лексичних шарів: ми розуміємо, що знижене *потрухи* за звичайних умов ніяк не може поєднуватися з таким означенням. Пресупозитивне значення лексеми *потрухи* передбачає, що це нутроші тварини, відповідно вживання цього слова щодо нутрошів людини викликає комізм. Також варто зауважити, що тут відбувається певна дефразеологізація вислову, оскільки вводиться означення, що й оявнює комічний ефект від пресупозиції.

Для характеристики ситуації слугує переструктурування ФО: *От, бачите, хотів сер Забр'юха з Ілліноїсу вудити патріотичну бульбашку з Боровця, а вона й луснула* (МУ, 01.05.1981). Автор розгортає центральний образ ФО і так вписує сталу сполуку в контекст. Аналізований фразеологізм *лопатися як мильна бульбашка* має значення «зазнавати невдачі, краху, руйнування» і маркування «жартівливе». Використане означення *патріотичну*, яким автор розширює цю ФО, у макроконтексті має негативну конотацію. Тут автор змальовує комічну ситуацію, тобто говоримо про ситуаційний комізм – контраст між запланованим і реалізованим.

Як уже зазначалося, в одному контексті можуть поєднуватися різні види трансформації фразеологізмів, вдаватися до цього автор може, зокрема, з метою оцінки: *А хто на тій платформі-каруселі вмотивився, хоч який би розумний не був, мусить робити дурниці, городити нісенітницю і взагалі – каламутити*

воду, щоб у тій каламуті на пустий гачок сучасні пістряки, а як по-теперішньому, «самостійні незалежники в екзилі», наполоханих пічкурів ловили (МУ, 01.05.1981). Синонімічні присудки *мусить робити дурниці, городити нісенітницю і взагалі – каламутити воду* розташовані за градацією впливу на оточення: якщо перші дві сполуки можна вважати такими, що направлені на самого діяча і його найближче оточення, то ФО *каламутити воду* має телеологічний складник семантики: *щоб у тій каламуті на пустий гачок сучасні пістряки, а як по-теперішньому, «самостійні незалежники в екзилі», наполоханих пічкурів ловили*. Означення *пустий*, що структурно розширює використаний у цьому уривку фразеологізм *ловити на гачок*, акцентує семантику ФО.

Висновки. І відтворювані, і трансформовані фразеологізми у текстах виконують функцію оцінки й характеристики, хоч і по-різному входять у структуру тексту. Незмінні сталі одиниці або самі можуть бути носієм комічного значення, або створювати комічний ефект, потрапляючи у відповідний контекст (ситуацію, несумісну чи контрастну до їхньої семантики). Інакше реалізують ці функції трансформовані фразеологізми, з цією метою відбуваються процеси субституції чи розширення компонентного складу ФО. Взаємодії фразеологічних одиниць із іншими компонентами тексту чи між собою (переважно стосується випадків з розширенням складу) стають джерелом комізму. Важливо, що введений у текст фразеологізм не обов'язково належить до авторського дискурсу: ФО, навпаки, можуть контрастувати з ним і передавати чужу думку. Комізм переважно направлений на суб'єкта, якого автор вводить у соціальний контекст. ФО демонструють кут зору читача на ситуацію і сприяють її карикатуризації, зниженню, показу невідповідності нормам, а отже, формують «правильний», офіційний погляд на ситуацію чи явище.

Список умовних скорочень

РУ – газета «Радянська Україна»

МУ – газета «Молодь України»

Література:

1. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови : посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.
2. Шумейко О.А. Мовні засоби творення комічного: трансформація фразеологічних одиниць. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2016. Вип. 60. С. 258–262.
3. Рум'янцева О.М. Фразеологізми як засоби гуморотворення у творах сучасних українських письменників-гумористів. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/36742> (дата звернення: 24.09.2018).
4. Блинова І.А. Комічне забарвлення сучасної прози шляхом трансформації фразеологічних одиниць. *Мова і культура.* 2018. Вип. 21. Т. 4. С. 93–100.
5. Кузьмич О.Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2015. 217 с.
6. Кочукова Н.І. Експресивно-виражальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 19 с.
7. Кочедыков Л.Г., Жильцова Л.В. Краткий словарь библейских фразеологизмов. URL: <https://www.bible-center.ru/ru/dict/phrases/004> (дата звернення: 26.09.2018).

Chornomorets O. Phraseologisms as a means of creating comic in the texts of political orientation (on the material of the Soviet press)

Summary. Research of the comic in Ukrainian press proves to be topical in view of the fact that the specific features of Ukrainian language system of the Soviet period has not been studied completely yet and the mechanisms of the comic allow revealing peculiarities of cognitive perception of reality. Previous researches of the comic were mainly based on belletristic literature (prose and poetry) or on the material of specialized humor publications (*Perets*' magazine). The materials for our research are political texts, published in the papers *Molod Ukrayiny* and *Radianska Ukraina* for the years 1980-82. The aim of our article is to reveal the mechanisms of involving phraseological units in creating the comic (to reveal the role of phraseological units in the mechanisms of creating the comic). Phraseological units can have comic meaning or can create comic effect due to their interaction with other parts of the text. Phraseological units, which are included in the text without any structural and semantical changes, can function as

a certain conclusion about the described situation. The authors also resort to reinterpretation of the structure and semantics of the phraseological units and play with the internal form of the phraseological units to create comic effect, e.g. irony. The most frequently used mechanism of creating the comic effect are transformations of phraseological units, which can occur in various ways: adding, leaving out their component parts, changing certain component parts in the structure of phraseological units according to the context. The comic effect can emerge due to contrast of phraseological units to the situation, in which they are used, accumulation of evaluative elements in one context, loss of alegoric nature. In addition, phraseological units also have evaluative and characterizing functions; they stress author's opinion in the text. Studying phraseological units (simple and transformed) allows better understanding of general mechanisms of creating the comic in publicistic texts and revealing peculiarities of these very units in this process.

Key words: comic, Soviet press, phraseological units, irony, transformations.

РЕЦЕНЗІЇ

---

*Луцій С. І.,
доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття
та сучасного літературного процесу
Інституту літератури імені Тараса Шевченка
Національної академії наук України*

ПОЕТИЧНЕ СЛОВО КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРУ: РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ О. В. ШАФ «ГЕНДЕРНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ ХХ СТОЛІТТЯ»¹

Українська лірика ХХ століття стала об'єктом вивчення багатьох дослідників літератури. О.В. Шаф зробила значний внесок у розвиток цієї теми, що й засвідчила її монографія «Гендерно-психологічні аспекти української лірики ХХ століття» та чимало статей у наукових журналах і збірниках. Вона обрала власний проблемний аспект дослідження – гендерно-психологічний. У рецензованій монографії саме й анонсовано новий підхід до розгляду вітчизняного літературного процесу ХХ століття. Новизна цього підходу полягає насамперед у переосмисленні поняття гендеру: із вузько соціологічного воно набуває змісту синтетичного, психічного, навіть психофізіологічного та соціокультурного, антропологічного феномену. Як слушно зазначає авторка монографії, розширення смислового поля основного поняття гендерології залишається науковою пропозицією, яка може бути виправдана конкретними завданнями дослідження української лірики, але не претендує на універсальність.

У вітчизняному гендерному літературознавстві практикується переважно соціологічний «план» гендеру, що застосовується під час вивчення гендерних стереотипів, ролей у класичній та сучасній літературі, здебільшого в прозі. Гендер в основному розуміється як синонім жіночого, що актуалізує в його дослідженні методологію феміністичної критики. О.В. Шаф обирає інший спосіб застосування гендерного інструментарію в літературознавстві: «схрещуючи» гендерні студії з психоаналізом, вона шукає глибинні психічні підвалини диференціації – не статей, а гендерних типів свідомості. Переломлюючись у ліричному тексті, вони, за її концепцією, реалізуються в маскулінному / фемінінному типах художнього мислення, творчих стратегіях та техніках письма. Отже, актуальність дослідження О.В. Шаф є незаперечною. У рецензованій монографії «Гендерно-психологічні аспекти української лірики ХХ століття» «відкриття» гендерного «виміру» лірики ХХ століття здійснено шляхом аналітичного моделювання маскулінного / фемінінного типів художньої свідомості; осмислено механізми творчого «трансферу» гендерно-психологічних особистісних факторів у тексті.

Вивчаючи гендерно-психологічні аспекти української лірики ХХ століття, авторка залучає великий масив поетичних текстів. Вона розглядає поетичні твори понад 150 українських

материкових та зарубіжних митців, зокрема, Е. Андівської, Ю. Андруховича, Н. Білоцерківець, Б. Бойчука, О. Веретенченка, М. Вінграновського, О. Влизька, В. Вовк, М. Воронного, В. Герасим'юка, В. Голобородька, С. Гординського, М. Драй-Хмари, С. Жадана, І. Жиленко, С. Жолоб, О. Забужко, С. Йовенко, М. Йогансена, М. Кіянської, Юрія Клена, Л. Костенко, Л. Кульбак, Б. Лепкого, Ю. Липи, Н. Лівичко-Холодної, О. Луцишиної, О. Лятуринської, С. Майданської, Є. Маланюка, А. Малишка, В. Малишко, І. Малковича, О. Олеся, О. Ольжича, Т. Осьмачки, Д. Павличка, Є. Плужника, М. Ревакович, М. Рильського, В. Свідзінського, М. Семенка, В. Симоненка, В. Сосюри, О. Стефановича, В. Стуса, Л. Таран, М. Тарнавської, О. Тарнавського, Ю. Тарнавського, О. Теліги, П. Тичини, Лесі Українки, Д. Фальківського, М. Фішбейна, В. Чумака, Г. Чупринки, Г. Шкурупі та інших. На мою думку, дуже важливо, що дослідниця не оминула твори відомих і майже невідомих широкому читачькому загалу поетів української діаспори, зокрема, О. Веретенченка, Юрія Клена, учасників Нью-Йоркської групи.

Перший розділ монографії «Теоретичні й методологічні засади гендерно-психологічного дослідження лірики» О.В. Шаф має теоретико-методологічний характер. Гендерна термінологія, застосована у вітчизняних дослідженнях літератури, потребувала суттєвого уточнення, що зумовило необхідність підрозділу 1.1. «Ревізія наукових здобутків вітчизняної феміністичної та гендерної критики», а в підрозділі 1.2. «Здобутки українських феміністичних та гендерних студій літератури» авторка слушно акцентувала увагу насамперед на тих здобутках, що прийнятні для її методологічної стратегії, про котру йдеться в підрозділі 1.3. «Методологія та методика дослідження гендерних засад поетики».

У другому розділі монографії «Маскуліність та фемінінність як поетикальні категорії» зроблено огляд соціологічних, психологічних, психоаналітичних і лінгвістичних гендерних студій, на які сперті авторські теоретичні розробки. У ньому визначено «контент» маскулінності / фемінінності на рівнях життєвої стратегії, почуттєво-емоційної парадигми, психічного онтогенезу та характер «трансферу» цього «контенту» в царину поетики, зокрема, в планах гендерної ідентифікації ліричної свідомості, її презентації через ліричне переживання, а також концептологічну й наративну поетикальну техніку.

В основу розмежування маскулінності / фемінінності покладено психічний онтогенез, а саме – специфіку протікання

¹ Шаф О.В. Гендерно-психологічні аспекти української лірики ХХ століття : монографія. Київ : ВЦ «Просвіта», 2019. 669 с.

й результат едипового комплексу, що дає об'єктивне підґрунтя для сформованих у філогенезі, стереотипізованих у культурі й відображених у ліриці засад маскулінної / фемінінної ідентифікаційної, референційної політики. Для її реалізації необхідний Інший, у відношенні до якого ліричний суб'єкт самовизначається й виявляє свою «природу». Хочеться наголосити, що О.В. Шаф намагалася врахувати різні варіанти творчої самопрезентації в ліриці, у тому числі ті, де гендерні елементи імітуються, культурно нав'язуються тощо, але універсальність вираження гендерних смислів у ліриці, їхня експлікація в ліричній свідомості та засоби наративізації, баланс психобіографічних та естетико-стильових факторів впливу на гендерну свідомість ліричного суб'єкта становлять привід для дискусії.

Гендерно-психологічні аспекти художнього мислення й письма розглянуті в монографії О.В. Шаф на матеріалі української лірики ХХ століття, що не завжди чітко диференційована за художніми напрямками, течіями, школами, адже не діахронічний естетико-стильовий, а «універсальний» (властивий текстам представників різних літературних традицій) гендерно-психологічний аспект узято за основний. Науковий інтерес автора становить не естетико-стильова своєрідність творчості митців, а подібність її гендерно-психологічного змісту. Маскулінний / фемінінний тип ліричної свідомості дослідниця визначає, зокрема, у характері переживання ліричного суб'єкта тілесності й сексуальності – власної та Іншого, що й осмислено в третьому розділі монографії «Ідентифікаційно-референційна презентація ліричної свідомості в українській ліриці ХХ ст.: маскулінна / фемінінна політика».

Художня рецепція тіла, передусім тіла жіночого, – не нова тема у вітчизняному літературознавстві – детально розроблена феміністичною та постструктуралістською критикою. О.В. Шаф не нехтує есенціалістськими підходами до рецепції тіла, категорично запереченими адептами цих напрямів, помічаючи відповідні смисли в українській ліриці. Однак, як зазначає авторка, один із принципів її наукового підходу – «аполітичність», тобто відсутність феміністичної ідеології з її оціночним модулем. Його вона дотримується і в розгляді дискурсу сексуальності, сьогодні ще слабо вивченому.

У четвертому розділі монографії «Гендерно-психологічні засади ліричного переживання синівського / дочірнього ставлення до матері / батька як основи ідентифікаційної й світомоделюючої стратегії в українській поезії ХХ ст.» розглянуто переломлення в маскулінній / фемінінній ліричній свідомості

стосунків з матір'ю / батьком, інтросекцію / проєкцію материнського / батьківського образу в емоційному (едиповому) спектрі любові, ворожості, страху, провини. Маскулінна / фемінінна едипова психоматриця ґрунтується на засадничо різному ставленні хлопчиків та дівчат до матері / батька й реалізується не лише в ідентифікаційній, референційній, а й світомоделюючій парадигмі свідомості, іншими словами, формує картину світу й місце суб'єкта в ньому. Осмислюючи специфіку художньої презентації доволі традиційного в українській ліриці образу матері, О.В. Шаф застосовує, окрім фрейдизму, юнгівську теорію архетипів, що дозволяє обґрунтувати проєкцію материнської фігури на образи рідної матері, коханої, хати, природи, зокрема й землі, України й висвітлити гендерні смисли в широкому тематичному полі. Такий підхід продемонстрував і психоемоційну «спорідненість» ліричної свідомості віддалених в аспектах стилю і творчих завдань поезій Д. Фальківського й В. Симоненка, П. Тичини й І. Малковича, М. Семенка й Б. Олійника. За такого ракурсу дослідження стає зрозумілим і дефіцит материнської фігури в текстах жіночого авторства, де домінують фемінінні стратегії. Не менш плідні результати застосована методика дала й в підрозділі 4.2., у якому з'ясовується специфіка концептуалізації батьківської фігури в українській ліриці ХХ ст.

Детермінантом маскулінної / фемінінної «ментальності», як зауважує О.В. Шаф, є сенсожиттєва політика з її визначальними аксіологічними координатами життя, смерті, життєвих цілей і реакцій на їхню реалізацію, що також зумовлена едиповим досвідом і сформованою на його основі життєвою стратегією. Характер трансляції в ліриці маскулінної / фемінінної сенсожиттєвої політики висвітлено в п'ятому розділі «Гендерно-психологічні особливості художнього втілення сенсожиттєвої парадигми «життя – смерть» в українській ліриці ХХ ст.». Розгляд у цій частині роботи також і специфіки ліричного переживання факту творчості, зокрема й власної творчої активності рефлексуючого суб'єкта, у її пов'язаності з маскулінними / фемінінними сенсожиттєвими завданнями й гендерними очікуваннями поглиблює заявлену проблематику монографії.

У підсумку хочеться наголосити на тому, що монографія «Гендерно-психологічні аспекти української лірики ХХ століття» О.В. Шаф презентує новий підхід до вітчизняної лірики ХХ століття, містить чимало теоретичних та історико-літературних відкриттів, пропонує широке поле для дискусії. Вона буде цікавою як для літературознавців, так і для культурологів, психологів, філософів.

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Микитюк С. С.</i> ПОЕМА ВАЛЬТЕРА СКОТТА «МАРМІОН» У ТВОРЧОМУ СПРИЙНЯТТІ В. А. ЖУКОВСЬКОГО.....	4
--	---

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Власенко Л. В., Тригуб І. П.</i> ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....	10
<i>Євтушенко Н. І.</i> КАЛАМБУР ЯК КОМПОНЕНТ СИТУАТИВНОГО ГУМОРУ В ОПОВІДАННЯХ О. ГЕНРІ.....	14
<i>Захарова Н. О.</i> ЕМЕРДЖЕНТНИЙ ХАРАКТЕР ЛІНГВІСТИЧНОЇ СИНЕСТЕЗІЇ.....	19
<i>Зейналлы Мехман</i> ВЛИЯНИЕ ТЮРКСКОГО ЯЗЫКА НА НОРМУ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.....	23
<i>Катиш Т. В.</i> ОФІЦІЙНА ТА ДЕРЖАВНА МОВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ: СПІЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	29
<i>Кравченко Э. А., Павлютенков Р. В.</i> СЮЖЕТООБРАЗУЮЩАЯ ФУНКЦИЯ ПОЭТОНИМОВ В РОМАНЕ Н. ГЕЙМАНА «AMERICAN GODS».....	32
<i>Maslova S. B.</i> BASIC GENERAL MEANINGS AND PATTERNS OF PREDICATE VERBS OF THE ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE.....	36
<i>Мінькова Г. Ю., Адигезалова В. Т.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФРЕЙМОВОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>BLUT / КРОВ</i> І ЙОГО МІСЦЕ У КОНЦЕПТОСФЕРІ <i>MENSCH / ЛЮДИНА</i>	41
<i>Монастирська Л. В.</i> ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІСТЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	45
<i>Тищенко К. А., Піскунов О. В.</i> ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МОВИ В СТУДІЯХ О. М. СЕЛИЩЕВА.....	48

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Ahievina V.</i> TYPES OF INTERFERENCE IN TRANSLATION.....	52
<i>Война М. О., Тулупова А. І.</i> КИТАЙСЬКО-АНГЛІЙСЬКИЙ ТА КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ІНФОРМАЦІЙНО-НОВИНСЬКИХ ТЕКСТІВ (СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ).....	55
<i>Вороніна К. В.</i> ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ТВОРІВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ УКРАЇНСЬКОЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-КАЗКИ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА “THE HOBBIT, OR THERE AND BACK AGAIN”).....	59
<i>Горанцян Л. Л., Головнюва-Копта О. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ У СФЕРІ АВІАЦІЇ.....	64

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 39 том 3, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 28.05.2019 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 18,62, ум.-друк. арк. 15,81.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0819/167.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

Україна, м. Херсон, 73021, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua